

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SIRAT-I MÜSTAKİM MECMUASINDAKİ
DİL, EDEBİYAT VE TENKİD YAZILARI
ÜZERİNE BİR İNCELEME

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Fırat Üniversitesi Merkez Kütüphanesi

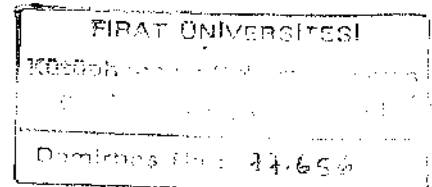
0068798

255.07.02.03.00.00/0068798

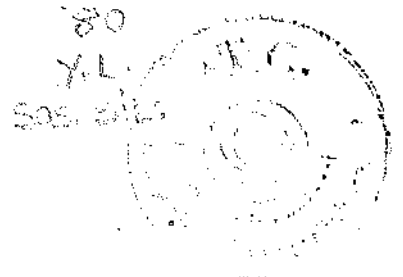
TD YL/27

DANIŞMAN:
Yrd.Doç.Dr.İbrahim KAVAZ

HAZIRLAYAN:
Nurullah GÜRLER

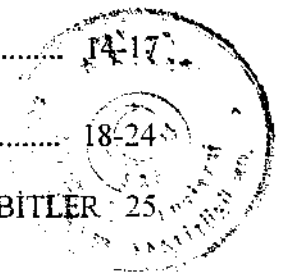
ELAZİĞ-1995

İÇİNDEKİLER.....	I- VII
ÖNSÖZ.....	VIII-IX
KISALTMALAR.....	X
GİRİŞ.....	1- 9
1908-1912 YILLARI ARASINDA OSMANLI DEVLETİNE GENEL BİR BAKIŞ.....	3- 9
A. DÖNEMİN SİYASİ DURUMU.....	3- 4
B. DÖNEMİN KÜLTÜR HAYATI.....	5- 9
1. Fikir Hareketleri.....	5
a) Türkçülük.....	5
b) Osmanlıcılık.....	6
c) Garpçılık.....	6
ç) İslâmcılık.....	7- 8
2. Eğitim ve Öğretim.....	8- 9

BİRİNCİ BÖLÜM

İNCELEME.....	10-60
SIRAT-I MÜSTAKİM MECMUASININ TANITIMI.....	11-25
A. ŞEKİL ÖZELLİKLERİ.....	11-13
B. MUHTEVA ÖZELLİKLERİ.....	14-17
C. MECMUANIN YAYIN TARİHLERİNİ GÖSTERİR CETVEL.....	18-24
D. MECMUANIN YAYIN TARİHLERİYLE İLGİLİ BAZI TESBİTLER.....	25

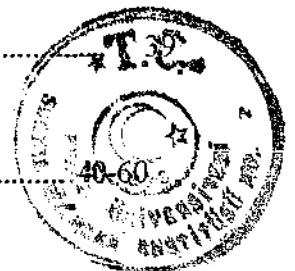

SIRAT-I MÜSTAKİM MECMUASINDAKİ DİL, EDEBİYAT VE
TENKİD MAKALELERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME..... 26-60

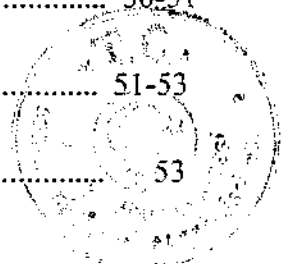
A. DİL MAKALELERİYLE İLGİLİ DEĞERLENDİRME..... 26-40

1. Dil Bilgisine Dair Görüş ve Teklifler..... 26-31
 - a) Hürda mı, Hurdâ mı?..... 29
 - b) Ne Tûrk, ne Etrâk, Doğrusu Türk..... 29
 - c) Merba' ve Mik'abmetre Demeli..... 29
 - ç) "Hey 'et-i Udûl" Tabirindeki "ayn" Nasıl Okunacak?..... 29
 - d) Mesel mi, Darb-ı Mesel mi?..... 30
 - e) Cem'leme İşi..... 30
 - f) Lügat Alma İşi..... 30
 - g) Gerek Değil İken Lügat Almışız..... 31
2. Sâde Dil-Edebî Dil Konusundaki Görüş ve Teklifler..... 31-32
3. Öğretimde Yabancı Dile Karşı Görüş ve Teklifler..... 33
4. Türk Dilinin Korunması ve Zenginleştirilmesiyle İlgili Görüşler..... 34-35
5. Dil - Siyaset - Toplum İlişkisine Dair Görüş ve Teklifler..... 36
6. Rusya Müslümanlarında Dil ve Edebiyat Sahasındaki Çalışmalar..... 37
7. Bankalarda Resmî Yazışmaların Türkçe Yapılmasına Dair..... 38
8. Latin Harfleriyle Münasebetlere Dair..... 38
9. Alfabeye Dair Görüş ve Teklifler.....

B. EDEBİYAT VE TENKİD MAKALELERİYLE İLGİLİ
DEĞERLENDİRME.....

1. Edebiyatla İlgili Konular.....	40-45
a) Edebiyat Tarihi.....	40
b) Aruz Vezni - Hece Vezni	41-42
c) Edebî Zevk	42
ç) İnşad (Şiir Okuma Sanatı).....	42-43
d) Tasvir.....	43-44
e) Teşbih.....	44-45
2. Eğitimle İlgili Konular.....	45-48
a) Çocuk Eğitimi Üzerine.....	45
b) Eğitimde Şahsî Gayretin Önemi.....	46
c) Yabancı Dil Eğitimi	46-47
ç) Okul Yetersizliği	47
d) Yeni Okul Kitapları	47-48
3. Aydınlar Hakkında Görüşler.....	48-50
a) Halkın Aydınlarla Bakışı	48
b) Aydın - Halk İlişkisi	48-49
c) Aydınların İntihal Hastalığı	49-50
4. Biyografiler ve Eserler Üzerine.....	50-58
a) Lamartine Hakkında	50-51
b) Cemaleddin Efganî Hakkında.....	51-53
c) Abdürreşid İbrahim'in Seyahat Notları Hakkında.....	53

ç) Ka'b bin Zühre ve Kasîde-i Bürde Hakkında.....	53-54
d) Asım Efendi ve Kâmus Tercümesi Hakkında.....	54-55
e) Mütenebbî ve Asmâî Hakkında.....	55-56
f) Dumas Fils, Sa'dî ve Firdevsî Hakkında.....	56
g) Hicrî Efendi Hakkında.....	56-57
ğ) Ferid Hakkında.....	57-58
h) El - Hansâ Hakkında.....	58
5. Çeşitli Konular.....	58-60
a) Hastalık ve Duâ	58-59
b) Mithad Paşa'nın Heykeli	59
c) Giyim Kuşamda Yabancılaşma.....	59-60

İ K İ N C İ B Ö L Ü M

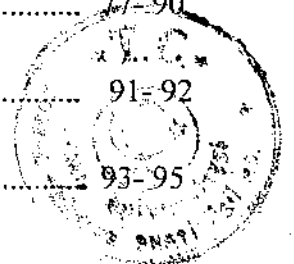
METİNLER.....	61-330
---------------	--------

SİRAT-I MÜSTAKİM MECMUASINDAKİ DİL, EDEBİYAT, TENKİD

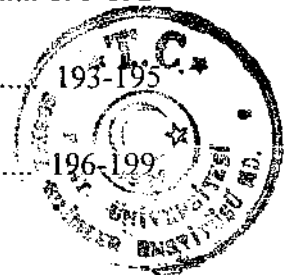
MAKALELERİ.....	62-330
-----------------	--------

A. DİL İLE İLGİLİ MAKALELER.....	62-221
----------------------------------	--------

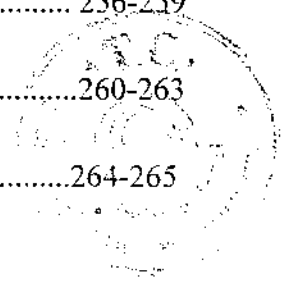
1. Rusya Müslümanlarında Dil ve Edebiyat.....	62- 67
2. Lisan Meselesi.....	68- 71
3. Konferans.....	72- 76
4. Konferans.....	77- 90
5. Lisan Meselesine Dair.....	91- 92
6. Lisan Meselesine Dair.....	93- 95

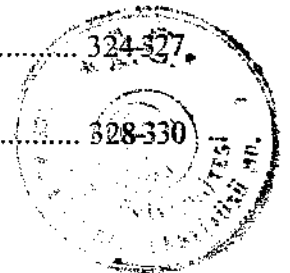
7. Başlıksız Yazı.....	96- 97
8. Lisan Meselesi ve Süleyman Nazif Beyler.....	98-102
9. Tasfiye-i Lisan.....	103-104
10. Lisan Meselesi.....	105-109
11. Konferans.....	110-115
12. Konferans.....	116-126
13. Konferans.....	127-128
14. Konferans.....	129-139
15. Konferans.....	140-145
16. Konferans.....	146-150
17. Konferans.....	151-157
18. Konferans.....	158-166
19. Konferans.....	167-171
20. Konferans.....	172-176
21. Rusya'da Mekatib-i İbtidaiyye'de Lisan-ı Umûmî.....	177-178
22. Rusya'da Türkçe.....	179
23. Konferans.....	180-184
24. Konferans.....	185-189
25. Konferans.....	190-192
26. Lisan-ı Devletin Tervici Münasebetiyle.....	193-195
27. Dilimiz İçinde Hurda Şeyler.....	196-199

28. Dilimiz İçinde Hurda Şeyler.....	200-202
29. Dilimiz İçinde Hurda Şeyler.....	203-205
30. Dilimiz İçinde Hurda Şeyler.....	206-210
31. Dilimiz İçinde Hurda Şeyler.....	211-214
32. Dilimiz İçinde Hurda Şeyler.....	215-217
33. Dilimiz İçinde Hurda Şeyler.....	218-221
B. EDEBİYAT VE TENKİDLE İLGİLİ MAKALELER.....	222-323
1. Darül Fünûn Talebesine Mühim Bir Tebşir.....	222-223
2. Eski Hatıralar.....	224-228
3. Musahabe.....	229-232
4. Cemaleddin Efgani	233-235
5. Hasbıhal.....	236-238
6. Eski Hatıralar.....	239-240
7. Eban ile A'rabi.....	241-243
8. Hasbıhal.....	244-245
9. Hangisi Şiir.....	246-247
10. Hasbıhal.....	248-250
11. Hasbıhal.....	251-255
12. Hasbıhal.....	256-259
13. Gayet Mühim Bir Eser.....	260-263
14. Hasbıhal.....	264-265

15. Hasbıhal.....	266-267
16. Hasbıhal.....	268-270
17. Hasbıhal.....	271-275
18. Hasbıhal.....	276-278
19. Hasbıhal.....	279-281
20. Eski Hatıralar.....	282-285
21. Letaif-i Arab'dan.....	286-289
22. Yeni Bir Mekteb Kitabı.....	290-291
23. Musahabe-i Edebiye.....	292-294
24. Hasbıhal - Koleraya Dair.....	295-297
25. Letaif-i Arab'dan - Kışızâdeler.....	298-299
26. Hasbıhal - Sa'dî.....	300-301
27. Eski Hatıralar.....	302-304
28. Hasbıhal.....	305-309
29. El - Hansâ.....	310-312
30. Edebiyat Bahisleri - İnşad.....	313-317
31. Edebiyat Bahisleri - Tasvir.....	318-320
32. Edebiyat Bahisleri - Teşbih.....	321-323
SONUÇ.....	324-327
BİBLİYOGRAFYA.....	328-330

ÖNSÖZ

Türk dili ve edebiyatı, tarihi seyri içinde günümüze doğru gelişip yol alırken, bir taraftan tarihî, sosyal, siyasi ve kültürel şartların oluşturduğu baskılarla karşı karşıya kalmış; bunlarla dönemde en geçerli metodlarla mücadele etmesini bilmıştır.

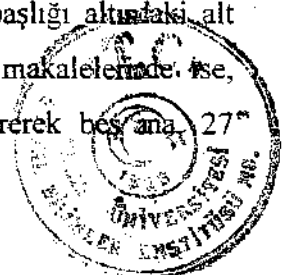
Böyle dönemlerden biri de XX. yüzyılın başlarıdır. Siyasi güç Türklerde olmasına rağmen, Arap ve Fars kültürünün ağır etkisi Türkçeyi, Osmanlıca gibi üç dilden mürekkep dil içinde üçüncülüğe düşürmüştür. Tanzimatla birlikte aydınlar arasında iki kutup oluşmuştur: Edebî dili savunanlar, sâde dili savunanlar... 1911'de, "Yeni Lisan" hareketi çerçevesinde yayılan "Millî Dil" anlayışı, sade dili savunanları haklı çıkarmıştır.

Sırat-ı Müstakîm Mecmuası, II. Meşrûtiyetin getirdiği hürriyet ortamında yayın hayatına girmiş, dört yıla yakın süren yayın hayatı boyunca, dil ve edebiyat çalışmalarına ağırlık vermiş, sâde dile taraftar olmuş, devrin önemli yazarlarının sâde dil konusundaki makalelerine yer vermiştir.

Dönemin önemli bir zenginliği olan mecmuânın, dil ve edebiyata verdiği değeri günümüze yansıtmaya arzusuyla başladığımız çalışmamızı, giriş kısmından sonra iki bölüm halinde düzenledik.

Giriş bölümünde, dönemin siyâsî ve kültürel durumunu, döneme hakim fikir akımları ile eğitim-öğretim tablosunu ortaya koyduk.

Birinci bölümde, mecmuânın tanıtımını yaptık. Şekil ve muhtevâ özellikleri üzerinde durduk. Mecmuânın yayın tarihlerini gösteren cetveli ve bununla ilgili bazı tesbitleri bu bölüme ilâve ettik. Mecmuânın muhtelif sayılarında yayınlanmış dil ile ilgili 33 makaleyi dikkatle okuyarak yazarların, dil ile ilgili görüş ve tekliflerini, dokuz ana başlık altında topladık. Dil bilgisiyle ilgili görüş ve teklifler başlığı altındaki alt başlıkları yazarın makalesinden aynen aldık. Edebiyat ve tenkid makalelerinde ise, toplam 32 makalede ortaya konan görüş ve teklifleri değerlendirerek beş ana, 27 altbaşlık halinde sunduk.

İkinci bölüm metinlerden oluştu.Önce,182 sayıda bulunan dil ve edebiyat makalelerini tesbit ederek ,bunları günümüz alfabesine çevirdik.Daha sonra bu makaleleri iki kısma ayırdık: 1. Dil makaleleri, 2. Edebiyat ve tenkid makaleleri... Bunları kendi içinde kronolojik bir sıralamaya tabi tuttuk. Birinci bölümü oluşturan çalışmalara tabiatıyla,bu bölüm temel teşkil etti.

Dipnotlar üzerinde önemle durduk.Gereken yerlerde kısaltmalar yaparak bunları gösteren bir sayfa düzenledik.Sonuç bölümünde,çalışmanın sonucunda vardığımız neticeyi ortaya koyduk.En son kısma bibliyografya ekledik.

Çalışmalarım esnasında teknik olarak,metin kontrolünde,metod açısından ve kaynak-materyal temininde yol gösterici olarak değerli yardımlarıyla katkıda bulunan hocam Yrd.Doç. Dr. Sayın İbrahim KAVAZ'a teşekkürlerimi arz etmeyi bir borç bilirim.

Elazığ-1995

Nurullah GÜRLER

K I S A L T M A L A R

a.g.m.,	Adı geçen makale
b. mat.,	Basıldığı matbaa
C.,	Cilt
DİB,	Diyanet İşleri Başkanlığı
Hız.,	Hazret
İst.,	İstanbul
K. evvel,	Kanûn-ı evvel
K. sâni,	Kanûn-ı sâni
KTB,	Kültür ve Turizm Bakanlığı
mat.,	Matbaa
MEB,	Millî Eğitim Bakanlığı
ort.,	Ortakları
R.evvel,	Rebîû'l-evvel
R.âhır,	Rebîû'l-âhır
S.,	Sayı
s.,	Sayfa
SMM,	Sırat-ı Müstakîm Mecmuası
Şür.,	Şürekâsı
TDK,	Türk Dil Kurumu
TEV,	Türk Edebiyatı Vakfı
T. evvel,	Teşrin-i evvel
T. sâni,	Teşrin-i sâni
TTK,	Türk Tarih Kurumu
Yay.,	Yayınları
yy.,	Yüzyıl

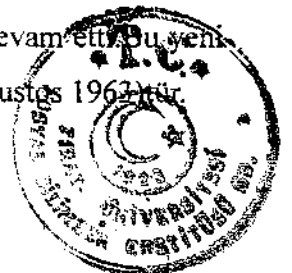
GİRİŞ

Dergiler,kültürleri geliştirerek yeni nesillere aktaran ve bir milletin insanların aynı kültür birliği etrafında birleşmesini sağlayan yayın vasıtalarıdır.Değişik edebî,fikrî,siyasî anlayışların oluşup gelişmelerini ve kamuoyu oluşturmalarını gözönünde tutarak diyebiliriz ki,dergicilik özellikle 20. yüzyılın başlarında - gazetecilikten sonra- uzun yıllar sürecek bir saltanata kavuşmuştur.

Sırat-ı Müstakim Dergisi dergicilik tarihimizin önemli bir çizgisini oluşturmaktadır. Bu,içine düştüğü duruma bir çıkış yolu arayan Osmanlı'ya teklif edilen "İslamcılık" çizgisidir.Panislamizm de denilen bu çözüm teklifi milliyetçiliği dışlamamış aksine Türklüğü müslümanlıkla eşanlamlı tutmuştur.

Bir dönemin,bir akımın,bir büyük şairi ve birçok şair,mütefekkir ve ilim adamını sînesinde barındıran bu derginin bütün sayılarındaki dil,edebiyat ve tenkid makalelerinin bir tasnife tabi tutulması gereğine olan inançla bu çalışmaya başladık.Bu tasnif ,Sırat-ı Müstakim Mecmuâsı'nın dil ve edebiyat konusuna verdiği önem hakkında bir kanaat elde etmek isteyenler için dikkat çekici olabilir.

Sırat-ı Müstakim Mecmuası,kültürümüzün vazgeçilmez kaynak eserlerinden biridir. Kuruluş tarihi 1324 (1908) olan derginin ilk sayısı 14 Ağustos 1324 30 Şaban 1326 (27 Aralık 1908) tarihinde yayınlanmıştır. Derginin sahibi Eşref Edib, başyazarı Mehmet Akif idi.182. sayı dahil bu isimle yayınlandı.24 Şubat 1327-19 R.evvel 1330 (8 Mart 1912) tarihinde 183. sayı ile Sebilü'r-Reşat adını alarak yayın hayatına devam etti. Sebilü'r-Reşat olarak çıktığı son 641. son sayısı 9 Şaban 1343 - 5 Mart 1341 (1922)dir.İsim değişikliği yapılarak yayın hayatını sürdüren bu muazzam kültür hazinesinin 7 cildi Sırat-ı Müstakim adı altında,18 cildi ise Sebilü'r-Reşat adı altında yayınlandıktan sonra yeni harflerle 1963 yılına kadar yayın hayatına devam etti.Bu yeni yayın 350 sayı sürdü.14 cilt oldu.Son sayısının tarihi R.evvel 1383 (Ağustos 1963)tür.

1901 yılında Servet-i Fünûn Degisi'nin kapatılması, yazarlarının hapsedilmesi veya sürülmesi, edebiyat dünyasında bir duraklamaya yol açar. Sonunda 23 Temmuz 1908'de ilan edilen Meşrûtiyet, basın ve matbuat alanında tarihinde görülmemiş derecede hür bir döneme girer. Bu hürriyeti takip eden iki yıl içinde, 200 civarında gazete ve dergi çıkmıştır. Bunlardan biri de Meşrûtiyetin ilanından 5 ay sonra yayın hayatına başlayan Sırat-ı Müstakim'dir. Devrinde "İslamcı" adıyla anılmayan ancak sonraları bu isimle anılan dergi, dağılmakta olan Osmanlı'yı yeniden canlandırmak için sunulan teklifler paketi olarak değerlendirilebilir.

Dejenerasyona uğramış İslâm devlet sistemini yeni bir biçim vererek rayına oturtmak ve İslâmın, çağın ihtiyaçlarına cevap veren yüzünü belirginleştirmek Sırat-ı Müstakim'in hedeflediği çizgi olmuştur. Çağın ihtiyaçlarına alternatif bir yaklaşım olma açısından İslâmcılar ve Türkçüler aynı düşüncededirler.

Türkçüler için İslâm, milliyetçiliğin vazgeçilmez bir unsurudur. Sırat-ı Müstakim'de neşredilen çok sayıdaki makaleden de anlaşıldığı gibi, dünya Türklerinin sorunları ve çözümleriyle ilgili fikirler dergide önemli yer işgal eder. Bu tür makaleleri dergide yer alan Yusuf Akçura, Abdürreşid İbrahim, İsmail Gasprinski, Ayaz İshâkî gibi isimler bu derginin yazı kadrosunda bulunmuşlardır.

Mehmed Akif derginin başyazarlığını yaparken bir taraftan İslâmcı görüşleri savunmuş, diğer taraftan da ; Türk dilinin sadeleşmesi, eğitimin yaygınlaştırılması gibi konularda Türkçülerle beraber olmuş, aynı görüşü paylaşmış, devrin Türkçü olarak bilinen yazarlarının makalelerine dergisinde geniş yer vermiştir. Onlarla her vesileyle bir araya gelerek memleket meselelerini konuşmanın yararına inanmıştır. Bu inancın temelinde, devrin siyasî gücünü elinde tutanların, "Osmanlıcılık" mefkûresiyle işe başlamalarına rağmen, gitgide Türkçü görüşleri benimsemeleri münasebetiyle İslâmcı görüşlerin dışlanmamasını sağlama düşüncesi yatmaktadır.

Bu yüzden Akif daima, Türklük mefkûresini savunanları ilmî ve edebî münazara ve toplantılara çekmiş, dergisinde suçlamalar yerine, ilmî salon toplantılarını tercih etmiştir.

1908-1912 YILLARI ARASINDA OSMANLI DEVLETİNE GENEL BİR BAKIŞ

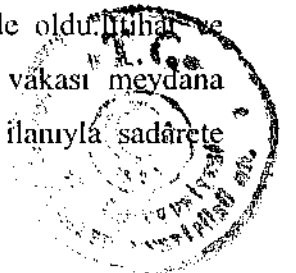
A. DÖNEMİN SİYASİ DURUMU

Meşrûtiyet adıyla bilinen bu dönem, Meşrûtiyetin ikinci defa ilanı ile başlar, Cumhûriyetin ilanı ile sona erer. Ülke dışında hürriyet için mücadele veren şahıs, grup ve cemiyetler artarken İttihat ve Terakki Cemiyeti içte ve dışta II. Abdülhamid'i devirmek için her fırsatı değerlendirmektedir.

İttihat ve Terakki Cemiyeti 1894-1895 yıllarında merkezini yurt dışına, Paris'e kaydırarak 1905 yılında Türkiye'deki genç subaylara da el atınca Abdülhamid için sonun başlangıcı başlamıştı. Paris'e göçen beyin takımı, romantizmin uçsuz bucaksız hülyalı dünyalarında uçarken, genç subaylar yetişmiş, kıtalardaki sorumlu görevlerini üstlenmişti.

Enver ve Talat Paşa Beyler de İttihat ve Terakki'ye üye olunca, gücüne güç katan cemiyette askerî isyanlar başladı. Selânik'te başlayan isyanı bastırmak için İstanbul'dan gelen heyet ya kovuluyor, ya vuruluyordu. Bir resmî nişan verilmek için İstanbul'a çağrılan Enver Bey durumu farkedip dağa çıkınca isyan hareketleri başladı. İsyancılar Meşrutiyetin tekrar ilanını istiyorlar, saraya yüzlerce telgraf çektiyorlardı. Cemiyet ilk defa 21 Temmuz 1908'de ismini kullanarak telgraf çekti ve Kânun-ı Esâsî'nin yeniden yürürlüğe konulmasını istedi. Üç gün sonra II. Abdülhamid Meşrutiyeti yeniden ilan etti.

Ne yazık ki, Meşrutiyetin ilanı ve II. Abdülhamid'in hal'i ile ellerine sihirli bir değnek geçireceklerini, ırk, din, dil, mezhep kavgalarının sona ereceğini, Avrupalıların, İttihat ve Terakki'den pek memnun kalarak saldırganlığı bırakacaklarını, geri kalmışlıktan bir çırpıda kurtulunup ülkenin ilerlemeye başlayacağını zannedenler pek kötü yanıldılar. Girit'in Yunanlılarca ilhâkı, Bulgaristan'ın bağımsızlık ilanı, Avusturya'nın Bosna-Hersek'i topraklarına katması, İtalya ile savaş, peşinden Balkan ülkelerinin topyekün Osmanlı ordularına saldırması hep bu dönemde oldu. İttihat ve Terakki kendisini parti ilan ettiğinin ertesi günü meşhur 31 Mart vakası meydana gelmiş, bu olayın gerçek sebepleri hala çözülememiştir. Meşrutiyetin ilanı ile sadârete

gelen Kâmil Paşa,İttihatçıların, desteğini geri çekmesiyle düştü ve yerine Hüseyin Hilmi Paşa getirildi.

Meşrûtiyetin getirdiği hürriyet ortamında yapılan seçimleri İttihat ve Terakki Cemiyeti ezici çoğunlukla kazandı.17 Aralık 1908'de toplanan II. Meşrûtiyetin ilk meclisinde 160 Türk,141 Türk olmayan milletvekili vardı.Bunlar 60 Arap,27 Arnavut,26 Rum,14 Ermeni,10 Slav ve 4 Yahudiden ibaretti.

İttihat ve Terakki'nin izlediği politika genellikle Osmanlılık idi.Ancak Kanun-ı Esâsî'nin getirdiği hürriyetten sonuna kadar faydalanan basın, alabildiğine aktif hale geldi.Cemiyetleşmelere ve bu arada meclis çoğunluğunu elinde bulunduran İttihat ve Terakki'nin tahakkümcü tavırlarına karşı sert bir muhalefet oluştu.İttihat ve Terakki de bu sertliğe, sertlikle cevap verdi. Bir gazetenin başyazarının öldürülmesinin ardından, gerçek sebepleri hala bilinmeyen 31 Mart vak'ası meydana geldi.Subaylarına karşı gelen bazı askerler,ünlü İttihatçı Hüseyin Cahit'e benzettikleri bir başka milletvekilini öldürünce ayaklanma başladı ve yayıldı.Bunun üzerine Mahmut Şevket Paşa Selânik'te "Hareket Ordusu" adı altında bir orduyla İstanbul'a yürüdü 23 Nisan'da şehri işgal etti. II.Abdülhamit'i tahttan indirdiler (27 Nisan 1909) ve sürgüne yolladılar.Padişahı tahttan indiriş sırasındaki üslup ve tarzları padişaha olan kinlerini açıkça gösteriyordu.

II. Meşrutiyet sonuç itibariyle şahsî ve siyâsî haklar getirmiş,kuvvetler ayrılığı prensibiyle yasama ve yürütme güçleri arasında denge kurmuş, millî hakimiyet prensibine önem verilmiş ve geleneksel çizgi terkedilerek daha batılı görüntü veren bir idare şekli elde edilmiş,sarayın kanun yapma yetkisi elinden alınmıştır.

Halk herşeye rağmen II.Abdülhamid'den memnundu,çünkü bereket ve istikrar vardı. O gidince beş yıl bile geçmeden pahalılık ve anarşi onu,halk arasında efsane haline getirdi(*).

(*)Bu bölüm hazırlanırken büyük ölçüde "Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi" adlı eserin 12.cildinin 42-52. sayfalarından istifade edilmiştir.

B. DÖNEMİN KÜLTÜR HAYATI

I. Fikir Hareketleri

İmparatorluğun kötü gidişini engellemek için çeşitli alternatifler üretenler, siyâsî otoriteye de yakın oldukları ölçüde bu alternatif fikirlerini uygulama imkanı buluyorlardı.

Özellikle İttihat ve Terakki Fırkası, fikri bir altyapısının da olması münasebetiyle II. Abdülhamit'in hal'inden sonra ipleri tamamiyle eline geçirince öncelikle idârî yapıda birtakım değişiklikler yaptı. Bu değişiklikler kapısını aralamada etken olan şey çeşitli fikir hareketleriydi. Fikir hareketleri, alternatif zenginlik sunmaktaydı. Bazı tarihçilere göre bu ideolojik arayışlar, millî mücadele sonrası kurulan cumhuriyet rejimin temelini oluşturmuştur.

Fikir hareketleri denince başlıca şu akımlar akla gelmektedir: Türkçülük, Osmanlılık, Garpcılık, İslâmcılık... Günümüz insanını hala etkisi altında bulunduran bu üç akımı kısaca ana hatlarıyla gözden geçirelim:

a) Türkçülük:

Bu akımın ideoloğu Ziya Gökalp'tir. Program olarak öncelikle Osmanlı İmparatorluğu içinde yaşayan Türkler bu bilince sahip olacaklar, daha sonra dış Türklerle birleşerek "Turan"a kavuşacaklardı.

7 Ocak 1909'da kurulan "Türk Derneği" ve 31 Ağustos 1911'de kurulan "Türk Yurdu" teşkilatı aynı isimle mecmua da çıkarmaya başlayarak özellikle Osmanlı'nın kara günlerinde önemli, etkin görevler üstlenerek Türklere moral kazandıracak bir dayanak olmuştur.

Türkçüler Osmanlılara yani bir hayat vaadiyle ortaya çıktılar. Her kavmin, milletin kendi başının çaresine baktığı, bağımsızlığını ilan etmeye başladığı dönemde Türk insanı bu yerlerin sahibi olarak sahipsiz mi kalmalıydı? İşte Türk milliyetçiliği ve

milliyetçilerinin hareket noktası buydu.Türk Ocağı bu anlamda önemli bir işleve sahipti.Türk Yurdu ve Türk Derneği'nin merkezi durumundaydı.

Ömer Seyfeddin,Hamdullah Suphi,Köprülüzâde Fuat ve Kâzım Namî Bey Türk Ocağı'nın üyeleri idi.

Ancak burada bir noktaya işaret etmek gerekir:Osmanlı İmparatorluğu gibi etnik mozayik oluşturan bir devlette millî hedefler oluşturmak zordur.Bu hedefleri kitlelere sunarak ve imrendirerek birlik sağlamaya çalışmakla İttihat ve Terakki zor bir işe soyunduğunu biliyordu.Bunu belli bir ölçüde de başardı.Buradaki önemli nokta, ideoloji olarak İslâm'ı tamamiyle reddetmeyen ,Türkçülüğü İslâm'dan soyutlamayan bir görüş ve program dahilinde işleri yürütme gereği idi.Bu da önemli ölçüde başarılar milliyetçilik Osmanlı insanına,özellikle gizli bilinçlendirme yoluyla,imrendirilmek benimsetildi.Ancak işlev olarak sınırlı bir etkinliğe sahip olarak kaldı.

b) Osmanlıcılık

Osmanlıcılık; dil, tarih, ırk, gelenek, görenek gibi unsurların fazla önemsenmeden, imparatorluğu oluşturan tebaların, tek millet gibi bir çatı altında toplanması fikridir. Onlara göre Osmanlı tek millettir, öyle kalmalıdır, öylece de kalması için mücadele edilmelidir.

Ziya Gökalp, bu fikri savunuların Osmanlılaştırma siyasetlerini, Türkleştirmenin önemli bir vasıtası olarak görür. Bu açıdan bakıldığında Osmanlıcılık hem Türkçülerin, hem İslâmcıların ilk zamanlar önemsedikleri bir fikir akımıydı. Ancak gelişen iç ve dış olaylar neticesinde gittikçe önemini yitirerek yerini tamamiyle Türkçülüğe bıraktı.

c) Garpcılık:

Garpcılığın kökü Tanzimatçılıktır.Pozitivist görüşler ve özellikle "adem-i merkeziyet" fikrinin sahibi Prens Sabahattin'in düşünceleri her ne kadar Osmanlı insanını büyük çapta etkilememiş ise de,bir kısım aydınla anlamlı bir işbirliği içinde

siyâsî güce erişme sevdasında idiler ve II.Abdülhamid'in hal'ine giden yolda önemli etkinlikleri oldu.

Abdullah Cevdet,Celal Nuri ve Kılıçzâde Hakkı Bey gibi aydınlar "İctihad Dergisi" etrafında toplanmışlar, batının gelenek ve göreneklerinin,hatta diniyle birlikte taklit edilmesi gerektiği fikrini işliyorlardı. Celal Nuri kısmen ılımlıdır ve batının sadece bazı kurumlarının taklit edilmesini savunur.Ancak A.Cevdet "Tek medeniyet vardır,o da batı medeniyetidir." diyecek kadar ileri gitmiştir.Ona göre tek kurtuluş batıyı topyekûn taklittir.

ç)İslâmcılık:

İslâmcılara göre -Osmanlı dahil- İslâm dünyası büyük bir geri kalmışlık içindedir ve tek çare "İslâmlaşmak,İslâm'a geri dönmek"tir.Yine onlara göre müslümanları az gelişmişlik durumuna sokan İslâm değil,topluma nüfûz eden birtakım gereksiz alışkanlıklar,uydurma masallar ve uydurma bid'atlardır.Gerçekte İslâm atılımcı, yenilikçidir.

Bu düşünceden hareketle Meşrutiyet İslâmcıları, "İslâmî Rönesans" fikrini işlemişlerdir.Onlara göre eğitim ve ilimde öncelikli ıslahat şarttır.

Bazıları İslâm'ın meşveret ilkesinin "Kanun-ı Esâsî" ile uyduğuna iddia ederken, bazıları İslâm milletinin batının parlamentarizm tutkusuyla taklide yöneltildiğini savunmuşlardır.

Yüzyıllardır müslüman kalmış bir toplumda, fikir akımlarının da bu olgudan etkilenmesi doğaldır.Bu bağlamda Garpcılarla İslâmcılar ve İslâmcılarla Türkçüler arasındaki sınır kavgasına da birkaç kelimeyle değinmek gerekir:

İslâmcılar,"batının bilim ve teknolojisini almalı,ancak ahlâk ve maneviyâtından kaçınılmalı" diyorlardı.Batıdan alınan şeylerin İslâmî inkişaf kanunlarına ve hakikî ihtiyaçlara uygun olduğunun tespiti ve Osmanlıda olup İslâmda bulunmayan hurafe ve uydurmaların derhal atılması gerektiği fikri,İslâmcıların belli başlı fikirleridir.Böylece II.Abdülhamid'in hal'inden önce,müslümanların belli bir senteze evet dedikleri ortaya çıkmaktadır.

Milliyet kavramına gelince,"ırkçılığa ve asabiyyeye" dönüştürmemek şartıyla milliyetçilik İslâm ile bağdaştırılarak açıklanabilir.İslâmcıların çoğu bu görüştedir. Babanzâde Ahmet Naim milliyete kavram olarak şiddetle karşı çıkmakla beraber İslâmcı aydınların çoğu onun gibi düşünmez.

Buna karşılık Türkçüler de İslâmın,Türk millî kültürünün önemli bir unsuru olduğu fikrinde birleşmiş,bu sentezle toplumun ilerleme,güçlenme ve uyanışının mümkün olacağı tezi genel kabul görmüştür.

Görüldüğü gibi,İslâmcılarla Türkçüler arasında -çıkış noktalarının farklı olmasına rağmen- belli bir uzlaşma zemîni oluşmuştur.Bu zemînin oluşumuna;ülkenin içinde bulunduğu şartların,mâkul önerilere olan ihtiyacın zemin hazırladığını ifade etmek yerinde olacaktır.Mehmed Akif,Said Halim Paşa,Said Nursî gibi düşünürler İslâm ailesinin bir milliyetler federasyonu olduğuna inanmışlar ve çalışmalarını bu yönde yoğunlaştırmışlardır.

2.Eğitim Öğretim

XVII. yy.dan sonra Avrupa'nın gerisine düşmeye başlamamızın sebebini hep askerî alanla sınırlı gören devlet adamları;II.Mahmud zamanında ve özellikle Tanzimat döneminde batının her bakımdan üstün olduğunu kabul ettiler.Ne var ki nereden başlamak gerektiği,ıslahatı hangi noktadan tutup hangi alanlara yaymak gerektiği konusunda plan program yapamadılar.Sadece devletin yaşaması için ıslahatın gerekli olduğunu söyleyip durdular.

Devlet adamlarının gerekliliğini kabul ettikleri ıslahat sahaları askerî,siyâsî, idârî,çok kısıtlı olarak da sosyal sahalar olarak tesbit edildi.Maarif bu listede ne yazık ki yer alamadı.

Maarif alanında yapılacak ıslahatların önünde en büyük engel olarak medreseler görüldü.Eğitim,öğretim ve adalete tamamen;idareye ise kısmen hakim olan medreseler ne yazık ki yeniliği bir türlü kabul edemediler.

II. Mahmud döneminde, teknik ve ilim fikrinin Osmanlıya ancak hukuk yoluyla gireceği düşünülerek 1824 yılında eğitim-öğretim faaliyetlerine başlandı. O yıl kurulan "Mekâtib-i Rüştîye Nezareti" ile, ilk modern Maarif teşkilâtı kurulmaya başlandı. 1845'te kurulan "Muvakkat Meclis-i Maarif" eğitim ve öğretime el atmış, 1846'da "Meclis-i Maarif-i Umûmiye" kurulmuş, gerekli reformları yapmakla görevlendirilmiştir. 1851'de "Encümen-i Dâniş" kurulmuş, görevi dönemin üniversitesi olan "Dârü'l Fünûn"da okutulacak fen kitaplarını hazırlamakla sınırlı tutulmuştur.

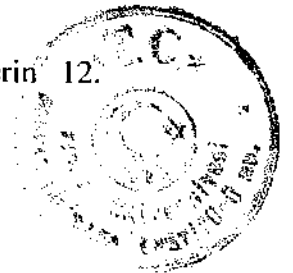
1857'de "Maarif-i Umûmiye Nezareti" kurulmuş, böylece, bugünkü Millî Eğitim Bakanlığı'nın temeli atılmıştır. Bu nezaretin kurulmasıyla devletin, eğitim ve öğretim işlerini batılı sistemlere göre ele almaya başladığını anlıyoruz. 1 Eylül 1869'da ise, "Maarif-i Umûmiye Nizamnâmesi" çıkarılarak maarif işleri belli kurallara bağlanmıştır.

Tanzimat döneminde planlamadan öteye gidemeyen eğitim ve öğretim işleri, bu dönemde de çoğunlukla kağıt üzerinde kalmış, bir nevî batılılaşmaya ve modernleşmeye hazırlık dönemi olmuştur. II. Abdülhamid döneminde bir çoğu hayata geçirilmiş, dinamizm kazanmıştır.

Sultan II. Abdülhamid 'e rejim, siyâset, diplomasi, idare gibi konularda vehimli vs... gibi suçlamalar yapılabilir; ancak, eğitim, maarif, ilk, orta, yüksek okullar, meslekî, teknik eğitim gibi siyâset dışı konularda hakkını yememek gerekir. O, bu konularda Avrupa'ya kapalı kalmamış, mümkün mertebe onlardan istifade yollarını aramıştır. Modern Maarifin temelleri de bu dönemde atılmıştır.

II. Abdülhamid hal' edildiği vakit, 250 olan rüştiye sayısını 600'e, 5 olan idâdî sayısını 104'e, 200 olan iptidâiye sayısını 9000'e çıkarmış, bir tane olan Öğretmen Okulu (Darü'l Muallimîn" sayısını 32'ye yükseltmişti. Darü'l Fünûn başta olmak üzere, pek çok yüksek okul bu dönemde ilk defa eğitime kapılarını açtı. Koca imparatorluk için bu yetersiz ise de, devri değerlendirirken devletin içinde bulunduğu şartları nazar-ı itibara almak gerekir(*).

(*) Bu bölüm hazırlanırken "Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi" adlı eserin 12. cildi gözönünde tutulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

-İNCELEME-

SIRAT-I MÜSTAKİM MECMUASININ TANITIMI

A. ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

ESERİN ADI : Sırat-ı Müstakim Mecmuası

KURUCULARI : Ebu'l Ulâ Zeynelâbidin - H.Eşref Edip

KURULUŞ TARİHİ : 10 Temmuz 324 (27 Aralık 1908)

BAŞYAZARI : Mehmed Akif (ERSOY)

TÜRÜ : Din, Felsefe, Edebiyat, Hukuk ve Ulûmdan Bâhis

Haftalık Bir Dergidir.

BASILDIĞI YER : İstanbul

BASILDIĞI MATBAA : 1- 21. Sayı Matbaa-i Amire

22- 24. Sayı Uhuvvet Matbaası

25. Sayı İttihat ve Terakkî Matbaası

26- 43. Sayı Hilal Matbaası

44- 45. Sayı Metin Matbaası

46- 57. Sayı Ahmed Saki Bey Matbaası

58. Sayı Ahmedî Matbaası

59-107. Sayı Matbaa-i Hayriye

108. Sayı Cihan Matbaası

109-168. Sayı Sırat-ı Müstakim Matbaası

169. Sayı Mesâi Matbaası

170-182. Sayı M. Hilmi ve Ortakları

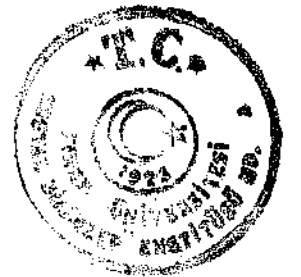
SÜRESİ	:	Haftalık Dergi												
SAYFA SAYISI	:	Her Sayı 16 sayfadır.83,89,92,101,103,104. sayılar 20'şer sayfa;143. sayı 28 sayfa;151. sayılar sayfadır.												
FİYATI	:	İstanbul'da 1 adedi 50 para.(Kırılmayan mukavva boru ile gönderilirse senede 20 kuruş fazla alınır.) (İstanbul'da posta ile gönderilirse diğer vilayetlerin parası alınır.)												
ABONE ŞARTLARI	:	<table> <tr> <th></th><th><u>Senelik</u></th><th><u>Altı Aylık</u></th></tr> <tr> <td>İstanbul'da</td><td>60 kuruş</td><td>30 kuruş</td></tr> <tr> <td>Diğer Vilâyât</td><td>80 kuruş</td><td>40 kuruş</td></tr> <tr> <td>Yabancı Ülke</td><td>80 kuruş</td><td>40 kuruş</td></tr> </table>		<u>Senelik</u>	<u>Altı Aylık</u>	İstanbul'da	60 kuruş	30 kuruş	Diğer Vilâyât	80 kuruş	40 kuruş	Yabancı Ülke	80 kuruş	40 kuruş
	<u>Senelik</u>	<u>Altı Aylık</u>												
İstanbul'da	60 kuruş	30 kuruş												
Diğer Vilâyât	80 kuruş	40 kuruş												
Yabancı Ülke	80 kuruş	40 kuruş												
İDARE YERİ	:	İstanbul'da Bâb-ı Alî Caddesinde Özel Büro												
BOYUTLARI	:	25x33,5 cm.												

"Sırat-ı Müstakîm" ibaresi derginin yarım sayfası kadar yer kaplamakta,bölümün üst kısmına ve tam ortaya gelecek şekilde 5x11 cm boyutlarında Arap harfleriyle yazılmıştır.Bu harflerin sol alt köşesine yine eski rakamlarla,ibareyle bütünlük arzedecek şekilde 1326 tarihi yazılmıştır.Bütün bu kompozisyonun altına normal puntolarla "Din,felsefe,edebiyat, hukuk ve ulûmdan bâhis haftalık risâledir." yazısı vardır.Sağ kısımda şu sözler vardır:"Mahall-i idare:Dersaadet'de Bâb-ı Alî Caddesinde idâre-i mahsûsa." Sol kısımda ise şu yazılar vardır:lhtar:Mesleğimize muvâfık âsâr-ı ciddiye maa'lmemnuniye kabul olunur.Dercedilmeyen âsâr iade olunmaz.

Derginin yarım sayfasından daha az yer kaplayan bölümün de yarısını işgal edecek şekilde derginin kurucuları,abone şartları,fiyatı,sayı ve cilt numaraları ile çıkış tarihi (Rûmî ve Hicrî takvimlere göre) yazılmıştır.

26 sayısı bir cilt yapılmış olan dergi,182 sayı sürmüş olup 7 ciltte toplanmıştır.
Ciltler kırmızı renktedir.

B. MUHTEVA ÖZELLİKLERİ

Sırat-ı Müstakîm Mecmuâsının 1. cildinin 1.sayısında yer alan ilk yazı şöyledir:

"Bismillahirrahmanirrahim.El-hamdü lillahi rabbi'l âlemîn.Errahman-ir rahim. Maliki yevmi'd-dîn.İyyâke na'büdü ve iyyâke nesteîn.İhdina's-sırata'l müstakîm.Vasele alâ habîbîke ve rasûlike muhammedi'llezi ihtartete li'lhidayeti bi-kavlike'l kerîm. İnneke letehdâ ilâ sıratın müstakîm.

Ed-dînü'n-nasihâtü

fatiha-i â'mal ve mukaddime-i âmâlimizdir,dîn-i mübîne hizmet ve ihvân-ı mü'minîne nasîhatle müstelzim-i saadet-i dâreyn olan minhâc-ı kavîm-ı istikâmet ve sırat-ı müstakîm-î hidayete da'vete ibaret olmakla,mesâî vâkiâmızın hamîyyet-i şu'aran-ı ümmet tarafından hüsn telakki edileceğine ümîd-varız.Kafîl-i nizâm-ı âlem ve müstelzim-i refah ve saadet-i ümem olan şerîât-ı garra-yı İslâmiye ahkâm-ı münîfesinin hükm-i ledüniyye ve feâid ve menâfi'-i maddiyye ve ma'neviyesine milel ü akvâm-ı sâirece meçhûl olmakla beraber cihâr-ı aktâr-ı âlemi eş'ar-ı irfânıyle tenvîr eden şems-i tâbân-ı İslâmiyet gözlerini kamaştırdığı huffâş-ı beynânın setr-i envârı hakîkat-i maksadı arz kâriyesiyle her bâr-ı diyânet-i muazzama-i muhammediye aleyhine neşriyât-ı fâside ve isnâdât-ı kâzibeden hâli kalmadıklarından, neşriyât ü müfteriyât ü vâkiâyı delâil-i akliyye ve berâhin-i nakliyye ile redd ü tekzîb eylemek dahi der-uhde eylediğimiz vezâif-i asliyye cümlesinden olmakla,bu bâbda erbâb-ı ilm ve irfan tarafından ihdâ buyurulacak âsâr-ı nâfia ve makâlât-ı münîfenin maa't-teşekkür dere-i sahîfe-i iftihar kılınacağı mukarrerdir.

Vallahü yehdî ilâ sevâi's-sebîl."

"Din nasihattir,(hadîsi) işlerimizin ve emellerimizin başıdır.İslâm'a hizmet ve müslüman kardeşlerimize nasihat ederek,iki cihan saadetine gereği olan,doğru olan yola,hidayetin dosdoğru yoluna davetten ibaret olup çalışmalarımızın ümmet şuurunu gayretiyle tam ve noksansız kabul edeceğini ümit ediyoruz.Nizam-ı Alemin kefilî olan ve ümmetin saadeti,refahın gereği olan İslâm şeriatının yüce ahkâmının,gizli dünyalara ait hükümleri,maddî ve manevî faydaları milletler ve diğer kavimlerce bilinmekle beraber dünyanın dört bir tarafını irfan şualarıyla aydınlatan parlak İslâm güneşinin

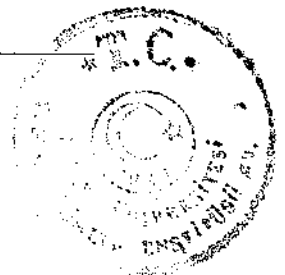
gözlerini kamaştırdığı aramızda yarasaların asıl maksatlarının bunu gizlemek düşüncesiyle,ışık saçan muazzam "din-i muhammediye" aleyhine ortalığı fesada veren neşriyat ve yalan suçlamalardan geri durmadıklarından,yapılan iftira ve neşriyatın akli deliller ve nakli delillerle yalanlanarak reddedilmesi,yüklediğimiz asıl görevimizdir.Bu bağlamda,ilim ve irfan sahibi kimseler tarafından gönderilecek ve faydalı eserler ve değerli makaleleri teşekkür ve iftiharla birlikte dergiye kabul edeceğimizi kararlaştırmış bulunuyoruz.

Allah,yolunda sebat edenlere hidâyet eder." Bu ifadelerden de anlaşılacağı gibi Sırat-ı Müstakîm Mecmuâsı,din aleyhine yayın yapanların iftiralarını,akli ve nakli delillerle yalanlamak ve reddetmek amacıyla kurulmuştur.Derginin çıkarılmasındaki amaç,Osmanlıya bağlı kavimlerin milliyet davasına düşürülerek ayrılık istemeleri sebebiyle devletin zayıflamasını önlemek için hiç olmazsa ilâm milletlerini bir arada tutmak,kısaca İslâm birliği ülküsünü kabul ettirmek istiyorlardı. Bunun yolu da İslâm fikrinin insanların zihninde canlı ve diri tutulmasıdır.

Derginin her sayısının ilk yarım sayfası daima "Şekil Özellikleri" bölümünde anlatılan kimlik bilgileriyle doludur.Derginin bir sayfası,dikine oluşturulmuş iki sütundan meydana gelmiştir.Çıkış amacını açıklayan yazıdan sonra ilk yazı Musa Kazım'ın "Hürriyet Müsavat" makalesidir.Bu makaleler düzenli olarak 6 sayı devam etmiş, 8. sayıda bitmiştir.

İlk sayıda, ilk sırayı alan bu felsefe köşesi, derginin sonraki sayılarında iç kısımlara kaydırılmış,yerini 3. sayıdan itibaren "Tefsir" yazılarına bırakmıştır.Tefsir köşesinde Manastırlı İsmail Hakkı, 3. sayıdan 13. sayıya kadar düzenli,sonra 15,16,19 ve 52. sayılarda devam eden yazılar yazmıştır.Tefsir konusunda yazan bir başka yazar da Bereketzâde İsmail Hakkı'dır.2.sayıdan itibaren Bereketzâde İsmail Hakkı, "Necâib-i Kur'aniyye" adı altında Kur'an-ı Kerîm tefsiri yapmış, ayrıca 87. sayıdan 108. sayıya, 132. sayıdan 143. sayıya kadar, "Envârul Kur'an" adı altında Kur'an-ı Kerim tefsirlerine devam etmiştir(1).

(1)11,88,101,102,103,142. sayılar hariçtir.

Derginin bir başka köşesi de "Safahat-ı Hayattan" köşesidir. Bu köşede Akif'in "Safahat" adlı eserinin "Birinci Kitap" diye bilinen ilk bölümündeki şiirler mevcuttur. 7 cildin tamamında bulunan şiirlerin sayısı, 144 civarındadır ve bunlardan 41 tanesi Mehmed Akif'e aittir. Şiir köşelerinin önde gelen sanatçılarından biri de Mithat Cemal'dir. Ondan başka Tahirü'l Mevlevî, İbrahim Alaeddin, Osman Fahri gibi şairler bu şiir köşelerine şiir yazmışlardır. Akif'in yazdığı şiirler toplumsal içerikli ve sosyal muhtevâlî iken Mithat Cemal bayrak, vatan, harb gibi konuları işliyor, Tahirü'l Mevlevî, dinî muhtevâlî şiirler yazıyor, İbrahim Alaeddin, lirik, Osman Fahri değişik konularda şiirler yazıyordu.

Dergide göze çarpan bir başka önemli özellik, Manastırlı İsmail Hakkı'nın birinci sayıdan itibaren "Mevâiz" başlığı altında kesintisiz 45 sayı süren vaazleridir. Bu vaazler 47 ve 50., son olarak da 52. sayıda yer alarak sona ermiştir. Bu vaazler, Manastırlı İsmail Hakkı'nın Ayasofya Camii'nde verdiği vaazler olup Eşref Edip tarafından kaleme alınmıştır.

Mehmed Akif'in tercümeleri de dergide önemli yer işgal etmektedir. Bunlar arasında Ferid Vecdi'den yaptığı ve 3. sayıdan 19. sayıya kadar süren "Müslüman Kadını" başlıklı makaleler, 27. sayıdan yine seri şekilde 48. sayıya kadar süren "Hadikâ-i Fikriye" başlığı altında birçok tercümeler vardır(1). Bu makalelerden "Müslüman Kadını" adıyla yayınlanan makalelerde müslüman kaadınının, çağın başlarında yeni yeni şekillenen "Kadının Kimliği ve Toplum içindeki Yeri" konusunda düşünceler ortaya konmaktadır. "Hadikâ-i Fikriye" köşesinde ise Ferid Vecdi'nin felsefe ve kelim ilmine ait çeşitli düşünceleri yer almıştır. Bu sütunlarda zaman zaman Muhammed Abdüh'dan tercümelerle yer almıştır.

Muhammed Abdüh'un yazıları kelimadan felsefeye, hukuktan akâide çeşitli konuları kapsamakla beraber özellikle "İslâm Birliği" konusunda yoğunlaşmaktadır. 10. sayıda "Müslümanlıkta Esaslar" başlığıyla, Muhammed Abdüh'dan yapılan tercüme, 24. sayıya kadar kesilmiş, 24. sayıdan başlayarak 77. sayıya kadar kesintisiz sürmüştür(2).

(1) 29,30,31,32. sayılarda bu makaleler kesintiye uğramıştır.

(2) 26,27,33,34,41,42,43,45,56,59,60,65,66,67. sayılar hariçtir.

Dergide yer verilen bir başka köşe de hutbe köşesidir.Derginin perşembe günleri çıkması cuma günleri imamların okuyacağı hutbelerin halkta yapacağı tesir gözönünde tutularak İslâm birliğini ehli sünnet inançlarını kuvvetlendirmek ve bayraklaştırmak amacına yöneltilmek istenmiştir.

Sırat-ı Müstakim'de dil ve edebiyat yazıları Akif ile sınırlı değildir.Hatta Anadolu'nun dışındaki büyük İslâm coğrafyasından çok çeşitli yerlerden (Çin, Afganistan,Cezair,İngiltere, Rusya gibi) müslümanların durumlarını,problemlerini yansıtan o bölgelerin yazar ve düşünürlerine dergide yer vermek sûretiyle,geniş İslâm coğrafyasının fikirde ve ülküde birliği amaçlamıştır.Bunlardan en önemlisi Kırım'da yayınlanan"Tercüman" gazetesi sahibi İsmail Gasprinski'nin dergide önemli bir yer tutan eğitim üzerine konferanslarıdır.Ahmed Akayef'in İran'ın hal ve mazisine dair mütalaaları, Abdürreşit İbrahim'in dünyanın dört bir tarafında müslümanların halleriyle ilgili verdiği haberlerle dergi zenginleştirilmiştir.

"Matbuat" ismiyle açılan köşede o dönemde İstanbul'da veya Osmanlı devletine bağlı başka vilayetlerde çıkan dergi,gazete gibi yayın organlarında Osmanlı devleti veya İslâm dini aleyhine çıkan yazılara cevap,lehte yazılarına ise takdir ve şükran duyguları dile getirilmektedir.

"Alem-i İslâm" köşesinde İslâm aleminin çeşitli problemleri ,bağımsızlığını ilan eden ülkelere karşı izlenmesi gereken siyâset,İslâm ülkelerinde misyoner faaliyetleri Afrika, İngiltere,Japonya gibi büyük devletlerdeki İslâmî faaliyetler de dahil çok çeşitli konularda değişik imzalarla makaleler yazılmıştır.

Dergide Osmanlı Donanması'nın bazı hareketleri,askerî eğitimle ilgili dersler ve donanmanın güçlendirilmesiyle ilgili yazılar vardır."Mekâtib" köşesinde dönemin bazı gazetelerinden ahıntılar yapılmış,bazılarına cevap verilmiş,bazı "Açık Mektub"lara yer verilmiştir. 7.cildin sonunda aşağıdaki yazılara yer verilmiştir:

"Elhamdülillah, bu 182.nüşânızla Sırat-ı Müstakim'in 7.cildi hitam bulmuştur. 8.ciltten itibaren aynı mesleği daha etraflı bir sûrette takip etmek üzere "Sebilü'r-Reşat" ünvanı altında intişar edecektir.Muhterem kari'lerimizin ma'lûmu olmak üzere beyânata lüzum gördük."

MECMUANIN YAYIN TARİHLERİNİ GÖSTERİR CETVEL

CİLT: I

SAYI:	BASILDIĞI TARİH:	HİCRİ TARİH:	B. MAT.
1	14 Ağustos 324 Perşembe	30 Recep 326	Matbaa-i Amire
2	21 Ağustos 324 Perşembe	7 Şaban 326	Matbaa-i Amire
3	29 Ağustos 324 Perşembe	14 Şaban 326	Matbaa-i Amire
4	4 Eylül 324 Perşembe	21 Şaban 326	Matbaa-i Amire
5	11 Eylül 324 Perşembe	28 Şaban 326	Matbaa-i Amire
6	18 Eylül 324 Perşembe	5 Ramazan 326	Matbaa-i Amire
7	25 Eylül 324 Perşembe	12 Ramazan 326	Matbaa-i Amire
8	2 T.evvel 324 Perşembe	19 Ramazan 326	Matbaa-i Amire
9	9 T.evvel 324 Perşembe	26 Ramazan 326	Matbaa-i Amire
10	14 T.evvel 324 Salı	1 Şevval 326	Matbaa-i Amire
11	23 T.evvel 324 Perşembe	10 Şevval 326	Matbaa-i Amire
12	30 T.evvel 324 Perşembe	17 Şevval 326	Matbaa-i Amire
13	6 T. sâni 324 Perşembe	24 Şevval 326	Matbaa-i Amire
14	14 T. sâni 324 Perşembe	2 Zilka'de 326	Matbaa-i Amire
15	20 T. sâni 324 Perşembe	9 Zilka'de 326	Matbaa-i Amire
16	27 T. sâni 324 Perşembe	16 Zilka'de 326	Matbaa-i Amire
17	4 K.evvel 324 Perşembe	23 Zilka'de 326	Matbaa-i Amire
18	11K.evvel 324 Perşembe	30 Zilka'de 326	Matbaa-i Amire
19	18K.evvel 324 Perşembe	7 Zilhicce 326	Matbaa-i Amire
20	29K.evvel 324 Pazartesi	18 Zilhicce 326	Matbaa-i Amire
21	1K.sâni 324 Perşembe	21 Zilhicce 326	Matbaa-i Amire
22	8 K.sâni 324 Perşembe	28 Zilhicce 326	Uhuvvet Mat.
23	15 K.sâni 324 Perşembe	5 Muharrem 327	Uhuvvet Mat.
24	22 K.sâni 324 Perşembe	12 Muharrem 327	Uhuvvet Mat.
25	29 K.sâni 324 Perşembe	20 Muharrem 327	İttihat Terakki
26	5 Şubat 324 Perşembe	27 Muharrem 327	Hilâl Matbaası

MECMUANIN YAYIN TARİHLERİNİ GÖSTERİR CETVEL

CİLT: II

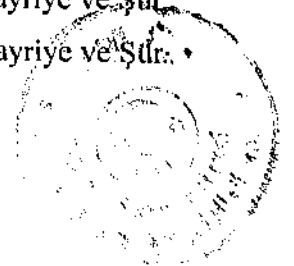
SAYI:	BASILDIĞI TARİH:	HİCRİ TARİH:	B. MAT.
27	12 Şubat	324 Perşembe	4 Safer 327 Hilâl Matbaası
28	19 Şubat	324 Perşembe	11 Safer 327 Hilal Matbaası
29	26 Şubat	324 Perşembe	18 Safer 327 Hilal Matbaası
30	5 Mart	325 Perşembe	25 Safer 327 Hilal Matbaası
31	12 Mart	325 Perşembe	3 R. evvel 327 Hilal Matbaası
32	19 Mart	325 Perşembe	10 R. evvel 327 Hilal Matbaası
33	26 Mart	325 Perşembe	17 R. evvel 327 Hilal Matbaası
34	20 Nisan	325 Perşembe	13 R. âhir 327 Hilal Matbaası
35	23 Nisan	325 Perşembe	16 R. âhir 327 Hilal Matbaası
36	30 Nisan	325 Perşembe	23 R. âhir 327 Hilal Matbaası
37	7 Mayıs	325 Perşembe	30 R. âhir 327 Hilal Matbaası
38	14 Mayıs	325 Perşembe	7 C. ûlâ 327 Hilal Matbaası
39	21 Mayıs	325 Perşembe	14 C. ûlâ 327 Hilal Matbaası
40	28 Mayıs	325 Perşembe	21 C. ûlâ 327 Hilal Matbaası
41	4 Haziran	325 Perşembe	28 C. ûlâ 327 Hilal Matbaası
42	11 Haziran	325 Perşembe	6 C. âhir 327 Hilal Matbaası
43	18 Haziran	325 Perşembe	14 C. âhir 327 Metin Matbaası
44	25 Haziran	325 Perşembe	20 C. âhir 327 Metin Matbaası
45	2 Temmuz	325 Perşembe	27 C. âhir 327 Metin Matbaası
46	9 Temmuz	325 Perşembe	5 Recep 327 Ahmet Saki Bey Mat.
47	16 Temmuz	325 Perşembe	12 Recep 327 Ahmet Saki Bey Mat.
48	23 Temmuz	325 Perşembe	19 Recep 327 Ahmet Saki Bey Mat.
49	30 Temmuz	325 Perşembe	26 Recep 327 Ahmet Saki Bey Mat.
50	6 Ağustos	325 Perşembe	3 Şaban 327 Ahmet Saki Bey Mat.
51	14 Ağustos	325 Perşembe	10 Şaban 327 Ahmet Saki Bey Mat.
52	20 Ağustos	325 Perşembe	17 Şaban 327 Ahmet Saki Bey Mat.

MECMUANIN YAYIN TARİHLERİNİ GÖSTERİR CETVEL

CİLT: III

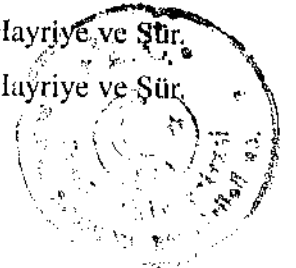
SAYI:	BASILDIĞI TARİH:	HİCRİ TARİH:	B. MAT.
53	27 Ağustos 325 Perşembe	24 Şaban 327	Ahmet Saki Bey Mat.
54	3 Eylül 325 Perşembe	1 Ramazan 327	Ahmet Saki Bey Mat.
55	10 Eylül 325 Perşembe	7 Ramazan 327	Ahmet Saki Bey Mat.
56	17 Eylül 325 Perşembe	15 Ramazan 327	Ahmet Saki Bey Mat.
57	24 Eylül 325 Perşembe	22 Ramazan 327	Ahmet Saki Bey Mat.
58	1 T. evvel 325 Perşembe	29 Ramazan 327	Amedi Matbaası
59	8 T. evvel 325 Perşembe	6 Şevval 327	Mat. Hayriye ve Şür.
60	15 T. evvel 325 Perşembe	13 Şevval 327	Mat. Hayriye ve Şür.
61	22 T. evvel 325 Perşembe	20 Şevval 327	Mat. Hayriye ve Şür.
62	29 T. evvel 325 Perşembe	27 Şevval 327	Mat. Hayriye ve Şür.
63	5 T. sanî 325 Perşembe	4 Zilka'de 327	Mat. Hayriye ve Şür.
64	12 T. sanî 325 Perşembe	11 Zilka'de 327	Mat. Hayriye ve Şür.
65	19 T. sanî 325 Perşembe	19 Zilka'de 327	Mat. Hayriye ve Şür.
66	27 T. sanî 325 Perşembe	27 Zilka'de 327	Mat. Hayriye ve Şür.
67	3 K. evvel 325 Perşembe	3 Zilhicce 327	Mat. Hayriye ve Şür.
68	10 K. evvel 325 Perşembe	10 Zilhicce 327	Mat. Hayriye ve Şür.
69	17 K. evvel 325 Perşembe	17 Zilhicce 327	Mat. Hayriye ve Şür.
70	24 K. evvel 325 Perşembe	24 Zilhicce 327	Mat. Hayriye ve Şür.
71	31 K. evvel 325 Perşembe	1 Muharrem 328	Mat. Hayriye ve Şür.
72	7 K. sanî 325 Perşembe	8 Muharrem 328	Mat. Hayriye ve Şür.
73	14 K. sanî 325 Perşembe	15 Muharrem 328	Mat. Hayriye ve Şür.
74	21 K. sanî 325 Perşembe	22 Muharrem 328	Mat. Hayriye ve Şür.
75	28 K. sanî 325 Perşembe	30 Muharrem 328	Mat. Hayriye ve Şür.
76	4 Şubat 325 Perşembe	7 Safer 328	Mat. Hayriye ve Şür.
77	11 Şubat 325 Perşembe	14 Safer 328	Mat. Hayriye ve Şür.
78	18 Şubat 325 Perşembe	21 Safer 328	Mat. Hayriye ve Şür.

MECMUANIN YAYIN TARİHLERİNİ GÖSTERİR CETVEL

CİLT: IV

SAYI:	BASILDIĞI TARİH:	HİCRİ TARİH:	B. MAT.
79	25 Şubat	325 Perşembe	28 Safer 328 Mat. Hayriye ve Şür.
80	3 Mart	325 Perşembe	6 R. evvel 328 Mat. Hayriye ve Şür.
81	11 Mart	326 Perşembe	12 R. evvel 328 Mat. Hayriye ve Şür.
82	17 Mart	326 Perşembe	18 R. evvel 328 Mat. Hayriye ve Şür.
83	24 Mart	326 Perşembe	25 R. evvel 328 Mat. Hayriye ve Şür.
84	1 Nisan	326 Perşembe	4 R. âhir 328 Mat. Hayriye ve Şür.
85	8 Nisan	326 Perşembe	11 R. âhir 328 Mat. Hayriye ve Şür.
86	15 Nisan	326 Perşembe	18 R. âhir 328 Mat. Hayriye ve Şür.
87	22 Nisan	326 Perşembe	25 R. âhir 328 Mat. Hayriye ve Şür.
88	29 Nisan	326 Perşembe	3 C. evvel 328 Mat. Hayriye ve Şür.
89	6 Mayıs	326 Perşembe	10 C. evvel 328 Mat. Hayriye ve Şür.
90	13 Mayıs	326 Perşembe	17 C. evvel 328 Mat. Hayriye ve Şür.
91	20 Mayıs	326 Perşembe	24 C. evvel 328 Mat. Hayriye ve Şür.
92	27 Mayıs	326 Perşembe	1 C. sanî 328 Mat. Hayriye ve Şür.
93	3 Haziran	326 Perşembe	8 C. sanî 328 Mat. Hayriye ve Şür.
94	10 Haziran	326 Perşembe	15 C. sanî 328 Mat. Hayriye ve Şür.
95	17 Haziran	326 Perşembe	22 C. sanî 328 Mat. Hayriye ve Şür.
96	24 Haziran	326 Perşembe	27 C. sanî 328 Mat. Hayriye ve Şür.
97	1 Temmuz	326 Perşembe	7 Recep 328 Mat. Hayriye ve Şür.
98	8 Temmuz	326 Perşembe	14 Recep 328 Mat. Hayriye ve Şür.
99	15 Temmuz	326 Perşembe	21 Recep 328 Mat. Hayriye ve Şür.
100	22 Temmuz	326 Perşembe	28 Recep 328 Mat. Hayriye ve Şür.
101	29 Temmuz	326 Perşembe	5 Şaban 328 Mat. Hayriye ve Şür.
102	5 Ağustos	326 Perşembe	12 Şaban 328 Mat. Hayriye ve Şür.
103	12 Ağustos	326 Perşembe	19 Şaban 328 Mat. Hayriye ve Şür.
104	19 Ağustos	326 Perşembe	26 Şaban 328 Mat. Hayriye ve Şür.

MECMUANIN YAYIN TARİHLERİNİ GÖSTERİR CETVEL

CİLT: V

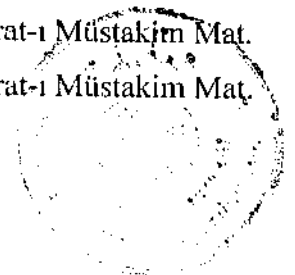
SAYI:	BASILDIĞI TARİH:	HİCRİ TARİH:	B. MAT.
105	26 Ağustos 326 Perşembe	4 Ramazan 328	Mat. Hayriye ve Şür.
106	2 Eylül 326 Perşembe	11 Ramazan 328	Mat. Hayriye ve Şür.
107	9 Eylül 326 Perşembe	18 Ramazan 328	Mat. Hayriye ve Şür.
108	16 Eylül 326 Perşembe	25 Ramazan 328	Cihan Matbaası
109	23 Eylül 326 Perşembe	2 Şevval 328	Sırat-ı Müstakim Mat.
110	29 Eylül 326 Perşembe	9 Şevval 328	Sırat-ı Müstakim Mat.
111	8 T. evvel 326 Perşembe	16 Şevval 328	Sırat-ı Müstakim Mat.
112	15 T. evvel 326 Perşembe	23 Şevval 328	Sırat-ı Müstakim Mat.
113	21 T. evvel 326 Perşembe	30 Şevval 328	Sırat-ı Müstakim Mat.
114	28 T. evvel 326 Perşembe	8 Zilka'de 328	Sırat-ı Müstakim Mat.
115	4 T. sanî 326 Perşembe	15 Zilka'de 328	Sırat-ı Müstakim Mat.
116	11 T. sanî 326 Perşembe	22 Zilka'de 328	Sırat-ı Müstakim Mat.
117	18 T. sanî 326 Perşembe	29 Zilka'de 328	Sırat-ı Müstakim Mat.
118	25 T. sanî 326 Perşembe	5 Zilhicce 328	Sırat-ı Müstakim Mat.
119	3 K. evvel 326 Perşembe	15 Zilhicce 328	Sırat-ı Müstakim Mat.
120	9 K. evvel 326 Perşembe	20 Zilhicce 328	Sırat-ı Müstakim Mat.
121	16 K. evvel 326 Perşembe	27 Zilhicce 328	Sırat-ı Müstakim Mat.
122	23 K. evvel 326 Perşembe	4 Muharrem 328	Sırat-ı Müstakim Mat.
123	30 K. evvel 326 Perşembe	11 Muharrem 328	Sırat-ı Müstakim Mat.
124	5 K. sanî 326 Perşembe	17 Muharrem 328	Sırat-ı Müstakim Mat.
125	13 K. sanî 326 Perşembe	25 Muharrem 328	Sırat-ı Müstakim Mat.
126	20 K. sanî 326 Perşembe	2 Safer 328	Sırat-ı Müstakim Mat.
127	27 K. sanî 326 Perşembe	9 Safer 328	Sırat-ı Müstakim Mat.
128	3 Şubat 326 Perşembe	16 Safer 328	Sırat-ı Müstakim Mat.
129	10 Şubat 326 Perşembe	23 Safer 328	Sırat-ı Müstakim Mat.
130	17 Şubat 326 Perşembe	30 Safer 328	Sırat-ı Müstakim Mat.

MECMUANIN YAYIN TARİHLERİNİ GÖSTERİR CETVEL

CİLT: VI

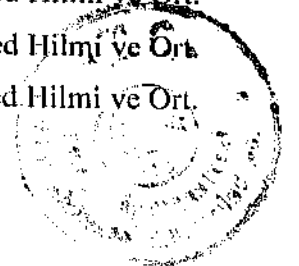
SAYI:	BASILDIĞI TARİH:	HİCRİ TARİH:	B. MAT.
131	24 Şubat	326 Perşembe	5 R. evvel 328
132	3 Mart	326 Perşembe	14 R. evvel 328
133	10 Mart	326 Perşembe	21 R. evvel 328
134	17 Mart	326 Perşembe	28 R. evvel 328
135	24 Mart	326 Perşembe	6 R. âhir 328
136	31 Mart	326 Perşembe	14 R. âhir 328
137	5 Nisan	326 Perşembe	20 R. âhir 328
138	14 Nisan	326 Perşembe	27 R. âhir 328
139	21 Nisan	327 Perşembe	7 C. evvel 328
140	21 Nisan	327 Perşembe	7 C. evvel 328
141	5 Mayıs	327 Perşembe	14 C. evvel 328
142	12 Mayıs	327 Perşembe	26 C. evvel 328
143	19 Mayıs	327 Perşembe	4 C. âhir 328
144	26 Mayıs	327 Perşembe	11 C. âhir 328
145	2 Haziran	327 Perşembe	18 C. âhir 328
146	2 Haziran	327 Perşembe	18 C. âhir 328
147	16 Haziran	1327 Perşembe	3 Recep 1329
148	23 Haziran	1327 Perşembe	10 Recep 1329
149	30 Haziran	1327 Perşembe	17 Recep 1329
150	7 Temmuz	1327 Perşembe	23 Recep 1329
151	14 Temmuz	1327 Perşembe	30 Recep 1329
152	21 Temmuz	1327 Perşembe	7 Şaban 1329
153	27 Temmuz	1327 Perşembe	13 Şaban 1329
154	4 Temmuz	1327 Perşembe	21 Şaban 1329
155	10 Ağustos	1327 Perşembe	28 Şaban 1329
156	18 Ağustos	1327 Perşembe	7 Ramazan 1329

MECMUANIN YAYIN TARİHLERİNİ GÖSTERİR CETVEL

CİLT: VII

SAYI:	BASILDIĞI TARİH:	HİCRİ TARİH:	B. MAT.
157	25 Ağustos 1327 Perşembe	14 Ramazan 1329	Sırat-ı Müstakim Mat.
158	1 Eylül 1327 Perşembe	21 Ramazan 1329	Sırat-ı Müstakim Mat.
159	8 Eylül 1327 Perşembe	28 Ramazan 1329	Sırat-ı Müstakim Mat.
160	17 Eylül 1327 Perşembe	7 Şeval 1329	Sırat-ı Müstakim Mat.
161	22 Eylül 1327 Perşembe	12 Şeval 1329	Sırat-ı Müstakim Mat.
162	29 Eylül 1327 Perşembe	19 Şeval 1329	Sırat-ı Müstakim Mat.
163	6 T. evvel 1327 Perşembe	27 Şeval 1329	Sırat-ı Müstakim Mat.
164	13 T. evvel 1327 Perşembe	3 Zilka'de 1329	Sırat-ı Müstakim Mat.
165	20 T. evvel 1327 Perşembe	10 Zilka'de 1329	Sırat-ı Müstakim Mat.
166	27 T. evvel 1327 Perşembe	18 Zilka'de 1329	Sırat-ı Müstakim Mat.
167	3 T. sanî 1327 Perşembe	25 Zilka'de 1329	Sırat-ı Müstakim Mat.
168	10 T. sanî 1327 Perşembe	2 Zilhicce 1329	Sırat-ı Müstakim Mat.
169	17 T. sanî 1327 Perşembe	8 Zilhicce 1329	Mesâi Matbaası
170	25 T. sanî 1327 Perşembe	16 Zilhicce 1329	Mehmed Hilmi ve Ort.
171	1 K. evvel 1327 Perşembe	23 Zilhicce 1329	Mehmed Hilmi ve Ort.
172	8 K. evvel 1327 Perşembe	30 Zilhicce 1329	Mehmed Hilmi ve Ort.
173	15 K. evvel 1327 Perşembe	7 Muharrem 1329	Mehmed Hilmi ve Ort.
174	27 K. evvel 1327 Perşembe	14 Muharrem 1329	Mehmed Hilmi ve Ort.
175	29 K. evvel 1327 Perşembe	21 Muharrem 1329	Mehmed Hilmi ve Ort.
176	5 K. sanî 1327 Perşembe	28 Muharrem 1330	Mehmed Hilmi ve Ort.
177	12 K. sanî 1327 Perşembe	5 Safer 1330	Mehmed Hilmi ve Ort.
178	19 K. sanî 1327 Perşembe	12 Safer 1330	Mehmed Hilmi ve Ort.
179	26 K. sanî 1327 Perşembe	19 Safer 1330	Mehmed Hilmi ve Ort.
180	2 Şubat 1327 Perşembe	26 Safer 1330	Mehmed Hilmi ve Ort.
181	9 Şubat 1327 Perşembe	4 R. evvel 1330	Mehmed Hilmi ve Ort.
182	16 Şubat 1327 Perşembe	11 R. evvel 1330	Mehmed Hilmi ve Ort.

MECMUANIN YAYIN TARİHLERİYLE İLGİLİ BAZI TESBİTLER

CİLT: I SAYI: 1 Hicri tarih 30 Recep yerine, 30 Şaban olarak yazılmıştır.

10 Perşembe günleri çıkan dergi, bu sayıyı salı günü çıkarmıştır.

20 Perşembe günleri çıkan dergi, bu sayıyı pazartesi günü çıkarmıştır.

CİLT: III SAYI: 76 Basıldığı tarih 4 Şubat yerine, 4 Kanun-ı sâni yazılmıştır.

CİLT: IV SAYI: 81 Basıldığı tarih 11 Mart 326 yerine, 11 Mart 325 yazılmıştır.

83 Her sayı 16 sayfa iken, bu sayı 20 sayfadır.

89 Her sayı 16 sayfa iken, bu sayı 20 sayfadır. İncelediğimiz ciltte bu sayının ilk sayfası noksandır.

92 Her sayı 16 sayfa iken, bu sayı 20 sayfadır.

CİLT: V SAYI: 119 Basıldığı tarihin yılı 326 yerine, 325 yazılmıştır.

122 Hicri tarihin yılı 329 yazılacak yerde, 328 olarak yazılmış ve bu, 152. sayı dahil 328 olarak kalmıştır.

CİLT: VI SAYI: 132 Basıldığı yıl 327 yerine 326 yazılmış ve 139. sayıya dek sürmüştür.

140 Basıldığı tarih ve hicri tarih 139. sayıdaki tarihin aynıdır.

143 Her sayı 16 sayfa iken, bu sayı 14 sayfadır.

146 Basıldığı tarih ve hicri tarih 145. sayıdaki tarihin aynıdır.

147 Bu sayıdan itibaren 327 senesi, 1327 olarak yazılmıştır.

151 Her sayı 16 sayfa iken, bu sayı 9 sayfadır.

CİLT: VII SAYI: 173 Hicri yıl 1330 yerine 1329 yazılmış ve 176. sayıya dek sürmüştür

SIRAT-I MÜSTAKİM MECMUASINDAKİ DİL EDEBİYAT

VE TENKİD YAZILARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

A. DİL MAKALELERİ İLE İLGİLİ DEĞERLENDİRME

Geniş bir coğrafyada yaşayan Türkler arasında sosyal, siyâsî ve kültürel birliğin sağlanabilmesi için herşeyden önce alfabe birliği önemli bir konu olarak karşımıza çıkar. Bu konuda Sırat-ı Müstakîm Mecmuâsı'nda önemli yazı ve telifler yer almıştır.

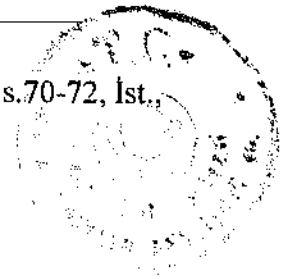
XX.yüzyılın başlarında yeni birliklerin kurulmaya başlandığına şahit oluyoruz. Bir yanda Avrupa'da gelişen fikir hareketleri batı blokunu yeni arayışlara yöneltirken, diğer yanda Türk ve İslâm âleminde yaşanan çözümler, gerek Osmanlı, gerekse Rusya ve Türkistan aydınlarını yeni çareler aramaya yöneltmiştir. Aynı dil köküne bağlı Türkler arasında alfabe birliği olmayışının siyâsî birliğe de engel teşkil ettiğini gören aydınımızın ilk ele aldığı konulardan biri budur.

Sırat-ı Müstakîm Mecmuâsı çevresinde toplanan yazarlardan bazıları bu meseleye dikkat çekmiş. Türk dilinin daha birçok meselesi hakkında değişik teklifler getirmişlerdir.

1. Dil Bilgisine Dair Görüş ve Teklifler

Ispartalı Hakkı Efendi "Lisan-ı Osmanî Terîsâtı Hakkında" (1) başlığıyla dergide yer alan seri konferanslarında, dilimizin problemlerini, Osmanlı okullarında verilen eğitim açısından ele almış ve dil bilgisi kâideleri, imlâları ile gereksiz kelimeler, sâde kullanımlar üzerine ayrıntılı ve önemli görüşler ortaya koymuştur.

(1) Ispartalı Hakkı, "Lisan-ı Osmanî Tedrîsâtı Hakkında", SMM, C.3, S.57, s.70-72, İst.,

Küçük çocukların Türkçeyi sâde ve güzel konuştuklarını ancak,okula başlayınca, Arapça,Farsça kelimeler öğrendikçe âdeta hılkatinin değiştiğini, dilin tabîî olmaktan çıkarılmış olduğunu,sözcüklerin de,dil bilgisi kurallarının da,telaffuz şekillerinin bizim olmadığını,imlânın da Türkçe olmadığını ayrıntılı şekilde delilleriyle ispatlamaya çalışan yazar,yine Türkçenin neredeyse unutulacak hale geldiğini,yazı dilinin mutlaka ıslâh edilmesi gerektiğini,dilimizde Türk diliyle alakalı pek az eser te'lif edildiğini,bir kıraat ve dil bilgisi kitabı olmadığını dile getirerek bu konudaki boşlukların ve -varsa- dilde sakatlıkların yine bizim yüzümüzden meydana geldiğini ifâde etmektedir.

Dilbilgisi kitaplarının "Arapça-Farsça-kâide kitapları olduğundan" yakınan yazar,kelime yapısı ve kelime çeşitleri ve birleşik isimler üzerindeki görüşlerini uzun uzun anlatıyor ve tıkanan sisteme yeni görüşler getiriyor.(1)Bu görüşler daha ziyâde dil bilgisinin "eğitimi" ile alâkalıdır.

Bir diğer sayıdaki makalede yazar ismin çeşitlerini ayrıntılı örneklerle anlatmakta,ismin hal eklerini ve bileşik isimleri bir gramerci dikkatiyle incelemekte, edatları tanımlamakta, böylece Türkçe'de eksikliği hissedilen kâideleri yerli yerine oturmaktadır.(2) Zamir ve sıfatlardan da bahsettikten sonra bir sonraki yazısında isim ve sıfatları tekrar inceleyip bu konuda birkaç söz daha söylemekte,sonra tekil-çoğul konusunu, devamında ise "tamlama" konusunu işlemekte,bu konuda örnekler vermektedir.(3)

Bu konu ve "sıfatlar" konusu bir sonraki makalede de yer almaktadır.(4)

İspartalı Hakkı Efendi diğer bir yazısında (5) "fiil" konusunu detaylı bir şekilde

(1) a.g.m., SMM, C.3, S.60, s.118-123, İst., 15 T. evvel 325.

(2) a.g.m., SMM, C.3, S.61, s.139-142, İst., 22 T. evvel 325.

(3) a.g.m., SMM, C.3, S.62, s.153-155, İst., 29 T. evvel 325.

(4) a.g.m., SMM, C.3, S.63, s.173-176, İst., 5 T. sâni 325.

(5) a.g.m., SMM, C.3, S.66, s.213-217, İst., 27 T. sâni 325.

incelemekte,müteakip sayıdaki yazısındaki fiil konusunu tekrar ele almakta (1),bir sonraki sayıda yine fiilde şahıs unsuru,soru,emir,bileşik zaman ve sınıflandırılması gibi konuyu derinlemesine inceleyen makalesi yer almaktadır (2).

Arapça,Farsça gramerinin etkisinden "sözlük" bağlamından kurtulamamış olsa bile, dil bilgisi -özellikle- fiil konusunda Türkçe tertiplerin hatırlanarak bir düzene koyulup okullarda bu usûlün kullanılmasını teşvik ve tavsiye ettiği bir başka yazısında yine bileşik fiiller ve cevher fiiller (imek,olmak,etmek) üzerinde duruyor.(3)

Derginin sonraki sayısında yazarın "edatlar" konusunda uzun ve detaylı anlatılmış ve örneklendirilmiş makalesi yer almakta(4); 3.cildin, son sayısındaki yazısında ise dil bilgisinin eğitim kurumlarında sevdirmesi ve eğitimde başarılı olması için birtakım tekliflere yer verilmektedir.(5)

Sırat-ı Müstakîm Mecmuası'nın son ciltlerinde yayınlanan makalelerinde Ispartalı Hakkı, Türkçe bazı kelimelerin yazılışlarıyla ilgili tekliflerde bulunmuş ve bu tekliflerini gerekçeleriyle birlikte uzun uzun anlatmıştır(6). Türk dili,başka dillerden gerekli-gereksiz kelime aldığından;okullarda başka dillerin gramer bilgilerinin verilmesi yüzünden ,sade Türk dilinin hiç hatırlanmaması,unutulması yüzünden Türk dili âdetâ başka dillerin hurdalığı haline gelmiştir. Yazar bundan şikayet eder.Birtakım kelimelerin yazılış ve okunuşlarındaki çelişkileri ortaya koyan yazar,bu bu problemlili kelimelerin yazılış ve okunuşuyla ilgili kendi tekliflerini de dikkatle sunar.Yedi makaleye yayılmış bu görüş ve teklifler maddeler halinde şöyledir:

(1) a.g.m., SMM, c.3, S.67, s.234-236, İst., 3 K. evvel 325.

(2) a.g.m., SMM, c.3, S.70, s.281-283, İst., 24 K. evvel 325.

(3) a.g.m., SMM, c.3, S.71, s.298-300, İst., 31 K. evvel 325.

(4) a.g.m., SMM, c.3, S.73, s.329-331, İst., 14 K. sâni 325.

(5) a.g.m.,SMM,c.3,S.74,s.344-345, İst., 21 K. sâni 325.

(6) Ispartalı Hakkı,"Dilimiz İçinde Hurda Şeyler"; SMM, C.7, S.169, s.205-207, İst., 17 T. sâni 327.

a) Hûrda mı, hurdâ mı?

Burada imlâ olarak Osmanlıca yazılan kelimelerin ilk harfinden sonra vâv harfinin olması gerektiğini, ancak Arapça ve Farsça'nın fonetiğine, yahut o dili konuşanların hançeresine uygunluk gibi saçma gerekçelerden dolayı "hurda" kelimesinin ilk harfinden başka son harfi olan "dal" harfini de uzatmak isteyenleri, reddederek orta yolu işaret ediyor ve sâdece "hûrda" denilsin diyor. Yazar bundan başka pırasa, hava, hasta, sahic, softa, helva gibi birtakım kelimelerin yazılışlarındaki problemler konusunda da kendi görüşlerini ortaya koyuyor(1).

b) Ne Tûrk, ne Etrâk, doğrusu Türk

Kendi soyumuzun adını dahi Arapça sözlüklerden öğrenme huyunda bir millet olduğumuzu esprili bir dille vurgulayan İspartalı Hakkı, bu konuda bir hayli görüş beyan ettikten sonra "Türk, Etrâk" konusundaki düşüncelerini şöyle sürdürür:

"Herşeyden geçtik, Türk'e kendi adını doğru yazmaya olsun müsâde etmemek günahdır. Bizim adımız söylerken de Türk'tür, yazarken de..."(2).

c) Merba' ve Mik'abmetre Demeli

Yazar bu yazısında ise hacim ölçüsü birimleri konusundaki yazım yanlışları üzerinde durmakta ve metremik'ab veya metremerba' gibi ibarelerin yanlış olduğunu, mik'abmetre veya merba'metre şeklinde kullanılması gerektiğini savunur(3).

ç) "Hey ' et-i Udûl" Tabirindeki "ayn" Nasıl Okunacak?

İspartalı Hakkı bir başka makalesinde "jüri" kelimesi yerine kullanılan "hey'et-i

(1) a.g.m., SMM, C.7, S.169, s. 205-207, İst., 17 T. sâni 327.

(2) a.g.m., SMM, C.7, S.169, s. 207, İst., 17 T. sâni 327.

(3) a.g.m., SMM, C.7, S.171, s. 233-235, İst., 1 K. evvel 327.

"udûl" kelimesi batı dillerinden gelenlere nazaran tercih ediyorsa da yazılışında pek rahat okunamadığından bahisle,"udûl" kelimesindeki "ayn" harfinin ötre okunmasını gerektiğini ifade ediyor(1).

d)Mesel mi, Darb-ı mesel mi?

Yazar bu konuda bir hayli uzun mütalaalarda bulunduktan sonra atasözüne"mesel" denmesi gerektiğini,ne yazık ki bu ibarenin Türk diline yerleştiği dönemlerdeki aydınların da dikkatsiz davrandıklarını dile getirerek, Şinâsî 'nin eseri olan "Durûb-ı Emsâl-i Osmaniye" nin ismini tenkid ediyor ve yanlış olduğunu vurguluyor(2).

"Rü'yet-i hilâl" terkiбинin de yanlış olduğunu vurguluyan yazar,bunun yerine, sadece "rü'yet " de denilebilirdi,"diyor.

e)Cem'leme işi

Bir diğer makalesinde yazar,cem'leme yani çoğul yapma usûlünü ele alıyor ve Arap gramerinin kuralları içerisinde tekil çoğul arasında,iki kişi için kullanılan tesniye,ayrıca kelimelerin erkek-dişi olarak ayrılması; Farsça kurallara göre çoğul yapma işinin yine ayrı bir mesele olduğu,bütün bu ağırlıkların altında Türkçenin gramer kaidelerinin sözünün bile edilmediği konusunda şikayet ediyor.

Özetle yazar,"eğer bir zorluk yoksa oralarda bari Türkçe çoğul eki olan "ler" ekini getirelim de kendi toprağını kendi koluyla işleyen çiftçiler gibi bir ekelim,bin kaldıralım." teklifinde bulunuyor.

f)Lügat Alma işi

Osmanlı Türk'ünün her gittiği yerde, Anadolu'da, özellikle İslâm medeniyeti halkasına girdikten sonra efendinin uşağına köle olması gibi, kendi dilini yetersiz görüp başka dillere kendisini mahkum etmesini yadırgayan yazar, Türk töresiyle yatışmış

(1) a.g.m., SMM, C.7, S.172, s.254-256, İst., 8 K. evvel 327.

(2) a.g.m., SMM, C.7, S.174, s.278-280, 22 K. evvel 327.

udûl" kelimesi batı dillerinden gelenlere nazaran tercih ediyorsa da yazılışında pek rahat okunamadığından bahisle,"udûl" kelimesindeki "ayn" harfinin ötre okunmasını gerektiğini ifade ediyor(1).

d)Mesel mi, Darb-ı mesel mi?

Yazar bu konuda bir hayli uzun mütalaalarda bulunduktan sonra atasözüne"mesel" denmesi gerektiğini,ne yazık ki bu ibarenin Türk diline yerleştiği dönemlerdeki aydınların da dikkatsiz davrandıklarını dile getirerek, Şinâsî 'nin eseri olan "Durûb-ı Emsâl-i Osmaniye" nin ismini tenkid ediyor ve yanlış olduğunu vurguluyor(2).

"Rü'yet-i hilâl" terkininin de yanlış olduğunu vurguluyan yazar,bunun yerine, sadece "rü'yet " de denilebilirdi,"diyor.

e)Cem'leme işi

Bir diğer makalesinde yazar,cem'leme yani çoğul yapma usûlünü ele alıyor ve Arap gramerinin kuralları içerisinde tekil çoğul arasında,iki kişi için kullanılan tesniye,ayrıca kelimelerin erkek-dişi olarak ayrılması; Farsça kurallara göre çoğul yapma işinin yine ayrı bir mesele olduğu,bütün bu ağırlıkların altında Türkçenin gramer kaidesinin sözünün bile edilmediği konusunda şikayet ediyor.

Özetle yazar,"eğer bir zorluk yoksa oralarda bari Türkçe çoğul eki olan "ler" ekini getirelim de kendi toprağını kendi koluyla işleyen çiftçiler gibi bir ekelim,bin kaldıralım." teklifinde bulunuyor.

f)Lügat Alma işi

Osmanlı Türk'ünün her gittiği yerde, Anadolu'da, özellikle İslâm medeniyeti halkasına girdikten sonra efendinin uşağına köle olması gibi, kendi dilini yetersiz görüp başka dillere kendisini mahkum etmesini yadırgayan yazar, Türk töresiyle yatışmış

(1) a.g.m., SMM, C.7, S.172, s.254-256, İst., 8 K. evvel 327.

(2) a.g.m., SMM, C.7, S.174, s.278-280, 22 K. evvel 327.

kelimelerin mutlaka Türk dilinin yapısına uygun olmasının sağlanmasını, özellikle sade Türk dilinde kullanılan kelimelerin hayata geçirilmesini teflif ediyor.(1)

g)Gerek Değil İken Lügat Almışız

Mecmuânın dille ilgili son makalesinde yazar,din,îman,czan,abdest,cemaat gibi kelimelerin gerekli olduğunu,han,hamam,çarşı,pazar,çeşme,dert,devâ kelimelerinin de gerektiğini,hatta garp dillerinden banka,poliçe,bilanço,telgraf,adres,vapurun da gerekli olduğunu belirtiyor(2).Türkçe karşılığı bulunan yüzlerce kelime sayarak bunların yerine ve Arapça,Farsça Fransızca kelimeler kullanılmasına şiddetle karşı çıkıyor.

2."Sade Dil - Edebî Dil" Konusundaki Görüş ve Teklifler

Kazanlı Ayaz "Lisan Meselesi" adlı makalesinde sâde dil-edebî dil tartışmasının tarihî temellerine dayanarak şunları anlatıyor(3).

Protestanlar sade dil taraftarındırlar.Çünkü Mukaddes Kitap herkes tarafından anlaşılmaq ve hîlinmek için gelmiştir.Böyle olunca da avâmın dilinin basit ve sâde olması dolayısıyla Kitab-ı Mukaddes de sâde bir dille yazılmaktadır.

Katolikler bu fikre şiddetle karşı çıkarlar.Kitab-ı Mukaddes'in havâs için olduğunu, avâmın anlaması gerekmediğini,hele avâmın diliyle yazılan mukaddes bilgilerin kaba ifadelere mahkûm edileceği gibi görüşler ileri sürerler.Yazar,Süleyman Nazif'in "Tasvir-i Efkâr" gazetesinde ileri sürdüğü "sâde dilin dilde zerâfet ve fesâhat bırakmayacağı" endişesini, tıpkı bu Katolik papazların savunmalarına benzetmektedir.

Yüksek tahsilli üç-dörtbin insanın anlaması için yazıların,onbeş milyon insanın

(1) a.g.m., SMM, C.7, S.178, s.349-350, İst., 19 K. sâni 327.

(2) a.g.m., SMM, C.7, S.181, s.397-398, İst., 9 Şubat 327.

(3) Kazanlı Ayaz, "Lisan Meselesi", SMM, C.2, S.53, s.13-14, İst., 27 Ağustos 325.

anlamaktan mahrum,dünyada olup bitenlerden mahrum bırakılması demektir. Vatanına,milletine hizmet etmek isteyen kimse,milletinin çoğunluğunun anlayacağı dilden yazmalıdır.

H.Macit ise yayınlanan eserlerin hâlâ edebî dille yazıldığını,"kaba Türkçe" ile yazılmış eserin çok nadir olduğunu anlatarak "Balkan" isimli gazetenin Filibe'de sâde dille çıktığını,aynı gayeyle İzmir'de de "Köylü" isimli bir gazete çıkmakta olduğunu ifade ediyor(1).

H.Macit'in bu konudaki düşüncesine göre okuma yazma bilse bile bir insan edebî dille yazılmış bir gazeteyi almıyor,çünkü anlayamıyor.Ancak okumayı çat pat sökse bile "kaba Türkçe" ile yazılmış gazeteyi alıyor,okuyor veya okutuyor.

İbrahim Alaeddin "Tasfiye-i Lisan" makalesinde,Osmanlı basınında süregiden dil kavgalarını ele alarak önce sâde dil ve edebî dil taraftarlarının görüşlerini ayrı ayrı özetleyerek her iki görüş sahiplerine de orta yolu tavsiye ediyor(2).Yazarın bu konudaki görüşlerini şu şekilde toparlamak mümkündür:

1-Öncelikle ortak bir imlâ konusunda hemfikir olunmalıdır.

2-Gazete ve ders kitabı gibi umûmî eserleri girift terkiplerden kurtarmak ve sâdeleştirmek gerekir.

3-Arapça ve Farsça'dan alınan kelimeleri sınırlamak ve alınmış olanların anlamlarını sınırlamak lâzımdır.

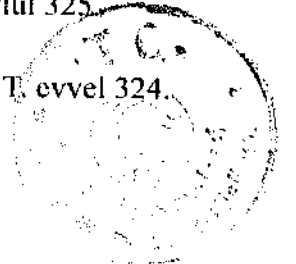
4-Bunun için uzmanlardan seçilmiş bir akademi kurulmalıdır.

Mehmed Akif ise "Hasbıhal" makalesinde(3)dil üzerinde görüş beyan eden

(1) H.Macit, "Lisan Meselesine Dair", SMM,C.2, S.51, s.395-396, İst., 14 Ağustos 325.

(2) İbrahim Alaeddin,"Tasfiye-i Lisan", SMM, C.3, S.54, s.28-29, İst., 3 Eylül 325.

(3) Mehmed Akif (ERSOY), "Hasbıhal", SMM, C.4, S.9, s.237-238, İst., 9 Temmuz 324.

kimselerin bir kısmının Arapça ,Farsça ağırlıklı dili savunurken,diğer grubun ise Türklerin Maveraü'n-nehir'de yaşadıkları günlerden kalma,henüz günyüzü görmemiş kelimeler kullanmayı teklif ettiklerini,ancak her iki teklifin de uygulanamaz olduğunu ispatlamaya çalışıyor.Ağır ve süslü dil gazete haberlerinin halkta dua zannı uyandırdığı ifade eden yazar,örnek olarak şu haberi makalesine almıştır:

"Mehmet Bey'in hanesine leylen fūrceyâb-ı duhûl olan sârik,sekiz adet kaliçe-i giranbâha sirkat etmiştir."

Halbuki bu haberin,"Mehmet Bey'in evine giren hırsız,sekiz halı çalmış."şeklinde yazılması halinde herkesin gayet iyi anlayacağını,bunu ağır kelimelerle süslemenin maskaralık olduğunu ifade eder.

Diğer taraftan milletin öğrenmek için yıllarını verdiği "meclis" yerine (kurultay), meb'us yerine (yalvaç),a'yan yerine (aksakal),hal yerine (idemük) demenin de gerçekçilik olmadığını,milletin zaten üç-beş yılda öğrendiği kelimeleri değiştirip işi iyice "yeni dil öğrenme"ye dikmenin bir mânâsı olmadığını savunur.Orta yolu tutmada fayda vardır.

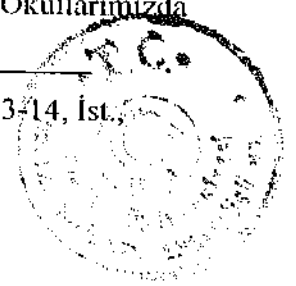
Bu makalesiyle Mehmed Akif, millî edebiyat çağırının açılmasına sebep olan "yeni lisan" meselesine müdahil oluyor,daha 1908'lerde dilin sadeleştirilmesi yolundaki arzusunu ortaya koyuyordu.

Konuşulan Türkçe'nin Buhara,Sibirya,Kırım,Kafkasya'daki Türkler tarafından anlaşılamayacağını iddia edecek olaylar çıkabileceğini ifade eden yazar,bu memleketlerde yaşayan Türklerin zaten birbirlerinin yazdıklarını anlamadıklarını,ancak ortak bir yazı dili geliştirme zarûretinin bu münasebetle daha çok hissedildiğini;hatta Kırım'da çıkan "Tercüman" gazetesinin,Osmanlı Türkçesinin iyi taraflarını alarak o bölge insanına öğrettiğini ve onları bu dili alıştırdığını ifade eder.

3. Öğretimde Yabancı Dile Karşı Görüş ve Teklifler

Sade dili savunan ve Rusya Türkü olan N.Y.,bir makalesinde(1),"Okullarımızda

(1) N.Y., "Lisan Meselesi ve Süleyman Nazif Beyler", SMM, C.3, S.53, s.13-14, İst.,

Türkçeyle cebir,hendese,coğrafya öğretmek imkânı yoktur,gereği de yoktur,Rusça bu iş için daha muntazam ve altyapısı olan bir dildir." diyenlere karşı çıkarak,"mektebe ilim yapmaya giden çocuğun yabancı bir dilin kelime ve söz kalıplarını öğrenmekle boşa zaman geçireceğini;sonuçta ilim adamı olacaklarına "elfaz torbası" olup çıkacaklarını savunuyor.

"Kendi lisanlarının hüsn ü cemâline aşık olan iş bu "ecille-i udebâ",meselesinin siyâsî ve ictimâî cihetini düşünmezler ki" diyen yazar,Ali Nusret Bey'in "Edebî dille her gün yazı yazan bu değerli ediplerin sözlerini halkın anlayamayacağı" yolundaki savunmasına karşı "kabahat sizde değil" diyerek şöyle devam ediyor:

"Kabahat şimdiye kadar dersaâdet havâssı sâyesinde zulmette kalmış milyonları teşkil eden Anadolu Türklerininindir." çünkü size,"Gidin,ister Arapça,ister Farsça,ister İngilizce, Almanca yazın...Yeter ki bizi rahat bırakın...Şu basının başından çekilin veya sade dille yazın.Bize "ziyâfet-i edebiyye" değil,"mühim sosyal ve siyâsî meselelerin halli lâzım." demiyorlar.Sade dille yazmadıkları için devrin aydınlarıyla alay eden ve onlara bu yolla seslenen yazar,sade dile karşı olanlara kızgınlığını dile getiriyor.

4. Türk Dilinin Korunması ve Zenginleştirilmesiyle İlgili Görüşler

Dil,insanlar arası olduğu kadar toplumlararası iletişim vasıtasıdır.İnsanların ve toplumların anlaşmalarını sağlayan dil,aynı zamanda aynı medeniyet dairesinin ürünlerinin ortak kullanımını da sağlar.Osmanlı,her milletten kelime alarak oluşturduğu diliyle çeşit çeşit milletlere, kavimlere ulaşmış,ulaşabilmiştir.Bu,dayatına dilden epey farklı,onore ederek benimsetme yoludur.

Arapça ve Farsça kelime alımı,kelimeleri alınan milletleri onore etmiş,medeniyet halkasına ve bağlı bulundukları otoriteye daha sıkı bağlanma sonucunu doğurmuştur.

Dilin tamamıyla değişmesi ve yalnızca Türkçe kelimelerin kalmasının pratik sonuçları üzerinde XX.yüzyılın başlarında oldukça önemli tartışmalar yapılmıştır.Bu tartışmalara Mehmed Akif ,"tasfiye-i lisan"ın imkansızlığı ve gereksizliğini vurgulayarak

katılmış,devrin eğitim sistemine geçerli birtakım kuralların ne kadar kuru,boş ve yanlış olduğu üzerinde durmaktadır(1).

Arapça ve Farsça'nın okullarda okutulma metodu üzerine farklı fikirlerini belirten yazar,Arapların bile zor anladığı eserleri Türk çocuğuna zorla ezberletmenin bir anlamı olmadığını ;zaman ve nesil kaybından başka işe yaramadığını ifade ediyor.

Arapça ve Farsça öğreten hitapların dilinin Türkçe olması gerektiğini savunan Akif'e göre "Bu dillerin modası geçmiştir,atılmalıdır." diyenlere;içinde bulunulan gâilelerin devletin başında yeteri kadar sıkıntı meydana getirdiğini,yeni bir sıkıntı ortamı doğurmaktansa bu dilleri "derinlere dalmadan" öğreterek kullanmalıyız demektedir.

Maksat ve hedef Türkçe'nin hakimiyetinin yaygınlaştırılması,Akif'in teklifi şudur:

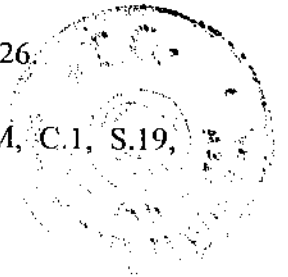
"Lisan için bundan çok daha ameli,çok daha kolay usûller varsa da ukalâdan birinin dediği gibi:(Ta'yin ettiğimiz gâyeye koşa koşa gitmeye kalkışırsak tabîî bir hareket etmiş olmalıyız.)

Yavaş yavaş gidelim, fakat elbirliğiyle gidelim.Beş on adım koştuktan sonra yorgun düşecek değil miyiz?Elbette tabîî bir yürüyüş daha emindir."

A.Sevindik,"Elfâz-ı ecnebiyye ile edebiyat olmaz." diyerek millet olmanın gereğinin ortak dil ve ortak şîve kullanmaktan geçtiğini,edebiyat,gazetecilik,romancılık, mektuplaşma ve konuşma gibi her türlü etkinliğin Türkçe yapılmasını teklif eder(2).Bu amacı gerçekleştirmek için gerekirse her Türk boyundan birer temsilci ile bir "Edebiyat Vekilleri" heyeti oluşturulmasını ve bunların bir cemiyet kurarak, Türk dilini korumak ve gerekirse diğer dillerden birtakım ibareler alabilmek yetkisine sahip olmasını teklif eder.H.Macit,"önemli bir mecburiyet olmadıkça başka dillerden kelime alınmamasını,

(1) Mehmed Akif (ERSOY), SMM, C.4, S.96, s.304-305, İst., 3 Haziran 326.

(2) A.Sevindik, "Rusya Müslümanlarında Dil ve Edebiyat", SMM, C.1, S.19, s.300-302, 18 K. evvel 324.

sade dille yazılan eserlerin pekâlâ güzel olduğunu" söyleyerek buna, Mehmet Emin (Yurdakul)'in şiirlerini örnek olarak gösterir(1).

İbrahim Alaeddin'e göre, yazı dilimizde aşılması gereken zorluklardan biri de imla konusundaki dağınıklığıdır. Ona göre mutlaka imlâda konusunda birlik sağlanmalıdır(2).

Türk dilinin iki büyük sıkıntısını A.Sevindik şöyle özetlemektedir(3):

1-Dilimizin eski darlığından kurtarılamaması,

2-İlimde çok ileri olduğumuz dönemlerde Türk dilinin bir gramer kitabının yazılmamış olması.

Bir de devrin aydınlarının hâlâ Arapça gramer kitaplarını ihyâ edecek çalışmalar yapmalarını Türk dilinin şanssızlığı olarak yorumluyor.

5. Dil - Siyaset - Toplum İlişkisine Dair Görüş ve Teklifler

Kazanlı Ayaz, "Lisan Meselesi" adlı makalesinde Osmanlı aydınına, dil çalışmalarında hesap etmedikleri bazı ayrıntılar hakkında bilgi vermekte, onları uyanmaya çağırmaktadır(4).

(1) H.Macit, "Lisan Meselesine Dair", SMM, C.2, S.51, s.395-396, İst., 14 Ağustos 325.

(2) İbrahim Alaeddin, "Tasfiye-i Lisan", SMM, C.3, S.54, s.28-29, İst., 3 Eylül 325.

(3) A.Sevindik, "Rusya Müslümanlarında Dil ve Edebiyat", SMM, C.1, S.19, s.300-302, İst., 18 K. evvel 324.

(4)Kazanlı Ayaz, "Lisan meselesi", SMM, C.2, S.46, s.316-317, İst., 9 Temmuz 325.

idâri otoritesindeki boşluklar yanında, kendi diliyle eğitimin öneminin kavranması ile açıklanabilir.

Halbuki Rusya'nın Duma Meclisi aldığı bir kararla (1),"müslüman çocukların kendi kavimlerinin dilleriyle eğitim görebilecekleri"ni ilan etmiş,ancak siyâsi mülâhazalarla -Panislamizm gibi- bu dilin Türk kökenli müslümanlar için Türk dili olmasını reddetmiş, Tatarca'yı tercih etmiştir.

Bu yazıda buna yer verilmektedir.

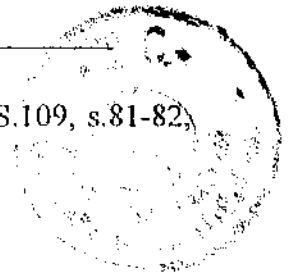
7. Bankalarda Resmî Yazışmaların Türkçe Yapılmasına Dair

Halil Halid, maliye bakanının; yabancı bankaların Osmanlı maliyesiyle yazışmalarını Türkçe yapması hususunda tamim çıkarması üzerine,bunun çok geç kalmış bir karar olduğunu,bütün büyük Avrupa devletlerinde bu tür yazışmaların devletlerin kendi diliyle olmasına rağmen, Osmanlı'da hâlâ Fransızca resmî yazışma yapanların varlığının devletin ciddiyet ve nüfuzundan çok şeyler göttürdüğünü,hatta;sermayesi ve idâresi yabancı olan bu kurumlardan önce, devlet kendi kurumları arasında haberleşme ve bilgilenmeleri Fransız diliyle gerçekleştirmekten bir an önce vazgeçmesini,sonra yabancı kuruluşlarla da Türkçe yazışma gayretine girmesi gerektiğini anlatıyor (1).

8. Latin Harfleriyle Münasebetlere Dair

A.Sevindik,"Boşnakların Latince yazmaları münasebetiyle ij,nj,c,gj gibi harflerin onlar için çok gerekli olduğunu gözönünde tutarak bazı düzenlemeler yapılarak Arap

(1) Halil Halid, "Lisan-ı Devletin Tervici Münasebetiyle", SMM, C.5, S.109, s.81-82, İst., 23 Eylül 326.

harflerinin onların okumasına uygun hâle getirilmesini teklif eder (1).

Yazar ayrıca, asrın başlarından beri İngiltere'ye göçen müslümanların artık Latince yazmak ve okumak zorunda kaldığını, bu ve benzeri sebeplerden çok geniş düşünülmüş bir ortak alfabeye ihtiyaç olduğunu vurgular.Halkın taassubundan çekinerek bu işleri ertelemenin "millî birlik" ülküsünü tamamiyle karşısına almak demek olduğunu savunan yazar,konuyu gençlere, genç nesillere emanet ettiğini ifade etmektedir.

9. Alfabe Dair Görüş ve Teklifler

A.Sevindik,"Rusya Müslümanlarında Dil ve Edebiyat" adlı makalesinde, Rusya'da yaşayan dokuz Türk boyunun, birbirlerinin dillerini anlamadıklarını söyler(2).Ortak alfabe yapma çalışmalarının her seferinde başarısızlığa uğraması da,Türkler arasında kurulması şart olan dinî,siyasî ve sosyal birliğin gecikmesine sebep olmaktadır.

(1) A.Sevindik, "Rusya Müslümanlarında Dil ve Edebiyat", SMM, C.1, S.19, s.300-302, İst., 18 K. evvel 324.

(2) a.g.m., SMM, C.1, S.19, s.300-302, İst., 18 K. evvel 324.

B.EDEBİYAT VE TENKİD MAKALELERİYLE İLGİLİ DEĞERLENDİRME

1. Edebiyatla İlgili Konular

a)Edebiyat Tarihi

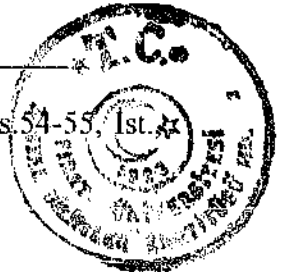
Mehmed Akif,"Mukallitliği de Yapamıyoruz"(1) isimli makalesinde,altıyüz yıllık cihan hakimiyetiyle siyâsî tarihe adımızı altın harflerle yazdırmamıza rağmen edebiyat tarihimizin hiç de fevkalâdelik taşımadığından şikâyetle,"şarka,garba hakim olduğumuz edvâr-ı şevketimizde bile lisânımız istiklâlîni temin edebilmek şöyle dursun,bir mevcudiyet gösterememiş." diyerek hep kötü bir taklitçi olarak kaldığımızı söylemektedir.

Aynı makalede yazar,"cahiliye" döneminde Arapların şiirin doruklarında olduğunu hatırlatarak,"cahiliye" şiirinin batının edebî ölçülerine uygun olduğu halde, Türk şairlerinin dikkatini çekmemiş olmasını anlayamadığını;hele de Kur'an dili olduktan sonra da Arapça fevkalâde şiirler yazıldığı halde bunlara da iltifat etmediğimizi belirterek "Endülüs'ün o feyizli toprağında yetişen şairlerin hissiyat-ı gârâm u şevki musavvir gayet rakik,gayet nezih şiirleri"nin bile bizde duygusal bir iletişim yapmamasını hayretle karşılar ve Türk şairlerinin "varsa yoksa İran şiiri" anlayışına şaştığını ifade eder.

Hayret ettiği bir başka tespiti ise en zengin döneminde Arap şiirini göremeyen şairlerimizin, Arap şiiri mazmunculuk,nüktecilik gibi illetlere ve krizlere tutulduktan sonra onu taklit etmeye başlamasını affedilmez bulur.Hatta şiirde tükenmişliğin başlangıcı sayar.

Divanlarımızı didik didik etsek de hakikat,ahlâk,hikmet,kahramanlık ve duygusal şiirlerden oluşan bir "şiir defteri" oluşturamayacağımızı savunan yazar,Ziya Paşa'nın "Harabat"da Araptan,Acemden bulduğu güzel ifadeler karşısında Osmanlı edebiyatçılarının sıkılıp üzölmeleri gerektiğini söyler.

(1) M. Akif (ERSOY),"Mukallitliği de Yapamıyoruz", SMM, C.3, S.56, s.54-55, İst. 17 Eylül 325

Gazellerimizin de, ya dalkavukluklarla dolu veya "fahriye" ünvanı altında şairlerin kendi varlıklarının, dünya alem için ne kadar faydalı olduğunu arzetmekten yorgun olduğunu ifade eden yazara göre, Araplar da insanları şiirde methetmişlerdir, ancak; bu medh insanın olgunlaşma yolunda çektiği sıkıntılara nasıl göğüs gerdiğinin "fahriye"sidir.

Mütenebbi gibi ahlak dersi veren büyük Arap şairi dururken başkalarını; Senâî ve Sa'dî gibi Acem şairleri dururken Enverî gibi yalanlar peşinde koşanları el üstünde tutmuşuz.

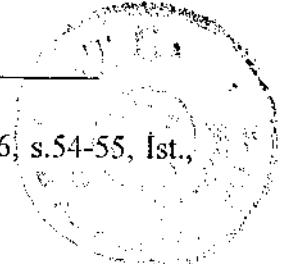
Edebiyatın ahlak ile münasebetinin önemini kavramamış olmamızı ve şairlerimizin ağıza alınmayacak rezillikte sözleri mazmun ve cinaslarla allayıp pullayarak edebiyat diye yutturmalarına ses çıkarmayışımızı tenkid eden yazar, "Bu tür taklitle ya miskin olunur, ya da ahlaksız!" diyerek görüşünü ortaya koyar.

Bundan daha kötüsü, yüzyıllarca şarktan istifade edemeyen, zarar gören edebiyatımız yazara göre bu kez de garptan zarar göreceğe benzemektedir. Bir iki eser hariç, edebiyat nâmına ülkede hiç bir ciddi eser yazılmamıştır. Türk insanı; toplumu uyandıracak, hissiyatını dile getirecek, ahlakını güzelleştirecek, kısaca edeb verecek bir edebiyata muhtaçtır.

b) Aruz Vezni - Hece Vezni

Aruz mu, hece mi tartışması yüzyılın başlarında aydınları pek meşgul etmiş, bu konuda kıyasıya mücadeleler verilmiştir. Milli edebiyatın doğuş sancıları çektiği sıralarda Mehmet Akif bu konuya "Musahabe-i Edebiyye"(1) makalesiyle katılmış ve bu konuda yazdığı makalesinde hece vezniyle şiir yazmanın yeni bir olgu olduğundan aruzu birden bire bırakmanın imkansızlığını vurgular bu konuda şiirleri bulunan Mehmet Emin kendisine örnek gösterip başarılarından bahsedilince Akif, "Onun hece yazdığını

(1) M. Akif (ERSOY), "Mukallitliği de Yapamıyoruz", SMM, C.3, S.56, s.54-55, İst., 17 Eylül 325.

biliyorum,ancak başarılarından haberim yok" diyerek,hece veznine değil ama Mehmet Emin'in kendisindeki yeteneğe diyecek bir çift sözü olduğunu söyleyen yazar,acizine bakmadan bu işe soyunma cesaretinden dolayı M.Emin'i taktir ettiğini, belirtir.Akife göre heceye geçiş bir zaman işidir.Bu işi zamana yaymak gerekir.

c)Edebî Zevk

Akifin "Kişizâdeler" makalesinde anlatılan şudur:Haccac-ı Zalim zabıta memuruna, sarhoş görürse boynunu vurmasını söyler.Gece olunca sağa-sola yalpalayarak giden üç genci gören zabıta memuru bunları tutuklar. Sorgulama esnasında birinci genç gayet güzel iki beyit okuyarak "babasının önünde herkesin boyun eğdiğini" dile getirir.Memur "halifenin yakını" diye ona ilişmez.İkincisi de pek güzel beyit okuyarak "babasının tenceresinin daima kaynadığını,halkın akın akın o gece gündüz yanan ateşe geldiğini" ifade edince, onun babasının da saray mensubu olduğunu tahmin eder.Ona da ilişmez.Üçüncüsü ise yine güzel iki beyit okuyunca onun babasının da savaşlarda kahramanlık gösteren bir cengâver olduğunu tahmin ederek "buna da ilişmeye gelmez." der ve sabahleyin bunların hepsini Haccac'a götürür.Meğerse birinci çocuk bir hacâmatçı çocuğu,ikincisi kuru baklavacının çocuğu, sonuncusu ise bir çulhacının oğludur.

Haccac çocukların ferâsetine hayran olarak:"Gördünüz mü?" der."Çocuklarınıza edebiyat öğretiniz.Vallahi edebiyatçı olmasalardı şimdi üçünün de boynunu vurdururdum(1).

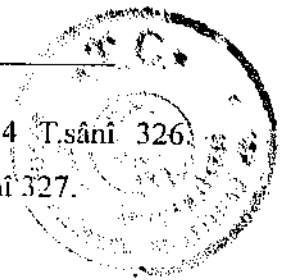
ç)İnşad (Şiir Okuma Sanatı)

İnşad,kendi olsun olmasın,bir şiiri "en güzel şekilde" dinleyenlere okuma şeklinde tanımlayan Akif "İnşad" Namık Kemal'in konunun önemini ortaya koyan bir dörtlüğü ile devam ettiği yazısında kötü bir şiir okumanın şu sebeplerden ileri geldiğini savunur(2):

1-Vezin ve tef'ileleri birbirine karıştırmak

(1)M.Akif (ERSOY), "Kişizâdeler", SMM, C.5, S.115, s.181, İst., 4 T.sânî 326.

(2)M.Akif (ERSOY), "İnşad", SMM, C.7, S.179, s.358-360, İst., 26 K.sânî 327.

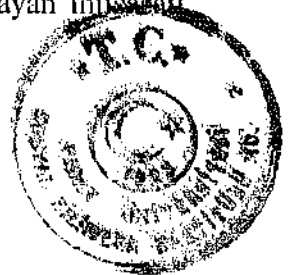
- 2-Kısa heceli uzun uzun heceleri kısa etmek yani imâle,zehaf,bilmemek
- 3-Şiiri nesir gibi okumak (Tefrit)
- 4-Şiiri taktî eder gibi okumak (İfrad)
- 5-Birbirine bağlı mısraların arasını sesiyle keserek dinleyenin zihnini karıştırmak
- 6-Soru,üzüntü,hayret gibi farklılık arzeden yerleri de diğerleri gibi okumak
- 7-Yeni şiirleri eski şiirler gibi, müstakil manalı beyitlermiş gibi zannederek öylece inşa da kalkışmak
- 8-Kafiyeleri lüzumundan fazla bastırarak dinleyenlerin kulağını zorlamak
- 9-İmaleleri fazla vurgulamak
- 10-Şiirin iddiasının gereğini düşünmeden ince kalpli,şiddetli,yüksek,derin ne kadar his varsa hepsini aynı ahenk içine hapsetmek.

Akif bütün bunları Namık Kemal'in bir şiiriyle açıklar.Nasıl olması ve olmaması gerektiğini tane tane anlatır.Her bir maddeyi ayrı ayrı açıklayarak şiir okuma sanatı hakkında ayrıntılı görüşler ortaya koyan şair;kötü bir inşadı,güzel bir müzik eserini çirkin sesli birinin okumasına benzetir.Hakkı verilmeyen inşâdın,şiirin mânâsını bozacağını söyler.

d)Tasvir

Akif,tasvirin ne olduğunu tanımlayarak başladığı makalesinde "Gözümüzle görebildiğimiz mahsûsatı bize gösterebilecek yahut hariçte vücûdu olmayan ihtisâsâtı duyurabilecek melekeye edebiyatta tasvir derler." der.

Tasvir Akif'e göre üç türlüdür:

1-Gördüklerini aynen resmeden ressam gibi olmak

2-Bazı ilâve ve çıkarma yapmak gereği duymak

3-Kendi gördüğü değil,görmek istediği şekilde göstermeye çalışmak.

Bunlardan birincisi sırf hakîkî,ikincisi,hakikatle karışık,üçüncüsü ise sırf hayâlîdir.Şair bunlardan zaman zaman istifade etmek zorundadır diyen Akif bu konuda uzun mütalaalar serdedir.

Divan şairlerimizin "hakîkî tasvirleri" hiç sevmediklerini sırf hayal olanı kullandıklarını belirten Akif, "ilk şairlerimiz İran değil Arap edebiyatını örnek alsalardı;veya orta zaman şairlerimiz batı eserlerine bigâne kalmasalardı tasvire örnek teşkil edecek güzel eserlerimiz olurdu" der.

Şair bütün eserlerimizin hakîkaten veya yarı hakikat tasvirlerden uzak tamamen hayâlî olmasından yakınarak, bir Acem şairin baharı görmek istediği şekilde baharı görmek zorunda kalışımızı garip karşılıyor.Eserlerdeki çiçekler bile İran topraklarında yetişiyor. Selvi ağacı bizde sadece mezarlık içinde bulunurken şairlerimiz baharı veya sevgiliyi tasvir ederken selviyi bol bol kullanırlar.

Tasvir fukaralığına sebep belki de insan resminin İslâm'da yasaklanmasından kaynaklandığını, o yüzden tasvir konusunda fukaralık çekildiğini ileri sürer."Tasvirin maksadı hakikatleri eşyaya söyletmektir." diyen şair,ilk romanlarda aşırı derecede tasvire yer verilmesini tenkid eder(1).

e)Teşbih

"Teşbih aralarında maddi ya da manevî bir münasebet bulunan iki şeyi birbirine benzetmek." tanımıyla bu konuya başlayan Akif, herkesin normal hayatında teşbih

(1) M.Akif (ERSOY)," Tasvir", SMM, C.7, S.181, s.391-392, İst., 9 Şubat 327

yaptığını,soğukluğun,sevimsizliğin timsalinin "yılan" olması gibi,insanın gözünün önüne benzetilen şey derhal peydâ olduğunu ifade eder.

Teşbihte,1. Müşebbeh (benzeyen) 2. Müşebbehün bih (Kendisine benzetilen) 3.Vech-i Şebch (Benzetme yönü) bulunduğunu anlatan Akif, 4. şık olan teşbih edâtının varlığının farketmeyeceğini belirterek konuyu açıklayıcı örnekler verir.

Akif 'in naklettiği ilginç bir örnek şudur:"Ali bin Cehm adlı bedevî bir şair El-Mütevekkil'in huzurunda bir şiir okur. Halifeyi, hukuku sıyanette (korumada) köpeğe,siyâseti aşmak maharetinde dağ keçisine,gereğinde halim selim olmada eşeğe,halkın kendisine ihtifalinde (saygısında) su kovasına benzetir. El-Mütevekkil bedevîyi çok takdir eder. Yanındakiler olayı anlamayınca açıklar: "Eğer siz bedevînin hayatını,dünyasını bilseydiniz isabeti anlar hakkı teslim ederdiniz."(1).

2. Eğitimle İlgili Konular

a) Çocuk Eğitimi Üzerine

Eğitim küçük yaşlarda verilince amaca daha çabuk ulaşılabacağı âşikârdır.Ancak "Çocuklarımıza kendi terbiyemizi vermeye kalkışırsak cinayet işlemiş oluruz." diyerek çocuk eğitimi konusundaki endişesini ortaya koyan Mehmed Akif,Ihz.Ali'nin çocuklar hakkında, "bizim zamanımız için değil başka bir zaman için yaratıldığı"na dair sözlerini hatırlattıktan sonra şunları söyler:"Bugün mini mini çocuklar için yazıldığı muharrirleri tarafından rivayet edilen öyle kıraat kitapları,öyle fen kitapları,öyle risâleleri görüyorum ki anlamak hususunda ben bile sıkıntı çekiyorum.Pekâlâ bunları benim çocuklarım nasıl anlayacak,hocaları nasıl okuyacak?"

Çocukları,anlayamayacakları,ağır bilgilere boğmanın mânâsızlığına değinen yazar, Maarif Nezaretî'nin çocuklar için yazılmış bir ders kitabı yazma yarışması açmasının, liyakat sahibi insanların kendi sahalarında kitaplar yazmasını teşvik bakımından fevkalâde yerinde olacağı fikrini beyan eder(2).

(1) M.Akif (ERSOY),"Teşbih", SMM, C.7, S.182, s.407-408, İst., 16 Şubat 326.

(2)M.Akif (ERSOY), "Hasbıhal", SMM, C.4, S.93, s.263-264, İst., 3 Haziran 326.

b)Eğitimde Şahsî Gayretin Önemi

İnsanlar toplum içinde çeşitli ortaklıklar kurarak,türlü işlerin üstesinden gelmek ve güçlerini ortaya koymaktan mutlu olurlar.Ancak bunu sürekli hale getirmek kesinlikle bir terbiye işidir.Hele de konu eğitim olursa,meyveleri geç devşirildiği için azim ve sebat konusunda insanlar pek cimri olurlar.Bu ise onları eğitime gayreti içinde olanları hayal kırıklığına uğratabilir.

"Eski Hatıralar" makalesinde bu konuya değinen M.Akif,oturdukları mahalleye,hiç kahvelere çıkmayan,kimselerle fazla yakınlık kurmayan bir adamla tanıştığı gençlik günlerini hatırlar.Bu adam faziletli ve ilim sahibi biridir.Yazar birkaç arkadaşıyla bu adamdan ilim tahsili talep ederler.Belli prensipler dahilinde bunu kabul eden adam,derslere devamı aksatmak ve prensipleri ihlâl etmek yüzünden yarım kalan tahsil işi sebebiyle yazar,"Üzülerek ifade edilecek bir konudur,büyük milletiz diye mangalda kül bırakmadığımız halde,iş fedâkârlık,gayret,ahde vefa gibi konulara gelince ortaklıkta kimsecikler bulunamamaktadır." diye şikayette bulunur(1).

c)Yabancı Dil Eğitimi

Yabancı dil öğretimi,Türk Maarif hayatını çok uzun süre meşgul etmiştir.Günümüzde de,yabancı dillerin mecbûrî ders olma statüsü kâh kaldırılmakta,kâh yeniden ihdâs edilmektedir.

Tanzimatta başlayan eğitim düzenlemeleri içinde önemli yeri olan Fransızca'nın da Arapça-Farsça gibi yanlış metodlarla öğretilmeye çalışıldığını,halbuki ağır dilbilgisi kurallarıyla boğuşan çocuklara önce pratik konuşmalar ve kalıplar öğretilse daha çabuk sonuç alınacağını vurgulayan Akif,esasen bütün okullarda bunun mecbûrî olması gerekmediğini,ileride dil gerektirecek mesleklere yönelen gençleri yetiştiren okullara göre,yabancı dil okutma planının yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini savunur.Sözlerini şöyle tamamlar:Rica ederim maksadımız yanlış anlaşılmasın.Biz

(1) M. Akif (ERSOY), "Eski Hatıralar", SMM, C.5, S.109, s.73-74, İst., 23 Eylül 1926.

Franızca'nın ne herkes için gerekli olduğuna,ne de hiç kimse için lâzım olmadığına kani değiliz.Bu lisana ihtiyacı olanlar hakkıyla okutulsun;olmayanlar beyhûde yere uğraştırılmasın,kendilerine daha nâfi' şeylere çalıştırılsın,demek istiyoruz."(1)

c)Okul Yetersizliği

"Yedi bacanak gidiyorlarımış.Saatlerce süren sessizlik canlarını sıkımış,"ah, bir adam olsa da laf etsek" demişler.Biz de tıpkı böyleyiz.Milyonlarca herif bir yere toplanmışız, "Ah, bir hayır sahibi çıksa da çocuklarımız için mektep açsa.." diyoruz.

Bu sözlerle başladığı bir makalesinde Mehmed Akif,ülkede bir başıboşluğun sürdüğünü, şeref ve haysiyet konusunda en büyük hisseyi kapan,göreve düşkünlüğü, fedâkarlığı daima başkalarından bekleyen bir millet haline geldiğimizi,kendi ülkemizde çocuklarımızın ihtiyacına uygun şartlar taşıyan bir okul bulunamadığı durumlar meydana geldiğini dile getiriyor.

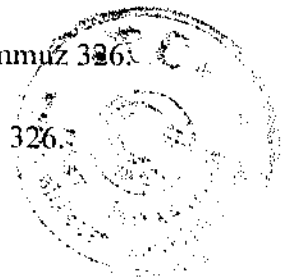
Akif,burada Akçuralı Yusuf Bey'in anlattığı bir olaya değiniyor:Lehistan'dan gelen bir müslüman baba çocuğuna uygun okul arar.Mekteb-i Sultanî görevlileri adamın derdine çare bulamazlar.Robert Koleji'ni de gezen Lehistanlı müslüman baba,orada, kilisede vaaz dinlemenin bir ders olarak mecbûrî olduğunu öğrenince oğlunu oraya vermekten de vaz geçer. "Bu ülkenin insanına lâzım olan okulu açmak için bu kadar insanın neden önayak olmadığını" soran yazar,müslüman mekteplerinde hiç hristiyan çocuğı olmadığını;halbuki hristiyan mekteplerinde çokça müslüman çocuğı olduğunu ifade eder(2).

ç)Yeni Okul Kitapları

Yeni okul kitaplarından da sitayişle balısedden Akife göre bunlar yeterli

(1) .M.Akif (ERSOY), "Hasbıhal", SMM, C.4, S.98, s.340-341, İst., 8 Temmuz 326.

(2) M.Akif (ERSOY), "Hasbıhal", SMM, C.5, S.108, s.59-60, İst., 2 Eylül 326.

olmaz..Her baba da kendi çocuğunu kendi okutacak vakit bulamaz."O halde ne yapmalı?" sorusuna Akif, Maarif Nezareti yazdırdığı kitaplarda hocalar için ayrı bir bölüm oluşturmali ve hocanın kitabı veya konuyu öğretirken takip edeceği metodu ortaya koymalıdır(1).

3. Aydınlar Hakkında Görüşler

a)Halkın Aydınlarla Bakışı

"Eski Hatıralar" adlı makalesinde M.Akif, Meşrutiyetin çok önemli bir gerçeği meydana çıkardığını, memlekette büyük adam yetişmediğini ve var olanların da sayı itibariyle yok denecek kadar az olduğunu ifade eder.

Tanıdığı birinin başından geçenleri hikâye ederek başladığı yazısında birtakım dedikodularla değerli insanların nasıl yıprandığını ve gelecekte kendisinden pek önemli görevler ve başarılar beklenen insanların nasıl kurban edildiği üzerinde durur(2).

b)Aydın-Halk İlişkisi

Tarihin çoğu dönemlerinde yönetimin desteğini yanlarına alan yazarlar, onları göklere çıkarırken halkı gözardı etmiştir.Halkın eğitim ve isteklerine hiç önem verilmemiş, bu ise aydınlarla halkın arasını açmış, uçurum haline getirmiştir.Halbuki aydının halk adına vekillik yapması gerekir.

Rusya'da, Sivastopol yenilgisi ardından başlayan yenilik hareketi içinde yer alan yazarlar, bu kez daha çok alkış almak ve halk taraftarı görünerek, birbiriyle kavga ederek alkış toplamak sûretiyle basın ve yayın dünyasında boy göstermişlerdir.

(1) M.Akif (ERSOY), "Yeni Bir Mektep Kitabı", SMM, C.5, S.11, s:115-116, İst. 8 T. evvel 326.

(2) M.Akif (ERSOY), "Eski Hatıralar", SMM, C.4, S.85, s.114-116, İst., 8 Nisan 326.

Yazarların; halk kendilerini alkışlasın, sevsin diye ortalığı birbirine verdiklerini, birbirleriyle kıyasıya kalem kavgasına tutuşarak halkın dikkat ve ilgisini çekmeye çalıştıklarını anlatan Tolstoy'un bu anılarını hatırlatarak M. Akif; ülkemizde de bir yenilik hareketinin başladığını, bu meyanda İstanbul'da da bir hayli dergi, gazete ve kitaplar basıldığını, ancak faydalı mı, zararlı mı hiç kimsenin önemsemediğini ifade eder.

Halkın okumaya olan meylinin yetersiz olduğunu, okuyan, okumayı seven ve alışkanlık haline getirenlerin ancak bir avuç aydın insan olduğunu vurgulayan Akif, İttihat ve Terakki'nin parolası haline gelen "Hürriyet, Adalet, Müsavat" sözlerinin halka da yansıtılarak onlara okuma aşkı ve sevgisi vermek için sevebilecekleri ve ilgisini çekecek eserler yazılmasını ister.

Köylü, işçi, esnaf kesiminin hayatına, ahlakına hadim, duygusuna mûnis, terbiye-i ruhiye ve fikriyesine yararlı eserler doğuramıyoruz." diyen Akif, basının devamlı birbiriyle kavga eden, bağırıp çağıran yazarlarının ancak para, pul ve alkış için çalıştıklarından yakınıdır(1).

c) Aydınların İntihal Hastalığı

Başarılı te'lif eserler yazan yazarlar yanında, şundan bundan toplama fikirlerle yazan yazarlar da az değildir.

Günümüzde cereyan eden bu tür olaylar eskiden de olagelmıştır. Bu konuda Mehmed Akif bir arkadaşına "bu kadar güzel levhaları nasıl yazabildiğini" sorunca arkadaş: "Ne yazması be, şuradan burdan satın alıyor, altına imzama atıyorum." dediğini naklettiği makalesinde; özellikle Tolstoy hakkında birtakım mütalaalarda bulunan bir yazarın, Tolstoy hakkında kimden malumat aldığı, Fransızcasından mı, yoksa Rusçasından mı Tolstoy'u öğrendiğini soran Akif, bu yazarın kaynak göstermeden yaptığı tercüme ve iktibasların yanlışlığını vurgular.

(1) Lâedri, "Hasbıhal-I", SMM, C.5, S. 105, s.6-8, İst., 26 Ağustos 326.

Yazara "biraz intihale müracaat ediniz ve kötü örnek timsali olunuz" diyerek takılan Akif,makalesinde ismi bile iyi okunmayan yazara ağır bir ders verir.(1)

4. Biyografiler ve Eserler Üzerine

a)Lamartine Hakkında

M.Akif,"Musahabe"adlı makalesinde Lamartine'e duyduğu hayranlığın kaynağını açıklamaktadır (2).

Yazar Sa'dî-i Şîrâzî'den,İbn-i Fâriz'dan,Feyzi-i Hindî'den ve Fuzûlî'den aldığı zevk kadar Lamartine'i okumaktan da zevk alır.Doğu ile batı arasındaki bunca mesafeye rağmen sanki her ikisi de aynı ses,aynı feyz kaynağıdır.

Lamartine'in Graziella'sı ile Fuzûlî'nin Leylâ ile Mecnûn'u arasında benzerlik kuran yazar,Lamartine'in "Graziella"sında Leylâ'yı;Fuzûlî'nin "Leylâ ile Mecnûn"unda ise Lamartine'in ilk acılarını bulur.

Lamartine'in "Meditations" adlı eserinin bir yerlerinde aşağıdaki mealde yazılar bulan yazar ve yakın arkadaşı Ferid,onu doğru olarak yorumlamış olmaktan ve neden onu kendilerine yakın hissettiklerinin cevabını bulmaktan oldukça mutludurlar. Meditations'daki yazı şudur:

"Fıtrat beni Paris âlemi için yaratmamış.O,hayat zevkime elvermiyor,rûhumu bizâr ediyor,ben şarklı doğmuşum,hem şarklı öleceğim.Ben ıssız yalın,çöllere,denizler, dağlar,atlar tabiatla derûnî müşafeheler,mecâlini takdir edeceğim bir neşîde-i cemal, musâhabesiyle oyalanacağım bir enîs-i cân...Hülâsâ Araplarda,Osmanlılarda olduğu gibi

(1)Lâ, "Hasbıhal-II-", SMM, C.5, S.120, s.264-266, İst., 9 K.evvel 326.

(2) M.Akif (ERSOY), "Musâhabe", SMM, C:4, S.86, s.131-133, İst., 15 Nisan 326.

metâib-i cismâniyeden âzâd bir lâkaydi içinde,fakat rûhun,mütefekkiirenin mesâisiyle,tahayyülât-ı mülhimânesiyle geçen bir hayat için yaratılmışım.Bir hayat ki baştan başa şair ile,iman ile hissiyât-ı necîbe-i hamâsetle pirâyedâr(1)..."

Lamartine'in Graziella,Harmonic,Raphael ve Meditations adlı eserlerini,Fransızcası ve Türkçesi gayet iyi olan,bunun yanında şiire yatkın olan birilerinin mutlaka tercüme etmesi gerektiği ifade eden, yazar,bu sahada bir çalışması olan Şemsettin Sami ile Namık Kemal'in bir anekdotuna yer verir:

Şemsettin Sami Victor Hügo'nun "Sefiller"ini tercümeye başladığında Namık Kemal, "iyi ama,bilmem yapabilecek mi?" der.Tercüme bitip Namık Kemal'e bir forma getirirler: "Fena değil ancak Türkçeden çok Arnavutçaya benziyor." diyerek latife eder.

Yazar vaktiyle okumuş,incelemiş olanların,kimsenin bilmediği okunadığı,bu gidişle de okuyamayacağı eserleri yazıp tercüme ederek okutması gerektiğini vurgulamakta; kendisinin bu işe soyunmasını söyleyenlere ise Fransızcasının bu kapasitede olmadığını ifade etmek için,"Allah haddini bilen çizmeyi aşmayan kişiyi bağışlar." anlamındaki hadisi okuyarak makalesini bitirir.

b)Cemaleddin Efgânî Hakkında

Mehmed Akif,"Cemalettin Efgânî" (2) adlı makalesinde Cemaleddin Efgânî'nin haksız yere eleştirildiğinden bahisle,onun İstanbul'da ikamet ettiği günlerdeki hayatından ve "Meclis-i Maarif Azâlığı"na tayininden bahisle bu görevdeyken maarifin düzelmesi için düşündüklerini her yerde açıklayınca arkadaşları onu çekemezler ve onu gözden düşürmenin yollarını aramaya başlarlar.

1868 yılında Darü'l Fünûn'un açılış konuşmasını onun yapmasını isterler.

(1) a.g.m., SMM, C.4, S.86, s. 131, İst., 15 Nisan 326.

(2) M.Akif (ERSOY),"Cemaleddin Efgânî",SMM,C:4, S.90,s:207-208,İst.13 Mayıs 326.

Maksatları yetersiz Türkçesiyle çeşitli hatalar yapmasını sağlayarak onu gözden düşürmektir.İçlerinde Şeyhü'l İslâm'ın da bulunduğu Cemaleddin Efgânî muhalifleri muratlarına ererler.Efgânî'nin:

"Nübüvvet bir atâ-yı ilâhidir ki çalışmakla elde edilemez.Cenab-ı Hak mahlukları arasından her kimi isterse bu feyze mazhar kılar." gibi sözleri Şeyhü'l İslâm tarafından, "Efgânî peygamberlik bir sanat işidir." diyerek peygamberliği küçümsüyor diye ortalığı ayağa kaldırır.Camilerde Efgânî aleyhine cemaati kışkırtır.Efgânî bunun karşısında Şeyhü'l İslâm ile bir mahkemede yargılanmak isterse de muvaffak olamaz.Olay gazetelerin diline düşüncce de kamuoyu ikiye bölünür. Bu kasıtlı yanlışlığa Cemaleddin Efgânî bir türlü hazmedemez ve muhakemede ısrar eder.Padişah tarafından Mısır'a gönderilerek bu çekişme noktalanır.

Akif,onun hakkında "ilmine,fazlına,siyâsetine söz yoksa da maatteessüf mülhid idi,nübüvvete inanmazdı." diyenlerin ve anlamadan,dinlemeden karar verenlerin bu kararlarına esas teşkil eden hadisenin işte bu Darü'l Fünûn'un açılış konuşmasındaki sözleri olduğunu anlatıyor.

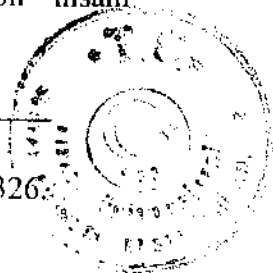
Makalenin sonuna aldığı beyit makalenin ruhunu daha veciz olarak ortaya koyuyor. Beyit,nesir olarak şöyledir:

"Doğru ile yanlış,iki özelliğe sahibi olanlar birbirinden ayırdedebilir:İlincisi verilen haberi araştırmak,ikincisi derinlemesine bir bakıştır."

Efgânî hakkında bir önceki makalesinde söylediklerinin kamuoyunda genel kabul görmesine rağmen bu sefer de Efgânî için "mülhid değildi ama Vahhâbî idi" gibi yakıştırmalar yapılması üzerine yazar,bu makalesini yazmış,onun sözlerinden örnekler vermiştir(1).

Vahhâbîliğin bir mezhep ismi olmasına rağmen Arabistan'ın bazı yerlerinde "dinsiz" anlamında da kullanıldığını belirten yazar,iyi şöhret sahibi bir insanı karalamanın

(1) M.Akif (ERSOY), "Hasbıhal", SMM, C.4, S.91, s.222-223, İst., 20 Mayıs 326.

kolay olduğunu,halbuki İslâm'ın;yüzde doksan dokuz kâfir denmesi gereken birinin bile, yüzde bir ihtimal varsa, müslüman sayılması gerektiği inancını benimsediğini hatırlatarak böyle suçlamaların yanlışlığını vurguluyor.

Cemaleddin Efgânî'nin,insanları çalışmaya,gayrete ve uyanışa sevkettiğini,bunun ise Hz. Ömer'in Ebû Kılâbe'ye söylediği, "Çoluk çocuğuna nafaka aranan mescit köşelerinde itikaf etmenden hayırlıdır." sözünün gereği doğrultusunda bir gayret olduğunu anlatan yazar , Ebû Kılâbe'nin nihayetinde üç-beş kişiye nafaka çıkaracağını, ancak,Cemaleddin Efgânî'nin üçyüz milyon kişilik bir ailenin hayatını düşünmesi gerektiğini anlatıyor.

c)Abdürreşit İbrahim'in Seyahat Notları Hakkında

Abdürreşit İbrahim'in "Alem-i İslâm" adlı seyahat notlarını okuyan M.Akif,bu konudaki fikirlerini "Gayet Mühim Bir Eser" adlı makalesinde ortaya koyar(1).

Hürriyet ortamının,çok değerli eserlerin yayınlanmasına vesile olduğu kadar,pek çok kötü eserlerin de yayınlanması sonucunu doğurduğunu anlatan Akif,insanın Avrupa'yı, onların çeşitli vesilelerle yazdığı seyahatnâmelerinden tanıyabileceği,ancak Asya'yı tanıyacak bir esere ihtiyaç duyurduğunu vurguladıktan sonra "Alem-i İslâm" serlevhasıyla "Sırat-ı Müstakim" de yayınlanan seyahat notlarıyla Abdürreşid İbrahim'in bu ihtiyaca önemli ölçüde cevap verdiğini ifade eder.

Seyyahların genellikle yalancı olduklarından bahisle Evliya Çelebi'nin de çeşitli abartılarında örnekler veren Akif,ancak Abdürreşid İbrahim Efendi'nin gayet dürüst, duyarlı, abartıdan uzak konuşma tarzıyla güven telkin eden biri olduğunu ve eserin faydalı olacağı kanaatini ifade ediyor.

ç)Ka' b bin Zülheyr ve Kasîde-i Bürde Hakkında

(1) M.Akif (ERSOY), "Gayet Mühim Bir Eser", SMM, C.4, S.97, s.322-323

Kaside-i Bürde,bilindiği gibi Ka'b ibni Zühayr'ın,Hız. Peygamberin huzunda okuduğu bir şiirdir.Bu şiirin genellikle İmam Buseyrî'nin şiiriyle karıştırıldığını ifade eden Mehmet Akif; Kaside-i Bürde ile Bür'enin farkına işaret ediyor. Kaside-i Bürde Zühayr tarafından Hz. Peygamberin huzurunda okunurken Peygamberimizin, sırtındaki cübbeyi (Arapça Bürde) çıkarıp Zühayr'ın üzerine atması (hediye etmesi) dolayısıyla "Kaside-i Bürde" adını almıştır ve "Bânet suâdü" diye başlar.İmam Buseyrî ise Hz. Peygamberin ashâbı değildir,daha sonraları yaşamıştır.Onun şiiri ise "Emin tezekkürî cîrânın" diye başlar(1).

Hz. Peygamberden çok değerli hediye alan Zühayr gibi İmam Buseyrî de ,çok ızdırıp çektiği bir hastalıktan,bu şiiri yazdıktan sonra kurtulmuştur.

Mehmed Akifin vurguladığı nokta şudur:Zühayr gibi devrinin en usta şairinin kasidesinin mi yoksa; şiir okurken "Peygamber (A.S) Allah'ın öyle bir kınından çıkmış kılıcıdır ki karanlıkta kalanlar onun ışığıyla yol bulurlar." anlamındaki beyti dinleyen Peygamberimizin hareketinin mi şiire benzediğini,şâirâne olduğunu sormaktadır.

Şair burada şâirâne bir yaklaşımla,bir anlamda şiiri şiir yapan onu dinleyen ve anlayanın olduğunu belirtmektedir.Hız. Peygamberin bu şiirin anlamına en uygun hareket tarzıyla,bürdeyi Zühayr'e hediye etmesindeki inceliğe işaret etmektedir.

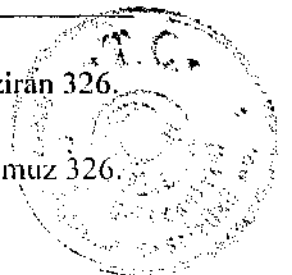
d)Asım Efendi ve Kâmus Tercümesi Hakkında

Arapçadan Türkçeye olmak üzere belli başlı sözlükler içinde Ahterî,Vankulu, Kamus vardır.Ahterî'nin yetersizliği doğru olmakla birlikte Vankulu da Kâmus'un yanında önemli bir yer işgal etmez.

Akif 'de bu görüştedir (2).Ancak Akif Kâmus'u öve öve bitiremez..Fîrûzâbâdî'nin, Kâmus adlı eseri çapında bir eserin herkes tarafından yazılamayacağı gerçeği yanında;

(1) M.Akif (ERSOY), "Hangisi Şiir", SMM, C.4, S.94, s.272, İst., 10 Haziran 326.

(2) M. Akif (ERSOY), "İlasbihal", SMM, C.4, S.101, s.384, İst., 29 Temmuz 326.

böyle hacimli bir eserin Türkçeye tercümesinin de önemli ve büyük bir iş olduğunu söyleyen Akif, bunu başaran Asım Efendi'yi tebrik ederek onun bu yaptığı işin müellifin başarısı kadar büyük önemli bir iş olduğunu vurguluyor.

Akif, bu makalesinde Maarif Bakanlığı'na yeni bir sözlük yazım işini erbâbına ihale etmelerini teklif eder. Bu, dönemin şartları içerisinde Akife göre, eğitim alanında başarılı olmak için şarttır.

e) Mütenebbî ve Asmâî Hakkında

Arap şairlerinden Mütenebbî'nin şiir ustalığından söz açan M. Akif bir makalesinde onun Mısır'da hükümrân olan Kâfur Ahşîdî ile Seyfî'd-devle adlı hükümdar için ayrı ayrı yazdığı kasîdeleri Arap edebiyatçılarının karşılaştırdıklarını ve Kâfur için yazdığı kasîdeleri daha başarılı ve parlak bulduklarını anlatır.

Mütenebbî Kâfur'dan kendisine bir vilâyet verilmesini ister. Nedenlerinden biri Kâfur'a, "Efendimiz bu adamcağızın işini görseniz" deyince Kâfur: "Ne söylüyorsun" der, "Adam dikili bir ağaç yokken nübüvvet davasına kalkıştı. Ona bir de istediğini verirse uluhiyyet davasına kalkışır."

Yine Mütenebbî'nin çok güzel bir kasîdesinin sonunda ustalıkla dünyalık istemesi karşısında hükümdar Seyfî'd-devle "İsteklerinin hepsini verdiğini" belirtince huzurda bulunan bir ihtiyar zat, "Efendimiz der, hepsini, ne istediye verdiniz, yalnız tek şey vermediniz. O da her istek sığasının sonunda hih, hih diye gülmeniz..." der. Seyfî'd-devle bu ihtiyara da ihsanda bulunur(1).

Asmâî'nin de bulunduğu bir mecliste bir gün Harun Reşid'in huzuruna bir Arap çıkar ve yazdığı bir şiiri okur. Halife bu şiiri takdir bâbında secîli birkaç cümle söyler ve "Araba şu kadar altın verin." der. Arap bir tanesini bile almayacağını söyler. Neden diyen

(1) M. Akif (ERSOY), "Letaif-i Arabdan", SMM, C.5, S.110, s.88-89, İst., 29 Eylül 326.

Harûnû'r-reşid'e Arap: "Sizin şu birkaç cümlelik nesriniz benim şirimden çok daha parlak düştü de ondan" deyince daha fazlasıyla taltif edilir.

Asmâî ise,bunca halife,vezir,ümerâ ile düşüp kalktuğunu ancak şu baldırı çıplak Arap kadar olamadığını hayıflanarak anlatır.

f)Dumas Fils,Sa'di ve Firdevsî Hakkında

Sa'di'yi ve "Bostan"ını pek geç tammmaktan muzdarip Akif onu okuyunca,Dumas Fils'in "La Dame Aux Camelias" ını hatırlar ve müthiş benzerlikler bulur.Dumas Fils,"La Dame Aux Camelias" (Kamelyalı Kadın) kitabının baş taraflarında şöyle demektedir.

"Hakikat üzerine işlemekte olduğum bu kadar ufak bir mevzûdan,o kadar büyük neticeleri çıkarmak isteyişim benim için cüret görülecektir.Lâkin ben herşeyin az şeyle olduğuna kani olanlardanım.Çocuk küçük,fakat kendisinde koca bir insan mündemic; beyin daracık lâkin müfekkireyi ihtiva ediyor;göz bir noktadan ibaret,bununla beraber fezâları muht.

Sa'di'deki kısa hikâyelerin sırrını bunları okuyunca anladığını belirten Akif; Homer'den sonra en büyük şair kabul edilen Firdevsî'nin altmışbin beyitlik Şehnâme'sinin;Sa'di'nin 7-8 bin beyitlik Bostan'ının yaptığı işi yapmadığını yani insanlığa bir fayda ve hizmet getiremediğini iddia eder.

Sa'di'nin Firdevsî gibi harp meselelerini yazamayacağını söyleyenlere Sa'di:"Ben barış adamıyım" cevabını verir.

g)Hicrî Efendi Hakkında

Akif, "Eski Hatıralar" makalesinde yine bir biyografiyle edebî yazılarına devam ediyor. Devrinde yaşayan Hicrî Efendi isminde ilim,irfan ahlak sahibi birinden bahsederek

onunla bir konakta,davette nasıl tanıştığından ,yeri yurdu olmayan bu ilim aşığı seksenlik ihtiyarın pek derin edebî bilgisi ve pek rahat bir şiir yorumunu Akif hayranlıkla takip etmekte,onunla sohbet edip dersler almaktadır.

Bir gün bir yemekte,Sa'dî'nin eserleri arasında saçmalıklar bulunmasından bahsedilmesi karşısında bunda anormal bir şey olmadığı,"ruhî bir hastalık münasebetiyle bozulmuş karinenin istifrag etmesi" şeklinde algılanması gerektiğini söyleyen Hicrî Efendi sözlerini latîfeyle bitirmek için "Cenab-ı Hak da melekler ve insanları yaratmış ama yılanlar ve akrepler de yaratmış." deyince sofradakilerden biri Hicrî Efendi'ye "dinsiz,imansız" der.

Buna çok kızan Hicrî Efendi:"Sözünü geriye al.Ben senin iki yaşın kadar ömrü hakayık-ı dinî tahkik ile geçirdim.Elhamdülillah bugün öyle halis bir müslümanım ki şeriatın yüksek hikmetlerini bir tarafa bırak,bildiğim necasete müteallik ahkâmını bile senin dedenin çürük imanı ile değişmem."

Akif o günden sonra Hicrî Efendi'den okuyamadığından yakınıdır.Çünkü Hicrî Efendi Akifî,davetli olduğu paşa yalılarına çağırılmaktadır.Akif gitmez. Herde yeri geldikçe onu nüktelerine yer vereceğini vadeder(1).

ğ)Ferid Hakkında

Bizde şarkı savunanların garbî topyekün reddetmeyi;garbî savunanların da şarkı topyekün inkâr etmeyi alışkanlık haline getirdiklerini,"ikisinin arası yok mudur?" diyenlere ise Ferid'i örnek olarak göstermek gerektiğini yazan Akif,Ferid'i tanıtıcı özellikleriyle yazılarından örnekler vermekte ve onun derin felsefî görüşlerini ve şiirlerini sitayişle anmaktadır.

Ferid:"Hem şarkı,hem garbî tanıyan;hem Hayyan'ı,hem Schopenhaver'i okuyan; hem Muhiddin'i,hem Spinoza'yı tetkik eden;Mevlânâ'ya âşık olduğu kadar Hind felsefesine ait hakikatleri de hırz-ı can adinen biridir." Akife göre.

(1) M.Akif (ERSOY),"Eski Hatıralar", SMM,C.5, S.123, s.312-313, İst. 30 Kevvel 326.

Akif Ferid'i, kişiliğini ve inancını ortaya koyan fikir ve düşüncelerinden alıntılar yaparak tanıtıyor (1).

h)El-Hansa Hakkında

Arapların en büyük şairlerinden El-Hansa'yı tanıtan ve onun büyüklüğünü Arapların tasdik ettiğini ortaya koyan bir hikâyeye makalesinde yer veren Akif,Sûk-ı Ukaz'da (Arapların şiirlerini sergiledikleri yer) bir yarışmada hakem Nabige Zübeynî'nin,kör bir şair olan A'sa'yı birinci ilan etmesi üzerinde,kıskançlık eden ikinci şair Hassan'a "sana bu cevap versin" diyerek Hansâ'yı göstermesiyle birlikte Hansa,şiirlerinden en güzelini okumasını istediği; Hassan'ın,sadece tek beytinde yedi yanlış çıkarınca Hassan'ın orayı terkettiği;Hansâ bu derece güçlü şair olduğunu; Hz.Aişe'nin de zaman zaman kendisiyle birlikte olup onun kardeşlerine yazdığı mersiyeleri okuttuğunu belirtiyor. Hansâ, şairedir,yani kadın şairdir.

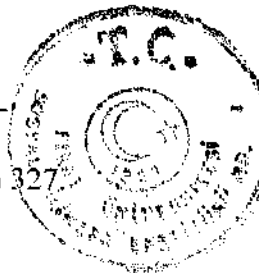
5. Çeşitli Konular

a)Hastalık ve Duâ

Bazıları hastalanınca tababet anlamında hiçbir tedbire başvurmadan duayla işi halletmeye,hastalıklardan kurtulmaya bakarlar.Halbuki Hz. Peygamber "Cenab-ı Hak hiçbir hastalık vermemiştir ki devâsını da vermiş olmasın.O halde devâyı aramalısınız." buyurmuştur.

Devanın duâ kitaplarında aranmasını söylememiştir.Hz. Ali duâ isteyen, uyuz hastalığına bir Arab'a:"En tesirli dualar bile uyuza katran kadar tesir edemez." buyurarak ilacın ve devanın tedavisine önem verilmesini istiyor.

(1) M.Akif (ERSOY),"Hasbıhal", SMM, C.6, S.147, s.257-259, İst., 16 Haziran 327

M.Akif,ise ÷lkede başgösteren kolera hastalığına karşı dualar ve Kur'an-Kerim okunmasını isteyenlere, bu işin yanlış olduğunu ç÷ünkü ,tıbba başvurmanın peygamber emri olduğunu yukarıdaki hadisi ve Hz. Ali'nin sözünü tekrar ederek ifade eder..

Akif,Kur'an'ın ölülere okunmak için inmediğini Kur'an'daki şıfanın cahillerin anladığı şekilde olmadığını vurgular(1).

b)Mithat Paşa'nın Heykeli

Heykelcilik İslâm dininin hoş görmediği bir sanat dalıdır.Son devir Osmanlı aydınları arasında ortaya çıkan sorunlar arasında heykel de vardır ve dinin yasakladığı şeyleri hoş görmeyenler ile bunun bu yasağın karşısında olanlar arasında gelişen olaylar,Mehmed Akif'in üzerinde kalem oynattığı konular arasına girmiştir.

Yazar konuyu,toplumdan seçtiği iki kişi arasında ge÷en karşılıklı bir konuşma havası içinde dramatize etmekte;genel hatlarıyla heykele taraftar olanlarla karşı olanların görüş ve savunmalarına yer vermektedir.

Son konuşmayı ve savunmayı heykele karşı olan kişi yapmakta,uzun uzun heykelin gereksizliğini ortaya koymaktadır.Bu esnada beklediği kişinin geldiğini ifade ederek yazar aradan çekilmekte,bu şekilde eğilimini bir müslüman olaarak heykel karşıtı kişi yönünde tebârüz ettirmektedir(2).

c) Giyim Kuşamda Yabancılaşma

"Eski Hatıralar" makalesinde yazar bir vapur yolculuğu esnasında temiz giyimli, Fransızca konuşan iki çocuk görür.Tam onların Fransız olduklarına hükmedecekken mürebbiyelerinin seslenmesinden bu çocukların Türk olduklarını anlar ve eski bir hatırası gözünde canlanır.

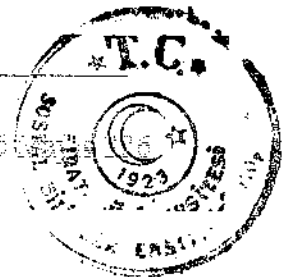
(1) M.Akif (ERSOY),"Koleraya Dair", SMM, C.5, S.115, s.178-179, İst., 4 T.sâdı 326.

(2) M.Akif (ERSOY),"Hasbıhal", SMM, C.4, S.102, s.403, İst., 5 Ağustos 326.

Konaklarda zengin çocuklarına özel dersler verdiği sıralarda bir gün, bir konağın bekleme salonunda konak sahibini beklerken salona aniden girerek kendisini gören bir çocuğun korkudan fenalık geçirerek bayıldığını anlatan yazar, çocuğun korkusunun sebebinin üzerindeki kıyafet olduğunu öğrenince buna fena halde içerler. Bir müslüman Türk çocuğunun kendi millî kıyafetinden nasıl korktuğunu anlayamaz, daha doğrusu kabullenemez. Ev sahibi "o odada hoca var diyerek uyardığım halde illâda görmek sevdasıyla âniden size koştugu için ve birden sizi karşısında gördüğü için bunların başına geldi." deyince yazar daha da kızar. Çocukların cicili bicili giydirilip kafalarının içinin boş bırakılmasını anlayamadığını ifade eder. "Batıda çocukların kafasına böyle saçma sapan saplantılar ve korkular sokulmadığı için onun yerine ilim ve fen doldurulur." diyerek önemli bir toplumsal yaraya parmak basmaktadır(1).

(1) AL. AKINIZASOY, "Eski Hatıralar", SAKL C.4. S.89. s.188, İst. 1923.

İKİNCİ BÖLÜM

-METİNLER-

SIRAT-I MÜSTAKİM MECMUASINDAKİ DİL,EDEBİYAT,TENKİD MAKALELERİ

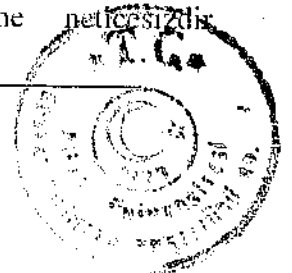
A. DİL İLE İLGİLİ MAKALELER

RUSYA MÜSLÜMANLARINDA DİL VE EDEBİYAT (*)

Rusya müslümanları Avrupa ve Asya kısmı itibariyle Tatar,Mişer,Noğay, Kafkaslılar,Kırgız,Türkmen,Sartı,Özbek,Tacik namlarıyla birçok kabile ve ensabın birleşmesinden müteşekkil bir millettir.Dinen ve ekseri neseben hep birdirler.Fakat lisan aded ve tarz-ı muameleleri ayrı ayrıdır.Türkistanlı bir Sart -zaten zaten müslüman olduğu halde- Kazanlı bir Tatar ile konuşamaz ve müslüman namıyla ülfet edemez.Şive ve maksudu ifade gösterebilen başkalıklar pek büyük müşkilatı mûcip olur.Dinî,siyâsî ietimâlar İslâm namına yapılacak itihatlara nasip olmaz.(Şu itibardan Rusya'nın ikinci meclis-i mebusanında otuzbeş kadar İslâm vekili biri diğeriyle Rusça söyleşmeye mecbur olurlar.) Öyle ise böyle bir kavmin edebiyatı nerede olur?Elbette edebiyatta külliye mahrumdurlar. Bununla beraber cüz'î bir cinsiyet taassubuyla da mübtelâdırlar.Diller bir usûl ve kâideye tâbi değil hele cem'iler terkipler,hatta atıflarına, kelime intihâbâtında olan doğrusuzluklar ve imlâların gelinceye kadar cümlesi ıslah edilecek,okuma ve okutma kolay olmayan ve matlûb-ı terakkiye sûrat vermeyecek bir haldedir.Yazıları, elifbâları, eksik zaten yazılan bir üstnografiyadır.Hiçbir usûle tabiiyyet etmez.Kimi hatt-ı ta'likî kimi nesh ve sülûsü andırır surette yazar.Biri diğerin mektubun böyle tanımaz.Bir memleket ve bir iklimde olan müslümanların hali iemâlen şudur.işte ecnebi memleket müslümanları ile olacak muameleler kıyas ile münfehim oluyor.Ne azim bir iftirâk,ne söylenemeyecek bir berbatlık!

Lisan meselesi şimdi bizim için en mühim en müşkil bir meseledir.Velihaza buradaki müslümanların bu ihtiyacını hissedenleri ara sıra ictima eder,bu mesele hakkında bir kadar (hayli) teatî-i efkâr eder ise de,yine neticesizdir.

(*)A.Sevindik, SMM, C.I, S.19, s.300-302, İst., 18 K.Evvel 1324.

Zira balâda ta'dâd ettiğim kabilden her biri kendisine mahsus bir edebiyat inşasını dava eder,mesele yine meydan alamaz,vücuttan mahrum kalır,fikirler nâbûd olur.Bundan ötürü son vakitler zuhur eden gazeteler kendilerine mahsus bir şîve ile yazdılar.Umumen ne Rusya müslümanları anlar,ne Osmanlı Türkü,ne de başkaları.Hiç.

Şimdi umûmenTürklerin esas ve lügati itibariyle bir kadar kelam serdine mecbur oldum.Söz tabîî uzanacaktır.Bundan dolayı beni mazur görerek bağışlarlar ümidıyla kâriin-i kiramın affını istiham ederim.

Lisanımız an-asl Türk lisanıdır.Usûl-ı sarfiye ve terkibiyesi cihetince gayet mazbût,hem de gayet sehl bir lügattir.Bu itibariye lüğatimizde hiçbir kusuru yok.Kavaid-i sarfiyemiz ve terkibiyyemiz sarf ve nahv-i Arap gibi vâsi değilse de;buda kavaidimizin suhuleti,icazı,inzibatı demek olduğundan;biz şu hususu mahasin-i lüğatimizden addederek,lüğatimizin kusurundan addetmeyi muvafık görmüyoruz.Sarf ve nahv-i Arabinin ittisana bizim usûl-i lügaviyyemizin icazını kıyas ederek istintâc edilemez.Zira kavaid-i lügaviyyemizin kemâli lüğatin ahvalini zâbit,vâfi,tamamen mutabık olmaktır.ittisa yahut icazın burada hiç dahli yoktur.Şu itibarla lüğatimizin kemâl ve fevkiyyetini dava eder durur isek lüğatimizde diğer cihetten olan gayet büyük kusurdan gafletle değil.Zira kendisinin cüzi bir meşguliyetinde ve harekât-ı âdiyesinden hikâye eder bir adam kendi tabirat ve üslûbuna ufacak bir mülâhaza sarf ederse lüğatında olan şu kusurdan gafil olması mümkün değil.Bugün neşrolunmuş ulûm ve fûnûnun ittisana,lüğatedebiyatına vakıf bir adam nasıl böyle bir kusurdan gafil olsun?

Ümmet-i Türkiye gayet kadim bir ümmettir.Devlet-i Farstan evvel ve sonra Türklerin gayet büyük devlet ve memleketleri mevcut idi.Ümmet-i Türkiye kadiim olduğu gibi lüğat-i Türkiye de pek eski bir lügattir.Evvelkileri her biri diğerinin dilini,söylediğini anlar,hep ictimâ eder,memleket teşkil eder ve birlikte yaşar olmuşlardır. Şu lisanın basitliği,anlaşılır bir tarzda olduğu ve müttehid bulunduğu itibariyle pek çok fütuhata da olmuşlardır.On yedinci asırda Roma Kayseri'ni,Asya ve Afrika vilayetlerini,on dördüncü asırda Balkan Yarımadasındaki Slavyan memleketlerini; on beşinci asırda Yunanistan'ı;on üçüncü asırda Rusya'yı fethatı tasarruflarına ahz eden cemaat hep akvam-ı Türkiyeydi.Fakat havâyi-i hayatı ve esbab-ı hariciyenin sevki ve def'iyle ümmet-i Türkiye etraf-ı âleminde dağılmaya başladı.

başladılar.Şu emri tarihi iktizasıyla koca ümmet-i Türkiye bir çok akvâma munkasım olup her kavim kendisine mahsus esâlib-i terkibiyesi ve bozma şiveleri olmaya başlamıştır.Zira lûgat ve esâlib-i terâkibi bir kayd-ı derûnunda mahfuz olmayan her kavim hemsâye ve civarın şive-i ifâdâtına meyletmesi bir emr-i tabîidir.Rusya lûgat-i Türkiyenin de Ruslaşp Osmanlılara,Türkistanlılara anlatamamak derecesine gelmesi de şu sebebe mebnîdir.

Herhalde tabiat tesiri ve sihâm-ı havâdisâtın ta'nile ümmet-i Türkiye muhtelif edvâr geçirmiştir.Diğer eşya-yı tabîiye gibi bizim lûgat-ı Türkiyemiz de türlü tabirâtın belâsını çekmiştir.Tegayyür ise şu alemin tabiatı, kemal ise sebat ve bekâda yalnız Rabbü'l-Alemînin şân-ı sübhânisi bulunduğu cihetle şikayet etmek yolunda değiliz.Vâkıa,hikâyât yolunda tezkiredir.

Evet,bizim ümmet-i Türkiyemiz pek kadîm bir ümmet iseler de her asrın terakkiyât-ı ilmiyelerinden esbâb-ı kesirenin ittizâsıyla dür ve mahrum kalıp lûgat-ı Türkiye'de hiç bir asrın ulûm ve maarifi olmadığı gibi,kendi lisanlarında kendi ahvâl-i hayatiye ve ictimaiye ve hariciyelerine,hem âvâd-ı cinsiyelerine dair hiç bir kitab-ı tarihî,yahut lâakl bir divan-ı hurâlî kalmamıştır.Kalmış ise de halkları bu gibi eserleri tettebbu ve tefiş etmez ve bu gibi mühim âsâr-ı atika bahsinde itinâ etmeyerek afvedilmeyecek bir kusur irtikab etmişlerdir.(1)Ecnebler bulur,telif eder,tercüme eder,neşreder;biz hemen bakarız;taaccub ederiz.Şu sebeplerden dolayı bizim lûgat-i Türkiyemiz iki büyük belâya gıftar olmuştur. Biri, ulûm ve maarifin terbiyesiyle terakki etmeyip eski sâdeliğinde, eski darlığında kalmasıdır.

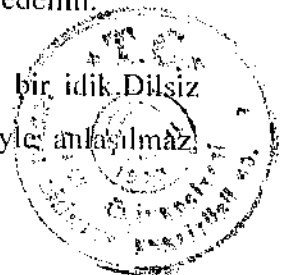
(1)Zira Mongolya'da mevcut en kadîm türk yazısinsını "yazı" Avrupalılar bulmuş idi.Ve tarık-ı kırâati de keşfeden Finlandiya'nın mukırr hükûmeti olan "dara'l-fünûn profesörü Mösyö Tomson cenapları idi.Bu yazıyı tercümesiyle beraber 1894 senesinde tab ettirerek neşretmiştir.Hicretin üçyüz kırk senesinde vefat eden Ebû Zeyd'in Sehli-Belhi'nin "Elbitü Vettarih" nâmında olan tarihî bir eserini bugün Fransızlar lisanlarına tercüme ederek tab' etmişlerdir.Nüşhasını da Fransız konsolosu Mösyö Kelman Hevar İstanbul'da bulunmuştu.Her sene Fransızlar da yüzlerce romanlar tercüme eden Osmanlı kardeşlerimiz bu gibi en aziz esere iltifat etmediklerinden dediğimin musaddık mücessimidirler.Herhalde bu gibi şeylere ihtimam etmeyerek gaflet ve sükûnumuz afvedilmeyecek bir cinayettir.

Diğeri, mevâd-ı lügaviyyemizin ağılabı bize ve asl olmayıp ekserisinin ziya ile eski darlığına ilaveten daha darlaşmasıdır. Kur'an ve ehâdis sayesinde lügat-i Arabiyenin mahfuziyyeti göz önünde iken; lügatimizin bir kamusu ya ahvâl-ı haliyemizin bir dîvânı kalsa idi lügatimiz ne kadar mahfûz olurdu. Burasını kıyas ile anlayınız. Bir kitab-ı Arabiye tedvin eden Türk ulemâsı nasıl kendi lisanımızda bir kitap telif ve cem etmeye himmet buyurmamışlar. Lisanımızın mevâddını zabteden "Lügat-ı Çağatay ve Türkî-i Osmanî" ve "Abuşka" nâmında bir iki kitap manzûrum olduysa da, bunlar da pek muhtasar olmakla beraber kusurdan da hâli değildir. Merâmımı anlatmış isem, lügat-i Türkiyemizin ekser mevâddinin ziya, üslûb-ı Türkîmizin ziya'ı, üslûb-ı Türkiyemizin herhalde, her hacette diğerkıvâmı ihtilâtımız sebebiyle külliye tebdil ve temsil olduğu zâhir olmuştur, zannındayım. Fakat muradım bu değil. Buraya kadar yazdığım muradına bir tutîe, bir mukaddime tarzında idi.

Yukarıda verdiğim izahattan, Rusya müslümanları ve Osmanlı Türkleri neseben ve dînen bir oldukları tamâmiyle anlaşılmıştır. Zaten Tatar unsuru, Türk unsurudur. Ulûm ve maârifin eve-i kemâle irtikâ ettiği bir asırda, her kavim öz (kendi) lisanlarında hen ulûmu, hem maârifî, hem de kendilerinin ahvâl-i tarihiyelerini yazıp edebiyatlarını asrın terakkisiyle mütenasip bir derecede teâli ettirmişlerken ve bunun gibi umum işlerde memleketin farkına bakmayarak, eski ham dil bırakılarak husûsiyle Avrupahlı iskolastik, Latince, Yunanca kaldırılmakla, halk diline sarılmakla ittihadı başlamışlarken umûmen biz Türk evladı kendimizin şu eski, sâf Türk dilimize müracaat ederek maksûdumuzu (bitamamın alâ vechi's-suhûle) ifade eder bir müfîd lisan kullanmak ve maârif dilimizi ve edebiyatımızı şu lisan ile nakletmek sûretiyle terakki ve ittihadı başlamanız elzem ve vâciptir, demek istedim ve icmâlen maksûdum da şu idi, fakat o vakit bugün ittihaz ettiğimiz şu edebiyat ve maârif dili methedilecek ve aynıyle kabul olunacak edebiyat değildir. Zira lisanlarının hep sülûsânı Arap ve Acem lisanı ile karışmıştır. Mehâfil-i âliyelerinde olanlar ile âvâm böyle irtibat etmez. Dilleri arasında bir ayrılık hükümfermâdır. Matlubca terakkî, havas ve avam ayrılığının ortadan kaldırıldığı gün müyesser olacaktır. Halk anlamaz ise fenler, ilimler yayılamaz, ilerleyen de geride kalır. Bunu inkâr eden varsa şâhid-i vücûdu tahkîm edelim; o söylesin, gûş edelim.

Herhalde yaşayışımı ittihad-ı lisan, ittihad-ı şîve ile kâimdir. Zaten bir idik. Dilsiz olarak darmadağın bir hale geldik. Osmanlı gazetesi Rusya'da lâıkiyle anlaşılmaz.

bilakis Rusya'daki gazeteler Osmanlılara matlubu ifâ edemez.Böyle gidersek sonumuz hoş çıkmaz. Biz ki has cihanın salâhı,selameti,hakkıyla terakkisi (lûgat-i Türkiye)mizi ihyâ ile olacağı izhardır;edebiyatımız, gazeteciliğimiz,romancılığimiz,mektuplaşma ve konuşmalarımız... Cümlesi sâf ve sâde Türkçe olmalı,mümkün mertebe edebiyatımızın Arap ve Acem lûgatlarından tasfiye etmelidir.Edebiyat elfâz-ı ecnebiye ile olmaz. Arap ve Acem ile karıştırmak ve rumuzdan ibaret,anlaşılmayacak bir hâle koymak matlup ddeğil.Sâde Türkî elfaz ile ifâdeye müyesser olmaya çalışmalıdır.Bizim ihtimam edeceğimiz edebiyat da şudur:Bunun için her tâife ve kabâilden edebiyat vekilleri intihab edelim,onlar bir cemiyet teşkil etsinler,mevâdd-i lûgaviyyemizin eksik olduğunu düşünerek edebiyatımızı aġnâ yolunda sa'y ve lûgatimizi himâye için mevâdd-i lûgaviyyemizi zaptederek lûgatimizi tev'î etsinler.Öz (kendi) lisanımızda örfler inşâ buyursunlar pek lüzûm ve ihtiyâç var ise, lisanımıza en irtibatlı lisanlardan elfâz-ı münâsibe istiare etsinler.Lâkin ehem olan cihet, lisanı terkîb,telif cihetidir.Kelâmın terkîbinde ta'kidsizlik matlûb.Ta'kîd hiç bir izah ile zâil olmaz.Kelâmın edipliği,belâġati elfâz-ı ecnebiyyeyi isti'mâlde de değildir.Kelâmın sâdeliği,âdiliği elfâz-ı Arabiyye ve Fransiyyeden sakınmada da değil.Herhalde kelâmda itibari lâzûm şey,mefhûmu ifade ta'kidsizliktir.Şöyle bir millî edebî lisan en zarûrî,en ehemmiyetli birr şeyimizdir.İlhmal ve müsâhele etmek kat'iyen câiz değildir.

Şöyle bir millî lisanımız zuhur etsin de umumlaştırılsın.Türkiye^de olan ibtidâi mektep çocuġı biaynihi Rusya'da olan islâmların ibtidâi mektep çocuġunun okuduġu kitabı okusun.Cümlesinin dimaġlarına bir tarzda millet hissi ilgâ edilsin.Tarihî mukaddeslerimiz bir olduġu halde tarih-i milliyemiz de bir olsun.Osmanlı tarihi,yahut Rusya islâmları demek lâzûm değil.Osmanlılık,Rusyalılık biziim hakîkî ismimiz değil.Bizler zaten Türkleriz.İşte o vakit mektuplaşma ve konuşmalarımız hep bir lisanla icrâ edilir,gazeteleriiz cümlesi bir dille yazarlar.O vakit hepimiz anlarız.Hepimiz düşünürüz.İşte bir ittihad!Fakat yalnız emeller,ümitler ile kalmasın Cenâb-ı Hak nasib buyursun!

Türklük nâmında mükemmel bir dil yaptığımız gibi mükemmel bir elifbâ da yapmaya ictihad edelim.Rusya müslümanlarının da hurûfatının eksik olduğunu söylemiştim.Osmanlıların yazıları tamamiyle uygun olmadığı hissediyoruz.Zira bazı esâmi, gayri me'nûseye yazdıkları vakit ecnebî hattından istimdâad ettikleri gazete ve

küttüb-i cedîdelerinde müşâhede edilmektedir.Onlar dahi yazdıklarını ıslâha muhtaçtırlar.Davâmızda en umdeolanı az bir noksanla Arap hurûfâtından aldığımız elifbâları mükemmel ederek umumlaştırmaktır.Mükemmel bir elifbâ,mükemmel bir dil olmadıkça mükemmel bir ittihad,mükemmel bir medeniyeti ihtivâ edebilir miyiz?Asla!..

Umumlaştıralım,dedim.Zira bugünkü Bosna-Hersekli kardeşlerimizin ekseri Boşnakça söylerler ve Latin hurûfâtı ile yazarlar.İttihaz ettikleri hurûfat lisanlarına tamamen uygun ise de dînî kitaplarını o harfler ve o dil ile yazmak mümkün olmadığından dolayı cahil kaldıklarından her saat şikâyet etmektedirler.Onlar da Arap yazısından iktibas ederek az bir ıslah ile bir yazı çıkarmak müşkilâtına uğruyorlar.Tabîî lisanlarına şiddet lüzûmu olan ij,nj,c,gj, harflerine mukabil inşâ etmek lâzım gelir.

Bundan yirmi sene mukaddem İngiltere'de bir müslüman yok iken şimdi Livirpul, Manchester'de yirmi-otuz bini mütecâviz ehl-i islâm vardır.Bunlar gibi Avrupa'da islâmiyeti kabul edenler dâima tezâyûd etmektedir.İşte bunlara da dilleri,hurûfâtları ile Kur'an-ı Kerîm gibi dînî kitaplar yazmak müşkil olacaktır.Cümlesini kabul eder sûrette vâsî' bir elifbâ teşkil etmemiz elzemdir.Fakat âdet edinmişiz: Bir meseleyi balden evvel halkın taassubunu düşünüyoruz.Bu korku ile berbat kalıp gidiyoruz.Kendimce yazdığım şeylerde halkın taassubunu düşünecek bir şey yok.Zira ben,halk taraftarıyım.Onlar da düşündürler.Millî bir ittihâda karşı durmadıklarına emînim.

Şimdi gençler!Emeller!Ümitler!Şu meselelerin halli hep sizin hîmmetinize bakıyor.O şart ile ki taassuptan beri olmalısınız.Yıkılacak,işte yaramaz bir şey sürükler, ağır olmayınız.

LİSAN MESELESİ (*)

" Tasvir-i Elkâr " Muharrirlerinden Süleyman Nazif Bey'e...

Efendim,muteber gazetenizin 43. numarasında lisan meselesine dair bir makalenizi gördüm,okudum.Meselemin ehemmiyetine ve âdeta Türklük âlemi için bir mesele-i hayatiye olmasına menî bu hususta acizane mûlahazatımı söylemeye lüzum gördüm.

Lisan meselesi sizin Osmanlı Türkleri için dahi bir mesele-i hayatiye olduğundan tabîî bu meseleyi etraflıca müzakere etmek erbâb-ı kalemın vazifesidir.Fakat bu meseledeki iki ayrı fikri,iki ayrı mesleği anlamak için bunların meslek-i esâsiyeleri beynindeki farkı da iyi bilmelidir."Edebi lisan" taraftarlarıyla "Sade lisan" taraftarlarının küçük bir tarihlerini de bilmek pek lazımdır.Avrupa tarihinde Protestanlığın iki büyük temeli sâde ve avam lisanı idi.Riformatorlar "Kütüb-i Mukaddese anlaşılmaq için yazılmıştır." diye onları her milletin lisanına tercümeyi muvâfık görürlerdi. Rifarmatisyenin aleyhinde katolikler latın lisanından başka bütün lisanları "kaba lisan" diye yâdedip: "O lisanlarda Kütüb-i Mukaddes'in fikir ve maksadı anlaşılmaq ve Kütüb-i Mukaddesin fikri avam için olmayıp havâs içindir." diye dâvâ ediyor idiler.

Demek ki bu münazaa âvâm taraftarı ile havâs taraftarı yani Aristokratya ile Demokratya münazaası idi.Şimdi asırlar geçti Avrupa tarihleri bu fikirleri uzun uzadıyaa muhaakeme ve tetkik ettiler,hangisinin doğru olduğunu gösterdiler.Fakat bu tarih dersi bizim Osmanlı Türklerine tesir edemedi.Onlar lisan meselesi hakkında sâdelik fikrinin muhsenâtını tasdik ettiremedi.Onlar hâlâ şu Katolik papazların nice asırlar mukaddem söyledikleri sözleri delil gösteriyorlar.Lisân sâde olsa fasih olmayacakmış,lisaan sâde olsa zcrâfeti bitecekmiş.Lisan başka lisanların kavâidini (Arabî ve Fârisî terkib-i tavsifleri) kabul etmezse Türk dili bihayat kalacakmış.

İşte Süleyman Nazif Bey'in makalesinde baştan aşağıya kadar bu gibi serd ve izah edilmiştir.Galiba Süleyman Nazif Bey ve onun meslektaşları kendilerinin makalelerini

(*)Kazanlı Ayaz,SMM, C.2, S.46, s.316-317, İst., 9 Temmuz 1325.

İstanbul'un mekâtib-i âliye görmüş Fars ve Arap dillerinin kavâidini öğrenmiş üç dörtbin kâripleri için yazıyorlar;ve şu üç dörtbin adamın lisanını "Türk dili" diye dâvâ ediyorlar.Öyle olmasaydı bu kadar bedihi bir fikri mutaassıbâne inkâr etmezlerdi.

Fakat meselenin başka ciheti var:Mekâtib-i âliye görmeyen ve lisan-ı Farisî ile kavâidi ârabiyye bilmeyen 15 milyon Osmanlı Türklerini ne yapacaksınız?Onlara: "Efendim, sizin diliniz kabadır,sizin anladığınız lisanla yazsak bizim kâtib efendilerin,yüksek terbiye görmüş zevâtın hatırı kırılacaktır.Siz durun,size ne siyâset lâzım,ne edebiyat,ne maarif.." böyle mi diyacaksınız?Yoksa onlar da kendilerinin anlatabileceği Türk dilinde gazeteler, risâleler,kitaplar mı neşredeceksiniz?Benim bu fikriime ne yolda cevap vereceksiniz ki meseleyi halletmiş olalım?

Bizim mesleğimiz âvâ taraftarları bulunmak olduğundan biz bütün efkâr-ı siyasiye ve ictimaiyyeyi,âvâma anlatmak taraftarıyız.Bizce bu meslek,bir lisan için değil,bütün mesâil-i hayatiye içindir.Asrımız şimdi efkâr-ı umûmiye asrı olduğundan ve memleketin ıslahı,milletin teceddüdü bütün efrâd-ı millet efkârının teceddüdüyüyle hasıl olacağından bizim nokta-i nazarımızdan milletini seven her Türk yazdığı her makaleye Anadolu Türklerinin anlayacağı bir lisanla yazması lâzım gelir.

Fakat sizin meslekleriniz nedir?Siz "Edebî Lisan" taraftarı mısınız,yoksa "Sade Dil" taraftarı mı?..Ne olursanız olunuz sizin Anadolu Türklerinin fikirlerini uyandırıp onlara muhitlerinin ne olduğunu bildirmek sizin vazifeniz değil midir?Erbab-ı kaleminden olduğunuz cihetle bu vazifeyi kaleminizle yazıp anlatmaya borçlu değil misiniz?Makalenize de onların anlamaları esas olacak değil mi?

Binaenaleyh siz vatanınıza ve milletinize hizmet etmek isterseniz,tabii efrad-ı milleti en çok anladığı dil ile yazacak,ve bu sayede milliyet ve kavmiyet fikirleri uyandırmaya çalışacaksınız.Bu dil de tabii yüzde kırkı Farisî,kırkı Arabî,onu Fransız,Rum,onu Türkçe olan "Edebî Lisan"ınızla olamaz.Belki sâde Türkçe olacaktır.

Lâkin siz:"Öyle ise bizim dilimiz kabalaşacak!" diyeceksiniz bir dilin fesâhati,letafeti ecnebî dillerden elfaz almakla hasıl olacak olsa tabii diliniz kabalaşacaktır.Fakat fesahat, letafetin böyle tariflerini hiç kimse iddiaya cesâret edememiştir.

Bunun için dilinizden o nâmütenâhi Arap ve Farisî sözlerini kaldırıp onların yerine herkesçe anlaşılacak Türkçe sözler istimal edilse dilimiz için çok fâideli olacaktır. Bundan başka meselenin siyâsî ciheti de var ki bu nokta-i nazardan bu bir mesele-i hayatiyedir. Osmanlı memleketindeki akvam-ı gayr-i Türkî kendi lisanlarında yazılan gazeteleri, risâleleri, kitapları ile eskâr-ı umûmiyelerini bir tarafa ceryana muvaffak oldukları vakit siz eskâr-ı umûmiyenizi ne yolda harekete getireceksiniz?

Hiç şüphesizdir ki bunun yolu olsa olsa o da lisanınızı köylülerin anlayabileceği derecede sâdeleştirmektir.

Bu fikrim yalnız bir lakırtıdan ibaret olmadığını ispat için size Rusya Tatarlarının hayatından bir misal getireceğim: Bundan beş-altı sens mukaddem bizim Tatarlarda da "Ecnebi lisan-sâde lisan" münazaası var idi. Bizim edebî lisan taraftarlarımız izin getirdiğiniz delilleri getirdiler; fakat üçdört sene geçmedi, bunlar mağlup olduklarını ikrar ettiler. Şimdi, bizde "Edebî Lisan-Sâde Lisan" meselesi bitti. Yazdığımız gerek gazete makalesi gerek risâle, gerek tiyatro olsun Rusya'nın köylü, şehirli bütün müslümanları anlıyorlar hepimiz kendimizin hayat meselemiz hakkında konuşuyoruz, anlaşıyoruz. Busayede eskâr-ı umûmiyemiz bir noktaya cem' ediliyor. Sizde de fikr-i istikbal bulunsa ve inkırâza mahkum bir millet olmaktan kurtulmak arzusu mevcut olsa şüphesiz siz de bizim yanımızda hareket edeceksiniz. Fârisî dilinin fesâhatlarını Farisîceye; Arabî dilinin letâfetini de Arapçaya bırakıp da şu kendi kaba Türk lisanınızla uğraşsanız ne kadar isabet etmiş olursunuz. Husûsen ki siz iyâsî bir gazetecisiniz böyle siyâsî noktaları düşünmeniz lâzım gelir. Bu mesele sizin için yalnız lisan meselesi değildir, belki bütün mesele-i hayatiyenizin rûh tarîk-i selâmettir.

Üç paşa, bir padişah, bir şâir ile koca bir memleketi idâre zamanları geçtiği gibi, İstanbul'un üç şâiri, beş kâtibi, altı muharriri ile eskâr-ı umûmiye uydurmak vakitleri de geçti. Memleketimizin idare-i siyâsiye ve ictimaiyesi âvâmın elinde olduğu gibi, edebiyatınız da âvâmın anladığı tarzda yazılıp onların menfaatını muhâfaza etmeli ve onların edebiyatı olmalıdır. Öyle olmazsa muharrirleriniz kari'siz kalacak ve yazdığınız kitaplar sokaklara atılacaktır. Avâmınız eski hurâfât ile zehirlenmekte devam edecek ve sizin her hareket-i medeniyenize karşı muhâlifleriniz dima Otuzbir Mart hadisâtı ikada güçlük çekmeyecektir.

Şunun için bu mesele sizin Osmanlı Türkleri için hayat meselesidir.Siz lisanınızı sâdeleştirip de edebiyâtınız vâsıtasıyla âvâmınıza icrâ-yı te'sire muvaffak olamazsanız o vakit, sahîfe-i tarihten nâminız silinmiş olacaktır.

KONFERANS (*)

(Temmuz 19uncu akşamı,pazartesi gecesi,saat bir buçukta Ahmet Midhaat Efendi Hazretleri kavlinde İsmail Bey Gasprinski Hazretleri oldukları halde sahne-i hitabeti teşrif buyurdular.Şiddetli alkışlarla karşılandıktan sonra Ahmet Midhat Efendi,Gasprinski Hazretlerini huzura takdim etti:)

Efendilerim!Size bu akşam İsmail Bey Gasprinski Hazretlerini takdim ilemüsherrefim. Tahsil-i ibtidâî hakkında umûmî bir idâre-i efkâra dair bir güzel makâle îrâd buyuracaklardır.Vâkıa"Söyleyene bakma,söylenen söze bak" denilmişse de,biraz da söyleyene bakmak lâzımdır.Hakikat her kimin ağzından çıksa hakikattır,ama bîhakkın takdir eden adamın ağzından çıkması başka tetâfet gösterir.

İsmail Bey Gasprinski...İçinizden pek çoğunuz bu büyük ismi işitmiştir.Yirmi sekiz seneden beri Kırım'da neşrolunan Tercüman Gazetesi her ne kadar memâlik-i Osmâniye'ye duhûl şerefinden mahrûm edilmek istenilmişse de duhûlu men olunmak istenen sair âsâr-ı mu'tebere gibi o da dahil olmuştur.İsmail Bey Gasprinski Hazretleri Bağçasaray ahâlisindendir.Bundan yirmisekiz,otuz sene evvel memleketin ahvaline nazar etmiş,bu ahâliyi maâric-i terakkiye sevk etmeyi kendine emel,emel-i malız edinmiş.O zaman Kırım'ın Kazan'dan,Kazan'ın Urumborg'dan haberi yok iken,aksâm-ı İslâmiye meyanında irtibat bulunmuyorken Tercüman ile Rusya saha-i vesî'indeki aksâm-ı İslâmiyeyi birbirine tanıtmış;bunların maârifçe ne kadar noksanı bulunduğunu tefhîm etmiş.Bir yandan gazetesi ve diğer taraftan kütüb ve resâil ile ilkâat ve irşadda devam ile beraber memlekette tedrisât-ı ibtidâiye usûlünü yerleştirmiş.Kendisi İstanbul'a gelerek,Mısır'a giderek tedrisâtın mahiyetini iyice tedkik ettikten sonra onu süzerek,bir güzel elinizden geçirerek kendi hemşehrilerine takdim etmiş Rus müslümanları için bir lisan-ı umûmî ilâzım olduğunu düşünmüş.Zira lisan bir kavmin hayatıdır.Her şeyden evvel bu cihete büyük himmetler sarf-ı iktizâ eder.Bakmış ki lisanlar pek muhtelif.O kadar milyon halk ayhı lisânı tekellüm ettikleri halde çokları birbirinin dediğini anlamıyor,doğrudan doğruya bissuhûle konuşamıyorlar.*

(*)İsmail GASPRİNSKİ, SMM, C.2, S.48, s.345-346, İst., 23 Temmuz 1325

Bu muhtelif lisanları ıslah ve tevhide çok gayret etmiş.Ve fakat bununla beraber İstanbul'un Osmanlıcasından da ayrılamamış.Zira biz lisanı bu hale getirinceye kadar neler çektik.Nergislerin,Veysilerin şan u şerefini tevkif ederek biraz da kendi anlayacağımız lisanı söyleyelim, dedik. Hayli çalıştık vâkıa mümkün mertebe muvaffak olduk. Bununla beraber hâlâ bazı büyük kalemlerden çıkan eserleri kiminiz rahat anlayamıyorsunuz.İsmail Bey Gasprinski Hazretleribunu gördüğü için lisanı herkesin rahat anlayabileceği bir sûretle koymuş,"süzmüş" dediğim bu.

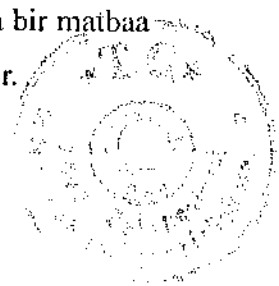
Usûl-i tedris de böyle.Fazlaları çıkarıp eksikleri itmâm etmiş.Öyle mekâtib tesis eylemiş ki hakikaten miftahu'l-ulûm yolunu tutmuştur.

Zanneder misiniz ki bu muvaffakiyeti bilâ müşkilât-ı husûlpezîr oldu?Mükün mü?O saadet kime müyesser olmu? Bu gayûr zâtın da önüne bir çok mevâni çıktı.Birincisi,kendi içimizden zûhur etti.Bu yolda teceddüât ve tarakkîyâtı menfaatlerine muğayir gören bir kısım halk mümaneat edilmez müşkilat çıkardılar,mezâhim ihdâs ettiler.Bunu iktihâm hakikaten büyük kahramanlıktır.

Sonra orası,bir sene evvel bizim memleketimizi ezen,bâr-i taeyîki altında inleyen bir hal ile musâp idi.Akvamın tayakkuzâtı bir cinayet idi.Lakin bu gayûr ve dirayetli zat-ı muhterem maksadını icra hususunu öyle bir sûret-i âkilânede tertip etmiş ki uğraştığı meselelerin siyâsiyâte zerrkadar taalluku olmadığı Rusya temin ederek onun pençesinden kendini kurtarmıştır.

Bir yandankendi hemşehrilerinden edilecek minanaat,diğer cihetten Rusya'nın meslek-i şedîd müşavir-i garibi bu teşebbüsâtı semeresiz bırakmak pek kâbil iken Gasprinski Hazretleri işi ileri götürmeye muvaffak olmuş.O kadar ki Kırım,Kazan,Urunborg taraflarında terakkiyât-ı lisâniyye ve ilmiye,hakikaten bir sûret-i hüsn peydâ etmiş,her sene yüzlerce tullâb burada tahsil-i maariften sonra giderler,memleketterinde hizmet ederler.

Meclisi şereflendirmek üzere bunların içerisinde birinin ismini zikrediyorum:Fatih Kerimof Hazretleri (şiddetli alkışlar) bu zat Urunborg'da bir matbaa açtı.Üstadı bulunan büyük İsmail Bey Gasprinski Hazretlerinin peyrevi oluyor.

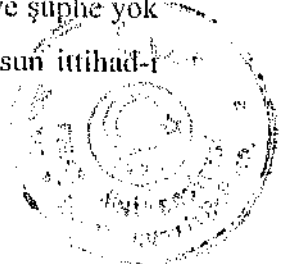
Hatta daha ziyade memnûniyetimizi mûcip ahvaldendir. Ahiren, şu bir kaç gün evvel Buhara'dan buraya bir kaç efendiler geldiler, otuzbeş seneden beri bu millete hizmetkârlıkta iflîhar eden âcizler ile görüşerek bazı mekâtib-i leyliyeyi temâşa ettiler. Alacakları misal üzere memleketlerine gidip ıslâh-ı tedrîsata çalışacaklardır. O da bu zât-ı muhteremin (İsmail Bey Gasprinski) gayretidir.

Diğer cihetten Çin müslümanları daha evvel davranmışlar, İsmail Bey Gasprinski Hazretlerinin irşadından aldıkları misal üzerine Çin'de güzel bir mektep yapmışlar. İçlerinden bir zâtı, masum efendiyi buraya göndermişler. Bu zât senelerde burada tetkikâtta bulunduktan sonra şimdi memleketinde tedrîsatla meşguldür.

İşte bu zât (Gasprinski) bir taraftan kendi memleketine hizmetle beraber diğer cihetten de bütün dünyadaki müslümanların terakki ve teâlisini nuhbe-i âmâl edinmiş. (Yaşasın İslâmiyet! Hayretfezâ alkışlar... Yaşasın Gasprinski Hazretleri! Şiddetli alkışlar.)

Bundan iki sene mukaddem Mısır'da ilk dâi kendisi olmak üzere bir mu'teber-i İslâmiyeye bir müslüman kongresine davet etmiş. Mısır'ın bütün fihâmı, ricâl-i siyâsiyesi, yani İslâmı erbâb-ı gayret ve hamîyyeti bu davete icâbet etmişler. Her ne kadar bazı taraflardan bu hareket mucip tevehhüm olmuşsa da Gasprinski Hazretleri temin etmiş ki siyâsiyatla iştigal yok. Zaten bu gayret, bu hareket-i ictimâî, ilmî, medenî. O kongrede İslâmın terakkiyât-ı umûmiye-i beşeriyyeye mukâbil nasıl bir medâr-ı tahsil bulunduğunu meydana koymuş. İslâm'ın bir noktaya muhtaç olduğunu ispat etmiş. Demiş ki: İslâm'ın bütün aksâmı birbirini tanımalı. Havâie-i iktisâdiye ve ictimâiyelerini anlamalı. Yekdiğere muâvenette bulunmalı. Bütün milletlerin ilerledikleri şehrah-ı terakkiyede onlarda, bütün müslümanlar da büyük adımlarla kat'ı mesâfe etmeli. (Yaşasın âlem-i İslâma hizmet edenler.)

Şimdi bu kongre hasıldır. Fakat gerek burada, gerek İran'da kardeşlerimizin bir inkılap üzere bulunduğumuzdan şu yerleşip ahvâl-i tabîiye takarrur edinceye kadar o kongrenin ikinci ictimâî techhür etmiştir. Kongre vardır. Nizamnâmesi mutazamdır, neşrolunmuştur. Bir müddet sonra o büyük kongre burada da ictima edecek ve şüphe yok ki bütün civanmerd-i Osmaniyan, lebbeyk zen-i icâbet olacaktır. (Pâyidâr olsun ittihad-ı efkâr... Alkışlar.)

İşte gerek memleketin ahvâline ve gerek bütün ââlem-i İslâma büyük hizmetler etmiş ve muvaffak olmuş olan bu gayretli ve muhterem zât bu akşam size tedrisât-ı umûmiye hakkında tetkikatın neticesini söyleyecek.Bu hakikatı bir yere cem' edebilmek hakikaten çalışkan bir adamı yoracak himmetlere vâbestedir.Fakat himmetleri dağları yeinden koparacak bu gibi zevât-ı âliye için bu yorgunluklar bî-hemtâ bir zevktir.Bu akşam böyle bir zâtı size takdîm şerefiyle kesb-i iftihâr ederim...

(Alkışlar bütün şiddetiyle bir kaç dakika devamdan sonra Gasprinski Hazretleri söze başladılar.)

Hazerât!Bu akşam bizim Rusya talebelerinin cemiyyetine teşrif ve benim olur olmaz sözlerimi dinlemeye tenezzül buyurduğunuz için teşekkür ederim.

Üstâd-ı Ekrem Ahmet Midhat Efendi Hazretleri şimdi buyurdıkları nutukta bir söz söylediler:"Büyük İsmail Gasprinski" buyurdular.Benim için bu sözü reddetmemek vallahi vicdânıma pek ağır gelecektir.Fakat tasdikini de yapamayacağım.Ben o "Büyük" sözüyle ibrâz buyurulan teveccüh ve iltifâtı başka bir kelime ile tebdil etmek isterim:Bahtiyar İsmail...Ben büyük değilim,fakat bahtiyarım.

Hazerat!Vaktiyle hükümdarın biri fena halde hastalanmış.Tedavisine son derece gayret edildiği halde hiç bir çare bulunamamış.Nihayet doktorlar anlamışlar,demişler ki:Bu rahatsızlık bedeni değildir.Manevîdir.Bunun şifâyâb olması için ülkede bahtiyar bir adam bulmalı,onun gömleğini buna giydirmeli o vakit belki şifâyâb olur...

Her tarafa adamlar gönderdiler,"Bahtiyar" bir zât ararlar.Fakat mümkün mü?Bulamadılar.Nihayet avdet edecekleri sırada yetmiş seksen yaşlarında bir adama tesâdüf ettiler."Buna da bir soralım" dediler.Sordular:

-Sen kimsin?

-Ben işte kendi yağım la kavrulur bir adamım.

-Senin bu dünyada hiçbir gamın yok mu?

-Hayır hiçbir gamım,hiçbir derdim yok.

-Demek sen bahtiyarsın?..

-Hay hay...dedi.

Sevindiler,böyle bahtiyarlığını itiraf eden bir adam buldular,bir de ne baksınlar, gömleği yok...

Bendenizin gömleği var.Ben gömlekli bahtiyarım...Fakat ne cihetle bahtiyar olduğumu sorarsanız size derim ki:Benim bahtiyarlığım milletime,pek sevdiğim müslüman kardeşlerime hizmet etmekliğimdir.Her tarafı gezdim.Hemen ekser âlem-i İslâmı dolaştım.Gezdiğim yerlerde birçok şeyler söyledim.İyi mi söyledim,fâideli mi söyledim?Her ne söylediysem muhataplarım olan hamiyetli ve hakikatperver müslümanlar kabul ettiler ve tatbiki ile âlem-i İslâm fâidesini gördü.Dmek ki âlem-i İslâma,velev ki nâçiz olsun bir hizmetim,bir sa'yim geçti ve semeredâr oldu.

İşte bunun için bahtiyârım.Milletimin doğru sözü kabulde ve icrâdaki istî'dât-ı fevkalâdesi beni pek bahtiyar ediyor.(Bahtiyar olsun erbâb-ı hamiyet!...Alkışlar...)

Şimdi geelim bahsimize...

(Mâba'di gelecek haftaya)

KONFERANS (*)

-Tedrîsât-ı umûmiye hakkında-

-Geçen nüshadan maba'dı-

Söyleyen: İsmail Gasprinski

Yazan : H.Eşref Edip

Eminim ki meclis bendelerinden pek parlak bir lisan beklemez.Ben perişan ve kaba Türkçe söylerim.Rica ederim lisanımızdaki pürüzlere bakmayınız,asıl manaya dikkat ediniz.İptidai tahsiden,tahsil-i umumiyyeden ve icmalen mektepten bahsedeceğim.

Tarihe nazar edildikte görülür ki bu tahsil-i umumiye hakkında pek az malumat var.Yalnız Avrupa'nın ilm-i tedris kısmında tahsil-i umumî ve mektep hakkında iki rey görüyoruz:

1-Tahsil-i umumînin luter zamanından,yani Avrupa'da reformansiyanın zuhuru esnasında ortaya çıktığını iddia ediyorlar.

2-Fransa'nın büyük inkılâbına hamlediyorlar.

Bu iki fikrin her ikisi bir dereceye kadar haklıdır.Fakat her ikisi de tamam değildir.Biraz sonra söyleyeceğim zaman anlaşılacaktır.Medeniyetin her bir kökü,başlangıcı şark tarafından olduğu gibi tahsil-i umûmiyenin de mekân-ı zuhûru şarktır.Bu fikir şarkta doğmuştur,sonra adım adım ilerleyerek taâli etmiştir.

En eski zamanlarda da mekteb ve tahsil-i ibtidâî mevcut olduğunu tarih gösteriyor. Tarihe nazar edilince Hind'de, Çin'de, Babil'de mektebin bulunduğu görülüyor.

(*)H.Eşref Edip, SMM, C.2, S.49, s.359-364, İst., 30 Temmuz 1325.

Ba'de bu fikir Mısır'dan Yunanistan'a, Yunanistan'dan Roma'ya intikal eyleyerek, sonra da Roma harabelerinde vücut bulan Hristiyanlık aleminde görülür.

Fakat o türlerde olan mekteb ve tahsil-i ibtidâi bizim şimdi anladığımız tarzda değildir. Arada büyük fark vardır. Ez-cümle uzmanlar yazı yazmak ve yazılan şeyi okumak -Çin'de olsun, Hind'de olsun, Babil'de, Mısır'da olsun- ahaliye, millete âid bir şey değildi. Bu yalnız bir sınıfa mahsus idi, bir imtiyaz gibi idi. Öyle mekteb ve tahsilin benî âdemin saadetine hizmet eder bir âlet olduğu fikri yoktu. Belki ahâliyi istibdâd altında tutmak için yalnız kâhinlere mahsus bir âlet idi. Pek çok zaman, otuz asır kadar bu hâl devam etti:

Çin'de "okumak-yazmak" ahâliyi kullanmak içindi. Zaten avukatlar beşer, hukuk-ı insâniyesine mâlik değildi ki. Her taraftan istibdâd zincirleriyle bağlı idi. Veleve ki meşrû olsun, istediğini yapamıyor, hürriyete nâil olamıyordu. Ahâli kâhinlerin menâfi-i mahsûsalarına hizmet eder esirler idi. Bütün halle bir esâret-i umûmiye zebûn olmuştu.

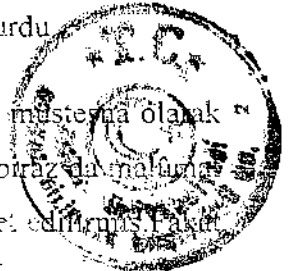
Hindistan'da da böyle idi. İtimâd-ı diniyye ile ahâliyi kullanmak fikri kâhinlerin en birinci vâsita-i tahakkümü idi. Dâima ahâliyi ezmek için onların zimâm-ı mâneviyelerini, akide-i vicdâniyelerini elde etmişlerdi. Ahâli okumak, yazmak, öğrenmek hakkından mahrum idi. Kâhinler ne derse ona inanacak, kâhinler hangi yolu gösterirse oradan gitmeye mecbur olacak, irâde ve ihtiyardan bînasib bir sürü hayvan... İşte ahâlinin varlığı, hukûku böyle idi.

Babil'de olsun, Mısır'da olsun hep bu hal esâret hükümfermâ idi.

Yunanistan'a gelince, orada cüz'î bir tegayyür görünüz, İsparta'da her ne kadar bu halde idiyse de, Atina'da mekteb ve tahsil başka türlü idi. Okumak ve yazmaktan başka biraz da terbiye-i fikriyye matlûbu var idi.

Mâmafih burada burada da okumak, yazmak bir sınıfa mahsus idi. O derecede ki o sınıftan hariç bir kimsenin eline kalem alması memnû idi. Hatta esnaftan, yahut ticaretten birinin kitap okumak arzusunu izhar etmesi günah-ı kebâirden addolunurdu.

Ta onaltıncı asıra kadar her tarafta bu hal devam etti. Bu hususta müstecna olarak yalnız eski Yunan'ı görüyoruz. Ki orada yazdırılmakla iktifâ edilmeyip biraz da mülâhaza vermek, şakirdânda terbiye-i fikriyye husûle getirmek matlûbuna hizmet ediliyordu.

mâteessüf din nazâriyeleri Yunan'a işlemiş olduğundan o güzel mektepler yavaş yavaş münkarız olmuş.

Okuyup yazmak sanatının intişârı pek yavaş yavaş olmuştur.Bu batûlete şüphesiz okuma,yazmanın güçlüğü de sebep oldu.Filhakika o mih yazısını öğrenmek kolay bir şey değildi.Bununla beraber o güç tahsili güzel kullanmışlardır.Bu güç yazı ile idi ki ilm-i heyette hayli terakkiyât gösterdiler.

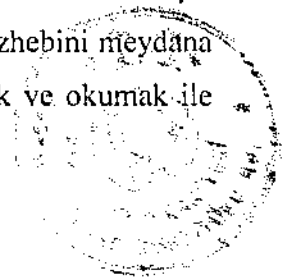
Mih yazıları,dedim.Şüphesiz ekseriniz işitmişsinizdir,Babil'in mih yazısı en eski yazı addolunur.Cümle yazıların esası gibi kabul olunmuştur.Beş,on sene mukaddem Moğolistan kıtasında o granit kayaların üzerlerinde bir çok yazılar,nakışlar keşfolundu.İlm-i elsine ulemâsı bunları görüp ne olduklarını anladılar,bunlara "Orhun" namını verdiler.Şekilde,tertîbatta o Orhun yazıtlarının Babil yazılarıyla münasebeti olduğu zâhir oldu.Ve bazı ulemânın zannına göre Babil'de mukaddemdir.

Mâlum ya ya Türkler bir çok vakitler âlem-i medeniyette çobanlık,çiftçilik ve her dâim çapulculuk ile mahkum olmuş bir millet idi.Şimdi tarih ve âsâr-ı atika açıyor,gösteriyor ki o çobanlar,o çapulcular âleme en ibtidâ yazıyı vermişler.Rahmet o çobanlara!(Alkışlar...)

Her nasılsa okumak yazmak sanatı Yunanistan'dan Roma'ya geçti.Çiçeron'un tarihine ve itikadına göre mekteb öyle bir yer ki yazmak ve okumak orada tahsil olunurdu.

Sonra Roma munkarız oldu,harâbeleri üzerinde Hristiyan cemiyeti vücud buldukta, her ne kadar esli Yunan'ın illeti bunlara da intikal eylemişse de ruhban tarafından yazıya olan ihtiyaç takdir edildiğinden, tahsil kabul olunarak bir hayli mektebler teşkil ettiler.Onun için manastırlarda bir hayli tesisât vücud buldu.Maahâzâ onlar da yine bir sınıfa,kilise ehline mahsus bir şey idi.Ahalinin bundan istifâdesi yok idi.

Kurûn-ı vustânın son devrinde Avrupa Katolik âlemi büyük bir inkılâba düçar oldu:Luter bir çok âdeti protesto etti,ve ayrıca bir din,yani protestan mezhebini meydana çıkardı.Bu mezhebin tavsîf ve terakkîsi lâzım idi.Bu da ancak yazmak ve okumak ile

hasıl olacağı şüphesiz idi.Bunun üzerine mekteb işi beş on adım ileriye atladı.Fakat yine mahdûd dâirede kalmıştı.

İşte Hazerât!Bu söylediğim otuz asırlık tarihçenin fihristi gösteriyor ki bundan üçyüz,dört yüz sene mukaddem tahsîl-i umûmî ilminden istifâde etmek ciheti,tenevvür eylemek fikirleri gatr-ı mevcut idi.Şu halde bu fikrin mebdai,menbai mebzûli neresidir?

Çin millet'in eski nizamhaylığa,Hindliler...Hizmet ettikleri gibi,Mısırlılar da ticarete,Yunanlılar sanayi ve felsefeye,Romalılar da intizam ve kânuna hizmetlerde bulundular.Fakat mekteb işi,yani ilmi mağaradan çıkarmak,yalnız bir bir sınıfa mahsus olan bir şeyi umûma vermek...Bu da Türk çobanları âleme yazıyı bağışladıkları gibi Arabistan çobanları tarafından çıkarılıp âleme,âlem-i medeniyete bahşedilmiş.(Alkışlar.)

Dikkat buyurun!O Arabistan çöllerinden,vadilerinde tanîn endâz-ı yakazât olan o icaznâme sedâ-yı hakikat,o nûrânî teklif ne oldu?

Cümleiniz okuyacaksınız.İlim cümlenize farz olmuş.Beşikten mezara kadar ilmi arayacaksınız.Her nerede ise gidip alacaksınız...

Devr-i İslâma gelinceye kadar ilim,tahsîl-i umûmî mağaralar içinde mahpus idi.O cevâhiri ka'r-ı zulmetten sahâ-i vücûda çıkaran âlem-i medeniyete bahşeden İslâmiyettir ve müslümanlardır.

(Yaşasın İslâmiyet !...Pek şiddetli ve birkaç dakika devam eden sürekli alkışlar...)

Burada şayân-ı dikkat bir şey var.Türklerin yazıya,Arapların da tahsîl-i umûmiyyeye ettikleri hizmeti söyledim...Bu Türk ile Arabin refikliği,yoldaşlığı daha devam ediyor.Yayan yürüterek dünyanın bir cihetinden diğer cihetine giden,ilim neşreden Araplar idi.O Arapların getirdiği ilimleri okumak için medreseler inşa edenler Türklerdir.Araplar Çin'den kağıt getirdiler,Avrupa'ya verdiler.Onlara rahleler yapan yine Türklerdir.(Yaşasın Araplar ve Türkler !...Alkışlar...)

Arap,Türk...Onlar büyük isimlerdir.Beyyinelerinde de iki büyük işi olacaklarına hiç şüphe yoktur.(Alkışlar...)

Bu söylediklerimden hoşnut olduğunuzu görüyorum.Fakat şimdi,maatteesüf söylemeye mecbur olduğum bazı şeyler hoş gitmeyecektir.Müslümanlar o kadar nûrânî allmış oldukları o emri,lüzûmu derecesinde îfâ etmediler.Çalıştılar,ulûmu ilerlettilerse de vazîfemiz olduğu dereceye getirmeyi Avrupa'ya bıraktılar.Onlar bizim kâidelerimizi tamâmen tatbik ettiler ve bu sâyede şimdi bizi taht-ı esârete aldılar.Biz çalışırız,hamallık ederiz;onlar rahat eder.Bizden kırk paraya aldıkları bir şeyi,hüner ve sanat sâyesinde kırk kuruşa yine bize satıyorlar.Biz de insanız,onlar da insan.Biz de geçiniriz,onlar da geçinir.Amma aradaki farkı siz takdir edin.(Sükût,hüzün...)

(Meclisin evvelki neş'e ve şeterâtı şimdi derin bir ye'se munkalip olmuştu.Mâzisi bütün şan ve şereften ibâret bir kavmin böyle acı hakîkatler karşısında müteessir olmaması kâbil değildi.Bizim hâlimizden hiç bahsetmeye gelmez.Biz müslümanlar böyle,ecdâdımızın mehâsînini ta'dâd ile mecdû's-şeref hülyaları içinde imrâr-ı hayat ederiz;fakat hakîkat dâima böyle acı hitaplarla bizi hazin sükutlara,derin ye'slere dûcâr edecektir.Bir zamanlarr bütün cihan-ı medeniyete marifet ve san'at neşreden okumak ihfâdı,bugün her şeyden mahrum olursa,bu hitapar karşısında la'l ve ebkem,vakfegir-i elem kalmaz mı?..

Bu kangren olmuş ceriha üzerinde neşterini yürütmek iyi olamayacağını hemen takdir eden tabîb-i dekâyık beyin,burada kesmek mecbûriyetini hissetti.Beş dakika istirahat talebiyle çekildi.Biraz sonra yine o sevimli çehre bütün inzârı bir noktaya toplamıştı.)

Hazerât !Demincek demiştim ki eski zamanlarda kadınların okuması tahrim edilmişti.Eski Yunan'da yalnız kız çocuklara mahsus mektepler varmış.Eski zamanda mektepte kızları okutmak veya kıza lâzım olan yolu göstermek ibtidâ İran'da görülmüş.Bu İran'ın şerefine âid bir şey olduğundahiç şüphe yoktur.

Sonra bu mektepler hakkında efkâr ve nazar değişmiş,ve böylepek çok asırlar geçmiştir.Fakat herhangi milletin ruhunda bir hal var ise inkılabâtı asır ile o unutulursa da yine birgün bir alâmeti zuhûr edecektir.Çünkü ruhtur.Geçen asrın ibtidâ-yı rib'inde malumunuzdur ki İran'da yeni bir mezhep çıkmıştı.Bunun neden ibâret olduğunu bahsetmek programımıza dâhil değildir.Fakat şu hareket içerisinde nazar-ı dikkatle alınacak bir şey var.Bu da o hareket akliye,rûhiye,mezhebiye...Her ne desek bir derece

câizdir...İçinden bir kız zuhûr etti.kseriniz işitmiştir.Bu (Hurreti'l-ayn) denen civan kız kadınların tahsilini tabîî görerek bu hususta teşebbüsâtta bulunduğu için kurban gitmişti.

Bu (Hurreti'l-ayn), zannederim,eski İran'ın ufacık bir timsal rûhudur.İran dince kardeşimizdir.Arada revâbıt vardır.Çünkü bir kere şaklıdır,sonra ekserisi Türktür.Demincek Türkler için ne dedimse İran'a da âiddir.

Burada şarktan geçelim;gelelim vaktile şâkirdimiz,bugün muallimimiz olan o mutrik-i Avrupa'ya:Tahsil-i umûmî ve mektep teşkiline inkılâb-ı kebir bâis oldu,diye ortaya atılan fikir bir dereceye kadar doğrudur,demişler.Vâkıâ Avrupa'da tahsil-i umûmî Fransa inkılabından sonra başlamıştır.O inkılâbla ilan olundu ki müsavât hürriyet cümle için cârîdir.O zaman da tabîî tahsil de cümlenin hakkı oldu.Ondan sonra Avrupa okumaya ve semerâtını iktitâfa başladı.Tafsîlâta girecek olsak sadeden çıkarız.Onun için muhtasır olarak yalnız Avrupa mekteblerinin ibtidâîlerinden bahsedelim.

7'den 14 senelerine kadar çocuklara mahsus çocuk bahçeleri,İlanlar var...Fakat bunlardan da bahsetmeyeceğiz.Çünkü bunların tatbiki bizim için şimdi mümkün değildir. Onun için bugün şarkta taklidi mümkün olanlardan bahsetmek isterim.

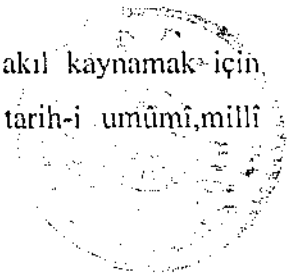
Avrupa mektepleri (köy mektebi) ve (şehir mektebi) olarak iki büyük kısma münkasımdır.Ondan da ma'da o mekteb ibtidâiler program ve derecât itibâriyle üç kısımdır.

1-Adi ibtidâî mektepler,

2-Mutavassıt ibtidâî mektepler,

3-Bir de âlî ibtidâî mektepler var ki, programı okuyan şâkirdi mükemmel, münevver, ma'lûmatlı çıkarmaktır.Fakat onlar çok pahalıdır.Onları tatbik pek güç.Onun için tafsîlâta lüzum görmem.Bahsedeceğim âdî köy mektepleridir.Bunların programı her yerde bir değildir.Birbirinden farklıdır.Fransa'da bir türlü,Almanya'da bir türlü,İngiltere'de bir türlü.Bunlardan da vazgeçerek umûmî hallerini söyleyeceğim.

Umûmî programları din ve mezheplerini öğrenmek,hesabı akıl kaynamak için, mümkün derecede mükemmel bilmek,millî tarihlerini,muhtasar tarih-i umûmî,millî

coğrafyaları,muhtasar umûmî coğrafya,her sene tedrici bir sûretle ulûm-ı tabiiyyen bir parça lâzım gelen malûmât...

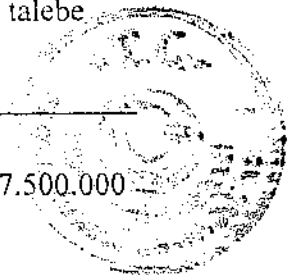
Avrupa mekteb-i ibtidâîyesinden programında mûnderic dersleri okuyarak ikmâl edip çıkan delikanlı okumaya heves ile her okuduğunu anlamaya bir istidâd peydâ etmiştir. Çıktıktan sonra istifâdesine âid ne görse o cihete çalışır.

Bir hâli daha var:Her ne kadar maksad temin-i matlab,ve tenvîr-i efkâr ise de dünyalıkça da güzel efkâr nazar-ı dikkate alınmış,bînâenaleyh sanatlar da gösterilir.

Öylece bir cihetten efkâr-ı medeniyyeye hizmet ederler,diger cihetten ahvâl-i ictimâîyye ve iktisâdîyye medâr olurlar.Fakat mektepleri bu hâle getirmek için büyük bir ikdâm ve uzunca bir devam ister.

Bu husustaki terakkiyât Aavrupa'da ne derece olduunu açık açık göstermek için biir miktar ma'lûmât-ı istatistikiyye vermek lâzım.Bilirim,bu da sizin zihninizi yoracak ve zabtedilmesi müşkil olacak.Fakat tafsîl etmeyerek en mühim aksâmı arz edeceğim.İstatistikler nen sahîh bir ma'lûmattır.Ve fark-ı nisbeti pek açık gösterir.Bugün bir fen fen haline giren istatisik ma'lûmâtına her zaman ve her şeyde ihtiyaç vardır.Bunun için bunları söylemek mecbûriyetinde buluyorum.Hem Avrupa'nın on sene evvelki istatistiklerini söyleyeceğim.Avrupa'nın daha o zamanki hâliyle bizim hâl-i hâzıramız arasındaki farkı anlamak için.Halbuki bu son on sene zarfındaki terakkiyatı yakında neşrolunacak istatistiklerden tetkik ederek gördüğünüz zaman büsbütün hayret edeceksiniz.Benim elime hemen bu geçtiği için bir kaç rakam kaydettim.Nazar-ı intibâhı açmak için bu da kâfidir.

Nüfus-ı	Köy ve şehirde	Miktar-ı
umûmî	miktar-ı mekteb	talebe
İngiltere : 40.000.000	40.000	7.500.000

Almanya	: 57.000.000	57.000	8.000.000
Macar	: 16.000.000	17.000	2.300.000
Finlandiya	: 2.500.000	3.000	57.000
Romanya	: 6.000.000	3.800	250.000
Bulgaristan	: 3.500.000	4.000	280.000

	Maarif tahsîsâtı	Kaç nüfûsa bir mekteb	Senelik maaş-ı muallimin
İngiltere	: 13.000.000	975	100-120 lira
Almanya	: 16.000.000	900	60-80 lira
Macar	: 1.200.000	820	30-40 lira
Finlandiya	: 300.000	833	40-50 lira
Romanya	:	795	30-40 lira
Bulgaristan	: 150.000	762	50-60 lira

Bunlardan İngiltere ve Almanya birinci derecede,Macar ikinci derecede ötekiler de küçük devletlerin bu dereceleridir.

Şimdi memâlk-i Osmâniye mekteplerinden söz söylemek lâzım.Fakat teessüf ederim; aradım,mekâtib-i ibtidâiyyeye dâir ma'lûmat-ı lâzıma ne Avrupa mecmuâlarında bulabildim,ne de bizim maarif sâlnâmesinde.Bunun için bu hususta size kat'i ma'lûmat veremeyeceğim.Ve zaten bu hususta sizin ma'lumatınız benden daha ziyâdedir.

Şimdi memâlik-i Osmâniyede mektep az mı?Çok mu her ne ise gerek çokluk itibâriyle ve gerek program itibâriyle Avrupa'ya nisbetle mektep peydâ etmek için

lâzımdır. Hesap edelim,Ne kadar lâzım ise mevcut olanlarını tenzîl edelim.Bakîsini vücûda getirelim. Avrupa'nın bugünkü derecesine birdenbire varamayız.Yalnız ona doğru yürüyelim de şimdiki ahvâlimize göre ıslah ve teksîr-i mekâtib edelim,ve tahsîl-i umûmiyeyi yoluna koymayı düşünelim.Bunun için ne tedabir lâzımsa ifâ edelim.

Memâlik-i İslâmiyede ne kadar nüfus olduğunu tamamiyle bilelim.Ve akvâm-ı gayr-ı müslümanın mektepleri mükemmel olduğundan onlardan bahsetmeyerek tahminen akvâm-ı müslimeyi yirmi milyon addedelim.Belki ziyâdedir.Ve Avrupa'da olduğu gibi yediyüz,sekizyüz adama bir mektep çok görelim.Bin nüfusa bir mektep isâbet ettirelim.Bu halde yirmibin mekteb-i ibtidâî lâzım.Bakalım,iyice teftiş ve tetkik edelim.Güzelce anlayalım, eğer meselâ 15 bin mektep varsa beşbin zammedelim.Eğer 3 bin varsa 17 bin zammedelim.

Maaşlara gelince İngilizler gibi altı yüz lira vermeyelim.Hocalarımızı ehl-i kanaat addedelim,ellerini öpelim,rica edelim,az para ile bizi okutsunlar.Herhalde bir muallim lâakl 36 lira almadıkça okutamaz.Bunu da tahmin edelim.36 liradan yirmibin mektep için 720 bin lira lâzım.Hem hazırlıklı muallimler olmalı.(Alkışlar...)

Sonra ikişer yüz taalebeden 20 daru'l-muallimin lazım.Her bir daru'l-muallimin için vasati olarak hesap edelim.1500 lira sarfiyat lazım ki yirmisi için 30 bin lira lazım.

Mektep açtık;muallimleri tayin ettik,şimdi kitap lazım.Her mektebe bir kütüphane lazım arasına talebe kütüphanelerdeki şeyleri okurlar bunun için her mektebin büyük,küçük bir kütüphanesi olmalı.

İşte bunlar tertip ollunduktan sonra mekteplere nezaret lazım.Bunların hararahları da var.İşte bütün bunların yekünü birmilyon liraya balığ olur.

Çok para.Fakat hiç ürkemeyiniz.Hem çoktur hem değildir.Tekrar ederim ürkemeyiniz.Çünkü size Rusya müslümanlarını misal getireceğim.Onlarda birçok noktalardan size benzerler.Bir kere akçasızdırlar,geride kalmışdırlar.Bunların tecrubesini size arz edeyim: O vakit birmilyonlira çok görünmeyecek.Buhara,İlayve hanlığı ayrılınca Rusya'nın taht-ı idaresinde 17 milyon müslüman kaldı.Bu 17 milyon müslümanın istatik ile kaydolunan ekâtibi oradaki idare-i ruhaniyemize tabi'dir.Mektep,camii,medrese hep idare-i ruhaniye tarafından kaydolunmuştur. Asya-i

vasatî, idâre-i ruhaniye tâbî değildir. Orada tahminen lââkl 4 bin mektep vardır. Cümlesi 9600-10000 kadardır. (Kız mektepleri bundan hariçtir. Volga Nehri bu yanda ıslah edilmiş üçyüz kız mektebi vardır. Kırım'da da ıslâh edilmiş iki-üç mektep var. Volgo'da üçyüz mekteple iftihar ederim). Kız mekteplerini hesaba ithâl etmiyorum. Bahis sâde olsun diye. Bu mekteplerde 650 bin erkek okuyorlar. Bu 9600 mektebin üçbini ıslâh edilmiştir. Bâkisi eski usul üzere idâre olunur. onlar işte evvela bir müddet elifbayı görür. Sonra (AS) amme cüz'lerini, sonra da Kur'an-ı Şerifi de bir iki sene okur işte bu kadar. Yazı yok, ilmi hâl yok, hesap yok eski usul mektepler budur. O, üçbin ıslah edilmiş mektepler, onlar ötekilere nispetle çok yukarıda. Programları: Türkçe, fakat sâde okuyup yazmak, ilmi hâl, hesap, hesaptan amel-i erbaa ve muallimin iktidarı var ise biraz daha ilerisi. Sonra muhtasar-ı umûmî, ayrıca taarih-i İslâm, ilm-i iktisat ve ilm-i eşya ve ulûm-i tıbbiyyen nispetle çok yukarıda. Programları: Türkçe, fakat sâde okuyup yazmak, ilmi hâl, hesap, hesaptan amel-i erbaa ve muallimin iktidarı var ise biraz daha ilerisi. Sonra muhtasar-ı umûmî, ayrıca taarih-i İslâm, ilm-i iktisat ve ilm-i eşya ve ulûm-ı tıbbiyyen biraz malumat.

Müddet-i tahsil iki yıl. Azıcık malumatı olan muallim iki senede talebeyi çıkarır. Usûlsüz olursa üç sene devam eder.

Şimdi gelelim mekteplerin sarfiyatına: Ne ile bunlar idâre olunur? Üçbin ıslâh edilmiş mektep 180 bin lira ile idâre olunur. Amma bu hazine den değil, belki vakfolunarak; şakır şakır milletin ceb-i hamîyyetinden çıkıyor. (Alkışlar... Yaşasın Rusya müslümanları!...)

Bâki kalan 6100 mektep için 210 bin lira sarfolunur. Mecdûr 390 bin lira eder. Öte masraflar dahil olursa şüphesiz 350, belki 400 bin lira vermektir. Ve bununda hiç kiimse tarafından ağırlığı duyulmaktadır. (Alkışlar).

Lakin 1750 nüfusuna bir mektep isabet eder. Demek ne lazım? Evvela 15 bin mektep olacak, şu halde beş-altıbin mektebe daha ihtiyacımız var. Muallimlere isabet eden maaş yeni usûl 40, eski usûl 35 lira kadardır.

Şimdi mekatib-i ibtidaiyeyi memalik-i Osmaniyyede çoğaltmak ve programların ıslah için lazım olan birmilyon liradan bahsedeceğiz. Müsâde ederseniz beş dakika daha istirahat edelim.

Şimdi rukafa ile görüşüldü. Bir zattan aldığım malumata göre memalik-i Osmaniye'de 40-43 bin mekatib-i ibtidâi mevcut imiş. Çok şükür. Çok memnun oldum. Diğer bir malumata göre de mevcut mekteplerin adedi kırkbinden çok aşağı imiş. Bu iki malumatın her ikisi de doğrudur. 46 bin mektep var, deniyor. Evet olabilir. Fakat zannederim maatteessüf isimleri mevcut. Hakikaten mektep nâmına şayan olanları varsa, herhalde 46 bin mevcut ise iş biraz sâdeleşir. Hiç yoktan bina etmek başkadır, usûlsüz ve fakat mevcut mektepleri ıslâh yine başkadır.

Mevcut olduğu taktirde en ziyade dikkat edeceğimiz nokta, onların noksanını ikmâl etmektir. Eminim ki binaları da biraz tamir ister. Çünkü hayvanlar gibi ahır içinde toplanıp okutmak şânımıza ve hatta imanımıza elvermez. Herhalde çok ise de, ıslâhı için o dediğim milyon ve belki daha ziyadesi lazım olacak. İster millet vasıtasıyla. Verecek yine millettir. Karımız, kesbimiz azdır. Binaenaleyh her beş paramız bir kıymete hâizdir. Bu halde (bir) kuruşu severek verdirmek için muallimlerin harekât ve tedrisatında bir fâide görülmeli.

Üç bin mektebi ıslâh ederek ikiyüzbin lirayı kendi kendiliklerinden tedârik esbâbına bakalım. Eski usul mekteplerin çocukları beşbuçuk, altı, yedi, onüç yaşına kadaar gelgit ömür zayi eder, geçirirler. Eski mekteplerde yedi-sekiz senede istihsâl olunamayan malumatı yeni mekteplerde iki, nihayet üç senede kesbettiler. Bunu görünce ahali verice verdiler. Yeni mekteplerde kâidedir: Her bir çocuk haftada bir ruble verir. Haftada yirmi para veren ahali haftada dört-beş kuruş nasıl verebildi? Semere gördüğü için. Bu terakki ne sayesinde oldu? Bir derece programın ıslâhı ve elifbânın az vakitte elde edilmesi sayesinde ki bendeleri onu tertip etmiştim. Daha âlâ elifbâlar mevcuttur. Bu babta iki türlü usûl isti'mâl olunur:

1-Tedricî

2-Savtî

Tedrici demekten maksat, elifbânın hepsi herkesi mübtediye birden gösterilmemek. Çocuğa evvela üç harf gösterilir: l-b-t. Bununla yazmak ve okumak ameliyatına başlanır. Bu üç harf bir çok türlü okunur. Meselâ: Bât, tâb, caba, tîb, at, tâtâ, bâtâ... Cümledenize pek âşikârdır ki bir anda otuz-kırk türlü hurûf zahtından elbette daha kolaydır. Üç harf ile yazıp okumak sanatına giren çocuk bir kalcıya bîhakkın

gibi sevinir.Vâkıada böyle böyle olur.Çocuklar bir kere lezzet aldımı,sonra bizden evvel koşarlar.

Bu üç harf belleyince sonra bir harf daha zemmolunur.Bunu da zabteder.Çocuk böyle birşey öğrenmeğe başlayınca akşam sevine sevine pederinekoşar.Böyle böyle tedricen elifbâ gösterilir,kırkbeş gün içinde ikmâl edilir!Tamam olduğu gün çocuklar kaba Türkçe yazarlar,okurlar.Bu kırkbeş gün,usûlsüz bir talim ile olursa elli,altmış güne varır.Bu işte tedricen elifbâyı göstermekten hâsıl olan bir muvaffakiyet.

İkincisi ise usûl-ı savtiyedir.Şimdi buradaki usûla göre hoca efendi diyor:

-Bu,elif!...Çocuk da:

-Elif!...Hoca Efendi:

-Bu,be!...Çocuk da:

-Be!...

-Oku bakalım şimdi!

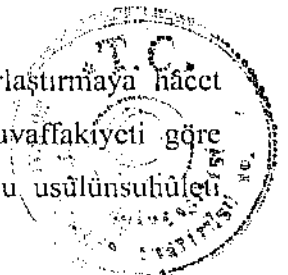
-Elifbâ!...

-Hayır,öyle değil,âb...

Çocuk şaşar,kalır.Ne münasebet? (Elif) ile (be) bir yere bittibi' gelince (elifbâ) olur . Neden (âb) olsun?

Çocuk bu hususta pek haklı.(Elif) insanın ağzından çıkan savtın biridir.Hakezâ (b) de öyle.Elif'in (elif),b ninde sakın olarak (b) sedâsını yalnız bilir.Şu halde yan yana gelince (ab) dır.Kezâlik (t) yi (te) olarak işitmemiştir.Belki (at)ın nihayetindeki gibi sakın olarak (t) bilir. Yalnız o savtı bellemiştir.Binaâcnalcyh (a) ile (t) yan yana gelince (at) okur da, (elif-te) okumaz.

İşte böyle yalnız melekesi ve kulağı ile okur,yazar.Hıfzî ağırlaştırmaya hâcet kalmaz.Bu.bittecrübe kurulmuştur.Yeni usûlde olan mekteplerde muvaffakiyeti göre göre az zamanda mektepler onbin kilometre yere geçip gitti.Hep bu usûlünsubûlet

sâyesinde. Ve öyle görülüyor ki on beş sene zarfında dokuz, onbin mektebinumûmu böyle olacak.

İşte bu tecrübeye arka verecek ekser memâlik-i Osmaniyyede mektep işine ve idaresine tamamen aşina olanlar önayak olursa, bir sene içersinde ne kadar mektep varsa cümlesi ıslâh edilecektir.

Muallim yetiştirmek için kolayı var. Rusya muallimlerinin cümlesi bir mektepten neş'et etti. Bir muallim geldi:

-Bilâ ücret öğretilecek, dedik. Fakat yalnız şu şartla ki öğrendikten sonra fisebilillah iki muallimi öğreteceksin ve ona da aynıyla bu tavsiyede bulunacaksın.

Böylece birbirinden öğrenen bir muallim iki oldu, iki dört oldu, dördü sekiz oldu, sekizi onaltı oldu ve Türkistan'a kadar sirayet etti. (Alkışlar).

Bu uzunca söylediklerimi kısaltayım: Eğer millet görse ki mektep bir şey öğretiyor, mektep çocuğun vaktini zayı' etmiyor; o vakit para kaygısı, kasaveti hiç olmaz. Birmilyon büyük paradır. Yirmimilyon ahali, istatistik kavaidine göre, dört milyon aile demektir. Bir milyon lirayı dört milyon ocağa taksim edelim. Bu taksim acaib hesap gösterir. Bir milyon lira yüz milyon kuruş eder. 40 milyon ocağa taksim edince 25 kuruş düşer. Yevmî ikibuçuk para eder. Rum ilinde olsun, Anadolu'da olsun, hiçbir adam tasavvur olunabilir mi ki, iki buçuk parayı vermesin. Beş para ile iki milyon lira hâsıl olur.

Bizler ki okur-yazar, milletin sayesinde yaşıyoruz; bizlerin borcumuzdur onlara bildirmek, onları müstefid etmek. Bizde o amelî ve umûmî himmet olursa millet o beş parayı, on parayı her zaman seve seve verecektir. (Alkışlar).

Bahsin nihayetine gelindi. Benim pek kavî itikâtım vardır. Eğer teşebbüs ederssek, cidden arzu ederssek ve kendi bilmediğimizi ehlinde istişare etmeye tenezzül ederssek, bizim mekteplerimiz pek az zamanda ıslâh edilecektir.

Sözümünden anlaşılmasın ki Maarif Nezareti var da bir işe yaramaz. Hâsâ. Fakat bunu da her vakit doğrudan doğruya gözüne, bakarak gözümü yummayaraktan öğren ki: İngilizler gibi, Almanlar gibi mektep ve tahsilin ehli değiliz. Kendi tasavvurumuzla

görmeye muvaffak olamayacağız.Onların üçyüz senede yaptığını biz beş on satırla,üç beş günde yapamayız.Oradan ne alırsak vakit fevt etmeden alalım.Böyle olursa bil-cümle mekatib-i İslâmiyye Avrupa derecesine gelmek yoluna girecektir.

Artık hazerât !Kaba kaba laflarımızla sizi taciz ettim.Fakat dilimi dinlemeyiniz, gönlümden çıkan sadâya bakınız.

(Şiddetli ve uzun alkışlarla saat üçbuçukta meclis nihayet buldu).

LİSAN MESELESİNE DAİR (*)

Servet-i Fünûn'un 948 numaralı nüshasında Ali Nusret Bey'in "Sırat-ı Müstakîm'deki makâleme yazdığı cevabı gördüm. Her nr kadar cevabı pek gecikmiş olsa da Ali Nusret Bey'in cesûrâne mryfana atılıp cevap yazdığına meslek arını muhafazaya çalıştığına sevindim.

Okudum, bir, iki, üç defa okudum. Maat'teessûf makaledeki açık suallerime cevap göremedim. Makalenin gizli manalarını anlamak için tahlil etmeye başladım. Arap ve Fârisî elfazdan uydurma uzun uzadı Arap ve Fârisî terkiplerle kapalı cümleleri tahlil ne asıl temeli de şu fikirlerdedir. Bunlar deliller değil, müddeâlardır.

Ben kadar güç olsa da esas fikirleri tahlil ettim. Maksatlarını şu sûrretle hülâsâ edebildim:

1-Türk Lisanının fesâhati, "Arabî ve Fârisî lisanlarının cevâhîr-i güzide elfazı ve esmârı perçîde-i meânisi ile temin edinilebilmesi.

2-Ne kadar açık ve bayağı elfaz ile söylense âvâmın yine idrak edememesi" dir.

Şu iki fikri Ali Nusret Bey bedâhet derecesine gelmiş diye telakkî etmiştir ve şu fikirlerin etrafında uzun uzadı Arabî, Fârisî cümleler uydurmuştur. Lâkin meselenin en esası, davanın âvâm ile havâs dimağlarının hilkatine fark olmadığını, bıyıklarını Fransız usûlünce tezyin eden İstanbullu bir bey ile Anadolu'nun kaba bir Türkî arasında dimâğen hiç fark bulunmadığını, kendi lisanlarında söylenilse anlamalarında şüphem olmadığını beyan ediyorum. Benim davâm budur. Şimdi sizin birinci fikrinizi tetkik edelim. Doğrusu bu davânızı garip ve gülünç buluyorum. Bir dilin fesâhati o dilin başka lisanlara esir kalmasıyla olduğunu dava edecek sizden başka âlemde hiç bir muharrir kalmamıştır, diyebilirim. Hem de kalmayacaktır. Bu fikrin ihtirâ-ı şerefi tabîi size, yalnız size mahsustur.

Lisanın fesâhati; dilin genişlemesi, sözlerin her türlü mecâzî manâlarda isti'mal edilmesi ve başka lisanlardan söz alınması ve büyük bir ihtiyaç halinde ecnebî sözleri kendi dilin kavâidine tabî edilmesi ile olacaktır. Bütün âlemin dilleri hakkında bu kâide birdir.

(*)Kazanlı Ayaz, SMM, C.2, S.50, s.380, İst., 6 Ağustos 1325.

Hem de bütün âlemin dilleri bu sûretle güzelleşmişler,genişleşmişlerdir.İşte gözümüz önünde Arap lisanının fesâhati,Fârisî lisanının güzelliği bu mesleği tâkip etmelerinden husûle gelmiş bir kemâldir.

Şüphesiz bu kâidelerden bizim Türk lisanımız da istisna edilmeyecektir,sizin Osmanlı Türk diliniz de ancak şu yolda terakki edecektir.Bunun için Osmanlı Türk dilinizin ilerlemesi için şu yoldan gitmek ve bu sûretle hareket etmek lâzımdır.

Şimdiki halde ıstılâhâtınız için sözünüz bulunmazsa da bazı terkiplerle uydurmalar yapıyorsanız niçin bu kadar bedîhi bir fıkre karşı mutaassıbâne inat ediyorsunuz?Bunun sebebi ne?Bence bunun en büyük sebebi sizin Türkçe bilmediğinizdir.

LİSAN MESELESİNE DAİR (*)

9 Temmuz sene 325 tarih ve 46 numaralı risâlenizde Rusya Tartar muharrirlerinden Kazanlı Ayaz nâm-ı zât-ı muhteremin sâde Türkçe lisanı hakkındaki bir makale-i güzîdelerini okudum. Hakîkaten Türkler için bir mesele-i hayatie teşkil eden iş bu lisan mesellesi o kadar güzel izah edilmiş ki, okudukça muharrir ve mumaileyhi bütün mevcûdâtımla alkışladım. Ve fikirlerine fikirlerine iştirak maksadıyla bu hususta bir kaç satır yazı yazarak muhterem risâlenize derc edilmesini ricâ eylemeyi vecibeden addeyledim.

Erbâb-ı maarîfin meşhûdu olduğu üzere neşredilmiş veya edilmekte bulunmuş olan âsâr-ı kalemiyenin cümlesi lisan-ı edebî üzerine yazılmakta olup sâde, kaba Türkçe yazılmış âsârımız hemen yok gibidir. Hatta fi zamanında neşredilen cerâidden yalnız bir-ikisine sâdelik ve açıklık ciheti iltizam edilip diğerleri kâmilan lisan-ı edebî üzere yazılmaktadır. Bu gazetelerden biri "Balkan" diğeri de İzmir'de münteşir "Köylü" gazeteleridir. Köylü gazetesinin oralarda ne derece rağbet kazandığını bilemez isem de elyevm-Filibe'de neşrolunan ve buralara gelmekte olan Balkan Gazetesi ziyâda mazhar-ı rağbet olmaktadır. Çünkü yazılan makalât mümkün mertebe açık bir lisan ile yazıldığı için biraz okuyup yazması olanlar gazeteyi okudukları zaman ne demek istediğini oldukça anlıyorlar.

Halbuki diğer cerâidimizi okuyanlar yaşnız tahsil-i âlî görmüş olanlardır ki taşralarda bunların miktarı pek azdır. Bir köylü okuyup yazmasını bilse bile cerâideyi değil okumak, eline bile almıyor. Ona anlatmak için yanında edebiyata vâkıf bir tercüman bulunması lâzım gelir ki, bu mümkün değildir.

Şu cihet mâlûm olduktan sonra muhterem erbâb-ı kaleminin ğayri hâd şu sualîn tevcihini münâsîp görüyorum: Cerâide yazı yazmaktan, neşr-i âsâr cylemekten maksad nedir?

İşte şu acizâne sualîn zihinlerde layıkıyla düşünülecek olursa sâde ve açık bir lisan ile de neşr-i âsâr edilmesi taraftarlarına hak verilmesi icâp eder sanıyorum. Çünkü nûr-ı

(*) Mülâzım II. Macit, SMM, C.2, S.51, s.395-396, İst., 14 Ağustos 1325.

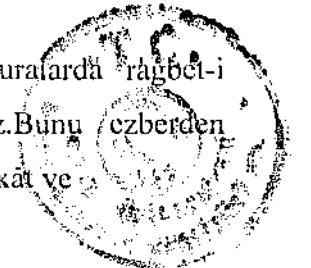
maarif bizde henüz lâıykı vechile neşr-i ziyâ edemediği cihette elyevm dürûs-i edebiye tahsil etmiş zevat pek azdır.Halbuki yazdıklarımızla efkâr-ı umûmiyeyi tenvîr ve efkârı istediğimiz birmecrâda ceryan ettirmek maksadına hizmet eylediğimiz halde taşra sâkinlerini,bîçâre cahil köylüleri hiç düşünmüyoruz.O zavallıları hemen kâffesi değil edebiyata vâkıf olmak hatta okuyup yazmak nimetinden bile mahrumdurlar.

O halde şu mülahaza vârid-i hâzır olabilir:Köylüler yazılmış cerîide veya âsârı sâireye de ellerrine alsalar ne anlayacaklar?..Evet anlarlar,çünkü bazı köylerde iki-üç okur-yazar bulunabilir.Bu zatların ellerine öyle matlûp vechile yazılmış bir gazete veya risâle geçerse köylerde cuma günü namazdan sonra câmiin dışarısında münâsip bir mahalle ictima etmek âdeti olduğundan o ictima mahallinde gazete veya risâleyi köylülere okur ve onlar da hiç müşkilât çekmeksiizin,tercümeye hâcet kalmaksızın ne demek istenildiğini anlarlar.Böylelikle sahib-i makâle veya eseri matlûp olan efkâr-ı umûmiyeyi celbeyler.İşte o bîçârelere bu sâyede ifhâm-ı merâm edilebilir.Yoksa umUma tevecih edilen biir fikri şâirâne,edibâne bir tarzda yazmakla efkâr-ı umûmiye hiç bir zaman celbedilmez.Zaman-ı hâzır bunu icâp eder.

Bir de neden lisanımıza bir mecburiyyet-i kat'îye hââsıl olmadıkça lûgat-ı cenebliye karıştıralım,sâde bir ifâdeyi iltizam etmeyelim?Neden,sâde bir lisan ile yazılmış eserler kaba olsun?Türkçe şiirler yazan,üstad Muhterem Mehmed Bey'in eş'arını insan okuduğu zaman ne kadar mütelezziz,ne kadar müteheyyi' oluyor.Mîr-i mumâileyhden istifâde-i umûmiyeye hizmet edecek ,sâde bir lisan ile yazılmış daha bir çok âsar-ı manzûme ve mensûrenin neşrini intizâr eyleriz.

Sahib-i makâle Kazanlı Ayaz Efendi'nin dediği gibi eğer hakîkaten fikr-i istikbâl evcut ise ve inkırâza mahkûm bir millet olmaktan kurtulmak arzusu varsa efkâr-ı umûmiyeyi tenvîr etmek lâzım gelir ki bu mesele-i mühimmede lisanımızın sâdeleştirilmesi sûretiyle neşr-i âsâr edilerek efkâr-ı ahâliyi böylelikle sa'y ve gayrete ve iktisâb-ı nûr-ı mârifete teşvik ve terğîb ile hal olunur.Kaba Türkçeye elyevm şiddetle muhtâcız,menfaat-i vatan ve milletin bunu icâp ediyor,tarik-i selâmet de buradadır.

Emin olunmalıdır ki edebî yazılan makâle ve eserlerin burafarda ragbet-i umûmiyeye mazhâriyyeti pek mahduttur.Çünkü anlayan pek az.Bunu ezberden söylemiyorum.Dolaştığım,gördüğüm,kara ve kasabât ahâlisindeki tetkikât ve

müşâhedâtıma binaen söylüyorum.Bunun için muhterem erbâb-ı kalemimizin kemâl-i ehemmiyet ve cidiyetle nazar-ı dikkatlerini celb eyler ve bu hususta yazı yazacak olanlara da ayrıca minnettarlığımı arzeylerim.

BAŞLIKSIZ YAZI (*)

"Doğru yolun kırkaltıncısında Kazanlı Ayaz Efendi'nin yazdıklarını okudum.Öteden beri "Türkçeye Arapça,Fârisîce sözler karıştırılmazsa kabalaşır" diyenlerden ,hele Fransızca laflar karıştıranlardan Öteden beri "Türkçeye Arapça,Fârisîce sözler karıştırılmazsa kabalaşır" diyenlerden ,hele Fransızca laflar karıştıranlardan Öteden beri "Türkçeye Arapça, Fârisîce sözler karıştırılmazsa kabalaşır" diyenlerden ,hele Fransızca laflar karıştıranlardan Öteden beri "Türkçe'ye Arapça,Fârisîce sözler karıştırılmazsa kabalaşır" diyenlerden ,hele Fransızca laflar karıştıranlardan pek sıkılır,bayağı kızar,onlara yarış okuyacağım gelirdi. Bunlara karşı Ayaz Efendi'nin sözlerini çok beğendim;sevincimden el çırpıdım, alkışladım. Bu seviçle kabaran gönlümü birkaç lakırdı söylemekten bir türlü vazgeçemedim.Bu yaprağı Türkçe yazmakla beraber.geçen Osmanlı bayramında okumak üzere yazmış idigim ikinci birr yaprağı gönderdim.Onları "doğru yilunuzda bir köşe bulmaya elverişli görür,yanlışlarını düzeltirseniz kendimi mutlu sayacağım.Sözümünden yazdığımı beğendiğim anlaşılmasın.Ancak "Türkçe'ye yabancı laflar karıştırılmazsa kabalaşır" diyen Türklere gözünü Şam'da açmış,Türkçe'yi Araplar içinde öğrenmiş bir Çerkes'in Türkçesini göstermek istiyorum.İşte uzun uzadı iki yaprak dodurdum.Bakalım yazdığım sözlerin hangisinde kabalık,yakışıksızlık görecekler.Neyse sözü kısa keseyim,diyeceğime döneyim:Gazetelerden en çok umduğumuz ülkemize,varlığınıza yarayacağı işlere kamuyu uyandırmak,onları uyandırabilmek için bildikleri,anladıkları dil ile yazmaktadır.Yoksa bilgisi olan birkaç bin kişinin gönlünü yapmak için onbeş milyonun anlayacağı dil ile yazmama,o dili elde etmenin kolayı varken bırakmak,bırakmamaktan da o birkaç bin kişinin gönlü kırılmış olmak veyahut bunlara gücenmek doğru olmaz.Umarım ki bunun doğrusu hepsinin gönlünü yapmış,varlığınıza da çok yardım etmiş olurlar.Bir kere yabancı olanlara bakalım;köylerinde bile günlük,haftalık,aylık gazeteler okunduğunu görürüz.Demek bunların hepsi köylülerin anlatacakları yolda yazıyor ki okuyorlar.Yabancılarla bakmak nemize gerek, herkese anlayacağı dille konuşmak için bize buyruk geldi:() yahut (buyuruldu.Ülkemize yarayacak işleri hepimiz anlayıp yapmağa hepimizi birden

(*)TAHİR, SMM, C.2, S.51, s.396, İst., 14 Ağustos 1325.

çalışmakla bu işlere yalnız birkaç bin kişimizin çalışması bir olur mu?

Bir olmayacağını anlamalı veya anlatmak için uzun uzadı söz ister mi?Anlaşarak,birleşerek çalışmanın kolayı,yolu varken dilimizi süsleyeceğiz sanmakla bırakmak doğru olabilir mi?Hiç sanmam ki olur,denilsin.Öyle ise hepimize yarayacak dil hangi dil ise onunla yazalım,anaşalım,birleşelim,birleşmenin sonu mutlulukla varlıktır.

LİSAN MESELESİ VE SÜLEYMAN NAZİF BEYLER (*)

Türk lisânının; daha doğrusu Osmanlı şîvesinin sâdeleştirilmesi hakkında bir müddetten İstanbul matbuatında bahis açılmıştır."Tasvîr-i Efkar" gazetesinin muharrirlerinden Süleyman Nazif Bey'e ve "Servet-i Fünûn" muharrirlerinden Ali Nusret Beyefendiler birer makâle yazıp lisan husûsundaki hissiyât muhâfazakarânelerini,her meselede olduğu gibi,"ecille-i üdebâ" ve "Edebiyât-ı âliye" lisânına mahsus birtakım Arabî ve Fârisî "elfâzın mezcinden hâsıl olan" terkiplere boğdular..

Ali Nusret Beyefendi diyor:

"Lisanımızda letâfet ve ihtîşâmı ancak kelimât-ı Arabiyye ve Fârisiyye ile onların mezcinden mütchassıl terâkib-i mütenevvvia temin eder.."

"Bir takım kulûb-ı kâsiye erbâbı dü şâkird,bugün artık üstâd olan medâr-ı iftihâr-ı millet-i âbâ-i üdebin nezââket ve zerâfet-i lisanını hissetmek istemeyerek gûyâ "Türklük" nâmına iltizâm ettikleri giirive-i bâtıl-ı terakkî-i şikenânedeki sebat edeceklermiş!Emin olsunlar ki her türlü menâbî-i elfâz- ve edvârı beyâna müracaatla sevgili lisanlarının hüsn ü ânını temin ve böylece kuvvet ve celâdetini de tarsîn etmek isteyen uşşâk-ı edebe onların seng-i tarizin asla pâbend-i hîmmet olmayacaktır."

İşte bu (ecille-i üdebâ) bir takım manâsız elfazlarla,anca "söz"den,lâftan ibâret delilsiz,ispatsız bu gibi davâlar ediyorlar.

Biraz iyice düşünülürse bu hastalık Osmanlılarda umûmî olduğuna karar verilir.Meselâ iş başında bulunan en büyük memurrdan biri hissiyât-ı şâirânesine kapılarak meşhûr Rus muharrirlerinden (Rudevezof)'a "bizim matbuat konumuz İngiltere matbuat kanunundan daha serbest,daha iyidir" diyor."Niçin",diye sorulduğunda vakit,"benim bir İngiliz dostum vardı,o söyledi" cevabını veriyor:

Herkes:"Bize kanûn-ı esâsî lâzımdır...Yaşasın kanûn-ı esâsî!" diye gece gündüz

(*)N.Y., SMM, C.3, S.53, s.13-14, İst., 27 Ağustos 1325.

bağırır...Şüphesiz lâzım.Lâkin yüz türlü Kanûn-ı esâsî olabilir!Size nasıl kanûn-i esâsî lâzımdır diye sorulsa...Yüzüne bakar...Suali bile anlamaz."Ne tuhaf adamsın be!Şimiye kadar kanun-i esâsî ne olduğunu da mı bilmiyorsun?" sualine cevap verir...

Daru'l-fünun profesörlerinden biri Osmanlılar Ruslardan daha müterakkidirler, diyor.

Niçin Efendim?sualine şâirâne bir vaziyet alıp -"öyle ya!" cevabını veriyor.

Ali Nusret Beyefendi "Lisanımızda letafet ve ihtişamı ancak kelimat-ı Arabiyye ve Farisiye ile onların mezcinden mütehassıl terâkib-i mütenevvvia temin eder" diyor.

Niçin "Edîb-i muktedir" Beyefendi?Diye sorsak..."Çünkü Farisi lisanından Fars şairi söylediği

Her ki bâ polât bâzû pençe derd

Said-i simin hodra rence kerd

Beyti "bir levha-i nefise-i hakikattir!Türk avâmı arasında darb-ı mesel olan "ısıramadığın eli öp" sözlerinin ise ebeden,ahlâken ,lafzan ,nezahat ve letafetten zerre kadar nasîbi yoktur" gibi mevzûbahse hiç bir münâsebeti olmayan şeyler söyle.

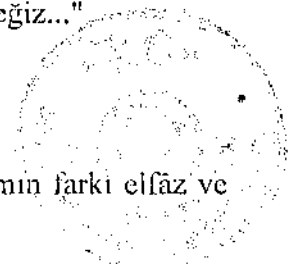
İşte bu "ecille-i üdebâ" beyefendilerin psikolojileri bellidir.Bunlar bütün ömürlerini elfâz gulûkla geçirerek "rerâkib-i mutantana-i Arabiyye ve Farisiyye" içinde boğulup kalmışlar...Bütün mahâretlerini burada sarfetmişler.

Şimdi tabîî değil mi ki o "kelimât-ı bedîç ve nezihe" nâmını verdikleri elfâzın "() kâidesine mahkûm edilmesi" bunlar için hayat yahut memet meselesidir.

Bunlar kendileri diyorlar "kelimât ve terâkib-i Arabiyyeyi kavlimizden alırsanız âvâmın zinciri cehline baplanıp girdâb-ı izmihlâlâline doğru sürükleneceğiz..."

Bu sözler mübalağalı olsa da mânâsız değildir...

Mübalağa diyoruz...Çünkü zannetmiyoruz ki bu havâsların âvâmın farkı elfâz ve terâkib-i Arabiyye bilmekten ibâret olsun...

Burada artık kendilerine de bühân söylüyorlar!

Bilmem size nasıl kâri! Benim için bunların psikolojisi gün gibi âşikardır. Çünkü hayatımın kısm-ı azâmını bunlara benzer diğerlerinin arasında geçirdim... Rus gimnazya ve darü'l-fünûn arkadaşlarımın ekseri kendileri Türk olsalar da: "Türkçemeram anlatmak mümkün değildir. Onun için her vakit Rus ıslahâtı isti'mâl ediyoruz.. Mevzu-ı bahs biraz ciddî olursa tamamen Rusça konuşuruz" diyorlardı.

Hatta Darü'l-Fünûn arkadaşlarımdan birisi mübâhese esnâsında diyordu: "Mekteplerimizde lisân-ı tedris Türkçe olsun diyorsunuz... Amma nasıl olabilir yâhû! Türkçe, coğrafya, cebir, hendese olabilir mi?.. Bir de ne ihtiyaç var... Rusça muntazam, binlerle fen kitapları var... Lisanı güzel, ıslahâtı mu'in... Rusça okursak daha güzel olmaz mı?" diyordu.

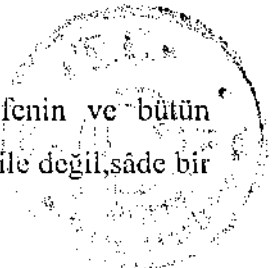
Mustantıklık eden şu efendiye şimdiye kadar anlatamadım ki Rus lisanı her ne kadar zengin ve ıslahâtı mu'in ise de millî mektepler teşkil edip Türkçe okumalı, okutulmalıyız. Çünkü ecnebi lisanı öğrenmek, ve o lisânın vasıtasıyla ilim ve fen okumak pek az adama müyesser olabilir... Sen, ben yapabiliriz... Ahalimiz yine câhil kalır...

İhtimal ki Ali Nusret Beyefendilere de anlatamayacağız!.

Her ne kadar ötekilere bunlar birer başka âlemin adamları olsalar da psikolojik nokta-i nazarlarından aralarında irtibat yok değildir.. Bunlar da zannediyorlar ki fesâhat ve belâgât yalnız -Osmanlı-ların bile yüzde doksan dokuzu anlayamadığı "-Arabî ve Fârisî elfâzın mezcinden hâsıl olan edebiyât-ı âliye" lisanından olan bilir..

Onlar orasını düşünmeyecekler ki "Arabî ve Fârisînin letâfet ve nezâheti ile ârâyış-pezîr cemâl olan lisân-ı latifleri" tahsil-i ulûm ve fûnUna muhtaç milletin vaktini israf ediyor.. Mektebe ilim ve fen öğrenmeye giden çocuklar bir takım elfâz ve terâkib-i ecnebiyenin aaltından çıkamıyorlar... Ulûm ve fûnundan mahrum kalıyorlar.. Neticede; olsa olsa ruhsuz cansız iki ayaklı elfâz torbası oluyorlar...

Onlar anlayamazlar ki Türkiye'yi teşkil eden m'lel-i muhtelifenin ve bütün dünyaya dağılmış Türk kavimlerinin ruhlarına tesir etmek elfâz-ı galize ile değil, sâde bir lisan vâsıtasıyla âlî fikirler, âlî maksadlar telkîn etmekle mümkündür...

Kendi lisanlarının "hüsn ü cemâline" âşık ,olan iş bu "ecille-i üdebâ" meselenin siyâsî ve ictimâî cihetlerini düşünemezler ki..

Ali Nusret Bey diyor:

"Süleyman Nazif Beyefendi gibi en büyük mahrûmiyet vasfımızı yegâneliği teşkil eden ve her sabah (Tasvîr-i Efkarın) sahâif-i dilpesendinde bize,bir ziyâfet-i edebiye ikrâm eyleyen münşî-i fâzılın lisân-ı muallîsi âvâmın derece-i idrâkinden bâlâterin iimiş...Kabahat (Süleyman Nazif) Bey'in mi?

Doğru diyorsunuz!Kabahat ne Süleyman Nazif Bey'indir;ne sizin.Kabahat şimdiye kadar dersâadet havâssı sâyesinde zulmette kalmış milyonlar teşkil eden Anadolu Türlerininidir ki sizler gibi havâsa demiyor:

Kendi kendimize "Edebe-i muktedir","Ecille-i udebâ" namını verin..Daha tantanalı naanılar bulun...Biri birinize "ziyâfet-i edebiye" edin.Şimdi kullandığınız lisanla değil. Tamamı Arapça,Farisice,İngilizce,Almanca yazın...Acak içi boş "Edebiyat-ı Alîye" nizden bizi halas edin!...Gündelik gazetelerin,hayat-ı siyâsiye ve ictimaiyemizi aksetmesi lâzım gelen matbuâtın başından çekilin!...Yahut lütfen bizim anladığımızlisânla yazın...Şimdi bize ziyâfet-i değil,birçok mühim ictimâî ve siyâsî meseleler halletmek lâzımdır.Hem bizim iştirakimizle lâzım.Yoksa kendi başınıza birşey yapamazsınız da mahv u nâbûd oluruz."

İnsaf edelim!Şimdiki siz "avam kim fehmi" yani Osmanlı kavminin yüzde doksan dokuzu kelîmât-ı ârabiyye ve Farisiyyeden istidla'-ı meâle gayr-ı muktedir olduklarından "ziyâfet-i edebiyenize" ve elfâz-ı şairanenize kurban editorsunuz ,milletten bahsetmeğe sizin ne hakkınız var?Sizin nenize lazımdır?Osmanlıların efradı dereke-i cehlde sürünüyor mu !", "efrâdı yeni idareye alıştırmak ve yeni idareyi efrad-ı millete sevdirmek" lazım mı, değil mi ki bunlardan bahsediyorsunuz?! İş lafa geldikte:

"Vezâif-i insâniyeti mektep sıralarında talim etmek zamanlarını geçirmiş olan vatandaşları bilecâzâ-yı meflûce,belki anâsır-ı muzime gibi bırakmamak* cemiiyetin zimmet-i hamiyet ve intihabatına müterettip vezâifin chemmidir."

Efrâdın rûh-ı tiynetindeki temâyülât-ı muzirre bir ihtimâm-ı hekîmâne ile ıslâh olunmazsa, bu yüzden tevellüd edecek mehâlik-i azîme her vicedânı bihakkın korkutabilir." diyorsunuz.

Diğer taraftan da efrad-ı milletin canı çıksın. Biz(İM) yazdıklarımızı anlamazsa anlamasın kendi zevkimizde olacağız.. "Ziyafet-iedebiyec vereceğiz" diyorsunuz. Burada bir "taaruz" hissetmiyorsunuz değil mi?!

Yazık! Çok yazık!!

TASFİYE-İ LİSAN (*)

Her hâli mudhik bir fâcia olan devr-i sâbıktaintişâr eden risailinde ekser münderecâtı biraz tedkik ile görülür ki ağılanacak bir komedi idi.Eski ve yeni edebiyatın bîpâyân dedi-koduları,hüsn-i nesbi ve mutlak bahisleri,hatta bir kâfiye uğrunda mübâhasât zavallıOsmanlı kâriilerini ne kadar işgal etmiştir.Ekserriyetle baş ve müşevveş bir tarzda ihmâl yahutmüşâteme-i edebiyye (!) ile ikmâl edilen bu mevsimsiz ve lüzumsuz mübâhasâtın belki tabiat-ı matbuâtındaki cidâlcülüğa bir i'tiyat-ı istihzârında başka fâidesi olmamıştır.

Esâsı değilse de tarz-ı ceryânı i'tibarıyla o bahislerden farkı olmayan bir akde bu günlerde yine eydî-i matbûatın asabiyle sen parmaklarında büsbütün düğümleniyor:Lisân meselesi;bundan bihakkın bahse selahiyet o kadar şerâiti istilzâm eder ki ta'dâd edilse mübahis mahcûp ve mütchayyir çekilmeğe mecburdur.Fakat mademki insanlara velehü veren âsâr ve âbidâd telahib-i efkar ve eflâl ile vücûttezir olmuştur,bir abidenin en hakir hacr parasını vaz'etmek kabilinden bu mühim mebâhisten hüsn-i niyetle yazılan birkaç satır müfid olmasa da sahibinin bâis-i hacâleti addedilmez zannederim.

Lisan meselesini uyandıranlar bir kısmı demek istiyorlar ki:"Ey Osmanlıların Aristokrat edipleri!Arap ve Acemin tumturaklı elfazını bir-iki Türkçe kelime ilebağlayarak vücuda getirdiğiniz sözler kurun-i vüstânın makarrat-ı diniyyesi gibi bir kısım mahdûdeye münhasır kalıyor.Umumun terbiye-i fikriyesine hâdım olmak lâzım gelen gazetelerinizi, kitaplarınızı halk anlamıyor.Bu gidişle cehlden ve binaenaleyh zayıf siyasiyeden kurtulamayacaksınız."

Sonra bu fikre muarız olan kısım der-müdâfaa etmek istiyorlar ki:"bir defa şair ve edip mutlaka herkesçe anlaşılmağa lüzumuyla mukatted olamaz,mamafih mümkün mertebe sâde ve Türkçe kelimelerle kitap ve gazete yazılmasına bir şey denemez.Lâkin asırlardan beri asıl Türklçeden pek ıraklaşan lisanımız;Arabî ve Fârisîden tecrid edilirse pek üryan ve sefil kalır;bu mümkün değildir."

Düşünülürse birinci kısım mübâhisler efrâdperver,ikinciler muhâfazakârdır.Her

(*)İbrahim Alaaddin, SMM, C.3, S.54, s.28-29, İst., 3 Eylöl 1325.

birisini ayrı ayrı dinlediği halde hak veren bir mütefekkir muhaliflerin efkârını meczedersebir târik-i itidal bulunur zannederim:Ben diyorum ki lisanımız devr-i sâbıkın bize bıraktığı enkaz hükümete pek benzer;teşkilâtı hal-i ibtidâiyede değil fakat müşevveş ve gayr-i muntazamdır.Nasıl o hükümeti bugün biz tensî ve tasfiye ile idare etmek istiyorsak lisânımızı da öyle tensîk ve tasfiyeye tabî tutalım.Çünkü memurîn-i hâzırâmızın hepsini istihdâm etmemek nasıl âdemü'l-imkan ise lisânımızın behemahal muhlâcı olduğumuz memurları demek olan Arabî ve Fârisî kelimeleri de büsbütün tarr etmek o derece imkansızdır.Farzedelim Arabi ve Farisi kelimeleri tamamiyle kâdir ve haricinde bıraktık.Tabii Türkçemiz o vakit bir çok yeni kelimelere muhtâc olaacak ve donguçlardaha bilmem neler gibi bir çok kelimeler yeniden öğrenilecek.Evvela ifade-i merama adem-i kifayesi tabî olan bu lisân bedaveti sonraları muhtelif hâlât-ı hissiyenin,istilâhât ve sâirenin tercümânı etmek için çalışacak,hülâsâ beş-altı evvelki hâle ric'at lâzım gelecek ki münşifanedüşünülürse bu efrâtperver fikrin musîp ve mümkün olamayacağı teslim edilir.Lakin yine farzedelim ki lisânımızı tasfiye etmedik ve bu hususta muhâfazakâr bulunduk.O haldeyine edebiyatımızın kısm-ı küllisini bilhassa teveğğul etmeyen mekâtib-i âliye mezunları bile anlamayacak, gazetelerimizi,kitaplarımızı halk okumayacak ve bu teşevvüş devam edip gidecek.

Lisanımızın usret-i taammümünü icabeden sebeplerden birisi de imlâımızın yeknesak olmamasıdır.Bir tâlip birinci derecede kırâet hususunda ddüçâr-ı müşkilât olur,okuduğunu anlamamak ikinci derecede kalır.

Şimdi maarifimizi umûma teşmil etmek için evvelan:İmlâyı düzeltmek lâzım ki geçenlerde buna memur olan esâtize-i edibin netice-i ictihatlarından büyük fevâid husula koyan mamuldur.Saniyen:Gazeteleri,kitapları bâhusus umuma hitap eden yevmi gazetelerle umumi kitapları mümkün mertebe sâde ve girift terâkipten âzâde yazmak icab ederki otuz-kırk senelik sîmâ-yı matbûâta bakılsa bu lüzumun kendi kendine takrîr edildiği ve edilmekte olduğu görülür.Sâlisen:Arabî ve Fârisîden aldığımız kelimeleri tahtîd ve bunların manâlarıyla sûret-i istimallerini tesbit eylemek birlisan tensîk ve tasfiye komisyonunun teşekkülü iktizâ eyler ki bu komisyon bittâbii erbâb-ı ihtisasından müntehap bir akademiddan başka bir şey olamaz.İşte ba'demâ memâlik-i Osmaniye'nin teşne-i maarif olan her köşesine serpiştirilecek küçük mektepler de busâyede Türkçemiz hayli suhûletle talim edebilir ve maksada mutedil bir tarîk ile vusûl mümkün olur.

LİSAN MESELESİ (*)

Edib-i Muhterem Süleyman Nazif Beyefendiye "Tasfir-i Efkâr" 3 Eylül 1325 tarihli nüshasında münderic-i âfideki istîzâh-ı edibânelerini okudum:

Muallim-i Muhterem Zihni Efendi Hazretleriyle Bâbân-zâde Naim Beyefendiye

Mâlûm Fâzilâneleridir ki Osmanlı Türkleri Arabçayı iki sûret ve maksatla talim ederler: Ya o lisanı gavamiz ve edebiyatıyla talim veya kelimâtın asıl ve müstekâtıyla mahalvaz ve istimâlini tekayyum etmek şıkkı evvelinusret-i ahide muhtaç ezmîne-i nâmahdûdolduğu malûmdur. Fakat tahsil-i idarîyi ikmâl etmiş veya etmek üzere bulunmuş sâhib-i sa'y ve ferâset bir gencin tarz-ı sâniyede lisan-ı Arabî talim için üç aylık bir müddedinkifâyet edip etmeyeceği lütfen izâh buyurulursa ümmetin vâsîfâ-i idrâk ve efhâmı olan lisâna hizmet edilmiş olur.

Süleyman Nazif

Evvelâ mâye-i fahr ve mübâhâtı ümanet olan üstad-ı kâmilimizin Zihni Efendi Hazretleriyle birlikte nâm-ı acizânemin zikri suretiyle ibrâz buyurulan teveccüh-ü azîme adem-i istikâkımını "eynel sera ve cynel sereyya" musaddıkını müeyyed olarak âliyyen beyân ile mâlîzâ böyle bir mesele-i mühimmede zât-ı âlilerine muhatab olmak haysiyetiyle sualinizi cevabsız bırakmamak gayretine düşerek bu bâbtaki mütâlaamı arza cüret edeceğim

Sâniyen meşagil-i kesirre-i resmiyenin bâr-ı sikletbahşası altında sahâif-i matbuâtın kârilerine ithaf eylediği şe'n demâdem nevk ve bu meyanda bunca münakaşatabâis olan lisân meselesinin bigânesi kaldığım için takibine vakit bulamadığım bir bahs-i medîd arasında temiz hak ve bâtıla esas ittihaz edilecek gibi hissettiğim bu istifâ hakkında yürüteceğim mütalaâtın kısır ve hakikâte gayr-ı mukârin olsa bile herhalde bîtarafânene olacağına itimat buyurulmasını rica ederim.

(*)Ahmet Naim, SMM, C.3, S.55, s.39-41, İst., 10 Eylül 1325.

Osmanlı Türkleri Arapçayı, ya o lisânı gavamiz ve edebiyatıyla talim veya kelimâtın asıl ve müstekatıyla mahal vazl ve istimalini teyakkun etmek maksadıyla tahsil ederler buyuruyorsunuz. Şıkk-ı evvel hakkındaki fikrimiz müttehid ise de şıkk-ı sâni hakkında noktai nazarımız biraz ayırdır. Zira fikir ve tecrube-i âcizâneme göre Arabiyi Türkçeye yardımı olur diye şöylece -tabir caizse- üstünkörü öğrenenler hiçbir vakitte Arabın anladığı tarzda kelimâtın asıl ve müstekatıyla mahal vaz' ve istimâlini tahakkun derecesinde lisân-ı Arabî tahsile muvaffak olamazlar. Zira bir lisânın aslını, müstekâtını, bunlardan her birinin mahal vaz' ve istimâlini bilmek o lisânı gavâmiziyle bilmek demektir.

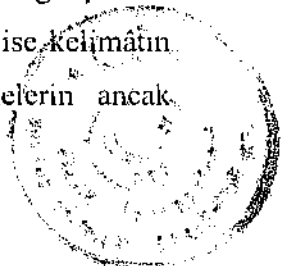
O halde mesele bendenizin nazarında lisân-ı Arabî'yi el sine-i sâire gibi müstakil bir lisan olarak tahsiletmek yani kavâid-i lisan-ı Arabî, kavm-i Arab o kavâidden ne maksad takip ediyorsa o maksadı aynen gözetmek ile Arabînin Türkçe inşâ ve kitabeti takviyeye medârı olur hülya-yı kadimiyle basmakalıp birkaç şey bellemek şıklarına münhasırkalır.

Şıkk-ı evvele göre tahsil-i Arabî bir Osmanlı Türke bir lisân hem de pek mühim, hem de müfid bir lisân kazandıracağı için makuldur, hatta vâcibul-icrâdır.

Şıkk-ı saniye göre tahsilden ise -itiraf ederim ki- hiç bir şeyi anlayamam. Zira hiç bir lisân diğer lisândan kelimât ve ıstılahat ve hatta bazı terakib-i istiare edebilir. Fakat bunların mahal vaz' ve isti'malini değiştirmedikçe yabancılik damgasını üzerlerinden silemez.

Türkçede müstamel kelimât-ı Arabiyenin meân-i sahihasını birer birer kâmus tercümesine müracaatla tetkik edelim. Bunların yüzde seksenivaz'ı asliyesinden çıkmış, manası tegayyür etmiş buluruz. Bir derecedeki ekser kelimâtı Arabiyeden muktebes bir cümleyi aynı elfâz-ı Arabiye tercüme ve nakletsek nâşinî, manasız bir ibare vücuda gelir.

Biz öteden beri kavâid-i Arabiye'yi tahsil programımıza ithal etmiş olduğumuz için çocuklarımızın lisânlarını o sayede güzel öğreniyor, güzel yazıyor zehâbına düşünüyoruz. Gençlerimiz Arabi kuvvetiyle Osmanlıcayı belliyor zannediyoruz. Halbuki bendenizce emir büsbütün bir aksdır. En fasih, ıstılahperdâz kâtibimiz eğer sarf ve nahvi gevşek ise Arabi bir ibarenin mealini istihrâcdan âcizdir. Biraz sarf ile nahv görmüş ise kelimâtın Arabîdeki kuvvetine, müvazi' istimaline vâkıf olmadığı için o kelimelerin ancak Türkçedeki suret-i istimallerine göre hayal meyal bir mana sezer.

Demek ki şimdiye kadar Arabiyi tahsil için tutulan asıl sâkim ile Arabiyi kuvvetiyle Türkçe öğrenmek şöyle dursun,Türkçenin Arabîden istiâre ettiği kelimât sayesinde ve o kuvvetle Arabî bir ibâre anlaşılabiliyormuş.

Nefsimde vâki olan bir tecrübe bu davâmın en sarîh bürhânıdır.Vaktiyle Mekteb-i Sultaniye'de Avrupa lisanlarını nakliyeten Fransızcaya yardımı olur diye Latince tedris ediliyordu.Bizim medrese usûle mûşabih bir usûl-i sakim ile dört sene devam eden bir tahsilden sonra bugün o lisandan ne bir kelime bilir,ne bir kaidesini tahattur ediyorum.Mamafih o zamanlar havrası,çiçekler,gibi Latih-i eâzim tebaşını âsârından mûntehap parçaları tercüme ediyorduk.Bu tercümelesten alıyyüâlâ derecede imtihanı verdim.akin o tercümeler nasıl yapılıyordu?Her kelime mukabili olan Fransızcası ile birlikte bir tertib-i mahsus ile hafızaya naksedilir,ve bilmeyene mütercim okuduğunu anlıyor fikri verilirdi.

İşte ekseri Fraansızca mukabeleleri kelimâtın münşâ-ı müştak-ı münhî olan kelimeleri biz Fransızcadaki mukabeleleriyle derece-i müşabehetleri sayesinde beller idik.Mamafih bu kadar emekten sonra Fransızca muktesabât-ı lisaniymize bir habbe ilâvesine Horazların ve Virjinlerin zerre kadar muvânevetleri dokunmadı. Neden? Çünkü biz latinceyi Latince öğreneceğiz diye okumuyorduk:Fransızcaı takviye eder hülya bihasılı ile tahsil ediyorduk;ve Fransızca öğrenmek için Latince den istiâne edecek yerde Latince imtihanı savmak için Fransızcanın feyzi himmetine iltica ediyorduk.

Osmanlıca ile Arabîlisanlarıyla da aynıyle bu uzvudadır.Eğer biz Arabîyyi lisan-ı dinidir.Lisan-ı ekmel ilmidir,eslafımızın hazine-i muhâlafat-ı kalemiyesini açar bir miftah-ı marifet ve hünerdir,diye öğrenirsek mühim bir Lisan öğrenilir,derece-i nihayede müstefid oluruz.Yok eğer Türkçemizi takviyeye hadımdır diye okursak emeklerimiz - yetmiş yıllık tecarib ile sabid olduğu üzere- habâ olur gider.

Bir Osmanlı Türk yüzde sekseninin muhâl vaz' ve istimâli değişerek lisanına geçen kelimat-ı Arabîyenin maani ve suret-i istimallerini ne kâmustan öğrenir nede âsâr-ı Arabîyyeden.Çünkü âsâr-ı Arabîyyeyi anlayamadığı gibi kâmustan Lügat aramasında da bilmez.. Bilse de istimali epeyce tahsile tefekkür ve te'mile mumütevakkıf olan bu kitabı karıştırmaya üşenir.Ona kelimât-ı Arabîyenin manâsı ile mevâkı-ı istimâlini mükerreren işitmesidir.Şurası muhakkaktır ki,Osmanlıcada müstamâl bilcümle kelimât-ı

câmi' gayet mükemmel bir lûgat kitabı ie onbeş yirmi sahifesi Arabî ve Fârisî kavâiddin Türkçede müstamel olanlarına mahsus bir kavâid kitabı bu iki lisanın Türkçeye edeceği muâvenetten tamâmen muğnîdir.

İstîzânın mütabakasinde "şikk-ı evvel usret-i âlûd ve muhtaç ezmine-i nâmahdûd olduğu mâlumdur.Fakat tahsil-i idâdiyi ikmal etmiş veya etmek üzere bulunmuş sahib-i sa'î ve feraset bir gencin tarz-ı sanîde lian-ı Arabî tâlim için üç aylık bir müddeti kifâyet edip etmeyeceği" sual buyurulur ki burada da fikr-i âlilerine iştirak etmekte mâzurum.Vâkıâ lisan-ı Arabiyi gavamız edebiyatı ile talim-i mâruf olan usûl-ı sakâmet-i meşmul ile usret-i âlûd ve muhtaç-ı zamane-i nâmahduddur.Fakat sırf kendimize ra'ci bir sine-i lisana yöneltme büyük haksızlıktır.Zira ekser kelimâtı bizce me'nûs olan lisan ne kadar vâsi', ne kadar güç olursa olsun yine bize bir ecnebî lisanı kadar müşkil-i tahsil değildir.

Fransızca'yı az zaman içinde öğrenmek neden kâbil olsun da Arabî olmasın.Şüphesiz Frenklerin elsine-i ecnebiye hakkında tatbik ettikleri "tahsîl-i tâbîf" usûlünü biz de Arabiye tatbik edersek daha çabuk öğreniriz.İş Maarif Nezareti'nin bu lisanın lisan olarak lüzûm-ı tahsiline kâil olmasına "tahsîl-i tabîf" usûlünü tatbik edecek muallimler yetiştirmesindendir.

Tahsil-i idâdî ikmal etmiş veya etmek üzere bulunmuş sâhib-i sa'y ve ferâset bir gencin lisan-ı Arabî kelimâtın usûl ve müştekâtı ile muhal vaz'-ı istimâlini tayakkun ederek tâlim etmesi bahsine gelince kalemim ırkılıyor.Mekâtib-i resmîyemizde bu zavallı lisan nâmına edilen beyhûde fedâkârlıklarla gençlerimizin istîdâdına edilen tahammül-fersâ işkenceler birer birer gözümün önüne geliyor da tâ ciğergâhımdan bir âh ye's ve hasret kopuyor.Zavallı gençlerimiz tahsil-i idâdiyi ikmal edinceye kadar Arabî nâmına ne öğreniyorlar ki üç ayda kelimât-ı Arabiyenin usûlünü,müştekâtını,bunların mevâkî-i istimâlini öğrenmek gibi bir eser daha gösterebilirler?Böyle bir genç -eğer varsa- nazarında asırlarda bir yetişen,nâmına âbideler dikilecek câzîm-i ümittendir.Yok eğer maksad kelimât-ı Arabiyenin Türkçedeki kuvveti ile mevâkî-i istimâlini bilmek ise o genç zaten o derece tahsîl-i iktisab edinceye kadar mülke ve tekerrür-i istimâl sayesinde bunu elde etmiş olacaktır.Zaten hâsıl olmuş bir matlûb için yeniden üç ay fedâ etmeye mahal yoktur.O derece ki sermayeleriyle muâyib-i edibânelerinde himâyet-i matbuat

yazılarıyla tezyin eden, inşâdaki behreleri ile mâlumlarını geçen gençlerin elyevm mevcut olması bunun en kavî bürhanıdır.

İstizâh-ı âlilerine cevabım şimdilik bu kadardır.Mütâlaâtımın zevkini halisinden ayıracak fikr-i nukâd-ı edebiyâneleridir.Efkârın hata olan cihetleri sırf şahsıma râci'dir.Sevab olanları ise milletin mahsai efkârından muktebes olduğu için bendenize bir meziyyet-i zâide bahşetmez.

KONFERANS (*)

Lisan -ı Osmanî Tedrîsâtı Hakkında

(Maarîfin davetiyle Ispartalı Hakkı Efendi tarafından 22 Ağustos sene 325 tarihinde eski mekteb-i hukukta mekâtib-i rüştiye muallimlerine takrir edilmiştir.)

Birinci Kısım

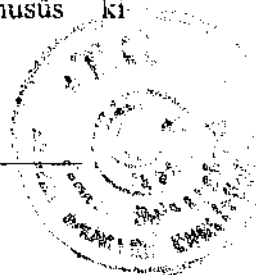
Mekteplerimizde Ne Yapıyoruz ve Çocuklarımızı Nasıl Eziyoruz?

(Hülâsâ: Bir mukaddimecik -kavâid-i lisanı maksad kavâid tedrisinde faide var mı?-Mini mini çocukların ana lisanlarını öğrenmeleri - Tedriste tabiatı taklid etmeli Mekteplerde tabiatı temessük edemiyoruz - Lisan tabiatından çıkarılmış - Lügatler bizim değil - Telaffuz bizim değil - Türkçe lügatlere tasallut - Lügatleri işleten kâideler bizim değil yazı bizim değil -Yazılış bizim değil - Kendi aklımızdan bir yazı isteyecek olsak.. - Yazımız ıslaha çok muhtaç - Lisanımız azkalmış,unutulacak imiş - Lisanımız âsâr itibâriyle çok fakirdir - Kırâat kitabımız yok - Şükür ki meselerimizi var - Kavâid kitabımız yok - Kavâidnameler etfalın ihtiyacına göre değil - Hazırlanıp tarifler - Kavâidnameler lisanın tabiatine uygun değil - Lisanımıza iftiralar - Müstesnaya kâide demek hatadır - Lisanımızda sakatlık varsa bunu yapan biziz - Lisanımızın fiillerindeki nizâm -(dır) edât haber mi?Usul-ı tedrisimiz yok - Mâlumumuz yok - derdi anladıkça derman kolay).

Muhterem bir heyet huzuruna çıkıp da,onlara ifa etmekle oldukları mukaddes vazife, vazife-i tedris hakkında söylemek bir aciz için büyük cür'ettir...Bunu düşündükçe sıkılıyorum...Husûsa cür'etim derin bir ihtisas değil,sâde bir ihlas eseridir.

Bundan başka da,kemtereniz kalabalık içinde söz söylemeye alışık değilim. Alelhususki kendilerine söylemekle müşerref olduğum zevât,kuru kalabalık değildir, senelerdir kürsi-i tedrîsi tezyin etmiş zevât-ı muhteremedir.Ale'l-husûs ki söyleyemeteceğim sözler, kuru sözler değildir,ilme ve tedrisi dâir sözlerdir.

(*)Ispartalı Hakkı, SMM, C.3, S.57, s.70-72, İst., 24 Eylül 1325.

Bir cihetten de deruhte ettiğim müşkil işten kendim sıkıldığım kadar muhterem muhataplarımı sıkılamakla beraber,müfid bir şey yapamamaktan endişe nâkım bu da ayrıca bir bâr-ı hatıdır.

Bu ağırlıklara mukabil -hamdolsun- medâr-ı tahaffûf olacak kuvvetten mahrum değilim.Çünkü güzel lisanımıza öteden beri âşıkım...Türkçemize,Türkçemizin tevsi ve intişarına küçük yaştan beri alâkadarlık hissediyorum.Lisânımızın terakkisi mevzûbahis olan yerlerde aczimi unuturum..Dağları yüklenmeye kendimde kuvvet buluyorum.

İşte sâik bu oldu da,şurada lisan-ı Osmânî tadrîsâtı hakkında bir iki musâhabe ve tezekkür yapmak üzere maariften vukû bulan teflîfi bile tereddüd kabul ettim..Kendi kendime dedim ki muhterem muallimlere bir şey öğretmesem de bu emr-i mebrûrde kendilerine ufak bir muâvenet arzedeblemem mümkündür.İşte böyle düşündüm.Bu düşünce ile kuvvetlenip huzûrunuza çıktım.Kemteriniz yapacağım şey,bir konferans değil,nâçiz bir musâhabedir.

Zannedirim ki sözümle değilse bile özümle ihlâsımı,hulûs niyetimi arzedebledim,hüsnüniyetimin hüsn-i telakkî göreceğine saf bir ümitle ümitvârım.Cür'etimin ulvî niyetime bağışlanacağına pâk bir inmtiyân ile mutmenim.İşte b mülâhazalarla hafiflenmiş olduğum halde maksada girişiyorum.

Mekâtib-i rüştiye programlarında (lisan-ı Osmani),(kavâid-i lisan-ı Osmani) veya sadece (kavâid) diye gösterilen bir şey var...Bu nedir?Bundan maksat,bizzat lisan mıdır?Lügat ile fılan ile bütün Türkçe midir?Yoksa bunun yalnız bir ciheti midir?Biliyorsunuz ki bundan maksat bir cihettir.Türkçenin lügatlerini birbirine rabt ve terkip etmektir.Onu bir saat gibi işletmektir.Onun nasıl işlediğini anlatmaktır.Fakat bu terkip işinin yanında terkipte kullanılacak kerestenin de yeri vardır.Zaten bu iki şeyi birbirinden ayırmak müşkil.Çünkü lügat ve kavâid birbirine mürtebit.Fakat bu derste kavâid doğrudan doğruya maksûd olarak nazardan tutulur.

Burada hatıra gelir ki mekâtib-i rüştiye müdavimleri Türkçeyi zaten tekellüm etmektedirler.Bunlar bunu kaç kere kırdıkları bir oyuncak kadar tanırlar.Gerek lügat denilen müfredâtı bilmek itibâriyle,gerek bunları kavâide göre rabt ve terkip ile işlemek ve tasarruf

etmek itibariyle Türkçe ile,Türkçenin hatta ince nükteleriyle oynamayı pek iyi bilirler.Bu hal karşısında bunlara yabancı lisan öğretir gibi,bunu yeniden tenvin ve tadrîs etmek abes olmaz mı?Vâkıâ bunlar lügatlere de sahipler..Bunların mekanizmesında bîgâne değiller..Bunu az çok iyi işleyen bir saat gibi işletirler.Fakat bu işte,bu işletmede epeyce hatalar vardır.Bundan başka da bınların söylemekte gösterdikleri kuvvet ve meleke yüzdendir.Temrîn ve tadrîs ile o hatalar kalkar,o kuvvet o meleke daha sağlamlaşır.Hususa söylemek kuvvetine yazmak kuvveti ilâve edilir.Çocuğun söylemekte,yazmakta tabiat maslahat sevgiyle kazandığı kuvvet artırılıp meleke haline getirilir.Bunun için dünyanın her tarafından etfâle söyledikleri -lisan- kavâidinin tadrîs edilmesi usûlü henci mer'îdir.Çocuk gördüğü şeyleri derin görüp göstermeye alıştırlırsa,çocuğun etrafındakiler sözü yanlışsız ve düzgün söylenebilse kavâidi ders sûretinde temrîn etmeye ihtiyaç azaldıkça azalır idi.Belki de bu ihtiyaç kalıp istikbâle karşı ihzâr edilmeleri bize vâcib olan çocuklarımızın kıymetli vakitleri kabiliyetleri daha mühim,daha fâideli şeylerde kullanılır idi.Fakat bugün bu bir hayal halindedir.Biz bu hakîkati dâima göz önünde tutarsak bu gayeye adım dım takarrub edebiliriz.

Şu bahsi daha iyi tenvîr ve tavzih için tabiattır muktebes güzel bir misal var...Mini mini çocukları lisânı söylemesi işi..Bunlar hangi mektebe devam etmiş?Hangi muallimden ders almış?Hangi kitabı okumuş?Üç yaşında dört beş yaşında minicik bir mahluk..Eşyayı isimleriyle tesmiye ediyor..İsimlere vasıflar koşuyor..Bunları birbirine takıp zincirliyor, işletiyor..Hülâsâ lisânı tıklar tıklar söylüyor.Beri tarafta,senelerdir mektepte kitaptan yabana bir lisan öğretmeye çabalamış kocaman bir adam sonradan sonradan öğrendiği lisanla iki söz söyleyeceği zaman apışıp kalıyor.Mini minilerin muvaffâkiyeti acaba ilham eseri midir? Bunlara bunu,kuşlara yuva yapmasını öğreten, sevgi tabîî mi öğretiyor?Öyle olsa meselâ Türk çocuğunun Arapça da söyleyivermesi lâzım gelirdi.

Biliyoruz ki bu çocukcağız ana kucağından başka bir mektep görmemiştir. Ya ana kucağı mektep midir?Şüphesiz yok ki tabiatın şu geniş meydanı bütün mekteptir.Bize muhit olan şeylerden ders almayı bilsek,belki de hiç başka kitaba,başka muallime muhtaç olmayacağız.Çocuğun muhiti dikkatle tahlil edilecek olsa bunun için en iyi usûl-i tadrîs çıkar.Öyle bir usûl ki onda herşey tabîî her şey su gibi akıyor..Sınâî,zoraki bir şey yok.

Biz de kavâid tadrîsinde bu misâli taklit etmeyiz.Tabiata ve tabiatın ilcaatine, sevkîyâtına tabî olmalıyız.Buna muvâfık ve mütekârib olan şeyleri terk ve def etmeliyiz.

Mekteplerdeki tadrîsatta acaba tabiatı taklit ve tabiatın ilcaatine temessük ediyomuyuz?Maatteessüf itirâf edelimki etmiyoruz.Hem pek çok cihetten işte pek çok hilafı tabiat şeyler var.Fakat alışmışız..Farkında olmuyoruz.Tütün içer gibi,kahve kahve içer gibi bunlarla özleşmişiz.Bakılsa kahve içilir şey midir?Kara ve acı bu su..Fakat alışınca oluyor..Afyon bile yiyorlar.En şâyân esef olan bir noktadır ki kusûru yapan biz iken bîcâre etfâl-ı mâsûme bunun mağduru oluyor.

Lisan ve kavâidi kolaylıkla tahsile manî' olan engelleri ne kadar atar isek,tabiate temessûkle işi ne kadar sâdeleştirir isek o kadar iyi bir şey yapmış oluruz.

Mekteplerde iltizam olunan hallerin,külfetlerin işi ne kadar güçleştirdiğini iyice anlamak için meselenin safhalarını şöyle bir gözden geçirmek münâsib olur.

Bu derdler cümlece mâlûm ve mu'teriftir..Bir kere lisan-ı tabîatından çıkarılmış, mizac ve müfsid engellere kaptırılmış..Sonra da etfal için muğdî ve hazmı âsân âsârımız yok..Kavâid nâmına yazılan kitaplarımız hâle ve etfâle muvââfık değil..Bunların hepsinden bedter olarak da usûl-i tadrîsimiz gâyet fenâ.

Lisan tabiatten çıkarılmış,mizaca ve müfsid engellere kaptırılmış,dedik.Çünkü mâlûmumuz ki söylenilen lisan ile yazılan lisan arasında büyük açıklık var.Lügatler bizim değil..Bunların telaffuzu bizim değil..Bunları işleten kâideler bizim değil..Yazı bizim değil.. Ana kucagından mektep sıralarına düşen sene sene sınıf sınıf ilerleyen çocuk zaman geçtikçe bu kayıtlardan daha ziyâde sıkılıyor..Bu yükün altında daha ziyâde eziliyor.Zavallı çocuk.. Takıyorki yer,gök,her şey değişmiş..Terin adı arz olmuş,zemin olmuş..Güneş demiyorlar... Şems diyorlar,hurşîd diyorlar,mihr diyorlar,âftâb diyorlar...Ay demiyorlar,kamer diyorlar,mâh diyorlar.At diye tanıdığı hayvana onbeş ad takmışlar.Feres,esb,rahş,semend,rehvar,şebdîz, yekrân,tevsan,sütûr,kemîd,edhem diyorlar.Deniz diye bildiği şeyi,bahr deryâ,yemm,lücce, külzüm,muhît ve daha bir çok şey olmuş.Bir şeye yalnız bir isim kâfi iken böyle birçok isim takılmasına aklı ermiyor.Burada zihnine bir körlük,bir sarmazlık gelmeye başlıyor.

Zavallı çocuk... Bunları alıştığı tabiat edindiği gibi telaffuz da edemiyor. Meselâ (derya) yı (serçe) gibi, yâhut (karga) gibisöylemek kâbil mi? Halbuki kendisi iki meftûh heceli kelimelerin ancak (serçe) (karga) gibi telaffuza alışıktır.. Bunu değiştirmek kendisince alıştığı âhengi hilâfıdır. Zavallı çocuk kendi bildiğini okuyamayacak. (Hava) diye bildiği kelimeyi (heva) diye telaffuz edecek (şarap) diye bildiği kelimeyi (şerap) okuyacak (lokma) diye öğrendiği kelimeyi (lokmâ) diye yutacak. Artık (tahta), (hafta), (hasta), (yağma) diyemeyecek. (Zavallı) yı bile (zevâllı) gibi inceleyecek. Zavallı çocuk.. Görüyor ki Türkçeliğini anlamaya başladığı bir çok kelimelerde bu bid'atciliğe kurban edilmiş.. (Para) Türkçe, (yara) Türkçe (kara) Türkçe, (ara) Türkçe.. Bunları pek iyi anlıyor. Bunları niçin (çâre) gibi (pâre), (kâre), (âre) diye telaffuz edildiğini anlamıyor. Bunu anlamak için düşündüğü sürede belki de hoca okuyor.

"Pâresiz kaldım efendim, pâresiz" (pâ-re),

Yahut :

"Düş olup bir tâze yâre"

"Câne açtım tâze yâre" (yâ-re)

Yahut :

"Kâre gözlüm kâre bahtımdır sebep" (kâ-re)

Yahut :

"İşte gönlüm işte sen, ben çıktım artık âreden" (â-re) diyor. (Kaldı çeşm-i hûnefşânım fark âk ve kâreden, diyen de var ya, ne ise.)

Çocuk biraz karihalı olupta bunlara karşı meselâ meşhûr bir türkünün,

"Yemenim tûrâlıdır,

Sevdiğim burâlıdır,

Geçme kapımın önünden,

Yüreğim yarâlıdır."

kıtasını okuyacak olsa (tûrâ), (yârâ) yanlışdır, diye reddolunur. Belki de bu cür'eti hilâf edep addolunur. Böyle bayağı bir türkû ile istîşâd mı olunur? Bâhusus "geçme kapımın önünden" edebe muvâfık olur mu? Amma, "düş olup bir tâze yâre" edebiyâta muvâfık!

Lisanımızın vaktiyle yapılan ve devam edilegelen hatayı yüzümüze vururcasına kendi kendine Türkleitirdiği (çamaşır) gibi (mintan) gibi,(eviz) gibi,(râkı) gibi,(kalıp) gibi,(turfanda) gibi kelimeler bunlarca hep galattır,yanlıştır,kabadır.Bunlar (çamaşır, mintan...ilah) değil, (çâmeşûy), (nimten), (ceyb), (ceviz), (çârçube), (zokâk), (ark), (kâlp), (turfende),(çapûrast)tır.Hatta bunlardan bazılarının gözleri o kadar dumanlanmış ki kâbil olsa bütün Türkçe kelimeleri Arapçaya,Fârisiye ircâ edecekler.Bunlarca (pırasa)nın sahîh ve fâsihi (pırasa)dır..Bunlarca (maydanûr) (maydenvâz)dır.(Müvelliye) (mülûkiye)dir.Yine bunlara göre (seğırtmek) aslında (seyretmek) imiş...(Kızmak) Arapçanın (gayz) ne bir (mak) takılarak yapılmış..(Aksırmak)da aslen (atsırmak) imiş..Kezâlik (bağışlamak) (bahşlamak) dan bozulmuş..Daha neler neler!Ne ise sadede gelemim.

Zavallı çocuk..(Deniz)in yanında (bahr)ı da (deryâ)yı da öğrenecek bundan sonra da bu lügatlerin hepsini bu Arabî,bu Fârisî,bu Türkçe veya Tüekçe hükmünde diye ayıracak.Bunu yapamayan bir çocuk sıfırdan aşağı bir hâizdir.Hep böyle düşünürüz.Haydi bakalım,oğlum,mini mini çocuklar için hazırlanan,mini mini (bahârî)ye okutulan şu manzûmeyi oku,kelimâtını tefrik,tahlil et:

"Yoksan nazarımda sayf ve sermâ;

"Endûh ise ism-i bî müsemmâ,

"Şûrîde-i neşve-i şebâbım...

"Olmazsa da bağ-ı nûzhet-cfzâ,

"Fikrim yetinir bana tarabzâ,

"Müstağnî-i nağme-i rebâbım."

Zavallı çocuk,neye uğradığını bilemez..Bu işkenceye neden lâyık görüldüğünü anlayamaz.

(Mâba'dı var)

KONFERANS (*)

Lisan-ı Osmânî Tadrîsâtı Hakkında Konferans

Maarîfin davetiyle Ispartalı Hakkı Efendi tarafından 22 Ağustos sene 325 tarihinde mekteb-i hukukta mekâtib-i rüştiye muallimlerine takrir edilmiştir.

-Maba'dı-

Lügatler bizim değil,telaffuz bizim değil...Hatta bizim lisanın mazisi de,hayatı da münkir.Peki,lügatlerimiz Araptan,Acemden gelmiş olsun.Peki,denizin bir adı da (bahr) imiş, derya imiş.Peki,bir şey için üç isim öğrenelim.Güzellik,bizim (kapı) nın yanında,(sahil)i de, (kenar)ı da kabul edelim.Bari bunları bizim diye kullanabilecek miyiz?Bunları işleten kâideler bizim mi?Hayır,efendim hayır..O da pek bizim değil.(Deniz kıyısı) gibi,(bahr sâhili),(deryâ kenarı) da kaba...(Sâhil-i bahr),(kenar-ı deryâ) diyeceğiz.Yine boyun eğeceğiz ki güneşin adı âftâbdır,yangının adı harîktir.Fakat bu kadarla iş bitmez..Tabirler parlak ve yüksek olmak için (âftâb-ı cihântâb) diyeceğiz,(hârîk-i hanmânsuz) diyeceğiz.Niçin?Çünkü güneş kabadır,yangın kabadır.Ya bu âftâblar,harîkler olmasa idi biz dâima kaba tabirler,kaba ifadeler arasında kupkuru,basbayağı bir halde mi kalacak idik.Dünyanın Türkçeden başka lisanlarında böyle mi olmuş?Bunlar hiç mesmu' olmayan çığ dedikodulardır.Bize müstebîdâne emrederler.Ay demiyeceksiniz,mah demiyeceksiniz,"meh-i tenhâ rev-i semâ-i peymâ" demiyeceksiniz.Deniz kıyısı demiyeceksiniz,"ne biterse leb-i deryâda biter" demiyeceksiniz,parlak manâların kaba Türkçe ile ifâdesi kâbil olmadığını teslim edeceksiniz, bunlardan birisi,"meh-i tenhâ rev-i semâ-i peymâ" sözünün Türkçede ifadesi kâbil olamayacağını iddia etmiştir."Kendi başına gökte gezen ay" dense bunda hiç bir letâfet olamaz imiş.Üç mah demek üç ay demekten fâsîh imiş.

Çocuk deniz diyemeyecek,bahr diyecek,(bahrlar)diyecek yerlerde (bahrlar) diyebilecek mi?Hayır,(bihâr) diyecek,(ebhûr) diyecek,(buhûr) diyecek.

(*)İspartalı Hakkı, SMM, C.3, S.58, s.91-96, İst., 1 Tevvel 1325.

Ey,sonra!...Hâkimler diyecek yerde (hükemâ) diyecek,(tabib)de (etibbâ) diyecek,(marîz)de (merzâ) diyecek,(merzî) yazacak,(kerîm)de (kirâm) diyecek... Ey,sonra?.Sonrası yok.Sonu bulunmaz bir dert.

Lisanımıza bu yanlış ictihâdı tatbik edenlerin i'tisâfı pek büyüktür.Bu kadar i'tisaf belki devr-i hamîdide hürriyet sevdâlılarına da yapılmamıştır.Düşünelim ki meselâ bir Nergisi çıkıp :

"Her zamanki hâme-i hammâ-i mevzûn terâhe-i dilkeş âvâz-ı maarifet perdâz-ı sahâ-yı mülessa-yı sahâif bedâyî - mümâyî firûze hâme-i bilküşâ-yı pervâz ve muharrik-i câh-ihakikat ü mecaz ola demiş (bilmem ki doğru okuyabildim mi?) Bunu Türkçe diye yutturduktan başka beğendirmiş,hatta bazılarını imrendirmiştir.Bugün elimizde bir kiraat kitabı gibi bulunması arzu edilcen Telemak tercümesi mütercim kâmil bize - kendisi de kaleminin tumturâkı içinde - boğularak :

Yarın "enâmilmil gülgüne nemây şafak,ebuâb-ı mutala"-yı şarkî açıp,kisvan-ı envâr efşân-ı hûrşîd,rûy-ı deryâ-yı âyine - nümâdan bedîd ve pîşgâh şahrâhından nücum-ı zâhire sâhire-i semâya ser - cündân-ı tab'îd olunca."

Demiyor mu?(Türkçenin tasfiyesi hilâfını iltizam edenlerin canlarına değsin.Amin!)

Zavallı çocuk.-Bu gayr-i tabîî parıltılar arasında bırakılacak olursa az zamanda kamaşır,kör olur.Demirle karışık teneke yükletilmiş kağşak yük arabaları gibi çat çat çatlayan bu gibi ibareleri kafalarına dolduran çocuklar da artık selamet-i zihin kalır mı?

Lügatler vekâideler bizim değil..Peki,yazı ve yazılış bizim mi?Yine hayır.Yazı Araplardan alınmış.O yazı ki onu Arafta başkalarından almış..Bir zaman b,t,s,n,y birbirine karışacak surette noktasız kullanılmış..(fakbilü) (faktilü) birbirine karışacak okunmuş..Bakmışlar ki olmuyor..Nokta koymuşlar..Yine olmamış...Nihayet hareke koymuşlar.Bunu Acemler alıp bazı noktaları üçlemişler.Biz ise bunu kalıbıyla almışız.Suretâ maletmişiz.Fakat bizim diyecek mühim bir tasarruf yapamamışız...Bundan başka harfler içinden birazını biz de ayırmışız.Arapçaya maksur bırakmışız.Birinin:

"Tâ ve hâ ve zâl ve sâd ey nûr-i ayn

"Dahi dâd ve tâ ve zâ ve harf-i ayn."

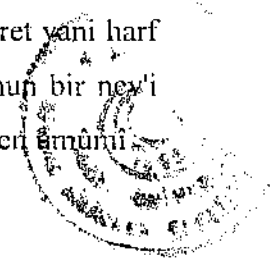

diye Farisîde mevcûd olmadığı anlattığı harflerin sâttan tâdan ma'dasını Türkçe kelimelerde kullanmamışız...Keşke sâdıda tâyı da kullanmaya idik.Bunu iyi etmişiz.Amma,beri tarafta sıkıntı daha büyümüş.Çünkü evvel emirde kelimeleri Arabî,Farisî,Türkçe diye ayracağınız da bunları kullanıp kullanmayacağımızı ona uyduracağız.Zavallı çocuk,faidesiz yerlerde ne sıkıntılara katlanacak!

Meselâ Farisî (şâz) kelimesinin aslı (şâd) olduğunu da bilecek.Meselâ (ârâba) mı yoksa ('arba) mı sualine karşı kendine hiç lâzım olmayan baş ağırları içinde yuvarlanıp gidecek.

Yazı bizim değil...Peki,yazılış bizim mi?Hayır,o da bizim değil.Şu bildiğimiz yazıyı,hatta lakin ve sâire hurufi gibi bundan başka yazıları muvakkaten unutup da kendi aklımızdan bir yazı isteyecek olursak ne buluruz?Pek iyi anlıyoruz ki yazı ağzımızdan çıkan sesleri gösterir işaretlerden ibaret bir şey olacak.Ağzımızdan sesler birleştikçe kelimeler meydana gelir.Ağzımızdan meselâ (b),(f) gibi bazı seslerin yeri var.Bunları orada yapıyoruz.Bunlar için birer işaret kabûl edelim.Peki,öyle yaptık.Fakat bu sesleri (be),(fe) diye meydana çıkarmak için hareke lâzım (b)ye (f) ye harf diyoruz.Bunları meydana çıkaracak işaretlere de lüzûm var.Bunlara hareke diyeceğimize harf diyelim.Peki bunu da yaptık.Hareke tabiriyle daha iyi anladığımız bu harfleracaba kaç tane?Herhalde üçten ziyade...Çünkü biz esasen üç hareke biliriz:Üstün,esre,ötre.Bunlar ince ve kalın olmak itibariyle altı olur.Yine biliriz ki ötrenin incesi,kalını,sıkık veya dağınık (makbûs,mebsûd) olur,ötre iki nev'den dört nev'e çıkar.Şu hesapça hareketlik işi görecek sekiz harf olmalı.Bunların uzun veya kısa olmaya da kabiliyeti var.Şuna da dikkat edelim ki (b) gibi,(f) gibi harflerin ağızda yerleri var.bunlar orada sessiz bir halde yanyor.Bunları dışarı atmak için sese ihtiyaç var.İşte o ihtiyacı da hareketlik işi gören harfler def ediyor.Fakat bunların ağızda dudak gibi,diş gibi,dil gibi aletleri yok..Bunlar boğazdan tabîi ses halinde gelir.e,a, i(ki), ı(şık), ü(züm), ö(rdek), u(zun), o(dun) gibi hep tabîi sesler...Asıl bunlar ses...(b) gibi, (f) gibi sesler hakikat halde ses değil.Bunlar için tabirimiz yok da çaresiz ses diyoruz.

Şu hale nazaran ağızdan çıkan sesleri göstermek için esasen iki türlü işarete lüzum var.Filhakika her lisanın yazısında bu lüzum az çok hissedilmiş,iki nev'i işaret yani harf kabul olunmuş.Diyelim ki biz öyle yaptık.Şimdi iki nev'i harfimiz var.Bunun bir nev'i ağızda belli yeri olan hususî harfler,diğer nev'i boğazdan gelen sesleri gösteren umumî

harfler...Umûmî harfler tasavvuta yarar,husûsî harfler telaffuza yarar.Tasavvuta yarayan harflere (sâit) ve telaffuza yarayan harflere(samit) dedik.Tam ve sarîh telaffuz bunların birleşmesiyle vukua gelir.

Şimdi nazariyemizi tatbik edelim.Ağzımızdan çıkan (baş) kelimesini işaretlerimizle resmedeceğiz,yani yazacağız.Bunla iki hususi harf var:(b,ş)..Bunlar sâmit.Bunları bir sesle dışarıya atacağız..O ses ise daha unumi bir harf olan (a) sesidir.Bu ses sâit şu da malumumuz ki ağızdan birdefada atılan harfler kaç tane olursa olsun hecedir.Şu halde (baş) kelimesinde bir hece var..(başak) kelimesinde iki hece var.Buna bakınca bir heceyi okutmak için bir sâit lâzım.Şu kaba hurdacılık içinde zannederim ki yazının en sağlam esasını,en ince hikmetini görebiliriz.En tabîî,en ziyâde fenne muvafik olan yazı da bu ihtiyaca uyan yazıdır. Bugün mevcut elifbâlardan bazıları bu ihtiyaca daha yaklaşmış..Bazıları çok uzaklarda. Bizim yazı tam fenni yazı olacak halde değil.Bir kere sâit yerine (h,elif,y,v) olarak dört harf koymuşuz..Bunlara harf-i imlâ demişiz harf-i imlâdan ma'da harflerin adı yok.Bir kere de sâmitleri iyi ayırmamışız.Bugün (v) hem sâmit,hem sâit.(e),(h),(y) keza hem sâmit, hem sâit. Asker başı bozuk kıyafetinde olan yerde inzibât kalır mı?Sonra da sâitler karışık olmakla beraber,eksik,itiraf etmeliyiz ki yazımız ıslaha çok muhtaç.

Yazılış bizim değil,dedik.Hakikaten yazılış da bizim değil.İşte size iki harf :k,l.Bunu okuyunuz.Bu haliyle okuyamazsınız.Okurum,diyen mugalata düşmüş olur.Çünkü bunu üç türlü okumak mümkün..Çünkü her hecenin üç sâita ihtimali var..Kafin Arabiliği Fârisiliği işi birdaha çatalandırır..Üç ihtimal altı olur.Evet,üstüne altına bakarak bunu altı türlü okuruz.Hem de lisanımızda bu altı suretin manaları da vardır.Bu kelime başka mukarim ise (kel) dir. Bir emir yerinde ise (gel) dir.Bunu meselâ "Kel başa çimşir tarak" ve "gel buraya" suretinde görünce iki türlü okuruz.Kelime cüz'in yanına (gel),bûlbûlün yanında (gül) dür, böylece (gel),(git) ve (gül) (keyl) de olur.Hrfler çoğalınca ihtimal çoğalır.Meselâ bir sıraya dizilmiş üç harfî sâit olmayınca lâaklyirmi beş türlü okumak kâbildir.Meselâ bahr,fıkr,cüm.haram,niam,hüner,belâ,şitâ,cüdâ, sene,kere.

âlî,sebû,ğuluvv,lezzet,hiddet,hurrem,ammâ,humâ,zerre,hirre,kubbe,millî,küllî,akel,can,k in,gör kelimeleri üçer harf.Harfleri kaldırıpta bunların yerine birer noktadan üç nokta koysalar haydi bunlarıharekesini bulunuz da okuyunuz,deseler ne kadar garîb bir teklîf

olur.Halbuki biz bu teklifi mekteplerde lisan ve kavâid dersine gelen çocuklarımıza her gün tatbik ediyoruz.

Çocuk işte,ma'nâ kelimesini yazacak...Fakat haddi mi?Ma'nâ yazsa yanlış,ma'nî yazacak.Fetvâ,davâ,tubâ,Mûsâ,İsâ,safrâ,kübrâ kelimelerini hep yâ ile yazacak..Elifle yazarsa yanlış.Niçin efendim?Niçin mi?Bunun beş veya onbeş sebebi var...Evvelâ bu ya'lara (elif-i maksûre) derler...Bunlar yazarken ya'dır,okurken eliftir.Bunlar müenneslik alâmetidir. Müennes! Al bir dert daha..Müzekker,müennes,müennes-i hakiki,müennes-i semâi. müennes-i lafzî,müennes-i manevî...Okuma,cânıma değdi.Bunlar kör gibi öğrenilecek. Sebepleri de sayılıp dökülmek için ezber edilecek.Hiç bir işe yaramayan bu tafsilat yerine çocuk belki de hikmetin,kimyanın bir çok sırlarını,kâidelerini,karın doyurur bir çok inceliklerini,faidelerini öğrenirdi.

Zavallı çocuk...Arabî,Farisî kelimelerin imlalarını hiyeroglif gibi resim olarak öğrenmeye mecbur tutulduktan başka Türkçe kelimeleri onlara benzetmeğe de memur.Gümrükü gümrük yazacak.buçuku bucuk yazacak.kapı ile koyûyî kapû kıyû bir şekilde yazacak...Aralarındaki fark altındaki noktanın üç veya iki olmasından ibâret olacak.

İşte görüyoruz ki lisanımız hakkıyla lügatlarına sahip değil..Onları işleten kâidelere sahip değil..Yazımız eğreti..Yazışımız gülünç.Tâ bu hale tenzil olunan zavallı lisanımız. acaba su-i kasıtlı öldürülmeğe layık bir lisan mı?Ne münasebet !Ecnebi elbine-i mudakkiklerinden lisanımıza aşık olanlar var.Edib-i muazzamın dediği gibi,lisanımız bilkuvve haiz olduğu mezâyâ itibariyle,dünyanın birinci lisanlarından olmağa nanzettir Kuvvedeki mezâyayı meydana çıkarmak,lisanımızı bilfiil birinci lisanlar sırasına getirmekbize ait bir vazife idi.Bunu yapamamışız.Lisanımızın katili ve kâhiri olmuşuz.. Tamamen kuruyacak hale gelmiş.Bereket versin ki çocuklar,kadınlar,bizim şu âvâm dediğimiz muhterem Türkler bu ihanete iştirak etmemiş,lisanlarına sadık kalmış,Türkçe bu sayede mahvolmaktan kurtulmuş.

Diyorduk ki lisanımız âsâr itibariyle de fakir.Etfâl için mağdi ve hazmî ve temsili âsân kitaplarımız yok.Kıraate başlayan çocuk ne okuyacak?(Aşık Garip),(Kan Kalesi)gibi şeyler mi?Yoksa (cezmî) ve (Rubab-ı Şikeste) gibi şeyler mi?Bugün çocuklara Aşık Garip okutulmaz,(cezmî) okutulamaz.Gülistan gibi Lafonten masalları

gibi bir tane bile kitabımız yok.Arap ve Acem mukallidi ediplerimiz,şairlerimiz hep Türkçeyi istihkârla geliip gitmişler.Ona ibtidâi ihtiyaçlarına muvafık eserler hediye edememişler.Hediyelerden geçtik,onu Arabinin,Farisinin tegallüpleri tasallutları altında ezmişler,sıkılmışlar,bırakmışlar, öldürmeğe kastetmişler.

Bugün lisanımızda çocuklara kıraat kitabı olarak okuyacak âsâr yok.Bizde temiz Farisi ile altmış bin beyt yazan Firdevsi gibi lisana hizmet edip de onun "Acemzende kerdem bedîm Parsî" dediği gibi bihakkın fahr edecek bir sahip daha yetişmemiş.Eski yeni üdebâmız hep hep boğmaca öksürügüne tutulmuş.Kıraat kitabı olmak üzere son zamanda yetiştirilen tek tük eserler âfâkî.Bunlar mugdî de değil.Hamza kabil de değil.Ziya Paşa gibi tegallüp ve taklibe iktidarı âsârıyla sâbit bir zât bile

"Akşam olur,güneş batır şimdi buradan

"Garip garip kaval çalar çoban ovadan"

gibi az bir şey bile meydana koyamamış.

"Sevm ü besl çü nergis ve lâle gûşâde leb

"Mahbûs gene mahfaza-i tenkûnât tîb"

gibi yenilemez,yense de hazmedilemez şeyler yazmış.Meselâ elimizde bir (Kıyas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefa) var.Bundaki ağır mevzuatla çocukların ulaşabilmesi müstahyi derece üzerine çocuklar kıraat için tertip ve intihap edilmiş (iktida)de Arabî ve Farisî lûgat-i Arabiye ile dizilmiş sekiz-on satırlı,seksen-yüz kelimeli cümleler var.Öyle olmasa bile meselâ birinci kısımdaki (muhavere-i hükmiye)de,(mülâhazat-ı mütenevvîa) da görünen

"Ne ile iştikal etmelidir?İktisab-ı dânişe verişle" ve:

"Dânişi ne maksatla iktisâp etmelidir?Fakru him olan fer cchaletten halas olmak maksadıyle" ve:

"Hakayık-ı eşyayı iyi bilmek için tefâsilini bilmek lazımdır

"Mademki tefasıl hakayık-ı eşya gayr-ı mütênâhîdir,vukûf ve malumatımız

"Daima sathî ve gayr-ı mükemmel bulunmak zaaruridir" gibi sözlerden çocuk ne anlar?

Bu kabil bilhassa kıraat için tertip edilmiş kitaplardaki garibeler insanı hem ve hem ağlatır.Bunlardan birinin (cümel-i hikemiyye)sernâmeli parçasında,

Kadınlar pişua ittihaz eden kimse kadınlardan kadındır.Yani mert değildir. ve:

"Zelzeleler sizi tuttuğu vakit,yani belâ ve musibete uğradığınız "vakit,feryat ve figanınız size faide vermez" ve:

"Mal ve metân ikrazında ırz ve namusun hetki vardır" denilmiş.Biz bunların birinde çocukların anlayacağı,beğeneceği bir hikmet göremiyoruz.Çocuk bunların hangisini anlasa (bana ne?) demez?Evet,çocuğum bunların hiçbirisi senin için değildir!

"Çocuğuma ne okutayım?" Yahut "Evimde ailece okunacak kitap isterim." diyen babaya,aile reisine karşı tikanıp kalmak pek çokların başına gelmiş bir şeydir.Evet,işte bir baba,bir aile reisi bizden kıraat kitabı istiyor.Ne diyeceğiz?Kemterinizin bir defa bunların birine kitapçı Arakil Efendi'nin (Ta'limi Kıraat)larını tavziyede muzdar kaldım.Filhakika onlardan iyisi de yok.Fakat,fakat...

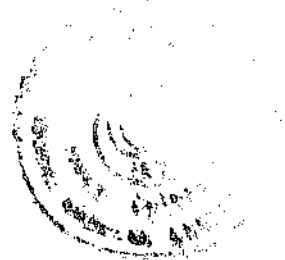
Bakılsa bizde herkes edip...Herkes şair..Edebiyattan anlamayan,şiirden çıkmayan kimse yok.Edebiyatı bu kadar feyizli,udebâsı bu kadar bol olan bir lisanda (Lefonten) masalları gibi sâde hikmetli eserler olmalıdeğil mi?Bunu lisanımıza nakle çalışanlar olmuş..Fakat birisi bile zerre kadar muvaffak olmamış.Eserin aslı,etfâl için bu kadar me'nus ve mahbûb olan o gıdayı irfan nerede?Bunun tercümelerinden olarak ortaya konulan

"Salhorde fakir bir hattâb

"Yek müştîle kestiği hatabı,

Yüklenip sırtına misl-i devâb

"Nakli içinde çıkardı bin ta'bi"

gibi garip müsteşkil şeyler nerede? Velek üstad Ekrem'in mahsul himmeti olsun, bu manzûme etfâle yükletilebilir mi? Ben vaktiyle bunu okumuş, ezber etmiş isem de bugün oğluma teklif ve tavsiye edebilir miyim? Teklif edemem, çünkü günah olur. Tavsiye edemem, çünkü hüsn-i kabul görmez.

Birkaç senedir kendini gösteren Türk şiirleri ise henüz ihtiyacımızı doyuracak raddede değil.

Saded haricine çıkıyor gibi olduk ise de olduk ise de maksat dertlerimizin derecesini anlamaktır. İslâfî veya zamanımız udebâsını istihfâf etmek ise haddimiz değildir. Yalnız çocuklarımıza gıda teşkil edecek âsâr bulamadıkça bundan şikayetle üdebâ-yı kiramın bu ihtiyaca karşı sırf himmet etmelerini istemek en tabii hakkımızdır. Kemteriniz düşündüklerimi kemâl-ı saffet söyledim. Güyâ ki çocuklara tereüman veya vekil-i da'va olmuşum.. Onların hukuku nâmına söz söyledim. Haklı olan acı söyler. Atalar sözünde dendiği gibi acıyan yemez acıyan neyimiz?

Hele lisanımızın feyz-i fitrisine bin şükür ki eski Türkler, dedelerimiz bize kaba sözler içinde ince hikmetli meseleler bırakmışlar. Bunların bıraktıkları meseleler bizim için en sâf numunelerdir, en temiz eserlerdir.

Bunları taklit ile yazacağımız sâde kıraat kitapları elbette çocuklarımıza gıda teşkil edecektir. Haydi iktidarı, hamîyyetli olanlara salâ! (Baba himmet! Oğul hizmet!) gibi numuneler hazır. Hemde bunların biri asaletini, safvetini gayip etmişler. Bunlarda denize daima (deniz) denilmiştir.. Ata daima at denilmiştir. Bunların denize (bahr) denmemiştir.. Ata (ferez) denmemiştir. Deniz yanında kuyu kazılmaz.. At alan Üsküdar'ı geçti

Kıraat kitaplarımız yok. Acaba kavaid kitabımız var mı? Vâkıâ (miyas ellisan kıstas elbedan) ismindeki kitaptan, Cevdet Paşa'nın (Kavâid-i Osmaniye) sinden beri bir hayli kavâid yazılmış. Yazık ki bunlar bir kere etfâlın ihtiyacına elverişsiz, bir kere de lisanın haline tabiatına muvâfık değil.

Bir kere etfâlın ihtiyacına elverişsiz.. Bunun tâ başına ekseriyetle bir tarif yazılmış. Meselâ: "Sarf bir lisanı doğru söyleyip yazmak fennidir." yahut daha tımturakça

"Sarf-ı Osmânî, Osmanlı lisanını doğru söyleyip yazmak için Osmanlıca kelimelerin asıllarıyla sûret-i iştikak ve imlalarını bildiren bir fendir."

Gibi bir şey çocuk bunu, ya papağan gibi ezber edecek, ya ki ezber etmeden, böyle ise bana ne deyip geçecek. Bunu ezber etse de etmese de netice hep birdir. Muallim talebesine kavâidin bu işe yaradığını fiilen isbât ve ihdâs edemedikten sonra kitabın baaşına hazırlop tarif koymaktan ne çıkar!

Bazı kitaplarda bu tarrif taassubu pek ziyâdedir. Her şey mutlaka tarif edilmiştir. Meselâ harf nedir? İşte kitap bunu da tarif ediyor: "Harf bir keyfiyyet-i mahdûse ile ağzın mahree muîinden çıkan savttır." Bunu aynen kabul etmediğine nazaran beğenmediği anlaşılan birine göre ise, harf, savta ârız olan bir keyfiyyet vasıtasıyla kesb-i temyiz eder imiş. Çocuk bundan ne anlayacak? Tarif, ilim için mi, müteallim için mi? İlim ise çocuk bunu ne yapsın? Kitabı yazan bunu düşünmeye mecbur değildir. O ister ki bildiğini okusun.. O bildiğini okusun da. Okuyanlar kendisi için ne okrsa okusun, ehemmiyetli yoktur.

Kitabın sonuna kadar yer yer tarifler görünür. (Kelime) şudur, (isim) şudur, (fiil) yahut (fer'-i fiil) şudur diye bir sesle uzar giider.

Kitabın muhteviyâtı ise hep bu tarif usûlüne yatırılmış. Meselâ harf, muttasıl olur, munfasıl olur.. Hafife ve sâkile olur.. Şöyle olur, böyle olur diye hubb veya lûb sûretiyle hazır peşin şeyler. Çocuk bunu işin içine hiç de girmeden üstünde görüp geçecek. Hani, devr-i sabıkta durup dururken bir adamı, bâlâ ricâlinden, ûla ûla veya sânisî ashabından, saniyesi var falanı var diye diye takdim ederlerdi de, Allah ömürler versin, teşrif ettik. hâkpâye yüzler süreriz gibi soğuk gülünç bir teşrifattır, bir şakşakadır gitmez miydi? İş te bu da onu andırır bir şey. Zihin kabul etsin, etmesin her şey peşin peşin taksim ve teslim edileverecek.

Çocukların kitapla uzlaşmadığı hemen her derste her bahiste görünür kitap kendilerinin samîm ruhlarına hitap edemiyor, vesselâm.

Kavâid kitaplarımız lisanımızın haline tabiatine göre de değil... Azıcık da bunu anlayalım. Lisanımız her cihetçe sâde, her cihetçe terazi gibi sâit gibi mintazam ve fevkalâde iken kitaplar ona türlü fuzûlî sakatlıklar iftirâ ederler. Meselâ kelimenin

âhirindeki kââf harekelendiğinde ğayn olur.olurmuş...Fakat (-ok),(-ak) gibi -bir heceli kelimelerle (revnak),(tevfik),(istatisik) gibi- hâlis Türkçe olmayan kelimeler müstasnâ imiş.Halbuki iş böyle değildir.Filhakika Türkçede kelimeler birbirine bağlanırken,kullanılırken son harfe hareke geldiği olur,hareke gelmekle kelime değişmez.Meselâ sonundaki kâf ğayn olmaz.Şu var ki birden ziyâde heceli hâlis Türkçe kelimelerde -nedense- bir husûsiyyet meydana almış..Bunların sonlarındaki kâflar biraz ğayn gibi telaffuz edilmek âdet olmuş.Bunların ğayn ile yazılması pek zarûrî biir şey değil idi.Çünkü meselâ (guruş) kelimesini ğayn ile yazarak,biraz kâf gibi telaffuz ederiz bugün Suriye Arapları kâf harflarını hemen yutuyorlar buna bakıpta yazıda kâfları atmalı mı?Bunun Fransızca'dan da misali var:meselâ âhirdeki (um) heceleri (om) telaffuz edilir.Meselâ âhirdeki (s)ler vasi halinde (z) sedaası verir.Meselâ (seconde) kelimesindeki (c) harfî (g) imiş gibi okunur.Böyle diye harfler değiştirilmez.Fakat biz bir kere bu sekameti yapmışız.bu kâfları ğayn yazmayı âded etmişiz.bari bu sakatlığı,bu müstesnâ hâli kâide şekline koymayalım.Hayır,âhirdeki kâflar harekelenince ğayn olmaz,işte ak,ok gibi bir heceli kelimelerlere revnak,tevfik,istatisik gibi halis Türkçe olmayan kelimelerin kâfları hep yerinde kalır.Şu kadar var ki bir heceden ziyâde heceli Türkçe kelimelerin âhirlilerindeki kâflar müstesnâ..

Bunun ne faidesi var?Bunda şu faide var ki müstesnâ bir hâli müstesnâ olarak gösterilmiş oluyor.Fuzulî olarak müstesnâya kâide ve kâideye müstesna denmiş olmuyor.Hem de lisanın gidişi bu sakatlardan silineceği ümid ettirecek haldedir.Çünkü bugün (bırakır) gibi bazı kelimelerin kâfla telaffuzu,kâfla tahriri daha zarif görünüyor.

Kâf harekelendiğinde ğayn olmayınca,tâ harekelenince dal olmak,(cim) harekelenince (c) olmak,kâf-ı Arabi harekelenince kâf-ı Farisi olmak gibi şeylerde ya bütün kaalkar..Ya müstesnâ diye gösterilir.

Müstesnâyı kâide,kâideyi müstasnâ diye kabul etmek hatadır.Bütün müstesna gördüğümüz bu hal kim bilir nasıl bir münasebetsizlikten meydana gelmiştir.Lisanımızın hemen de bir cihetten de öyle kâideden firâr,kâideye isyan hâli yok iken bizim dirayetsizliğimiz yüzünden bazı yerinde çırık-çırık,incilik gibi ârizalar zühür etmiştir.Meselâ zamirlerin meful ile halleri bu cümledendir.Niçin (bene),(şene),(oya) veya (ona) sahih şekilleri revac bulmuştur?Bu sırf bizim kusurumuzla

olmuştur.Lisanımızın anasındamef'ul-i ileyh edatı (h) yerinde (k) ve (g) imiş meselâ (İstanbul'a) yerinde (İstanbulga) denirmiş. Böylece (ben) in bu hali (benge),(benga) imiş..Derken nûn uçup meydana bir sağır kâf çıkmış,(benge) şekli (bana) oluvermiş.Arkadaşları da böyle.

Türçenin fiillerindeki nizâm bir lisanda görülmemiş bir nizâmıdır.Fiillerdeki (asıl mana),(zaman) ve (şahıs) unsurları kavâidnâmelerde hiç de iyi gösterilmemiştir.Meselâ (gel) fiilini alalım.Bunda asıl bir mânâ (kelime) var.Bunun unsuru fiilin başında bulunur.Bundan sonra zaman unsuru meselâ(di) var,bu da asıl mana unsurundan sonra gelir.Bundan sonra,en sonra da şahıs unsuru meselâ (m) gelir (gel-di-m)gibi.Bu hemen her fiildeböyle müteaddilik mechullük,mütavi'lik müşarikliğin,menfilik gibi halleri unsurlada hep böyle muntazam ve tensîke kâbil.Bu nizâm,bu insicâm kitapta güzelce gösterilmeli,değil mi?

Sonra fiillerin sıgaları...Mâzi-i şuhûdîleri,mâzi-i naklî,muzarii hâl,müstakbel, iltizâmî-i vucûbî,şartı,emri az çok bozularak eksik artık olarak yazılır.Pek çok kavaid, nâmelerde emir sıgası,emr-i gâib,emr-i hazır,hatta nehy-i hâzır diye dağıtılmıştır.

(Maba'dı var)

KONFERANS (*)

Lisân-ı Osmanî Tadrîsâtı Hakkında

(Maarifin davetiyle Ispartalı Hakkı Efendi tarafından 22 Ağustos 325 tarihinde Mekteb-i Hukukta Mekâtib-i Rüştîye muallimlerine takrîr edilmiştir.)

-Birinci Musâhabeden mâba'dı-

Halbuki emir fiilin de bir sîgadır.Bunun mütekellimi bile eksiktir.Emir de sâir fiiller gibi müsbet olur,menfi olur.Sâir fiillere muğayir olarak bunun gâibi,muhatabı , müsbeti, menfisi başka sîga sayılmaz.Bunda inşâilik de medâr-ı itizâr değildir.Bunlar hep çocuk için şaşırtmacadır.

Daha hayli şeyler var.Bir iki sene içinde çıkan (Osmanlı Lisân) ile (Türkçe,sarf ve nahiv) eserlerinden başka kitapların hepsine de (dır) rabıtası bir mutat (edat haber) diye yâd edilmekte,cümleler (filiye),(ismiye) diye tabiatından çıkarılmaktadır.Söz çok ise de,"El arif yek fiyel işare" deyip bu kadarla kalalım.

Yılan Masalı kadar uzayan şu hikâyeyi daha uzatmayalım.Bundan ziyâde halimiz, vaktimiz yoktur.Cevdet Paşa'dan beri kavâidnâme yazan müelliflerden bazıları kavâid diye öyle acaip şeyler dermeyan etmişlerdir ki Nasreddin Efendi'nin leyleği kuşa benzetmek için gagasını,ayaklarını kesmesi bunların gösterdikleri mârifetlerin yanında ehven kalır.

Bu kadar yokluk ve kargaşalık içinde hangi muallim,hangi usûl-i tedrise tevessül edip edip muvaffak olabilir?Usûl-ı tedrisimiz hep kitabı hışır hışır ezber ettirmekten ibaret değil mi? Muallimliğimiz hep bu kuru ve öldürücü ise eli sopalı yasakçılık etmek değil mi?Vâkıâ memlekette Dârü'l Mualliminin açılması mekteb-i tıbbiyenin açılması kadar ühimdir. Vâkıâ mekteplerde memleketin evladına karşı hakiki baba himmetiyle,hakiki ana şefkatiyle çalışan muallimin-i muhtereme yok değildir.Fakat teessüfle itiraf edelim ki muallimin arasında pek çok da beyinsiz lafazan şarlatan vardır.Bunların şakirden ellerindeki kitapları beğenmek sûretiyle başlayan çığlıkları.hoppalıkları hamıyyetli gözlere kanlar ağlatır.Küçük mekteplerde büyük hayalli

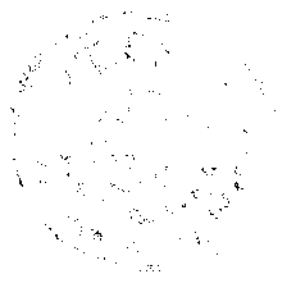
(*)Ispartalı Hakkı, SMM, C.3, S.59, s.105-106, İst., 8 T.evvel 325.

muallimler görülmüştür ki kendi zu'm larınca yeni ve muvafık bir kavâidnâme telifne kalkışıp meselâ"müstağni-i arz ve izah olunduğu üzere lisan-ı azbû'l beyan Türrkî üç lisandan mürekkep olup..." sûretinde bir divânelik silsilesi tutturarak zavallı çocuklarımızı baş döndüren diktelerle;noktalarla serserî ve belki asamm ve ebkem etmişlerdir.

Yaklaşık uzadıkça uzadı...Artık söyleyecek vaktimiz de kalmadı,dinleyecek halimiz de kalmadı.Yazıki henüz usûle dir,nasıl hareket edeceğimize dair bir şeyler söyleyemedik.Fakat silkinmek de bir iştir...İyi işle iyi hazırlıkla başlar.Şunu da ihtar edeyim ki bir saattir baş ağrıttık..Söylediğimiz sözler sathî bakanlara saded haricindeikuru dedikodu görünür.Fakat işin hakikati öyle değildir.Bendeniz bunları rasgele,tahakkümen,tahavvüren söylemedim.Hatta fikrimce bu kadar uzun hikâye kâfi bile değildir.Vakit olsa da günlerce söyleşsek...Vatan evlâdını,güzel lisanımızı kurtarmaya çalışsak husula bendeniz bu uzun kıl ü kâle şiddetle lüzum hissettiğim için bu kadar baş ağrıttım.Derman iyi kavranılmak için derd iyi anlaşılmalıdır.Tütüne ,kahveye,işrete,afyona mübtelâ olan düşkünleri evvelâ bunlardan vaz geçirmeli çünkü bunlara tutulup sersemleyen adam,hakiki gıda ile barışamaz.Ona iştiâ hissetmez.İşte eski ibtilâlardan sıyrılalım,gayretine acı acı söylendik..Epeyce dertleştik.Hasbıhal ettik.Mekteplerimizde ne yapıyoruz,çocuklarımızı nasıl cziyoruz,bunu oldukça anladık.Gelecek haftaki musâhabede usûle dâir de anlaşılır ve tedrisâtı nesil yürüteceğimizi anlarız.

(Bundan sonra bu konferansın bakiyyesi ve daha sonra lisan-ı Farîsi tedrisâtı hakkında konferansın zabtı neşrolunacaktır.)

KONFERANS (*)

Lisan-ı Osmanî Tedrîsâtı Hakkında

(Maarifin davetiyle Ispartalı Hakkı Efendi tarafından 29 Ağustos sene 325 tarihinde eski Mekteb-i Hukukta Rüştîye muallimlerine takrîr edilmiştir.)

-İkinci musâhabe, Tedrîsâtı nasıl Yürüteceğiz?-

(Hülâsâ:Çocuklarımızı ezdiğimiz yeter -Evvelâ kitabı bırakmaya çalışalım -Tarifi atlarız -Kelimenin taksimi..İsim,fiil,edat -Bahsin tatbiki kelimenin nev'ilerini tereddütsüz tanımak lâzım -Çocuklar tedkîke ve ifadeye alıştırılmalı -Harften bahis lâzım mı? -İsim -İsimlere muhtelif cihetlerden nazar -Her mefhum için mutlaka tek kelime lâzım değil -Mürekkebat kelimelerin lüzûmu ve fâidesi -...Bakiyyesi sonra.)

Bu defa daha senli-benli görüşeceğiz,çünkü geçen usâhabede oldukça tanıştık.Artık görenek sûretiyle bizi sıkagelen soğuk tekliflere,gösterişlere,satışlara hiç de ihtiyacımız yok. Görünüyor ki hepimiz böyle düşünüyoruz.

Geçen musâhabede anladık ki lisanımız tabiatın ve kendi tabiatının haricinde bier akıntıya kaptırılmış.Lisana hizmetle mükellef olan söz ve kalem sahipleri bilerek bilmeyerek bu yanlış akıntıya kürek çekegelip güzel lisanızı bataklara akıtmışlar safvetinden, kuvvetinden düşürmüşler bu akıntının içine düşüp gelenlerin başları dönmüş..Kimse fenalığı görememiş,kimse selin önüne durup yolunu çevirmeye himmet edememiş.

Türkçenin uğradığı bu felaket,bir taraftan Türklüğe de tesir ederek biz Türkler dünyanın sâir milletleri arasında gerilerde yerlerde kalmışız.Büyüklerimizin çaresini göremediği bu derdin devâsını çocuklarımızdan bekleyecek onları buna karşı koyacak kuvvette yetiştirecek yerde onları da kendimiz gibi etmeye çalışıp duruyoruz.

Fakat artık zaman bu ağırlığı çekemeyecek,istikbâlimiz demek olan çocuklarımızı bizim hatalarla bulaşık keyfimize kurban etmeyecek.Artık memleketin çocuklarını

(*)Ispartalı Hakkı, SMM, C.3, S.59,s.105-106, İst., 8 T.evvel 325.

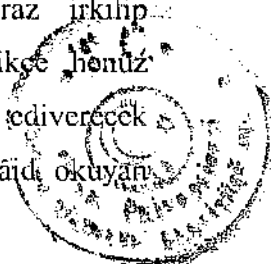

kayaların altlarında kalan fidanları ezdiği gibi ezemeyeceğiz.O yeni beliren zekâları tozlar topraklar altında söndürüp harab edemeyeceğiz.Hayır efendim,çocuklarımızın zekâlarını hafızaları bizim oynucağımız,yaz boz tahtamız değildir.Biz daha müsemmir,daha emin usûller bulup tatbik etmeliyiz.

Bilmem ki bu şikâyetler biraz taşkın mıdır?Fakat memleketin hizmet için yetiştirip ortaya koyduğu,hizmete izhâr edilmelerini bize tevdi ettiği taze kuvvetleri böyle yok yerlere heder etmek de günahdır.Rüştiyelerden birine müdâvim bir çocuk tanıyorum.Zeki ve çalışkan denilebilecek bir çocuk.Ma'ahezc bu sene (Lisan-ı Osmânî) ile diğer iki dersten ikişer puan almış sınıfta kalmış.Çocuğu böyle bi yoklama ettim.Türkçeyi söylüyor,yazıyor,tahlil ediyor.İmtihanda ne sorulduğunu öğrenmek istedim.Çocuk hakkı bir iğbirârla haber verdi.. (Müstecâbedda'va,me kütlit-takdirin) ne olur?Diye iki şey sormuşlar.Bunları bilememiş.Sonra (mütecabedda'va)da aksâm-ı seb'adan ne var?Demişler.cpsi bu.Varakasını aldığıında (Lisan-ı Osmânî)den iki numara kazanmış olduğunu anlamış;çocuk sınıfında kalacak.İhtimal bundan nâşî mektebten vakitsiz alınacak.Şu işi yapan mümeyyiz efendiye Cenab-ı Hak ameline göre ceza vermeyecek mi?Bu küçük bir şey..Fakat bu küçük vâk'anın zamanında memleketin istikbâli,ihtimâl mühim bir zekâ,mühim bir kuvvet kaybetti.Sözde "eti senin, kemiği benim"vasiyyeti bugün hükümsüz.Halbuki babaya kemik de kalmıyor.

Anladık..Anladık..Bu yorucu,öldürücü usûlleri,yolsuzluklarını bir gün evvel terketmeye hazırız işe nereden,nasıl başlayacağız?Görünüyor ki hal lisaanıyla bunu söylüyorsunuz.Oh! Artı gerisi kolaydır.İş,çürük dişi çıkartmak için metânetle dişçinin sandalyesine oturmaktadır.Diyecek kalmadı..Derdimizi anlattık.Derman arıyor.Peki ne yapacağız? Yapacağımız pek sâde..Küçücük çocuklara ana lisanını kolaycık öğreten tabiatı yapabildiğimiz kadar taklid edeceği.Dâimâ bu noktayı gözeteceğiz.Tabiatla sinâî kitap var mı?Yok.O halde biz de kitabı atıp kavâid-i lisanın kendi sînesinden çıkaracağız.

Acaba kitabı bütün bütün atabilecek miyiz?Me'mûl ki içimizde bunu yapabilecekler eksik değil.Fakat ekseriyet itibariyle bu noktada biraz irkilip düşünürüz.Kitabı bütün bütün atar isek belki şaşarız.Çünkü muallimlikçe henüz kemalde değiliz.Kendimizi toplayınca bütün kavâidi sıraya koyup temhîd ediverecek halde değiliz.Hem de iş daha durulup pürüzden kurtuluncaya kadar,kavâidi okuyan

çocukları ve onların imtihanlarda uğrayacakları sıkıntıları düşünmek, ihtiyat etmek lâzım. Bu mülahazaları nazara alınca, kitapla alakamızı büsbütün kesivermek uyamaz. Kitabı büsbütün atmayacağız, onu ancak bir fihrist gibi, bir program gibi, bir muhtıra gibi kullanacağız. Fakat şunu zihinlere sokacağız ki kitaba yazılan şeyler tabiattan çıkarılmıştır. Kavâidi kitaptan alacağımıza asıl doğduğu yerden lisandan arayacağız. Kitaba yazılan şeyler başkalarının ağızıyla çiğnenmiş lokmalardır. Dişi olan bunu ağzına koyar mı? Ben yiyeceğimi kendim çiğnemeliyim. Hülâsâ muallim talebesine bu cesareti, itmi'nâmı vermeli, herkes kendiine güvenebilmeli.. Kitaba i'timâda bedel, nefsine i'timâda da alışmalı.

Kitabı, bahis sırasını gösterir bir defter gibi kullanacağız diyoruz. Bunu nasıl yapacağız? Kitaplarda ekseriyetle tarif ve taksim her şeyden evvel. Biz tarifi büsbütün geçeceğiz. Kavâid denilen şeyle biraz uğraşınca müteallimin zekâca, irfanca geri olanları da onunla biraz senli-benli olacak.. Onu görecek.. Ne işe yaradığını az olsun anlayacak.. Belki bu rahmine, kendi taktirine göre tarif de edebilecek. Amma bu tarif, her kaydından bir incelik çıkacak sûrette âlimâne değilmiş. Ne zararı var? Biz onların tarifinden kavâid-i dekâyıkı öğrenecek değiliz.. Onlarda rüştiyede iken kavâid-i müellifi olacak degiller. Ezbere tarif okutmaktan hoşlananlar var ise, onlar bu meraklarını eğlendirmek için evlerinde papağan beslerler! Bıraksınlarda çocuklarımız natikasına sahip olsun! Onlar içinde ne müdekkik, ne müteammik müellifler çıkacağını bize istikbal gösterecek hem de kâniim ki biz ölmeden onları göreceğiz!.. Tarifi atladık. Talebemiz arasında ârif olanları kendi hesaplarına tarif de yapabilecek. Taksim hakkında ne yapacağız? Müsaade buyurunuz da bundan sonrasında biraz daha teklifsiz, biraz daha serbâz olalım. Kendimizi mektepte etfâl arasında farzedelim. İçimizden kimse, âbiz çocuk muyuz? Demesin. Bahsi çocuklara, mübtedîlere söyler gibi sâdclik, tabiiilik içinde yürütelim. Ta ki üstümüzde bir ağırlık kalmasın.

Kelimenin taksimi... Kitaplar, müellifler ihtilâf üzere... Kelime, dokuzdur, yedidir beştir, üçtür, diye bir şey gidiyor. Buna bakınca insanın

"Bâ hasan râ behâl-i hod bigûzâr..

"Tâ kıyamet künender sitâhîz!"

diyeceği gelir.

Bendeniz kendi mülâhazamca derim ki kelimenin üçe taksimi daha sâdedir.Üçe taksimi tercih edelim..Kelime üçtür:İsim,fiil,edat.Aman çabuk arzedeyim ki bunu çocuklara peşin olarak söyleyecek değiliz.Belki kelimeyi cins ayırmağa çalışırken bu neticeyi bulmak bizce maksûd olacak.Kabil olsada taksim,kavâidin tâ nihayetlerine kalsa..Fakat biz bunu yapacak halde henüz çok uzağız.

Haydi bahsi tatbik edelim..İşte talcbeden ortahalli birisine hitap ediyorum..

-Ahmet Efendi,üzümü sever misin?Elbette sevecek.

-Öyle ise,kalk tahtaya yaz:Üzümü severim.

Ahmet efendi böylece yazdı...Yine soruyorum.

-Karpuzu da sever misin?

-Evet,efendim,karpuzu da severim.

-Öyle ise onu da yaz.

Ahmet Efendi onu da yazdı.Yine Ahmet Efendiye diyorum..

-Daha başka sevdiğin şeyleri de yaz.

Ahmet Efendi,"üzümü severim","karpuzu severim" sözlerinin aaltına yazdı..

"Kitabı severim",

"Dersi severim",

"Mektebi severim",

"Arkadaşlarımı severim".

Ahmet Efendi,ihtimâl,riyâkârlığa dönülecek.."Mektebi severim" den sonra "hocayı severim" filan diye muallimi gûşetmeğe,şişirmeğe yol açacak.

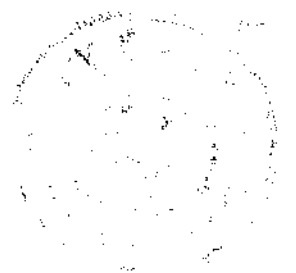
Ahmet Efendi yerine otursun,tahtaya pervâsızlardan Fazıl Efendi kalksın.Talebeye karşı güler..Derim ki:

-Ahmet Efendi,üzümün karpuzun yanında kitabı,dersi,mektebi,arkadaşlarını da sever imiş.Pekâlâ,Ahmet Efendi bunların hepsinden faydalansın.Acaba Fazıl Efendi de böyle mi düşünür?Haydi Fazıl Efendi sen de yaz,bakalım.

Fazıl Efendi de kalkar,yazar.

"Kitabı sevmem"

"Mektebi sevmem"

-Ey,Fazıl Efendi yetişir.Kitabı niçin sevmediğini,mektebi alıkoyan kitabı ben de sevmem.Kezâlik beni de habis eden,cevelâne bırakmayan mektebi ben de sevmem.Bunların niçini dursun.Şu yukarıdan aşağıya yazdığımız sözlerde ne görüyoruz?Onu arayalım.

Yine müsâdenizle etfâle hitap ediyoruz.

Bir kere sıra ile yazdığımız şeyler ne?Söz,ne?Kelam ne?Canım,ıncamımızı, düşündüğümüz şeyleri anlatmak için kullanılan bir vâsıta.Kelam, bütün ve yekpâre birşey mi?Yoksa parçalanabilir bir şey mi?Parçalanabiliir bir şey.Biliyoruz, bunun büyük parçalarına,(kelime) derler.

Demek sırayla yazdığımız şu sözler hep kelam..Bunların büyük parçaları hep kelime. Pek buradaki kelimeler hep bir cinsten mi?Yani bunların her birisi diğerinin yerine konabilir mi?Görüyoruz ki (üzüm) kelimesi yerine başka kelimeler de kondu.Üzüm,karpuz,kitap,ders, mekteb,arkadaşlar.Demek,bu kelimeler hep bir cinsten,acaba bu kelimeler nedir,ne cins kelimelerdir?(Üzüm) kelimesi üzüm denilen şeyin kendisi midir? Bu kelime de üzüm gibi beyaz siyah olabilir mi,üzüm gibi yenebilir i?Üzüm kelimesi bir sözdür,üzüm denilen şeyin ismidir.(Karpuz) kelimesi nedir?O da bir isimdir.(Kitap),(mektep),(arkadaşlar) bunlarda hep birer isim bunların kendileri,yani bu isimlerin müsemmaları ne?Birer şey,birer mevcûd.

Şu halde isim nedir?Bir kelimedir.Ne işe yarar?Bir şey göstermeye yarar.Şu dökük neticeyi toplarsak,(isim bir şeyi göstermeye yarayan kelimedir.) diyebiliriz.Bakınız, istemezken bir tarif meydana getirmiş olduk.

İsim,bir şey gösteren kelimedir.O şey her vakit göze görünür mü?Üzüm göze görünür, el ile tutulur,yenilir..Tatlıdır.Acaba (tat) denilen şey nedir?O da göze görünür mü?Göze görünmez,onu gözümüzle göremeyiz.Fakat zihnimiz pekâlâ anlar ki o da mevcud bir şeydir. Meselâ (an)da böyle değil midir?(Uyku)da böyle değil midir?(Üzüm) de isimdir,(can) da isimdir. Şu var ki üzüm gözle görülür,diğerleri zihinle bililir.İsmin gösterdiği şey göze görünsün görünmesin,biz bildiğimizden şaşmayız..Göze görünen, hatıra gelen,zihinle bilinen şeyleri gösteren şeyleri gösteren kelimeler hep isimdir.Bu şeyler göze görünür,yahut göze görünmez de zihin ile bililir,cansız olur,canlı olur.

Biz yine yazdığımız misallere dönelim.Bu misallerde görülen isimlerin sonlarına ufak bir parça daha takıldı.(Üzüm) kelimesi (üzümü) şekline girdi.Kelimeye takılan bu küçük muvakkit ayak nedir?Bir (y),bir harf.Peki,bu ne?Mademki bu da meram anlatmak için gelmiş bir vâsıta...Meram anlatmanın bir cihetine yarıyor.Demek bu da bir kelime.Fakat bu isim gibi başlı başına değil..Bunun manası öteki gibi yalnızca göz önüne alınamıyor.Bu,her vakit böyle bir harcikten ibâret mi?"Hocayı severim" dersek,bu iki harf oluyor.Peki,bu (y) nedir?Bu da bir kelime "Karpuzu da severim" misâlimiz de ise (y)den başka bir de (de) var. Bu (de) ne?Bu da kelimeden bir cins..(yi) gibibir cins kelime.Fakat bunlar başlıbaşına bir şey göstermiyor..Başlıbaşına söylenebilecek halde de değiller.Bunların hizmeti altlık derecesine kalıyor.Onun için bu cins kelimeye alt veya parça diyerek yerde (edat) demişler.

Sonra (severim),(sevmem) kelimeleri...Bunlar ne cins kelime?Bunlar da isim mi? Vâkıa bunlarda da bir şey göstermek,bir şey anlatmak hali var.O şey ne?(sevme) denilen şey üzümdeki (tat) gibi gözle görülmez bir şey.Fakat bunların içinde bunlardan başka da bir şey var.Neler var?Bunu bir (dün) ilavesiyle "dün severim" haline koyabilir miyiz?Öyle yapsak sözde bir sakatlık hâsıl olur.O haldeki bunu çocukların en az zekisi de anlar.Yok efendim,"dün severim" diyemezsek!Çünkü (severim)de bir zaman var.O zaman ya şimdiki zaman,ya şimdiden sonra gelecek zaman (dün) ise geçmiş zamanı gösterir bir kelime.Aynı bir şeyde bu iki muhalif zaman bi'leşemez.Arap "dün belli olur" demiş amma,(dün)ü bilmediği için böyle demiş.Aşikâr ki bu hâl (sevelim) kelimesinde de var..(Sevdim)dersek bunda geçmiş zaman var..(seviyorum) dersek şimdiki zaman var..Şu hâlde göre şu cins kelimenin hepsi de,hepsinin zamanında da zaman var..Bu kelime isimden başka bir cins.Fark bu kadar mı?Bunu "sen severim" haline koyabilir miyiz?Hayır.Çünkü bu cins kelimenin içinde zamandan başka bir şey daha var,o da (ben),(sen),(o)dan ibaret bir şey,bir şahıs.(Severim)deki şahıs (ben)dir.Bu söz (ben severim)demektir.(Ben)başka (sen) başkadır.Bunun için "dün severim" demek sakat olduğu gibi,"sen severim" yahut "ben seversin" demek sakat olur.Demek ki bu cins kelimelere bir şey göstermekten başka,bir de zaman ve şahıs göstermek hâli var.Bu cins kelime isimden pek başka bir cins.Buna da bir hareket,bir işleklik gösterdiği için (fiil) demişler.

Dikkat edildiğinde görülür ki asıl kelime isim ve fiildir, edat, sâde ve miyancıdır. asıl kereste isim ve fiil ile meydana gelir. Edat, mahiyeti ve vazifesi icabıyla, isme ve fiile kâh kendi akrabası gibi yapışıyor, kaynaşıyor. Kâh hizmetkârı gibi muvakkat hizmetle kalıyor, ayaklık ediyor. Kavâid dersine gelen dikkatli bir çocuk, bir saatçi gibi, bunları güzel güzel söker ve takar.

Yazdığım misalleri hep böyle sökerim, parça parça ederim..."Doğramacı tahtayı hep testere ile keser, keserle yontar." , "kuru dedikodu", "dost ile ye iç, alışveriş etme" gibi yanıltıcı sözler bulup, (keser) isim mi yoksa fiil mi? (Dedikodu) isim mi, fiil mi? (ye) edat mı? gibi sorarım. Aldığım cevapları (niçin?) niçinlerle kuvvetlendiririm. Bu bahis üzerine icap ederse bir kaç ders kalırım. Tedris halkasındaki etfâlın birinde tereddüt kalmayınca kadar, bu usûlü işletirim.

Bu usûlü kolayca işletmek için , misalleri sâde tutmalı, cümleler kısa ve az müteferriatlı olmamalı isimler mümkün mertebe gözümüz önünde olan şeylerden olmalı. Göz önündeki şeyleri anlamak kolaydır, daha tabiidir. Bunları anlatmak da elbette kolay ve tabii olur.

Kavâid dersinde gözetilecek şeylerden biride etfâlî söze, söz söylemeye alıştırmaktır. Etfâl söze nasıl karışır? Pek sâde.. Birtakım şeyler görür... Onları anlatmak ister. Gördüğü şeyler kendince ne kadar vâzih olursa sözü de o kadar vâzih olur. Çocuğu eşyayı iyi görmeye, iyi anlamaya sevk etmeli. Çocuğa bunu âdet ettirmeli. Yoksa görmediği, hissetmediği şey üzerine çocuğu söyletmek, yazdırmak nâfiledir.

Etfâlî görmeye, göstermeye tahrîk eden usûl, şüphesiz en olay en faydalı bir usûldür. Çocuktan sormalı... Arabanın atları siyah mı, kırmızı mı? Bunu görmüş, buna dikkat etmiş ise iyi cevap verir. İçinde kaç kişi var? Kadın mı, erkek mi? Yaşlı mı, genç mi? Acaba temiz mi, pis mi? Yeni mi, eski mi? Çocuk bunları görmüş, anlamış ise vereceği cevap söyleyeceği söz tabii olur, hakîkî olur, vâzih, olur yanlışsız olur.

Malumdur ki kelâm esâsen dâhili ve hârici olmak üzere iki cihetle, bir şeydir. Bunun bir cihetine (ma'na) deriz, bir cihetine (lafız) deriz. Ma'na ciheti, mânâ ise, lafız ciheti de yufka olur. Eşyayı iyi tanımalıyız ki iyi ifade edelim. Bu noktada sözü uzatacak olsak çok uzar. Şunu unutmamalıyız ki çocuğun bu işteki kabiliyetini işletmek, meclike haline koymak, tavsî etmek muallimin vazifesidir.

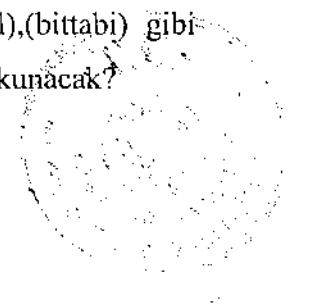

Bu iki cihetin,yani ma'na ile lafzın,anlama ile anlatmanın birlikte terakki ettirilmesi pek tabî bir şey iken,biz çokluk tabîî hareket edemediğimizden bunu yapamıyoruz.Bir ciheti mühmel bırakıp bir ciheti işletiyoruz.O haldeki eşyaya vukûfça pek kaf iken derin gözler söyleyeceğini zu'meden kâtipler,edipler yatıştırıyor.Bunlar suyu bilmezler.Fakat su üzerine sudan gözlere makaleler yazıp sahifeler doldururlar.Muhterem tabib Besim Ömer Paşa'nın dediği gibi,bunlar içinde göz yaşından edibâne bahsedip bunun nasıl husule geldiğini bilmeyenler ve aşk ve alakayı tetkikle kalbin tesiratını yazıp kalp ile dimağı birbirine karıştıranlar ve kalbini mide yerinde gösterenler bulunur.

Çocuklara (bahar) nedir?(çiçek)nedir?(buğday) nedir?(harman) nedir?diye soracak olsak ne cevap alırız?Baharı bilmeyen bahar hakkında ne söyleyebilir?Çocuğun dikkati nazarı çiçek üzerine celp edilmiş ise..Çocuk çiçeğin ağaçlarda,otlarda,tohumdan ve yemiştan evvel çıkan renkli kokulu nazik,nâzeninyapraklardan ibret olduğunu görmüş,anlamış ise...Hiç şüphesiz çiçek kadar latif sözler bulur,söyler.Bu iki cihetin muallimleri ayrı ve birbirinden haberdâr olmalı.Fakat bu her vakit ve bâhusus bizim mekteplerde pek müyesser değil.Muallimler bu noktaları hatırdan tutup tedristeki ceryanına göre idare etseler çok iyi yaparlar.

Kelimenin taksimini evvel be-evvel öğrenmek lâzım ise,onu öğrendik...Kelimenin nev'i üç tür:isim,fil,edat.En evvel isimden bahsolunacak.Fakat bazı kitaplar,bazı muallimler harften de bahsetmeden geçemiyorlar.Haydi teberrüken bir kaç söz de onun üzerine söyleyeyim.

Harf nedir?Tarif etmeyeceğiz.Birinci musâhabede hani bir faraziye yapmıştır.. Bizce, kendi aklınızla bir elifbâ icâdediniz,deseler ne yapabileceğimize mülâhaza etmiş idik.İşte o mülâhazayı çocukların idraklerinin yetiştiği kadar öteye beriye çekeriz.Harfler neye yarıyor? Heceler ne ile gösteriliyor?Her heceye bir sâit lazım mı?Niçin lâzım?(üzüm) kelimesinin ilk hecesiyle (öküz) kelimesinin ilk hecesi arasında fark var mı?(uzun) kelimesindeki (u) ile (odun) kelimesindeki (o) bir mi?harfler yazılırken şeklen değişir mi?Türkçede hangi harfleri kullanırsınız? (elyevm),(filhâl),(bittabi) gibi kelimelerdeki (el) harfleri nedir?(ki),(çe) gibi kelimelerdeki (h)ler nasıl okunacak?

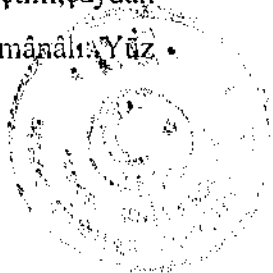

(Hoca) ve (haviş) kelimelerindeki vavlar ne olacak? Bunlar belâ ama, başka çare yok. En ziyade sâid ve sânid harflaer üzerine fikir vermeli, düşündürmeli. Hurûf-i şeffe, hurûf-i zülâka, hurûf-i itbâk, hurûf-i halk, hurûf-i mahmûse, hurûf-i mechûre gibi lüzumsuz malûmat-fürûşluklara gülüp geçmeli.

Bunlardan sonra yine isme geliriz. Talebeye etrafımızdaki sayısız eşyanın isimlerini sorarım.. Bunları sıraya koyarım. Birbirine mütenasip olanları ayırırım. Mütêrâdif denilen lûgatleri yanyana dizip farklarını gösteririm. Gösteririm değil, bunları o sûretle kullanırım ki talebe farkları kendi bulur. Şu şeyin ismi nedir? Ona benzeyen neler var? Bir şeyin iki ismi olur mu? Meselâ (sandalye) demek (iskemle) demek midir? Yoksa bunların bir farkı var mıdır? Lisanda her şeyi anlatacak kelime var mı? Yeniden meydana çıkan şeylere nasıl isim koymalı. Meselâ (velôsiped) diye acayip bir şey yaomışlar. Bunu ilk gördüğümüzde bilemeyiz. Bu yeni şey yok idi ki ismi olsun.. Ne yaparız? Tabiatıyla buna bir isim vermeye çalışırız. Yahut bu nedir? Diye sorarız. Verilen ismi öğreniriz. (elôsiped) için böyle olmaış mı? Bazıları buna isim vermek istemiş. Bakmışlar, tekerlekleri var, tekerlekleri üzerinde yürür bir şey.. Şu hale göre bu bir araba.. Fakat beygiri yok. İşte bir şeytanlık var. Araba kelimesine şu ikinci mûlahazadan bir mütemmim, bir muzâfinileyh koşup (şeytan arabası) demişler. Bazılarca bu isim pek bayağıdır. Onlar bunun adı ne? deyip (velôsiped) kelimesini alıvermişler.

Bu lisanda her şeyi gösterecek lûgat var mıdır? Yoktur. Lisan ne kadar geniş olursa olsun bu olamaz. Elbette yeni şeyler çıkacak, yeni isimler konacak veya alınacak. BU çaresiz böyledir. Meselâ Meşrûtiyetin zuhûrundan beri bir çok yeni işler, yeni haller meydan aldı. (Reaksiyon), (reaksiyoner) sûretinde çıkan lûgatler nihayet (irtica'), (mürteci') diye kararını buldu. Boykot olmasa (boykot), (boykotaj) sözleri lisanımıza giremezdi. Yeni şeyler meydana çıkınca yeni lûgatler meydan allacak.. Bu pek tabîi bir şeydir.

Bir lisanda herşeyi gösterecek lûgat olamaz. Bu ebep bazan iki-üç şeyin bir ismi oluyor. Bakılsa olmamalı.. Ama çâresiz. Meselâ (çay) iki mânâlı çay içtim, çaydan geçtim. Meselâ (koca) iki mânâlı. Karı-koca, Koca-karı. Meselâ (yüz) üç mânâlı. Yüz kişi, yüz-göz, suyu düşünse yüz.

Velhâsıl çocuklara eşyayı tanıtıp tanıtıp isimlerini buldururum.Bulunan isimleri muhtelif cihetlerden tetkîk ettiririm.İsimde tenevvü' görürlerse..İsmin iki üç türlü olduğunu anlarılarsa o zaman tabîî bir taksim meydana çıkar.Belki bunlara ne denileceğini de sorarlar. İşte o zaman tabirlerini,istilâhlarını haber veririm.Bu istilâhı öğrenivermek güç olmaz, yazılan bir şeyin ismini öğrenmek gibi olur.Tadı olan şeyin adı da öğrenilir.

Bir mefhûm içi her vakit mutlaka bir tek kelime mi olmalı?Bu olamaz.Fakat bunu gökten taş düşer gibi ortaya atmam.Nazarı câlip cihet bulup işe oradan başlarım.Meselâ (at sineği)nden yahut (sivrisinek)den bahs için vesîle bulurum.Bunlara sâdece (sinek) derim.. Çocuk bunu ikmâl ve tashîh etmek ister.Meselâ derim ki kulağıma bir (sinek) yapıştı...İri,arı gibi,soğuk,kayış gibi birşey..Meğerse süvarinin atından kurtulmuş da gelmiş.Yakaladım.. Çocuk bunu derhal tashîh ettirir.Çünkü bilir ki sineğin türlüünün adı (at sineği)dir. Sivrisineğin ettiği iz'aları hikâyeye ederim,yahut sivrisineği gözle gösteririm.Adına sadece (sinek) derim.Çocuk elbette tashîh eder.İnsan mahlûku başkasının hatasını tashîh etmeyi pek sever.Çocuk anlatır ki (at sineği)veya (sivrisinek) yerinde sadece (sinek) denemez.Çünkü bunlar başka başka birer haşeredir.Çocuk bu tashîh işinde yalnız da kalmaz,arkadaşları da kendisini te'yîd eder.Şunun üzerine anlaşılır ki bir mefhûm için her vakit mutlaka bir tek kelime bulunmak lââzım gelmez.Bir şeyin ismi iki üç veya daha ziyâde kelimeden yapılabilir.İşte Marmara bir denizin ismi fakat (Akdeniz)'in ismi kelimeden yapılmış.Kelime iki olmakla beraber gösterdiği şey yine bir.Böylece (Şabb Denizi),(Bahr-i Muhit-i Hindi) iki üç kelimedir.

Bir şey için birden ziyâde kelimeye neden muhtaç oluyoruz?Göstereceğimiz şeyi bir kelime ile göstermek mümkün olmadığından.BU ne demek.Bu o demek ki anlatacağımız şeyin bir kelime ile anlatılması mümkün değil..Yani kısaca,hazırca bir ismi yok.Çaresiz iki üç kelime harc ediyoruz.Fakat anlattığımız yine bir şeydir.

Bazan bir mefhumu anlatmak için böylece bir kaç kelime birleşir.Ama anlatılan hep bir şeydir.Vâkıâ böyle mürekkeb isimlerdeki her birinin esasen mefhum üzerinde bir hakkı,bir münasebeti vardır.Meselâ (at sineği),(sivrisinek),(Şabb Denizi),(Akdeniz) tabirlerinde bunları teşkil eden parçaların her birindeki ma'na ve münasebeti bulmak mümkündür.Fakat bir kere bir şeye bir kaç kelime isim olarak tahsis edildi mi,o bir kaç kelimenin o şeye artık ayrı ayrı münasebeti aranmıyor.O münasebetler unutulup gidiyor.

Hatta bazen o kelimeler birbirine kaynaşıp bir kelime oluyor.İşte (onbaşı),(yelkovan), (sütlaç),(bulamaç) böyle olmuştur. (Onbaşı) (on) ile (baş)tan,(yelkovan) (yel) ile (kovan)dan, (sütlaç) (sütlü) ile (aş)tan,(bulamaç) (bulama) ile (aş)tan mürekkeptir.Bir kelime ile anlatılamayan mânâların birden ziyâde kelimâtla anlatılması usûlü yalnız bayağı isimlerle değil..Mânâ gösteren isimlernev'inden olan mastarlarda ve bunun icâbıyla fiillerde ve fiillerin müteferriat ve müştekkâtında da cârî.Meselâ (almak),(bulmak),(gitmek) gibi umûmî mânâ ifade eden kelimelere isim,vasf ve zarf-ve harf-i ccr gibi bazı kelimeler ilâvesiyle (hava almak), (soğuk almak),(akıl almak),(geri almak),(yukarı almak),(ele almak),(elden almak), (ayak altına almak) ve (yol bulmak),(fâide bulmak),(yolunu bulmak),(ettiğini bulmak), (muvâfık bulmak),(ma'kul bulmak),(sokakta bulmak) ve (iyi gitmek),(ağır gitmek), (ileri gitmek), (beraber gitmek),(öte gitmek),(at başı beraber gitmek) gibi husûsî mânâ ifâde eden bir çok mürekkep tabirler meydana gelir.Böylece bir kelime ile ifade edilemeyen husûsî mânâlar iki ve ziyâde kelimeler ile ifade edilebilir.Hele bu usûl ile Türkçe masdarlaraArabî ve Farisî mastarlar ve isim ve sıfatlar koşularak temin edilen genişlik ve kolaylık lisanımıza vergi bir meziyettir.Vüsati cümlece müsellemler olan Arapçada ekseriyetle her iş ve her hadese için ayrı madde,ayrı bir lûgat var.Türkçe ise esâsında bu derece geniş değil.Bu sebeple biz,terkibe müracaata mecburuz.Böylece (olmak),(etmek),(buyurmak) gibi manaları pek âmm ve pek şâmil olan kelimelerle (bâliğ olmak),(mümeyyiz olmak), (meşgul olmak),(mahvolmak),(güzerân olmak), (revan olmak),(rûgerdân olmak) ve (kerem etmek),(ikram etmek),(talim etmek), (taallüm etmek),(i'lâm etmek),(isti'lâm etmek), (fürûhat etmek),(cüstû etmek) ve (inâyet buyurmak),(ferman buyurmak) gibi binlerce tabir ibtida' edilerek binlerce tasarruf yapılarak Türkçede pek çok mânâların ifâdesine çâre bulunur.Fakat buna lüzum ve ihtiyaç olunca yaparız.Yoksa yok yere,tabire zerrâfet veriyoruz,diye meselâ (almak) mânâsını (ehaze etmek) sûretine koyup (hüve ehaze etmek) dersek gülünç olur.

(Maba'dı Var)

KONFERANS (*)

Lisan-ı Osmânî Tadrîsâtı Hakkında

(Maarif davetiyle İspartalı Hakkı Efendi tarafından 29 Ağustos 325 tarihinde mekteb-i hukukta rüştiye muallimleriine takrîr edilmiştir.)

(Hülâsâ:Kavâidciler arasında ismin envâr (ism-i cins,ism-i has,ism-i işaret,ism-i mübhem,ism-i şahıs,ism-i keyfiyet) -İsm-in uğradığı haller -İsm-in başlıca nev'ileri (asıl isim, zamir,sıfat) -İsm-in basit olması,edatla birleşmiş olması,isim veya sıfatlaa birleşmiş olması -İsimleri a'mal ve isti'mal -Edatların yazılışı üzerine iki söz -...Bakiyyesi sonra.)

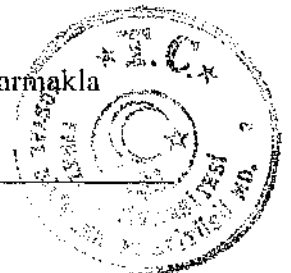
İsm-in kavâidciler arasında bir takım nev'ileri vardır..Kelimeyi üçe taksim edip bir kısmına (isim) deyince(sıfat) gibi,(zamir) gibi,(ism-i işaret gibi bazaar ayrı sayılan nev'ilerde isme girer.

Evet isim bir şey gösterir.Fakat bu gösteriş ve bu şey hep bir değildir.Meselâ (taş) deriz.Bu bir isimdir,bir şey gösterir..Fakat bu şey bizce belli bir şey değildir.(Taş) deyince gözümüzün önüne muayyen bir taş gelmez.O halde bu kelime neyi gösterir?Yerden çıkarılıp binaya falan yarayan bir maddeyi gösterir.Kelime umûmiyet üzerine bir cins gösterdiği için her taşa (taş) denir.Kezalik (deniz) deriz.Bu kelime bütün denizlere âmm olarak (deniz) denen büyük suları gösterir.Fakat hangi deniz?Belli değil,bütün denizlere (deniz) denir. Demek,(taş) ve deniz kelimeleri büyük bir cinse âmmdır.Bu sebile belli olmayan bir şey gösteren isme (ism-i cins) ve (ism-i âmm) deniyor.

İsim bazan belli bir şey gösterir.Meselâ (Marmara) da bir şey gösteren bir isimdir.O şey nedir?Belli bir denizdir.(Marmara) nice Marmara şekliyle,hudûdiyle gözümüzün önünde taayyün eder.(İstanbul) ve (Ahmed) denilince de böyle olur. Demek ki ismin bu nev'i bir ferde has olup o ferdi belli olarak gösterir.Böyle belli bir şey gösteren isme (ism-i has) ve (âlem) deniyor.

İsim,işaret yerini tutar.Çünkü ismi kullanmayıp ismin müsemması parmakla

(*)İspartalı Hakkı, SMM, C.3, S.61, s.139-142, İst., 22 T.evvel 325.

gösterilse maksada hâsıl olur.(Şu ağaç),(bu kitap),(o çocuk) gibi sözlerdeki (ağaç),(kitap), (çocuk)bir râsim-i cinstir.Bunların üstlerindeki (bu),(şu), (o) nedir?

Bunlar işaret yerini tutan birer kelimedir.Bir şey işarete gösterilince belli olmaz mı?Bunlar da işaret ettiği ismi mübhemlikten kurtarıp belli hâle getiriyor.Byle işaret ettiği şeyleri belli hâle getirerek gösteren bu üç kelimeye (ism-i işaret) deniyor.

İsm-i cins belli olmayan bir şey gösterir.Bazı kelimelerde bu belli olmamak hâli pek ziyâdedir.Mesclâ (hayli müşkil),(kime anlatmamalı) sözlerindeki (hayli) ve kim kelimeleri.. İnsan bunlara karşı bir karanlık içinde kalıyor.(Hayli) ne demek?Kaç endâze,kaç okka,kaç gün,kaç yıl?(Kim) ne demek?Erkek mi,kadın mı,çocuk mu,akıllı mı,mecnûn mu,sahih mi,ma'lûl mu,âlim mi,câhil mi,Türk mü,Frenk mi,zengin mi,fakir mi?Hiç belli değil..Vâkıâ bu mübhemlik bütün ism-i cinslerde var.Bunu böyle ayırmak fazla..Fakat bazı kavâidnâmelerde bu da bir nev' sayılmıştır.Böyle belli etmeyerek bir şey gösteren kelimelere (ism-i mübhem) diyecek yerde (mübhemât) diyorlar.

İsim hisle anlaşılan veya zihinle bilinen her şeyi gösterirken,İsim yerini tutan (ben), (sen),(o) kelimeleri sâir isimler gibi her şeyi göstermez.Yalnız şahıs ve zât yani mütekellimi, muhatabı,gâibi gösterir.Böyle şahsı ve zâtı gösteren kelimelere (ism-i şahıs) yerine zamir deniyor.İsimler doğrudan doğruya bir şey gösterir.Fakat (büyük),(küçük) gibi bazı kelimeler doğrudan doğruya ana bir şey göstermez.Belki doğrudan doğruya gösterilen ana şeyin keyfiyyetini şöyle böyle oluşumunu gösterir.Böyle bir ana ismin keyfiyyetini gösteren kelimeye (ism-i keyfiyyet) yerine (sıfat) deniyor.

Eski kavâidcilerin hatırını gözeterek yürüdüğümüz şu hurdacılıkta ism-i âletiyeye ayırmış olduk.İsm-i cins,ism-i hâs,ism-i işaret,ism-i mübhem,ism-i şahıs,ism-i keyfiyyet.. (İsm-i cins) ile (ism-i hâs) hep isimdir.Binaenaleyh (isim) denince ikisi de dahil olur.(İsm-i mübhem) dediğimiz mübhemâtı ayrıca mevzû bahis etmek fazla bir şey..Çünkü mübhemlik hali bütün ism-i cinslerde bulunan bir hâl.(Şu),(bu),(o) ise,keyfiyyet gösteren sıfatlardan ibaret.(bir),(iki),(üç) gibi ana sayı isimleri kâh mefsûf ile beraber bulunup,sıfat olur...Kâh da,mevsûf makâmına kâim olup,isim olur.Bunun da (ism-i aded) diye ayrıca nev' sayılmasına hâcet kalmaz.Şu halde (zahir) denilen (ism-i şahıs) ile (sıfat) denilen (ism-i keyfiyyet) asıl (isim)in yanında başlıca nev' olarak kalır.Şu

hâle bakınca isim (asıl isim), (zamir), (sıfat) diye üçe ayırmalı. Filhakika ism-i cins, ism-i hâs, ism-i mübhem hep isimdir. İsm-i işaret, ism-i keyfiyet hep sıfattır. İsm-i şahıs ise zamirdir. En çok ahkâm asıl isimdedir. Bundan sonra isme mukabil gelecek şey sıfattır. Zamir daha husûsî ahkâma tâbîdir.

İsimlerde (ahvâl-i isim) diye sayılan da bir şey var. Bundan bahsetmek mutlaka lâzım ise, ismi terassüd edelim. Ne buluruz? Bu, ya kendi halindedir, ya bir fiilin tesirine uğramıştır, ya başka bir isme bağlanmıştır. Şu hesapta ahvâl-i isim üçtür. İsm-in kendihâlinde bulunması yani mücerredlik hâli. Bir fiilin tesirine tutulması yani mefuliyyet hâli. Diğer bir isme bağlanması, yani izâfet hâli. İşte ismin halleri esâsen üç. Ama meful olmak, mefulbihi mefulileyh, mefulfih, mefulan olmak sûretiyle dört izâfet hâliyle muzâf olmak, muzâfileyh olmak sûretiyle iki sayılırsa mücerredlik hâliyle beraber bunlar yedi olur. Bazı kavâideiler bunu sanki mühim bir şey imiş gibi teşrifâta kor, muallimler de bununla zavallı talebesini ezdiği kadar ezer. Tensik ede ede, yani beyhûde yer tutanlarını kâdir ü hâricine çıkara çıkara üçe indirdiğimiz isim nev'ilerinin bu ahvâl-i isim boyunduruğuna koşacak mıyız? Asıl isimler buna kemâli ile boyun eğer. Sıfatlar isimler ile (yani mevsûf halindeki matbu'lar ile) beraber ise bunlara bir şey dokunmaz. Yok, isim yerine gelmiş iseler ismin yükleneceği yükü onlar yüklenir. Zamirlere gelince onlar biraz husûsî.

Bunu uzun uzun neşrifâta boğma, buna cetveller tahsis etmeye hâcet var mı? Bu cetvelleri kavâid ile meşgûl olan çocuklar kendileri bulmalı. Hatta muallim bunun şeklini bile çocuğun dirâyetine bırakmalı, kitaplardaki hazırlıklar kestaneyi soyup hatta ağzında çiğneyip çocukların ağzına koymak gibi bir şey oluyor.

Bu musâhabede asıl maksada dair söyleşip, tadrîsâtı nasıl yürüteceğimizi anlaatacak idik. Geçen musâhabede açılmayan cihetleri biraz daha açalım derken. hududu atlayıp ölçüyü kaybettik. Tekrar tahattur edelim kisöylenen şeyler zevâid olsa bile fevâidli zevâiddir. Bir de bunların çoğu kendiniz içindir, çocuklar için değildir. Artık bundan sonrası için biraz toplayalım, sözü fazla uzatmaya çalışalım.

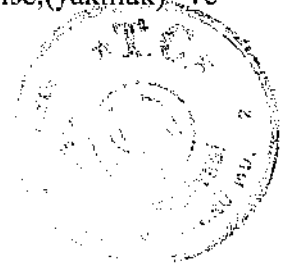
Ne yapmıştık? Kelimeyi üçe taksim edenlere uyup, kelime üçtür; isim, fiil, edat demiştik, şimdi ne yapacağız? Bunları sıra ile gözden geçireceğiz. Şu halde isme bir daha dönüp bakmak münasip olur.

Biliriz ki, isim bir şey gösteren kelimedir. Gösterilen şey ve gösteriş itibariyle isim türlü türlü olur. Evet, başlıca üç nev' bulduk: Asıl isim, zamir, sıfat. Bunlar hep bir cins şey olduğundan birbiri yerinde bulunurlar. Meselâ isim sıfat gibi kullanılırlar. (Eşek gibi ahmak) diyecek yerde (eşek) denilir. (Eşek) esasen isim iken sıfat yerini tutar. Kezalik sıfat isim gibi kullanılır, (deli adam) diyecek yerde (deli) denilir. (Deli) esasen sıfat iken isim yerini tutar. Zamir, zaten isimdir, isim yerini tutar. (Ahmet geldi) diyecek yerde (o geldi) denilir.

Azıcık dikkatle anlarız ki isimler ya anasından doğduğu gibi kalmıştır, ya ufacık bir takıntı olarak basitlikten çıkmıştır. Yani bütün bir kelime ile birleşerek mürekkep olmuştur. Bu da işin tabiatının icabıdır. Çünkü lisanda her şeyi gösterecek ayrı ayrı lügat bulmak güçtür. Bir kelime ile bir şeyin esası olan mânâ gösterilse de o esas mânâyâ taalluki olan şeyler gösterilemez, o kelimeye birtakım ilaveler icrâsıyla ona münâsebet alan mânâlarda gösterilmek çaresiz olur. Meselâ (süt), (yağ) lügatleriyle (süt) ve (yağ) mânâları gösterilir. Fakat (sütlük), (sütçü), (yağlı), (yağsız), (yağimsı), (yağhane) gibi buna münasebeti olan mânâlar çaresiz asıl lügatlere birer parça ilavesiyle gösterilir. Bazan böyle bir edat ilavesi de kâfi gelmez, (koyun sütü), (süt çorbası), (ak süt), (yağlı süt) gibi mürekkep tabirlere ihtiyaç görülür. Böylece ana isimlere ufak parçalar veya bütün kelimeler ilâvesiyle yeni yeni sînâî isimler meydana getirilir. Lisanda kolay ve kullanışlı bir genişlik hâsıl olur.

Bu mülâhazâyı toplarsak diyebiliriz ki isim ya basit olur ya olmaz. Basit olmayan isim ya edatla birleşmiş bulunur, ya isim ve sıfatla birleşmiş bulunur. Şu halde tabiatıyla üç sûret hâsıl olur: Basit isim, edatla birleşmiş isim, isim ve sıfatla birleşmiş isim.

İsimlerde görülen üç sûretin her biri ayrı ayrı tetkîke, tafsîle muhtaçtır. Fakat bu tafsîlâta girişmek bizim işimiz değildir. Yalnız şunu söylemeden geçmek olmaz ki bu üç sûretin üçünde de çocuklara gösterilecek mühim noktalar vardır. Evvelan basit isimler ya tamam basittir, bir müştakmimh ile alışverişten tamamen ârîdir. Yahut ki bir müştakminh ile alaakalı veya biraz şüphelidir. Meselâ (süt) kelimesi tamamen basittir, kendinde müştak olmak gibi bir hal yoktur. (Yakı) ve (yangın) kelimeleri ise, (yakmak) ve (yanmak) asıllarından müştaktır ve bu itibarla tam basit değildir.

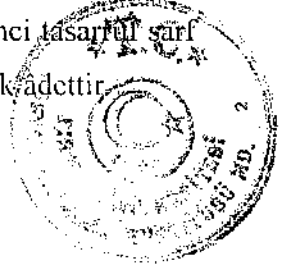

Sâniyen edatla birleşmiş isimlerdeki edatlar (lek,lak,ci,li,siz,cek,cık,ceğiz,çağız,ce,misi) gibi birer ayak halinde alınarak başka isimlere takılır,bunlarla binlerce onbinlerce yeni isimler teşkil olunur.

Sâlisen isim ve sıfatla birleşmiş isimler,iki ismin veya bir sıfatla bir ismin birleşmesinden hâsıl olduğuna göre esasen ikiye ayrılır.Bunun birine (terkib-i izâfî) ve diğerine (terkib-i tavsîfî) denilir.

İsme edatlar takmağa.başka kelimeler koşmaya sâik olan şey nedir?Şüphesiz ihtiyaçtır.Basit bir kelime işi anlatamayınca ona ekler konulup,arkadaşlar koşulup mânâdaki eksiklik tatmin edilir.Bu ekler,bu arkadaşlar ne olursa olsun hep mütemmimdir.Meselâ (süt) deriz.Süt anlaşılır anlaşılır.Buna diyecek yok.Fakat (sütlük),(sütçü) mânâları süte mütcellik şeylerse de bunlar yalnız (süt) kelimesiyle anlaşılabilir.Kezalik (koyun sütü) terkinin anlattığı şey yine (süt)tür.Fakat kelimeye (koyun) kelimesi koşulmazsa (keçi sütü),(deve sütü) ,(eşek sütü),(inek sütü),(insan sütü) anlaşılacak ihtimali olur.Bu ihtimal kaldırmak için kelimeye mütemmim ve muzâf ileyh koşulmak,kelime bir iken iki olmak,dört beş olmak, çaresiz olur.Eğer böyle olmasa her ayrı mânâ için ayrı ve müstakil lügat icabeder.(Atıcı) ve (at satıcı) diyecek yerde (kasap) dediğimiz gibi her şeyde böyle müstakil lügat bulmaya mecbur olaydık ne kadar sıkılacaktık?

Ana isimlere bir şeyler ilâvesiyle yeni yeni isimler teşkil etmek sînâ ve fevkalâde bir şeydir.Bu tasarruf bir nev'i a'maldır.Bundan sonra bunları bir de âdiyen kullanma var.Bu tasarruf bir a'mal değildir,âdeten bir isti'maldır.Bunun için de yeni ayaklar lâzım..Bu yeni ayaklar a'mâl işinde olduğu gibi kelimeye yapışmaz,mâl olmaz.Meselâ /koyunlar) deriz,bununla koyunun birden ziyâde olduğunu anlatırız.İşimiz bitince (koyun) kelimesi bu ayağı bırakıp eski halinde kalır.Kezalik (sütü içerim) ve (sütçüyü çağır) deriz.Bunlarda (y) ve (yi) kelimeye pek muvakkat bir sûrette takılır.(Sütçüyü) misalinde (ci) ile yeni bir kelime a'mal edilmiştir.(yi) ile bu kelime isti'mal edilmiştir.A'mal mahsûlü olan (sütlük),(sütçü), (sütlü), (sütsüz) gibi tasarruflar lisanın malı gibi lügatnâmeyle girer,(süt),(süte),(sütte), (sütten),(sütün) gibi tasarruflar ancak ihtiyaç oldukça muvakkaten kendini gösterir.Birinci tasarruf lügat işi,ikinci tasarruf işidir.İkinci tasarruf, kavâidnâmelerimizde (ahvâl-i isim) diye gösterilmektedir.

Dikkat edilmek ve hatırdâ tutulmak lâzımdır ki bu tasarruf bazan bir cihette a'mâl,bir cihetten isti'mal olur,yani iki sûrete de meyleder.Meselâ (çocuk) kelimesine (cağız),(ca), (msu) edatları takip (çocukcağız),(çocukca),(çocukumsu) deriz.Bu,ne tamam birinci tasarruf nev'inden,ne de tamam ikinci tasarruf nev'inden olur,belki ikisi ortası bir şey olur.

Burada yazıdan bahsedilecek değil...Fakat sıraası geldi..İki söz söylenebilir. Mâlumdur,isimler ağızdan nasıl çıkıyor ise öyle yazılmak lâzım..Vâkıâ bunu yapamamışız.. Fakat gidişimiz buna doğrudur.Zamanımızda (apu) ve hatta (kâpû) gibi yazışlar eski görünüyor. Herkes bunu (kapı) yazmaya meyyaldır.Fiillerin ana mânâlarını gösteren parçalar da şüphesiz isim gibidir,isim gibi telaffuza göre yazılmalıdır. (Yûrû),(bûyûr) gibi asılların (yûrî),(buyûr) yaazılması müsteskalddır.Edatlara gelince,iş başka..Edatlar tabi'dir. Edatlar kendinden evvel gelen kelimeye yapışacak veya muvakkaten takılacak.Onun için edatlar yalnız bir şekilde yazılır.Meselâ (sütlük) ve (sütcü) telaffuzda (sütlük) ve (sütcü) iken (lük) ve(cü) bozulmaz.Keczalik fiil-i mâzî edatı olan (di) ve (miş) parçaları (doğddu) ve (doğmuş) gibi kelimelerde (du) ve (muş) telaffuz olunurken yazıda (dı) ve (muş) kalır.Yazımızda esaslı ve kâfi ta'dilât yapılmadıkça bunun böyle kalması çâresiz ve fâidelidir.Bu esasa nazaran (lık) gibi kefli edatlara kefiin yerine göre kâf olmasına tahammül etmek lâzım gelir.

İsti'malde yarayan (y,yı,h,yc,de,den) ayakları ise dâima muttarittir.Asla bozulmaz.

Zamirler için a'mal hali yok gibi..Çünkü zamirler gâyet husûsî isimlerdir.Onlarda yalnız (benlik),(bence),(senli benli) gibii bir iki şey var.İsti'mall halinde ise yalnız mefûl ilehy sûretinde bir fark var.Bu da birrinci musâhabede bilmünâsebe söylenildi idi.(Ben) zamirini (bana) olacak iken (ben ki) sûretinden dönerek (bana) olmuş (sana) da böyle.Fakat (ona) tuhaftır..Zannolunur ki,bu,Farisînin (ân)ından (anki) gibi bir şey yapılarak ondan aatlatılmış.Her ne ise bugün (ona) yerinde (ana) demek gülünçtür.

(Mâba'dı Var)

KONFERANS (*)

- Lisan-ı Osmanlı Tedrisâtı Hakkında -

(Maarifiin davetiyle Ispartalı Hakkı Efendi tarafından 29 Ağustos 325 tarihinde Mekteb-i Hukuk'ta Mekâtib-i Rüştîye muallimlerine takrîr edilmiştir.)

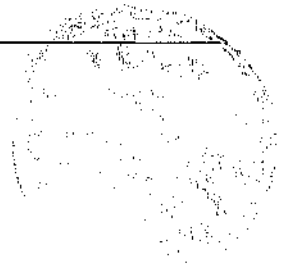
-İkinci musâhabeden mâba'de-

(Hülâsâ: Asıl isimlere sıfata tekrar nazar -Bunları ya hazır buluruz, ya biz hazırlarız -Müfred ve cem' -Terkib-i izâfî ve tavsîfî ile terkibi biraz derinden mütâlaa -Terkibte bir kelime esastır, diğerleri ütemmimdir -Mütemmimler tekaddüm eder -Bir latîfecik -Zamire tekrar nazar -Arabî ve Fârisî isimler ve sıfatlar-mastar -...Bakiyyesi sonra.)

İsmi'nin başlıca üç nev'ini bulduk: Asıl isim, sıfat, zamir. Zamir dursun.. Zamiri bırakınca asıl isim ile sıfat yanyana kalır. Kavâidnâmelerimizde de bunlar yanyanadır... Fakat şu var ki sıfatın semâî ve kıyâsî olacağından bahsederler de ismin semâî ve kıyâsî olacağından bahsetmezler. Halbuki semâî ve kıyâsî olmak demek, basit olmak demek, basit olmak ve edatla birleşmiş olmak demektir. Bu hal ise yalnız sıfatta bulunmaz.. Sıfatda da bulunur, isme de bulunur. Nasıl ki (kara) sıfatı basit ve (benekli) sıfatı edatla birleşmiştir.. Öylece (kömür) ismi basit ve (kömürlük) ve (karalık) isimleri edatla birleşmiştir. Bu cihet böyle olduğu gibi, sıfatlar çok kere tavsif ettikleri isimlerin (mevsûfların) yerine kalıpayıyla isim gibi iş yapar ve işe yarar. (Kömürcü), (iyiler), (akıllılar), (akı karasıyla karışık), (yumurtanın sarısı) gibi şeylerdeki sıfatlar tamamen isim işi görmektedir.

Kavâidnâmelerimizde ve kavaidcilerimizde şu tuhaflık da var ki bunlarca (pelit kömürü), (iri kömür), (kömür satı) gibi iki isimden veya bir sıfatla bir isimden yapılan

(*)Ispartalı Hakkı, SMM, C.3, S.62, s.153-155, İst., 29 T.evvel 325.

tabirler mürekkeptir.Fakat (kömürlük),(kömürcü),(kömürlü),(kömürümsü), (karanlık) gibi bir isim veya bir sıfat ile edattan yapılan tabirler mürekkep değildir.Bu ise mantıksız bir iştir. Çünkü (kömür satıcı) ve (kömürcü) tabirleri bir kıtmekte olmasa da bunda birinin mürekkep birinin mürekkep birinin gayrı mürekkep ve basit olmasına akıl yatmaz.

Şu dağınık mülahazaları toplayalım..Madem ki asıl isimle sıfat yanyanadır ve bunların birinde diğerlerinde de mevcuttur..Bunların ikisini birlikte mütallaa etmek daha munasip olur.Filhakika kendi aklımıza göre düşünürsek,buluruz ki bize esasen isim ve sıfat lâzım.. Çünkü eşya ile karşı karşıyayız.Bunları isimler ile tanıyacağız,vasıflarıyla anlayacağız. İşte, dersihâne,salon,kapı,pencere,perde,bahçe...Bunlar geniş veya dar oluribüyük veya küçük olur, açık veya kapalı olur,yeni veya eski olur,muntazam veya gayrı muntazam olur.Umûmî düşünüyoruz.Ya!Bize lâzım isimleri ve sıfatları ya hazırlanmış buluruz,ya hazırlanmış bulmalıyız da kendimiz hazırlarız.Mesclâ (kömür) ismi hazırdır,bunun için yorulmalıyız. Fakat (kömürlük)ve (karanlık) ve (kömürcü) ve (kömürümsü) diyeceğimiz vakit,Bunları biz yaparız..(Kömürlük)mü diyeceğiz. (Kömürlüg)mü diyeceğiz bunu biz biliyoruz.(Pelit kömürü) ve (kömür tozu) ve (kömür satıcı) ve (iri kömür) diyeceğimiz vakit,bunları böyle birbiriyle bağdaştırmak yorgunluğğu bize yüklenir.(Peliit kömürü)mü diyeceğiz,(Pelidin kömürü)mü diyeceğiz ve keza (kömür satıcı) mı diyeceğiz bunları yakıştırmak bizim işimizdir.

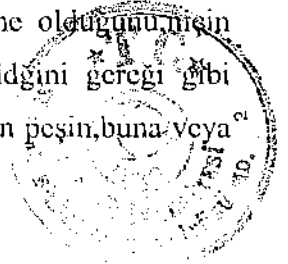
Bu didiklemeden bulduğumuz netice şudur:İsim ve sıfat ya basittir,anasından nasıl doğmuş ve nasıl yapılmış ise o halde kalmıştır.Ya edatla birleşmiştir,yani manaya hizmet yolunda biraz daha ayaklanmıştır.Ya başka isim ve sıfatla birleşmiştir.Yani beklenen bütün hizmetleri yapacak kadar büyümüş ve kâmilleşmiştir.Nitekim (kömür) ve (kara) birinci haldedir.(Karanlık) ve (kömürcü) ve (kömürümsü ikinci haldedir.(Pelit kömürü) ve (kömür tozu) ve kömür satıcı) ve (iri kömür üçüncü haldedir.Bu üç hali ayrı ayrı tabirleri ıstılları olmak lâzım gelir.Bunu bulamadığımız için,çaresiz az evvel de dediğimiz gibi,basit isim, edatla birleşmiş isim,isim ve sıfatla birleşmiş isim diye üç suret kabul ediyoruz ve bu defa isim taabirlerini daha geniş bir manada tutup isim demekle isim ve sıfat anlıyoruz.

İsim olsun sıfat olsun,kelimenin bir kere,ne halde ise o halde kalıp bir şey gösterilmesi var,bir kere de edat alıp birden ziyâde şeyi göstermesi var..Kendi halinde kalıp bir şey gösteren kelime (müfret)tir,edat alıp birden ziyâde şey gösteren kelime (cem') veya (mecmu') dur.Müfretlik asıl olan tabii bir haldir,cemilik nasıl olmayan sînâî bir haldir.Müfret kelimeler bir(ler)ilavesiyle cem' olur.İşte hiç güçlük yok.Yalnız başka isim ve sıfatla birleşmiş kelimelere(ler)ayağı kelimeye sonradan tkılarak birleşmeden evvel yapıştır. (Kömürler),(kömürlükler),(kömürcüler),(kömürcünün kömüreri)gibi.

Kavâidnâmelerimizin hemen hepsinde,isim ve sıfatın,mefhumları istediğimiz derecede açması,tahdîd ve ta'yin edip derleyip toplaması için mütemmimler atarak,başka bir isim ve sıfatlarla birleşmesi,(terkîb-i izâfî) ve (terkîb-i tavsîfî) diye ikiye ayrılmakta ve bunların her biri çocuklara o kadar gerek olmayan cihetinden incelenmektedir.Bunları demincek söyledığımız kadarıyla geçiverirsek,korkarız,ta'yibe muâhezeye uğrarız.Bunlar için birkaç söz daha söyliyeyim...Malumdur ki lügatler basit halde kaldıkça büyük iş göremez..Edatlardan ibaret ayaklarda büyük işlere istediğimiz kadar hizmet edemez.Şu halde bütün ve başlı başına manâsı olan kelimeleri birbirine koşmak ve arkadaş etmek çâresiz olur.Meselâ (kitap cildi) ve (kitabın cildi) veya (yeni kitap) diyeceğiz,sâdece (kitap) dersek bu manalar anlaşılmaz..Başka cilt,başka kitap,bilfarz defter cildi veya eski cilt anlaşılabilir.Halbûki maksadımız kitap cildi veya yeni kitap..Eldeki edatlardan biriyle bu işi görmek ise mümkün değil.Bu halde kelimeleri birleştirip bir kelime ile görmek yoluna gidilir.Yine malûmdur ki mefhumlar küllî şeylerdir..Bunlar da kendi kendine tahdîd ve ta'yin bulunmaz.Meselâ (cild) denilir.Bununla cildin ne cildi veya nasıl cild olduğu anlaşılamaz.Kezalik (ağaç)denilir. Bununla ağacın ne ağacı nasıl ağaç olduğu anlaşılamaz.Anlaşılan bu manâlar hep küllî ve mübhem şeylerdir..Bunların cüz'i ve muayyen olması için ibhâmı açacak yeni yeni kelimeler getirilir.(Kitap cildi),(kitabın cildi),(Ahmed'in kitabının cildi),(Ahmed'in eski kitabının yeni cildi) ve (çatal ağaç),(bahçedeki çatal ağaç),(bizim bahçedeki şu çatal ağaç) denilerek derece derece ibhâm kaldırıp mephûmda tahdîd ve ta'yin hasıl edilir.

Kelimelerin birleştirilmesinde ve çoğaltılmasındaki fâideyi gösteren bu nokta çocuklara hissettirmeğe çalışılsa pe iyi olur.İşte o zaman terkinin ne olduğunu,nein ikiye ayrıldığını,bunlara niçin(terkîb-i izâfî)ve (terkîb-i tavsîfî)denildiğini gereği gibi anlar.Yoksa iş daha karanlıkta iken kehanet ve keramet satar gibi peşin peşin,buna veya

şuna (terkîb) derler,terkîb iki veya onikidir,demekten bir şey çıkmaz.Hele isme isim koştuktan ibâret olan bir sâde işi (izâfet) diye büyütüp büyütüp anlaşılmas bir sır sûretine koymak ve bunu (lamiyye),(beyâniyye),(teşbihiyye) diye dağıtıp dağıtıp kavâid okuyan çocukcağızları şaşkına döndürmek günahıdır.(İzâfet-i lâmiyye) tabirinin Türkçe için manâsı bile yoktur..Arapçada (gûlâm zeydin) sözü (gûlâm lezeydin) diye izah edildiğinden (izâfet-i lâmiyye)denmiş.Bunu aynıyle Türkçeye sürüklemeye hacet var mı?

Yine tekrar edelim ki terkîb-i izafe de,terkîb-i (tavsîfî de esas,bir kelime ile anlatılamayan manayı daha ziyâde kelime ile anlatmaktır.İşte,mescîâ (cild) ve (ağaç).. Bunların manâsı gayet geniş..(Kitap cildi) dersek;mânânın hudûdu biraz darlaşır..Hiç olmazsa cildin kitap cildi olduğu anlaşılır.(Kitap cildi) dersek,hudud biraz daha darlaşıp hangi kitap olduğu da belli olur.Bu fâide nereden?Terkibe gelen (k) edatından.Hana ziyade harf ziyade mânâ delalet eder demezler mi?İşte misâli..(Ahmed'in kitabının cildi) dersek hudud bir kat daha darlaşır.Artık hangi kitap?Kimin kitabı? Diye tereddüde mahal kalmaz. Kezalik (çatal ağaç) dersek yine mânânın hududu darlaşıp dışarıya çıkar,(bahçedeki çatal ağaç) dersek hudud daha darlaşarak bahçeden hariçteki ağaçlar da kalıp mânâ ta'yîn raddesine yaklaşır.

İsmi'nin mânâsı başka isim ve sıfatla açık ve daha kabacası az sözü çoğaltmak sanatı demek olan (terkîb) işinde,kelime ne kadar çoğalırsa çoğalsın mânânın temeli yine bir kelimedir.Ötekiler mütemmimdir.(Ahmed'in şu gördüğün eski kitabının yeni cildi) ve (bizim bu bahçedeki şu çatal ağaç) gibi sözler de mânânın esası (cild) ve (ağaç) kelimelerindendir.

Gerek terkib-i izâfide,gerek terkib-i tavsifide mütemmim kelimeler,esas keimelere takaddüm eder.Yani esas kelimelerin eksik cihetlerini tamamlayan uyuntular,bir ağacın dalları budakları gibi en evvel görünüp,bu uyuntuları sürükleyen esaslar,ağacın kökü ve gövdesi gibi alta ve sonraya kalır.Türkçede bu bir bozulma kâidesidir.İşte bu kâide icabıyla, terkib-i izâfide muzaf ileyh muzâftan ve terkib-i tavsifî de sıfat mevsuftan evvel gelir. (Kitabın cildi) ve (çatal ağaç) denilir.Türkçeden ma'dal lisanlarda,mescîâ ucundan kenarından tanıdığımız Arabide Fariside Fransızda iş bunun tersinedir.Bu niçin böyle? Bilemeyiz.Türkçenin tabiatı böyle istemiş..Bin tepeyi bir dere keser,dedikleri gibi bir şey olmuş.Mefûlün fiile takaddümü de bu kaideyi muvâfıktır.Terkibi teşkîleden

kelimeler ziyâde çoğaldığı vakit de kâide yine budur..Birden ziyâde olan muzâfün ileyhler tabîî sıralarıyla kendi muzâflarının üstüne çıktığı gibi, birden ziyâde sıfatlar da böylece sıra tutarak mevsûfa en çok merbût olan sıfat ona en yakın bir yerde kalır.Bu zincirlemeye uygun olarak muzafün ileyhler kendi muzafları üstüne çıkarılıp (çocuğun kitabının cildi) denilir.Kezalik sıfatlar mânaca mevsûfa yakınlıklarına göre birbiri üzerine çıkarıp (kitapları koltuğunda mektebe giden şu gördüğümüz akli başında,hamarat "çocuğun" hiç beğenmediğimiz,yaprakları dökük gösterişsiz,eski "kitabının" gayet îtinâ ve maharetle yapılmış,sevimli metin yeni "cildi") denilir.

Bahis uyku getirecek kadar uzadı..Gözleri faltaşı gibi açmak için istidrâd değil,bir latife yapacağım..Muazzablık anma,pek sıralı!İçimizde kimse zannetmez ki kavâid okumamış,tahsil görmemiş,ümmî bir köylü lisanın inceliğini hissetsin.O inceliğe göre yanlışsız söz söyleyen fakat benim bunun hilâfına deliim var. Hem de kulakla işitilmiş bir delil..İşte hikâyesi: Bir zaman tesâdüfle bir yere gidiyoru,gittiğim yerde Anadolu'dan yeni gelmiş,kavâid okumamış,okuması yok bir köylü nefer görüyorum.Nefer bir işi anlatarak, "köşebaşını dönünce onbaşıyı gördüm" diyor.Köşebaşını dönünce onbaşıyı görmüş.Bakılsa (köşebaşı) da (onbaşı) da terhib-i izâfî.Söz yanlış mı?Hayır.Söz doğru ve sâlikâya uygun.O halde niçin (köşebaşını) yerinde (köşebaşıyı) diyemiyoruz?Niçin (onbaşıyı) yerinde (onbaşıyı) diyemiyoruz?Niçin?Asker "köşebaşıyı dönünce onbaşını gördüm" demiyor.Niçin me'fuliyyet edatı bu terhiblerin birinde (ni) oluyor da diğgerinde (yi) oluyor?Hayda salâh!Muallim efendiler,ümmî köylüler hiç de zihin yormada söyleyiverdiği sözdeki şu nazlı sırtı kafa patlatarak halletsinler..Hayır hayır,ben bir şey söylemeyeceğim..Eminim ki kimse de işi söküp doğru bir cevap veremeyecek.Bunu lütuf buyurunuz da sonra hallediniz.

(Mâba'dı Var)

KONFERANS (*)

Lisan-ı Osmanî Tedrisâtı Hakkında

(Maarifin davetiyle Ispartalı Hakkı Efendi tarafından 29 Ağustos 325 tarihinde Mekteb-i Hukukta Mekteb-i Rüştîye muallimlerine takrîr edilmiştir.)

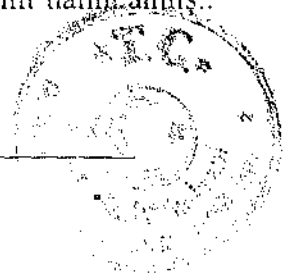
-İkinci Musâhabeden bekîyye-

(Hülâsâ: Bir latifecek zamire tekrar nazar -Arabî ve Fârisî isimler ve sıfatlar ve bunların birleşmesi -Mastarlar -...Bakîyyesi sonra.)

Evet sonra hallediniz. Fakat muazzebliği zevzekliği bozmuş olmak için bu babda bir iki söz daha söyleyeceğim. Çünkü bu iki aykırı misâli barıştırmak görüldüğü kadar kolay değil.. Bunun biri bir tarafa, birri bir tarafa gidiyor.

Biraz evvel söylediğimiz vechile ,fiil tesirine uğrayan kelimeleri istimal sırasında takılan, mefûliyet edatları yazılıştta mattarıttır. Bunlar hep (y-yı, h-ye, de, den) şeklinde kalıp, (lık, lığ) gibi değişmez. Şu farla ki şu dört edat, sonralarında sâit bulunmayan kelimelerde (y, h, de, den) dir. Sâit bulunan kelimelerde (yi, ye, de, den) dir. Muzâflarda (ni, ne, nde, nden) dir. (Kitap), (kitabı), (kitabe), (kitabda), (kitapdan) ve (aşı), (aşıyı), (aşıya), (aşıda), (aşıdan) ve (çocuğun kitabı), (çocuğun kitabını), (kitabına), (kitabında), (kitabından) gibi.. Kıyas olan muzâflarda (çocuğun kitabıyı), (kitabıya), (kitabıda), (kitabıdan) demek idi. İstanbul türkçesinde mefûliyetten edatı geldiği zaman, lafzın güzelleştirilmesi ve telaffuzun tatlandırılması için oraya bir nûn sokuşturulup bir istisnâ yapılmış, bu hal (geldiği), (geleceği) gibi muzâfa benzeyen şeylerde yine böyle olmuş. Şu mülâhazâyı tazeledikten sonra (onbaşı) ve (köşebaşı) terkiplerini tekrar yoklayabiliriz. Eğer bu iki terkipte kalır da emsallerine emsallerine bakmazsak işinesrârını keşfettik sanırız. Bu zanna kapılarak meselâ deriz ki (onbaşı)da (on) ile (baş) birbirine kaynamış.. Kelime mürekkep iken iki heceli basit bir isim halini almış.. Bu sebeple bunu meselâ (aşı) gibi

(*)Ispartalı Hakkı, SMM, C.3, S.63, s.173-176, İst., 5 T.sâni 325.

basit bir kelime halinde kullandık (onbaşıyı),(onbaşıya),(onbaşıda), (onbaşidan) diyoruz. Yine (baş) kelimesiyle yapılan ve canlı ve âkil bir şey,yani insan gösteren (yüzbaşı), (binbaşı),(bölükbaşı),(subaşı),(tüfekçibaşı),(ustabaşı),(işbaşı) gibi mâruf tabirlerde hep bu istilmali takip ediyoruz.(Köşebaşı) tabiri ise (onbaşı) gibi değil.Bundaki parçalar yekpâre bir isim halini alamamış,ayrı ayrı duruyor.Eundan başka tabir canlı ve âkil bir şeyde göstermiyor.Bunun için bunda bütün muzâfelerde cârî istilmali kollarıp (köşebaşını), (köşebaşına), (köşebaşında), (köşebaşından) diyoruz.Nitekim (dağbaşı), (tahtabaşı) (ocakbaşı) tabirlerinde de hal böyle.Hepimiz bu mülâfazada mıyız? Yanılmadığımızdan emin miyiz?Beyan ediyoruz zannediyorum.

Acaba (onbaşı) ile benun nazirleri olan (baş)lı tabirlere benzeyen daha başka tabirler var mı?Ben araya (kolağası) tabirini buldum.Bu da aynıyle var mı?(onbaşı) ve arkadaşları gibi.Tekrar soruyorum ki böyle mi düşünüyoruz?O halde size yenidden sorarım..(Onbaşı) da (kolağası) da isimler yanyana,ayrı ayrı dururken nasıl olmuş da bunlar basit bir isim hükmünü almış?Bunlara benzeyen (derebeği) ve (kol vekili) tabirleri niçin bu hükmü alamamış.Niçin bunlar da (derebeği), (kol vekili) diyemiyoruz?Bu gibi tabirler canlı ve âkil bir şey gösterdiği için böyle olmuş ise böyle bir şey göstermeyen (Rum ili) tabiri ne sebeple tamamen (onbaşı) ve (kolağası) tabirlerine benzemiş?Niçin (Rum ilini) demeyip (Rum iliyi) diyoruz.Niçin niçin (onbaşı) ile nazirlerinde,(kolağası) da,(Rum ili) de,cârî olan hal (derebeği),(kol vekili)(yeniçeri ağası),(köy imamı),(makiri köyü),(toptaşı) gibi hatta (gözyaşı),(hanımeli) gibi belli bir şey,bir cins gösteren mürekkep tabirler de cârî olmamış? Şüpheyi düğüm eden bu sualleri daha uzatmak mümkündür.Bunu düşünmeli,emsalini iyice yoklamalı,tartmalı.İşte meseleyi size bırakıp bahsi değiştiriyorum.

Biraz evvel zamir dursun demiştin.Zamir gayet husûsî isimlerdir,demiştik.Bunun da hatırı kalmamak için bir iki sözle zamirin payını vermeliyiz.Zamir de isim ve sıfat gibi ya basittir,ya bir şeyle birleşmiştir.Basit zamirler öyle hesapsız değil.Topu üç tane şey:(ben),(sen),(o).Bunlar gayet husûsî olduğu,sâir isimler gibi herşeyi gösterecek yerde yalnız mütekellimi,muhatabı,gâibi gösterdiği için cem'ileri bayağı isimden farklıdır.. (Benler),(senler),(onlar) denmez,(biz),(siz),(onlar) denir.Bu basit zamirler (zamir-i şahsî) derler.Zamirlerin bu (lar) edatından ârî cem'ileri pek nâdir olarak tekrar (lar)la cem'ilenir:(bizler),(sizler)denir.

Zamirin a'mâl ve isti'mâl haline dair münasebetle daha evvel bir iki kelime söylendi.Fiilhakîka bunun (benlik),(bence),(senli benli) gibi sayılır.Tabirlerden başka a'mâl hali yok.(Bana),(sana),(ona) tuhafîklarından başka,isti'mâl halinde de ehemmiyetle görülecek bir şey yok.Bunun isimle sıfatla birleşmesine gelince,o da uzun bir şey değil.Zamir,şahsın ve belli bir ismin yerinde geliyor.Onun için bellidir,mâruftur..Mâruf olduğu için bir mütemmimle bir muzâf ileyh tetmine ve târife muhtaç değildir.Onun için muzâf halinde bulunmaz.Fakat muzâf ileyh halinde bulunup ismin mânâsını tamamlaar.Şu farkla ki mütekellim ve muhatapta alacağı edatları kendi cinsine ve kendi keyfine ve göre alır.Bayağı isimlerin izâfetinde olduğu gibi.Mesela (benim kitabı),(senin kitabı),(bizin kitabı),(sizin kitabı) denmez...(k) ve (y) takıntıları zamire yakıştırılıp,(benim kitabım),(senin kitabın),(bizim kitabımız),(sizin) denir..Bu da pek muvâfık bir şeydir.

Zamirin böyle muzâf ileyh mevkiinde bulunup edatı kendi cinsine değiştirmesinden başka bir şey daha nasıl oluyor.Bu halde,yalnız muzâftaki edat,muzâf ileyhin varlığını yalnızlık halinde de gösterebildiği için muzâfın mânâsını tamamlayan zamirin kendisine iş kalmıyor.Pek hâcet kalmayan yerlerde bunlar atılıp sözde hafiflik yapılıyor da (kitabım), (kitabım),(kitabı),(kitabımız),(kitabınız),(kitapları) deniyor.İşte bu gibi hallerde işe yarayan edatlara (zahir-i izâfî) derler.

Zamirin bir de isnâda yaraması var.Halbuki bunu edattan,kırık kelimelerden bahsederken ortaya koymak lâzım.Çünkü zamirin bu türlü isme de takılır,fiile de yapıştır.Bu sebeple bu bahsi sonraya bırakmak münasiptir.Bunları kavâidcilerimiz (zahir-i fiilî) ve (zahir-i nisbî) diye yâd ediyorlar.İsnada yaradıklarını bakılırsa bunlara (zahir-i isnâdî) denek daha daha muvâfıktır.

"Ben bir Türk'üm..Dinim,cinsim uludur."

mısraının (Türk'üm) tabirindeki mim zamir isnâdıdır,(dinim) ve (cinsim) tabirlerindeki mimler zahir-i izâfîdir.Bu mısra ile başlayan manzûmeyi ezber etmiş küçük bir çocuğa geçenlerde,benim Türk'üm,senin Türk'ün,onun Türk'ü... diye alay edecek oldum.Çocuk işi iyi anladığını anlatır türde,ben Türk'üm,sen Türksün...diye cevap verdi,benim yanılsımı tashîh etti.Suâlîm üzerim (dinim),(cinsim) sözlerini de (benim dinim),(benim cinsim) diye ikmal etti.Doğrusu Naci'nin:

"Yeksân-ı nazarımda sayf ü sermâ"

manzûmesini okuyan baharîsi bunun yanında hazan yaprağı gibi titreye titreye yerlere düşecek.İşte anlaşılan sâde Türkçe ile,anlaşılmayan muhteşem Türkçenin dehşetli eseri!

Kitaplarda bir de zamir-i vasfî var.Bu,bizim mukallid ve müstensih kavâidcilere göre merhum mu'azzamün leh Cevdet Paşa'nın yâdigarıdır.Meselâ evdeki pazar sözünde evdeki tabirinin neresi zamirdir ve neresinde zamirlik mahiyeti vardır.Ben bir türlü anlayamıyorum.Amma kitaplar bu garib hükmü ve vızır vızır istisah ve kabul ediyorlar. Evdeki gibi tabirlerde de benimki gibi tabirlerde de görülen (ki)ler aklımca bayağı bir edattır...Bunda mütekellimlikten,muhatablıktan,gâiblikten şemme bile yoktur.Zamir için burada bu kadar kâfi.

Müsaade buyurunuz da başka mühim bir bahse atlayalım.Evet muhlisiniz farkındayım...Yarım saattir,uçup uçup konamamak halindeyim.Çünkü bahis,pek muhîp ve mühim bir noktaya yanaştırılacak...O noktaya gelmek için zihinleri tamamiyle ve iyice hazırlamak lâzım...Onun için bocaladım kaldım.O bahis nedir?Türkçenin Arabî ve fârisî lügatlerle boğulması bahsi...

Biz Türküz Türkiyedeyiz.Dilimiz Türkçedir.Türkçe söylemek ve yazmak hakkımızdır. Bu tabîî haklara kimse bir şey diyemez.Şu da hatırımızdadır ki söylemek ve yazmak için,en evvel muhtâç olduğumuz sermâye,isimler ve sıfatlardır.Bunlaarı ya hazır buluruz,ya hazır bulmayıp kendimiz hazırlarız.Nitekim (yer),(gök),(dağ),(su), (deniz), (güneş),(ay),(yıldız), (alçak),(yüksek),(yüce),(çok),(parlak) gibi isimleri hazır bulmuşuz

kullanmışız..(Kur'an),(hadis),(farz),(sünnet),(namaz),(mektepe),(kitab),(muallim),(şakird), (akd),(icâre),(kira),(pazar),(haamam),(çeşme),(hastahane),(tabip),(şerif),(sahih),(fâsid),(müfsid),(mâi),(bahtiyar) gibi lügatleri Arabîden Farisîden almışız...(Coğrafya),(vapur), (şimendifer),(fotoğraf),(iskonto) gibi lügatleri Frenk lisanlarından almışlar.Bunlar pek tebiî bir şey...Bunlara*diyecek yok.

Bu tabîî halin her tarafı böyle tabîî kalmamış...Lâzım olan lügat Türkçede bulunmadığı zaman aranmak ve alınmak icap ederken buna dikkat edilmemiş.(Arz),

(zemin),(semâ), (âsman) gibi Türkçesi olan lügatler de alınmış...Hatta(uçmak),(tamu),(od) gibi Türkçe lügatler üzerine bile bile topraklar atılıp (cennet),(behîşt),(cehennem),(düzâh),(ateş) gibi lügatler bunların üzerine konulmuş.Lügat bulunmayıp da alınması lâzım geldiği zaman yalnız bir tanesi kâfi iken bu hudud geçilip bir şey için (namaz),(salat),(mübarek), (ferhunde),(huceste),(ferruh),(bahr), (derya),(lücce),(kulzüm) gibi fazla fazla lügatler alınmış...Bunda meselâ (hırka),(cübbe),(kaftan) veyahut (cennet), (firdevs),(huld) lügatleri arasında farkllar gibi ufak farklar da gözetilmemiş.Alınan lügatler Türkçe olmak ve Türkçenin her icâbına uymak iktizâ ederken böyle de olmamış,bunların yabancılığı tamamiyle muhafaza ettirilmiş.Şimdiye kadar söylenilen sözleri daha ziyâde tekrar etmeden itiraf edelim ki bu meselede maslahatın tabiatı ve icâbı pek ziyâde unutulmuş.

Söylediğimiz vechile,anlatacağımız şey için lâzım lügâtleri hazır bulmazsak,bu ihtiyacı meselâ(sütçü)veya (at satıcısı) gibi edatla veya isim ve sıfatla birleşmiş bir kelime ile eda ederiz,yahut (kasap)gibi bir kelime buluruz.İşte (Kur'an),(mekteb),(abdest), (hastahane) bu ihtiyaca uyularak alınmıştır.Fakat aldığımız bu türlü kelimelerin bizce hep basit terakki edilmesi ve lügatnâmemize öylece yazılıp icabında hazırlop gibi yalınması lâzım gelirken,bu noktada kendimizi göstereceğiz diye içinden çıkılmaz bir batağa atılmışız...Bu kelime mastar,bu mastar-ı mimi,bu mastar-ı nev'i,bu mastar-ı merre,bu ism-i fail,bu ism-i meful,bu mübalağa-i ism-i fail,bu sıfat-ı müşebbehe,bu müzekker,bu müennes..Falan falan diye bocalayıp kalmışız.

Bu gün birisi çıkıp da meselâ (şimendifer) lügati üç unsurdan mürekeptir,bunu Türkçede kullanırken (şimen-düfer) diye tefrik ve tahlil ederek yazalım ve çocuklarımıza böyle öğretelim dese...Yahut ki vaktiyle birinin kitabına yazdığı gibi meselâ (salata) Rumcadır,bunu Rumca'da sâd olmadığı için sin ile yazalım ve bu ince işi çocuklarımıza mekteb-i ibtidâide anlatahım dese....Bunu ne kadar gülünç ve mürüvvet buluruz!Fakat aynı ictihad Arabî ve Farisî hakkında tatbik ve taklid edegelmiştir.

Bu noktada bizi böyle çâpârız yorgunluğa sevkeden şey nedir?Hani ya, Türkçede isimlerle edatları bağdaştırıp istifadeler etmiyor muyuz?İşte bu tasarrufu Arabî-ve Farisî kelimeler hakkında fakat,bu lisanları kendi usûlleriyle icrâ etmek istemiştir.Meselâ (namazcı),(nurlu),(şimenlik),(mürüvvet) demek var iken ve bu sûret daha sâde ve yarar

iken demeyip bunu (musallî) ,(nurânî), (çimenzâr), (mürüvvetkâr) sûretine koymuşuz.. Kezâlik, bunları cem' haline koymak pek kolay bir şey iken,kolaylığı bırakıp baş döndürücü sıkıntılar içine girmişiz.Bu türlü bir tasarrufu büyük bir hüner sayarak bu yolda ilerledikçe ilerlemişiz.

Yüzlerce asırdır döküldüğümüz ve içinde sergerden olduğumuz bu yoldan birdenbire dönmek ve ayrılmak kolay değil..Bunu takdir ederiz.Fakat bu yolda ilerleyip gitmek de lisanımızın ve bizim terakkimize mani..Bunu da etmeliyizİşte meselenin ruhu budur.Bunu anladık ya,işi çocuklarımıza da anlatabiliriz.Meselâ Türkçede (cı,lı,sız,ce,cik, ceğiz,misi) gibi ayaklarla yapacağımız işi,Farisî kelimelerde bunlara (şeddesiz ve şeddeli) (yı,mend,yâr, nâk,vir,yen) gibi (ar,gâr,kâr,ger,bân,vân,dâr,ân) gibi (var,veş,âsâ,mamend, sân) gibi üç türlü edat takarak ve Arabîde kelimelerin maddelerini (fiil,fâil,mefûl,mef'el, mef'âl,fiâl,if'âl,tef'îl, mûf'âle,infi'âl) vesâire gibi kalıplara sokup kısararak kıvratacak yoluna koyabileceğimizi anlatıp (Bağdâdî,dermend,hoşyâr,hatırnâk, hünerver,ânişîd) gibi (hırîdâr,pürverdigâm, gamkâr, kârger,bağbân,bahçivan,hazînedâr, sızân) gibi (divânedâr, mahûşt,behişt,âsa, divmânend, yeksân) gibi,kezâlik (darb,kâtib, mektûb,mekteb,mî'yâr, cellat,îdâm,talib...) falan falan gibi misallerle meseleyi açar açar açarız.

Fârisî ve Arabî isimlerle isimlerin ve sıfatların birleşmesi mi kaldı?Bunun için de artık siz kendi kendinize birşey yapıveriniz diyeceğim geliyor.Çünkü şu kadar sözden sonra kemterinizin yeniden bir daha terkîb-i izâfî,terkib-i tavsîfî diye yorulmaya ve yormaya halim ve yüzüm yok.Zaten (kitabın cildi) yerine (cild kitab) ve (hal lisânı) yerine (lisan'ı-hal) denilebildiğini de,(eski kitabın yeni cildi) yerinde (cild-i cedîd kitab-ı köhne) denilebildiğini de biliriz.Bunda Türkçenin tersine dâima mütemmim kelimelerin üste çıkıp esas kelimelerin sonra geleceğini de tahattur ederiz.Bana bu kadarı elverir.Ben (cild-i nev' demide-i tâze terâz kitab tarmâr şîrâzî-i perişân sahâif) diyemem.İsterseniz size bu bahsin bildiğimiz misallerini teker okuyayım.Ab-ı hayat,ayine-i dil dâna-yı mî,ıbrık-ı vüzû!..Çeşm-i siyah zûlf-i dirâz gonca-i ra'nâ,bûlbûl-i şeydâ güftâr bîmârâ..Mantukâtü'l-bürûc,yevme'l-haşr ramâzâne'l mübârek,şevvâle'l-hayr,sabâhe'l-hayr...Yetişir mi?Fazla bile.İtiraf edelim ki bu şikâyet bıkkınlık pek hakiki bir şey değildir.Bu güç işten bazen böyle silkiniriz.Fakat bu bir gösteriş..İşin doğrusu şudur.Arabî ve Fârisî lûgat ve terkîbe boğmakla lisanı besliyoruz ve süslüyoruz zannını

kollarız.Hatta bu zannın yanında bu kadarla bu iki lisanı öğreniyoruz ve tevkîr ediyoruz, za'mıda beraberdir.Bu yolda ihtiyar edilen fedâkârlıkla ihtimal ki bu iki lisanı öğrenebilirdik.Fakat biz bu za'm ile kaldıkça kazanacağımız şey (vârid), (ihtaiyâre), (bilâpervâ), (peşinen), (bilfûrûgat), (ayriyyeten) (muhasibeci-i mumâileyh), (postahane-i âmire), (hüsn-i kuruntu) gibi yâvelerle gülünç olmaktadır.

Bahsini bu kadar uzattığımız asıl isim içindeki nev'ilerden biri de masdar dediğimiz isimlerdir.Masdar bütün fiillerin ve birçok isimlerin kökü ve anasıdır.Meselâ (istenek),(tutmak) masdarlarından (iistedi),(istemış),(ister),(istiyor) ve sâire gibi bilimüm fiillerde (istek),(tutma),(tutuş),(tutum),(tutam)(tutu),(tutamak),(tutkam),(tutun),(tutak), (tutucu),(tutulan) gibi bir çok isimler çıkar.Bu haller masdarın isim olmasına mânî değildir.Bakılsa en hâlis masdar (iste),(tut) gibi edattan,pürüzden,fazla her şeyden kurtulmuş olan fiil maddeleridir.Fakat bunların bu iyiliği yanında bir de mahzuru var.Bunlardan zaman ve şahıs ayrılamıyor.(İste) dedin mi,mutlaka bunun içinde şimdi ve sen mânâsı çâresiz oluyor.Bu sebeple (istemek),(tutmak) gibi (mek),(mak) edatlı kelimeler masdar yerinde kalıyor.

Çocuklara (masdar-ı hafif) ve (masdar-ı sakîl) diye öğretegeldiğimiz asıl masdarın yanında (istemeklik) ve (isteme),(tutma) ve (isteyiş),(tutuş) ve (istek),(tutum) şekillerinde tanıdığımız (masdar-ı te'kîdî),(masdar-ı tahfîfî),(hasıl-ı masdar),(ism-i masdar) gibii şeylerden başkaca bahse mahal yoktur.Masdardan tabiatıyla fiilde debahsolunacak.

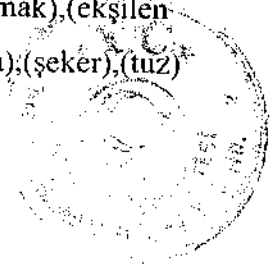
Tekrar ede ede kar helvasına çevirdiğimiz isim ve ismin döküntüleri bahsini bu kadarla kesip müsâdenizle beş dakika teneffüs edelim de,artık fiil bahsini atlayalım.

(Mâba'dı Var)

Bu noktadan sonra herkesçe mâlum bir iki istilâhı da şöyle bir ucuna doknarak uyandırmak münasıptır.Cümlece mâlumdur ki fiilde görünen varlığın,hâl ve işin sahibi olan şahsa ve şeye (fâil) derler.Bu hal ve iş yâ fâilin kendisinde kalır,yâ fâilden aşır başka birisine dokunur.Mânâsı fâilde kalan fiile (fiil-i lâzım) ve mânâsı başkasına dokunan (fiil-i müdeaddî) dedikleri gibi mana kendine dokunan o başka birisine de (me'ful) derler.Faili belli fiili nedense söylenmeyerek me'fulü fail yerine getiren fiile (fiil-i mechul) derler.Bazen failin yaptığı iş başkasına dokunacak yerde yine kendisine dokunur.Böyle fiile (fiil-i mutâvaat)ve (fiil-i mutavî') denir.Bazan da failer birden ziyade olur ve yaptıkları iş yine kendilerine dokunur.Böyle fiile (fiil-i müşareket ve (fiil-i müşarık) denir.Meselâ(Ahmet uyudu dediğimizde (Ahmet) fâildir,(uyudu) fiil-ilazımdır.(Ahmet Mehmet'i gördü.) dediğimizde (Mehmet) mefuldür,(gördü)bir cihette fiil-i müteaddî ve bir fiil-i mâ'lumdur.(Ahmet görüldü)de (görüldü) fiil-i meçhuldur.(Ahmet göründü)de (göründü)fiil-i mutavvî'dır.(Ahmet görüştü)de fiil-i müşariktir.

Bu hatıraları tazeledikten sonra maksada dönüp üç unsuru birer birer yoklama edelim.En evvel (asıl mânâ) unsuru alacağız.Bunu nereden alacağız.Masdardan alacağız demek burada da önümüze çıkıyor.Masdar fiilin anası olduğu gibi,isimlerden sıfatlardan sıfatlardan pekçoğunun anasıdır.Gördük ki meselâ (tutmak) kelimesinden bir kaç çok isim ve sıfat çıkar.Hele bunlardan (tutan),(tutmuş),(tutkun),(tutma),(tutulan),(tutulmuş),(tutucu),(tutulucu) ve (bildik),(tanıdık) gibiileri fiile pek yakın pek alâkahtı.Sanki bunlar fiil iken zamandan şahıstan mayalarını kaybedip yerinden kaymış,fiilin sînesinden kopup isim familyasına girmiştir.Biz ise isim bahsinde değiliz,burada masdarı görüp geçeceğiz.

Masdarı kendisi nereden çıkar?Bunu aramak,incelemek,lügatçinin işidir,kavâidcinin işi değildir.Buradaa şu kadar söyleyebiliriz ki masdarların bazıı aslından doğuşundan masdardır,bazısı ise sonradan isimden sıfattan yakıştırılarak masdar haline kpnulmuştur. Yani bunların bazıısıkökten sürmedir,bazısı daldan ekmedir.Meselâ (görmek), (doğmak) kelimeleri masdar olarak doğmuştur.(Boyamak),(ekşimek),(acımak), (şekerlemek),(tuzlamak),(şekerlenmek),(tuzlanmak),(şekerleşmek),(tuzlaşmak),(ekşilenmek),(acılanmak),(ekşileşmek),(acılaşmak) masdarları ise (boya),(şeker),(tu2)

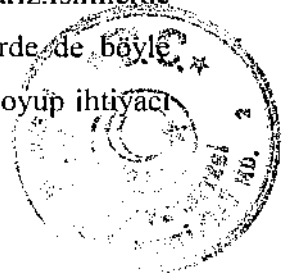
isimleriyle (ekşi),(acı) sıfatlarından birer takrible doğurtulmuştur.Bu bakışa göre masdarlar, (aslî) olur,(ismî) olur,(vasfî) olur.

Masdarlardan (boyamak),(sıvamak),(ekşimek),(eskimek),(acımak) gibi bazıları isimden ve vasıftan mı çıkarıldığı yoksa isim ve vasf kendilerinden mi çıktığı bilinmeyecek kadar masdar-ı aslîye yakındır veya masdar-ı aslîdir..Bazıları da (şekerlemek), (şekerlenmek), (şekerleşmek), (tatlılanmak), (tatlılaşmak), (sertlenmek), (katılanmak)gibi isimden sıfattan yapıldıkları,yani (ismi) ve (vâsfi) nev'inden masdar oldukları açık açık görünecek sûrette anadan doğma masdarlardan uzaktır ve aslî olmayan nev'inden masdardır.Bunu bundan ziyâde uzatmayalım.Çünkü burada bize lâzım olan şey fiillerin aslî mânâ unsurudur.

Ma'lumumuzdur ki isim mânâ nev'inden olan masdarlarda fiilin ana mânâsı bulunur, zaman ve şahıs bulunmaz.Bunun için masdar dediğimiz kelimeye başkaa bir kıymet atfediliyor.Masdar ne olsun olsun,aslî veya ismî veya vasfî olsun bunun bizce ehemmiyetli ciheti , ondan fiillerin anası olan kökü,fiil maddesini almaktadır.Masdarlardan -kütüğün kuru yerini keser gibi- (mek),(mak) edatını koparır atarsak bize lâzım lâzım olan asıl mânânın kökünü elde etmiş oluruz.

Bu kök her vakit tertemiz olamaz.Bunun kendi doğuşu itibariyle türlü türlü türleri halleri olduğu gibi,fâile nazaran ve fâiliyle alış-verişi itibariyle de türlü türlü düğümleri boğumları çatallı olur.Bazı kökler (uyu...),(gör...) gibi tertemizdir,filizden daldan hâlidir.Bazı kökler (şekerle...),(şekerlen),(şekerleş) gibi doğduğu sırada belkide doğmak için biraz filiz yapmış değişmiştir.Bazı kökler ise (uyut...),(uyuttur...), (uyutturt...),(uyutturtur...),(gönül...),(görün...),(görüş...),(görüştür),(görüştür...),(görüş türdür...) gibi türlü türlü değişikliğe uğrayıp tabîlik ve anadan doğmalık halini iyice kaybetmiştir.

Bunun sebebi ise pek belli...Lâzımlık,müteaddilik bazı asıllarda sînâî ve sonradan yapma bir haldir.Çünkü lisan,bize istediğimiz kadar ana mânâ kökü bulup veremez. Çaresiz,ufak bir ameliye lâzım asılları müteaddî yaparız..Müşârik yaparız..Müteaddîleri tekrar tekrar müteaddî yaparız.Mütavî'ları müşârikleri bir de müteaddî yaparız.İsimlerde (lik,ci,siz,cek,msi) gibi ayaklarla yeni yeni isimler yaptığımız gibi fiillerde de böyle (t,l,n,ş,dır,dert,dertdir,derttdirt) gibi eklerle parçacıklarla eksikleri yoluna koyup ihtiyacı

idare ederiz.Asılları üretiriz.(Uyu...) aslından (uyut..) aslını çıkarırız.(gör..)aslından (görül..),(görün..),(görüş..),(gördür..), (gördürt..), (gördürttür..), (göründürt..), (görüştür..)

asıllarını çıkarırız,geçeriz.Bu asıl mânâ köklerinden master faamil yaşına da hisseler çıkarıp (uyutma),(görülme),(görüşme),(gördürme),(görüştürme) ve (uyutuş),(görülüş), (görünüş), (görüşüş),(gördürüş)gibi master-ı tahfifiler hâsıl-ı masterlar yaparız.Yine buradan,isim familyasına bırakılan fiilden kopma isim ve sıfatlara da oldukça ehemmiyetli bir pay çıkar, (uyutucu),(görülücü),(görünücü) ilâahir denir.

Anlaşıldığı vech ile masdar edatı alındıktan sonra ortada kalan kök ya anadan doğma ve ekten âri sade bir köktür,ya birtakım parçalar alıp sâdeliği kaybetmiş filizli pürüzlü bir köktür.Biriinci haldeki köklere (madde-i esâsi) ve ikinci haldeki köklere (madde-i fiil) denir. Madde-i asliye mâhiyetindeki kökler doğduğu gibi kalır,ağızdan çıktığı gibi yazılır.Fakat madde-i fiil mahiyetindeki köklerdeki parçacıklar edat olduğu halde,yazıda ittirâdını pek muhâfaza edemez.Meselâ (l,n,ş) harflerinin üstüne münasip sâitler konulur da (yapıl), (yıkıl),(sakın),(sıkın),(görül),(görün),(boğul),(bilış),(görüş) asılları biraz ittiradsız yazılır. Kezalik (dır,öttütrdür) parçacıklarında da bu hal vâki olur.

Asıllarda lâzımı müteaddi yapmak, müteaddîyi meçhul yapmak, müşarîk yapmak için kullanılacak edatlar şöyle böyle mu'în ve ma'lûm ise de bunları kavâidci hakkıyla halledemez.Mükerreki pek çok müstesnâyı sıraya dize.Vâkıâ meşhul için (l) mütâvi' için (n), müşarîk içi (ş), müteaddî için de (t,dır,dırdır) gibi birtakım parçacıklar var..Fakat bunları gözümüzü kapayıp da her as tatbik edemeyiz.Bunda bilenlerin kullanımına söyleyişine tabî olacağız.Bizim yapacağımız şey,talebemize bir taraftan birr çok (aslî ve ismî ve vasfî) asıllar bunları müteaddî,meçhul,mutavî',müşârik yaptırmak ve işletmektir..Bir taraftan da bunların farklarını hissettirmek ve kendilerine buldurmaktır.

Fiiller müsbet olur,menfî olur.Bu halde fiillerin asılları da bittâbî müsbet ve menfî olur.Asıllar kendi hâllerince bulunurken müsbettir.Bunları menfî yapmak,bildiğimiz vech ile gayet kolaydır.Hafif heceli asıllara (ma) ilave edilince iş biter.Zaman unsuru nefî edatından sonraya kalır.Bunun yalnız muzârîlerde bozulduğunu sırası gelince söyleyeceğiz.Fiillerdeki muntazam nefin yanında bir de oldukça muntazam istifhâm işi var..Bunu da şahıs unsurundan sonra göreceğiz.

Asıl mânâ unsurundan sonra zaman unsuru gelir.Mâlum ki zaman esasen üçtür: Mâzî,hâl,istikbâl.Bu unsorda zamanda başka bir şey de var.Meselâ (uyudu)da mâzî, (uyumuş)da mâzî..Bunun birinde fiili görmüş olmak veya o kuvvetle telakki etmek var,diğerinde bunu başkasından işitmek olmak veya o kuvvetle telakki etmek var.Buna bakınca bu unsura yalnız (zaman unsuru) demek biraz tesamuhlıdır.Fiil bu unsuru alınca, (sîga) denen şey meydana gelmiş oluyor.Bilmem ki buna (sîga unsuru) dense olur mu?Ne ise (zaman unsuru) dedikçe bunu biraz daha fazla mânâda anlayıverelim.

Fiil bu ikinci unsuru alınca (sîga) denen şey meydana geliyor.(Sîga) ne?Fiilin bir hali ki fiil o hal içine girince isimde tamamen ayrılıyor da zamanı da tazammun ediyor.Fakat burada da bir şey var.Fiilin zamanı tazammun etmek hali her vakit pek sarîh değil..Yani sîgaların bazısında zaman açık açık görünüyor,bazısında kapalıca veya kapalı gibi. Meselâ (gördü, görmüş, görür, görüyor, görecek, göre, görmeli, görse, görsün) sîgalarında zaman pek âşikâr,halbuki (görüp, gördükte, gördükçe, görünce, görelî, gördüğü, göreceği, gördüğünden, görerek) gibi sîgalarda zaman biraz kapalı.Ötekilerde zaman gibi şahıs gibi açık açık görünürken bunlarda bu cihette sağır.(Görüp) diyoruz.Peki ne vakit görüp)Bundan sonra gelecek fiile bakmalı..Meselâ (görüp kaçtı) dersek zaman mâzî imiş.(Görüp kaçıyor) dersek zaman hâl imiş diye hüküm etmeli.Kezâlik (görünce) diyoruz:Peki,kim görünce?(Ben görünce),(sen görünce),(o görünce),(biz görünce) gibi bir idare yapmalı ki şahıs anlaşılsın. Bunları cem'ileri de hemen yok.Şu hâle nazaran sîga işinde bir iki türlü lük kendini gösteriyor..Birinde zaman ve zamanla beraber şahıs açık ve tamam,diğerinde zaan ve zamanla beraber şahıs açık ve tamam değil.Temsil mâzur tutulsun,biri ta tam erkek,diğeri biraz hünsâ.

Ne yapmalı?Aklımca esasta sîgayı iki nev'e ayırmalı.Bunun bir nev'inin,yani yarım yamalak ve uyuntu sîgaların zaten bir de bir de isim var:Rabt sîgaları.Bunlara (rabt) sîgaları demeli..Tam ve kabadayı sîgalara (ana sîgalar) demeli.Bundan iyisini bulup da söyleyen olursa kabule hazırız.Ben şimdilik bu tabirleri kullanacağım.Evet,sîga esasa ikidir:Ana sîgalar,rabt sîgaları.

Ana sîgaları arar tararsak dokuz taneden ibaret buluruz.Bunları şahıs mânâsından tamamiyle kurtarmak tamamiyle kâbil olmadığından çaresiz biraz tesâmuhla şahıs unsurundan zahiren hâli görünen gâib sûretini alarak (gördü,görmüş,görür,görüyor,

görecek, göre,görmeli,görse görsün) sûretinde bulacağımız bu dokuz şekle sıra ile (mâzî-i şuhûdî), (mâzî-i naklî),(fiil-i muzârî),(fiil-i hal),(fiil-i istikbâl),(fiil-i iltizâmî),(fiil-i vücûbî), (fiil-i şartî),(fiil-i emr) denildiğini biliyoruz.Bunu bulduktan sonra,artık emir sîgasının (emr-i gâib) ve (emr-i hâzır) diye iki ayrı sîga sûretinde dağıtılması,sîga-i şartiyyenin fiil-i iltizâmî ile (ise) fiil-i ianesinin birleşmesi farzedilmesi gibi vehimlere itibar etmeyiz.

Bulunan dokuz sîgadaki sîga unsurlarını,asıl mânâ unsurlarının her türlüüne takmak kâbildir. Asıllar,gerek masdarın aslı veya isim veya vasfı nev'iden olsun,gerek bunun lâzım, mûteaddî,mechûl-i mutâvî',müşârik gibi tenevvü'lerinden olsun,fark yok.. İşte her soydan bir bir takım asıllar,yeni asıl mânâ unsurları... Meselâ (gör),(uyu),(damla),(ekşi),(acı), (şekerle), (tuzla), (ezberle), (azarla), (kefinle), (hesapla), (eğril), (doğrul),(şekerlen),(tuzlan), (şekerleş), (taşlaş),(yeşer),(karar), (yeşillen), (karalan), (yeşilleş), (karalaş), (şekerlendiril), (ballandırıl), (uyut),(uyuttur), (görün),(görüş),(görüşdür),(görüşdürt)... Sîga unsurları bunların hepsine kolayca yapışır.

Sîgaları nasıl teşkil ederiz?Bundan kolay bir şey yok.Mazi-i şuhudu mu yapacağız? Asıllara (di) unsuru yapıştırırız, (gördü), (uyudu), (damladı), (ekşidi), (acıdı), (şekerledi), (tuzladı) deriz. Mazi-i nakli mi yapacağız? (mış) unsurunu yapıştırıp (görmüş), (uyumuş), (damlamış), (ekşimiş), (damlamış), (ekşimiş) deriz. Muzari-i umûmî yapacağız? Esas olarak bir ® alıp, o haliyle ve yerine göre münasip bir sâitle asla yapıştırırız, (uyur), (damlar), (ekşir), (acıır), (şekerler), (tuzlar) ve (deler), (çalar), (kırar), (çıklar), (yapışır), (görür) deriz. Fiil-i hâl mı yapacağız? (yor) unsurunu alırız..Fiil-i istikbal mı yapacağız? (hcek), (yecek) ve (acak), (yacak) unsurlarını alırız.. Fiil-i iltizâmî de (h), (ye) unsurlarını ve vücûbide (meli), (malı) unsurlarını alırız.. (Görüyor), (ezberliyor), (bakıyor), (uyuyor) ve (görecek), (ezberleyecek), (bakacak), (uyuyacak) ve (göre), (ezberleye), (baka), (uyuya) ve (görmeli), (ezberlemeli), (bakmalı), (uyumalı) ve (ezberlesin), (baksın), (görsün), (uyusun), (uyusunda büyüsün) dderiz.

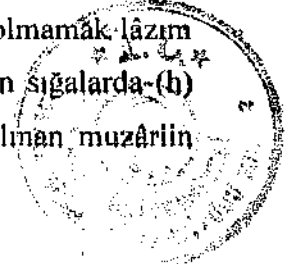
Sîga teşkili işini kolay cihetinden yürütür isek hesap budur. Amma darıyı davul edenleri söyletirsek söz çok uzundur, iş çok güçtür. Hele muzari!Peki, muzariin teşkil edilmesini azıcık tafsil edelim. Onların tafsilini kısar ve kısaltırsakdiyebiliriz. Ki muzârîde esas bir (r) dir. Aslın âhiri sâit ise (r) buna yapışır. (iste-ister), (atla-atlar),

(ere-erer), (taşı-taşır), (sürü-sürür), (yürü-yürür), (uyu-uyur), (oku-okur) gibi aslın âhiri sâit değil de samit ise birden ziyade heceli asılların sonları üstün ve esre hecelilerin de (r) den evvel bir (y) ve ötre hecelilerinde (r) den evvel bir (vav) gelir.. (Becer-becerir), (sataş-sataşır), (getir-getirir), (tanış-tanışır) ve (üfür-üfürür), (götür-götürür), (buyur-buyurur), (otur-oturur) gibi. Bir heceli (âhiri sâmitli) asıllarda ise (r) harfi hafif hecelerde sâde üstün hareke ile ve sekil hecelerde dâimâ elifle üst tarafa yapışır.. (Dil-diler), (çal-çalar), (gir-girer), (çık-çıkır), (üz-

uzar), (göm-gömer), (tut-tutar), (koğ-koğar) ve (serp-serper), (kalk-kalkar), (silk-silker), (yirt-yırtar), (dürt-dürter), (ölç-ölçer), (burk-burkar), (kork-korkar) gibi, fakat (gel), (kal), (bil), (gör), (bu), (ol) gibi bazı asılların muzarileri (geler), (kalar), (bilir), (götür), (bulur), (olur) oluyor. Zannedirim bunlarla uğraşmak kavâididen ziyade lügatçinin işidir. Bunun hesabı mutlaka kavâidde kesilecek ise bunları bulup bulup sıraya dizmeli, sayılı bozuk muzârieleri böylece mimlemeli, iplemeli, bağlamalı.

Sığa teşkili yolunda yürütülen bu mülâhazalarda, bahusus yazı düşünülürse ufak tefek tesamühler, görmezden gelmeler bulunur. Fakat sâdelik gözetmek, işi güçleştirmemek ve karıştırmamak için böyle yapmak lâzımdır. Bir de Cevdet Paşa'dan beri pek çok kavâidcilerin yaptığı gibi, asılları bırakıp da sığarı aslın gayrıdan çıkarmağa çalışmamalı.. Meselâ "fiil-i iltizâminin mühmet gâibine (yor) ilvesiyle fiil-i hal ve (hcek), (hcak) ilavesiyle fiil-i istikbâl yapılır." ve "fiil-i iltizâminin müfret gaibi bazan sâpâ, gibi sıfat olur" ve "menfi mâzî-i şuhudilerin cem'i gaiblaeri de bazan kırılmadık, gibi) sıfat yerinde kullanılır" dememeli. Çünkü bu hâl mübtedileri yanlış düşünmeye sevkeder. Çocuk zanneder ki fiil-i iltizâmı bir anadır.. (sâpâ) sıfatında fiil-i iltizamiden, bunun müfret gâibliğinden ve kezâlik (kırılmadık) sıfatlarında mâzî-i şuhudilikten ve bunun cem'igâibliğinden, fiillerin zamanından ve şahsından bir şeyler vehmeder.. Halbuki bunlarda onlardan şemme yoktur.

İşte görülüyor ki asıl mana unsuru, kendine zaman edatı takılmadan ve sığa şekli kelimedenden evvel ne ise bunlardan sonra da hep odur. Bunun bir harfine dokunulmaz, sığa edatı güzelce gelir, aslın son harfinin altına kolayca yerleşir. Fiilin üst unsurundankıyamet kopsa alt unsurların bundan haberi olmaz ve haberi olmamak lâzım gelir. İnsan bunu nazara alarak düşünürse, meselâ (söyle) aslından alınan sığalarda-(h) nihayetinin yok edilmesine ne söyleyeceğini bilemez, (bak) aslından alınan muzâriin

(bakar) şekline girmesine bakar kalır. Sığaların bu surette asıllardan çıkarılmasına (iştikâk) denildiğini biliriz.

Demincek anlamıştık ki menfi fiillerde nefi edatı asıl yer tutar. Nefi edatını bazan (me), bazan (ma) suretinde ve bazan da sâitsizyahnız bir mim olarak yazılması bu nizamı hiç bozmaz. Ancak şu var ki Türkçenin bu sâde nizamı bizim şîvede muzârilerde bir kazaya uğrayıp sakatlanmış. Yazık yazık ki, meselâ (gelir) muzâriinin menfisi (gelmeyir olacak iken (gelmez) olmuştur. Diğer sığalarda ise kâide ve intizâm tamamiyle yerindedir. İşte zerre kadar sakatlık yok, makine güzel güzel işliyor.. (Geldi-gelmedi), (gelmiş-gelmemiş), (geliyor-gelmiyor), (gelecek-gelmeyecek), (gele-gelme-gelmeye), (gelmeli-gelmemeli), (gelse-gelmese), (gelsin-gelmesin) gibi.

(Rabıta sığaları) diye ayırdığımız diğer nev'i sığalar için ne diyelim? (Gelip-okuyup), (geleli-okuyalı), (gelinceye kadar-okuyuncaya kadar), (gelince-okuyunca), (geldikçe-okudukça), (geldikçe-kaldıkça), (geldiği ve geleceği-kaldığı ve kalacağı), (geldiğinden ve geleceğinden -kaldığından ve kalacağından), (geldikten sonra-kaldıktan sonra), (gelerek-kalarak) suretinde hemen bir on kadar çıkardığımız bu kısacık vazifeli sigalar için söylenecek şeyimiz yoktur.

Bunların bazısı (gelip), (geleli), (gelinceye kadar), (gelince), (geldikçe), (gelerek) gibi her türlü uyanıklıktan mahrum, âdetâ paslı birer demir parçası halinde.. Ne zamanı görüyor, ne şahsın hatırına bakıyor.. Hep (gelüp), (geleli) suretinde duruyor.. (Geldiği ve geleceği), (geldiğinden ve geleceğinden)gibileri ise, arkadaşlarına bakınca biraz işlek..Şahsa göre (geliğim ve geleceğim),(geldiğimde), (geldiğimden ve geleceğimden) sûretlerine girip biraz hareket eseri gösteriyor.

Bunları sıra ile (atfiye),(ibtidâiye), (intihâdiye), (takibiyye), (tevkâtiyye), (...(birinin adını bilmiyorum)), (ta'yiniyye vesele), (ta'liliniye ve sebabiye), (zamaniye) , (haliye) adlarını takıp geçiyoruz . Fakat bu tabirler pek mukarrer ve cümlece musaddak değil.Hatta (geldikte) şeklinin kitaplarda adı yok.Bunun (geldikçe) sûretinde edâ edileceğini ve edâ daha muvafık olacağını söyleyenler eksik değil.. Bunlara Üstâd Ekrem'in,müşa'şa' ifade usûlüne zînet olan o güzel (yâd et) manzumesindeki,

"Bir leyl sükûn nümâde tenhâ..

"Oldukta nesiminin ser-âb

"Kıl çeşmîgî atf-ı semt bâlâ...

"Sevdalar içinde nûr-ı mehtâb,

"Oldukça derûn ki gam efzâ...

"Eyle o geçen demî tezekkür!..

"Piş-i nazarında satıh-ı deryâ,

"Ettikçe temevvük ve tenevvür...

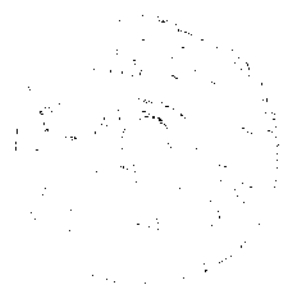
"Yâd et beni sâkitâne yâd et!..."

Bendini okuyarak,bundaki (oldukta)yı, (oldukça) ya ve (oldukça) ile (ettikçe),ye değiştirilip değiştiremeyeceklerini sormalı...Ne ise.

Asılların mahsûsatından olan müteaddîlik,mâlumluk,meçhulluk,mutavî'lik, müşâriklik, halleri tabiatıyla rabt sığalarına da cârîdir. Yalnız (gelip), (geleli), (gelinceye kadar) ve sâire demekle kalmayıp,(gördürüp), (görülüp), (görünüp), (görüşüp), (görüştürülüp), (görüşülüp) ve kezâ (gördürüleli), (görüleli), (görüneli), (görüşeli), (görüştüreli), (görüşüleli), ve hakezâ (görülünceye kadar) diyerek bu kullanılışlardan da istifade ederiz.

Şimdi şahıs unsuruna geçiyoruz.

(Mâba'dı Var)

KONFERANS (*)

-Lisan-ı Osmânî Tedrîsâtı Hakkında -

(Maarîfîn davetiyle Ispartalı Hakkı Efendi tarafından 29 Ağustos 325 tarihinde eski mekteb-i rüştiye muallimlerine takrir edilmiştir.)

-İkinci musahabeden mabade-

(Hulasa: Şahıs unsuru -şahıs unsuru kaçır? -emir sıgasında bir başkalık -fiillerde istifham sureti- mükemmel Türkçe.. Zavallı Türkçe! -...Bakiyyesi sonra).

Fiilde üçüncü unsur, şahıs unsurudur. Fiilde bunula şahıs, yani fail anlaşılır. Bildiğimize göre, (fail) denen şey idi. Bu, nasıl oluyor da fiile yapıyor? Fiil ile kaynaşıyor, kayboluyor? Burada, zamirlerin isme mütemmim ve muzaf ileyh olduğunda isimdeki izafet edatını kendi cinsine çevirip, bazan onu kendi yerine yalnızca bıraktığını hatırlamalı. Hani, (senin kitabı) terkibi (senin kitabın) olup, bazan da yine tam bu manada olarak bundan yalnızca (kitabın) parçası kalmaz mıydı? Burada da öyle.. (Ben geldi), (sen geldi), (benler geldi) veya (bizler geldi, (senler geldi) veya (siz geldi), (olar geldi) yerinde (ben geldim), (sen geldin), (biz geldik), (siz geldiniz), (onlar geldiler) deniyor.. Bazan da şahsı gösteren zamirler veya -(Ahmet geldi) misalindeki (Ahmet) gibi- isim halindeki failler bütün bütün gidip yerlerine yalnızca (geldim), (geldin), (geldik), (gediniz), (geldiler) kalıyor. Eğer fail daima ve mutlaka dışarıda kalsa da fiilin içinde kendine bir nişane bırakmasa idi, Türkçeye gayet basit cihetinden söylemek için emekleyen bazı acemilerin dediği gibi, (ben geldi), (sen geldi), (biz geldi), (siz geldi) deyip ıkımp kalacaktı.

Şahıs unsuru, fail unsurudur. Fail ise, fiile böyle yapışık halde bulunduğu, sırf zamirdir.. Kavaidecilerin (zamir fiili) dedikleri şeydir. Böyle olunca yani şahıs unsuru kırık ve bitişik nev'inden zamirden ibaret olunca bunun esasen üç ve cem'ileriyle beraber altı

(*)Ispartalı Hakkı, SMM, C.3, S.67, s.234-236, İst., 3 K.evvel 325.

olması lâzım gelir. Filhakika da böyledir. Bütün ana sığalarda tamam tamam altı şahıs unsuru bulunur. Yalnız emir sığasında, mütekellimin kendi nefesine emrine abes olacağı için, mütekellimin müfredi de cem'i de yoktur. Fiil-i iltizaminin mütekellim şahısları olan (geleyim, (gelelim) suretlerini emrin mütekellimi zannetmemelidir.

Şahıs unsuru, diye ayırdığımız bu nev'i -file yapışık- zamirlerin kaç türlü okuduğunu nasıl anlarız? Bunun için gâib şahıslarını esas tutmak şartıyla dokuz sığayı sıraya koyup bunlarda mütekellimleri muhatapları ve muhatapları ve gaibleri birer aramalıyız. Öyle yapacak olursak bu zamirlerin kaç türlü olduğunu anlamaya yol bulmuş oluruz. Haydi öyle yapalım... İşte, (gördü-uyudu), (görmüş-uyumuş), (görür-uyur), (görüyor-uyuyor), (görecek uyuyacak),

(Göre-uyuya), (görmeli-uyumalı), (görse-uyusa), (görsün-uyusun) diye sığaları dizip bunlarda sırasıyla altışar şahıs arayarak,

(Gördüm-uyudum), (gördün-uyudun), (gördü-uyudu), (gördük-uyuduk), (gördünüz-uyudunuz), (gördüler-uyudular)..

(Görmüşüm-uyumuşum), (görmüşsün-uyumuşsun), (görmüş-uyumuş), (görmüşüz-uyumuşuz), (görmüşsünüz-uyumuşsunuz), (görmüşler-uyumuşlar)

(Görürüm-uyurum), (görürsün-uyursun), (görür-uyur), (görürüz-uyuruz), (görürsünüz-uyursunuz), (görürler-uyurlar)..

(Görüyorum-uyuyorum), (görüyorsun-uyuyorsun), (görüyor-uyuyor), (görüyoruz-uyuyoruz), (görüyorsunuz-uyuyorsunuz), (görüyorlar-uyuyorlar)..

(Göreceğim-uyuyacağım), (göreceksin-uyuyacaksın), (görecek-uyuyacak), (göreceğiz-uyuyacağız), (göreceksiniz-uyuyacaksınız), (görecekler, uyuyacaklar)..

(Göreceğim-uyuyacağım), (göreceksin-uyuyacaksın), (görecek-uyuyacak), (göreceğiz-uyuyacağız), (göreceksiniz-uyuyacaksınız), (görecekler-uyuyacaklar)..

(Göreyim-uyuyayım), (göresin-uyuyasın), (göre-uyuya), (görelim-uyuyayım), (göresiniz-uyuyasınız), (göreler-uyuyalar)..

(Görmeliyim-uyumalıyım), (görmelisin-uyumalısın), (görmeli-uyumalı), (görmeliyiz-uyumalıyız), (görmelisiniz-uyumalısınız), (görmeliler-uyumalılar)..

(Görsem-uyusam), (görsen-uyusan), (görse-uyusa), (görsek-uyusak), (görseniz-uyusanız), (görseler-uyusalar)..

(.....), (gör-uyu), (görsün-uyusun), (.....), (görünüz-uyuyunuz), (görsünler-uyusunlar) suretlerini buluyoruz.

Sıraladığımız bu suretteki zamirleri ayırırsak bunları, mazi'i şuhudiye, fiil-i şartiyede bir surette, (m, n, ... k(g), niz, ler) şeklinde... Mazi-i nakliyyede, fiil-i muzaride, fiil-i halde, fiil-i istikbalde bir sûrette (m, sin, .. z, sniz, ler) şeklindeki ve fiil-i vücûbiyyede (yim, sin, .., yiz, siniz, ler) şeklinde bulunuruz. Emir sîgasına gelince, onda mütekellimler zaten yok.. Müfred muhatab iin hem şahıs edatı, hem de sîga edatı yok.. Muhatabın ve gâibin cem'inde (yniz, ler) şekillerini buluruz.. Emirdeki zamirlerin pek yarım yamalak olduğunu anlarız.

Şu halde (zamir fiili) denilen şahıs unsurları emrinkiler dışarıda olarak birbirine yakın dört nev'i, emrindekiler beraber alınırsa beş nev' oluyor. Yazıda, kullanılıştaki yapılan hesapsızlık, idaresizlik belki de bir şekle iinecek, gayet sade ve kullanışlı olacak imiş. Hani biz bazan (görmüşün-uyumuşun), (görmüşük-uyumuşuk), (görürük-uyuruk), (görek-uyuyak) gibi söyleyenlere, fiilleri bozuk tasarruf edenlere rast gelir de güleriz.. Keşke biz de böyle söyleyebile de şu nizamı heder etmeye idik!.. Ne ise, bunun tavır pek çok geçmiştir.

Sîgaların böyle, şahıslara göre, bir çok sûretlere tahvîl edilmesine (tasrif) denildiği mâlumumuzdur.

Emir sîgasında dikkate şayân bir nokta!.. Dokuz sîganın sekizinde, şahıs unsurları tamam ve yerli yerinde iken emrin müfred muhatabında şahıs unsuru yok.. Kezalik sekiz sîgada unsurları kat'iyyen değişmemekte ve şahıs unsurunun üstünde kendi halinde durmakta iken emrin müfred muhatabında bu da yok.. Emrin bu şahsı tamamiyle sâde ve her türlü fazladan pürüzden âzâde... Niçin? Türkçede emir sîgasının müfred muhatab şahsı bütün fiillerin istikaktan nasîbi olan isim ve sıfatların anasıdır. Gya ki üstadımız Veled Çelebi Efendi'nin tevcihi giibi- Türk, söze ve nâtıkıyyetini göstermeye başladığı

gün, âmiriyyetini, hakimiyyetini de meydana koymuş... Pürüzsüz, fazlasız, kısaca, dosdoğru söylüyor.. Gel! Git! Getir! Götür! Diyor.

Fiiller düz düz müsbette sûrette tasrif olunduğu gibi, nefy ve istifhâm sûretinde tasrif olunur.Nefy sûreti hakkında yeniden söz söylemeye hâcet yoktur.Nefy edatının yeri asıl mânâ unsurlarıyla sîga unsurunun arasındır.Fakat fiil-i muzârî bozukça...İstifhâm edatı ise, mâlum olduğu üzere (mi) lafzıdır.Bunun söz içinde anlatılacak nokta neresi ise oracığa yapıştırıldığına bakılırsa, fiildeki yeri son unsurun tamam tamam altı olmak lâzım gelir.Filhakîka, bunu mâzî-i şuhûdinin, fiil-i şartının bütün şahıslarıyla kalan yedi sîganın yalnız gâib şahıslarında fiilin tâ nihayetinde buluyoruz.

(Gördüm mü?), (gördün mü?) ilh... (Görsem mi?), (görsen mi?) ilh... (Görmüş mü?), (görmüşler mi?) ilh... (Görür mü?), (görürler mi?) ilh... (Görüyor mu?), (görüyorlar mı?)ilh... (Görecek mi?), (görecekler mi?) ilh... (Göre mi?), (göreler mi?) ilh... (Görmeli mi?), (görmeliler mi?) ilh... (Görsün mü?), (görsünler?) ilh... gibi.Bunların nefiylerine nefiy edatı hep kendi yerinde durur...

(Görmedim mi?) ilh... (Görmesem mi?) ilh... (Gömemiş mi?) ilh... gibi.Bu yedi sîganın emrinde ma'anda altısının mütekellim ve muhatap sûretlerinde istifhâm edatı, kâh böyle fiili nihayetinde ve kâh da zamir fiilin üstünde görünür.

(Görmüşüm mü?-görmüş müyüm?) ilh...Görürüm mü?-görür müyüm?) ilh... (Görüyorum mu?-görüyor muyum?) ilh... (Göreceğim mi?-görecek miyim?) ilh...(Göreyim mi?-göre miyim?) ilh... (Görmeliyim mi?-görmeli miyim?) ilh... ve (Görmemişim mi?-görmemiş miyim?) ilh...ilh... gibi.Emrin muhataplarında istifhâm yoktur.İltizâmî sîgasının muhatabında da böyle.Lisanda şaşmaz bir ittîrad ve yıkılmaz bir inzibât temini için istifhâm edatının dâima fiilin sonuna,fiildeki zamir şahsının altına getirilmesi arrzu olunur.

Anladık ki Türkçenin fiilleri, asıl mânâ unsurunca da,sîga unsurunca da,şahıs unsurunca da muntazam ve mükemmel ve bütün dünyanın lisanlarını imrendirecek kadar güzeldir. Denebilir ki unsurları birbirine vida ile takılıp sökülüp,bunların yazılışında,bizim dirayetsizliğimiz yüzünden meydana gelen ufak tefek sakatlıkların çaresi görülecek olsa, bu unsurları âdeta makina gibi işlemek,hatta makine ile işlemek kâbil olur.Böyle bir lisanın yanında, çapraşık, gayri kıyâsî fiilleriyle insanı şaşkın eden

Fransızca gibi lisanlar hasretinden,hasedinden büklüm büklüm olsa yeri vardır.Fakat neye yarar? Fransızca doğuşunda o kadar sakat ve biçimsiz iken kendisini söyleyenlerin,işleyenlerin himmetiyle bugün mükemmelliğin ve güzelliğin numunesi olmuş.Türkçe ise...Ne diyeyim?... Zavallı tali'siz Türkçe!..

Yok yok! Zavallı olan Türkçe değildir,T rkl kt r, biz T rkleriz.çünkü elimizden be kadar güzel, bu kadar kullanışlı bir lisan,bir terakk i madeni var iken, onu yoluyla işleyip, hakkıyla işletip genişletememişiz..İlerletememişiz.. Kendi elimizi, kendi dilimizi bağlayıp el ellerine, el dillerine muhtaç kalmışız.Fakat bundan sonra böyle olmayacak..Allah'ın keremiyle ve bizlerin gayret ve himmetimizle dilimiz işletilecek ve ışlatılacaktır.

şimdi de Türkçenin kullanışca mükemmelliğini gösteren diğer bir cihetine intikal ediyoruz.

(M ba'dı Var)

KONFERANS (*)

-Lisan-ı Osmanî Tedrisâtı Hakkında -

(Maarifin davetiyle Ispartalı Hakkı Efendi tarafından 29 Ağustos 325 tarihinde eski Mekteb-i Hukukta Mekâtib-i Rüştiye muallimlerine takrîr edilmiştir.)

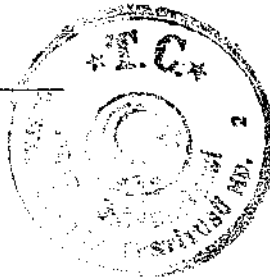
-İkinci Musahabeden bakiyye-

(Hülâsâ:Fiillerin mütemmimler alıp mürekkep olması -Fiillerin isim cinsinden mütemim olması -Fiil cinsinden mütemmimden mütemmim olması -Tam fiilden mürekkepliği -Nâkıs fiillerin isim cinsinden bir şeyle birleşmiş fiiller, fiil cinsinden bir şeyle birleşmiş tam fiiller, fiil cinsinden bir şeyle birleşmiş (nâkıs fiiller) mütemmimlerin esaslara tekaddümü kâidesinin mürekkep fiillere tatbiki -(Olmak) ve (etmek) masdarları -(İmek) fiili (fiil-i cevher) -... Bakiyyesi sonra.)

Ne diyorduk?.. Diyorduk ki bir kelime ile anlatılamayan mânâlar birden ziyâde kelime ile anlatılır..Bu usûl yalnız isimlerde cârî değil,masdarlarda ve bu tarikle fiillerde ve fiillerin müteferriat ve müştâkâtında da cârîdir. İşte bahsimiz bu noktaya gelmiş oluyor.

Fiillerin kökçe ufak bir değişme ile müteaddî olarak, meçhûl olarak, mutavî' ve müşârik olarak, müteaddî iken tekrar tekrar müteaddî olarak, büyük bir kolaylık temin ediyor. Bu bir iştir.. Fakat "lütü var olsun, eder ihsan ihsan üstüne" diye öğülmeye ve öğünmeye her cihetten lâayık olan keremi bol lisanımız bu kadarla kalmamış. Gökteki kullanıştan başka fazla bir kullanışa daha müsaade göstermiştir.. Çünkü ne olsa, gökteki kullanış yalnız bir kelime üzerine yüklenen bir kullanıştır. Halbuki isimlerde gördüğümüz vechile, bu kadri her vakit kâfi değil.. İşte lisan buna da çâre bulmuş.. Bir ana kelimenin yanına başka mütemmimler, muâveneler koyuyor da (aldı), (buldu) gibi geniş ve karanlık mânâların (su aldı), (fâide buldu) sûretinde biraz hudûdu darlaşıp tahassus ve taayyun

(*)Ispartalı Hakkı, SMM, C.3, S.70, s.281-283, İst., 24 K.evvel 325.

etmesine ve (görebildi), (bakıverdi) gibi bir birleşme ile fiillerde esasen mevcut olmayan başka bir işkilik hâsıl olmasına ve (gördü idi), (bakmış idi) gibi fiillerin zamanınca telakkîsınca yeni kolaylıklar bulunmasına ve böylece fiil makinesinin daha elverişli işler çıkarmasına meydan açık tutuyor.

Fiiller bu noktadaki mürekkepliği anlamak için ne yapmalı? Fiiller nasıl mürekkeb olur, sualınc nasıl cevap vermeli? Bunun için fiilleri kaç şekilde mürekkeb olup bunların içinde neler neler bulunduğunu alıştırmak lâzım gelir. Evet. Bunun için yüzlerce binlerce emsâl toplamalı, bunları ince ince yoklamalı.

Bunu da böyle yapıp bir emsâl sergisi açtık, farzedelim. Neler buluruz? Birinci derecede (su aldı), (fâide buldu) gibi şeyler önümüze çıkar. Buna da sîgalarla, şahıslarla işimiz olmadığından (su aldı), (su almış) ilh... (su aldım), (su aldın) ilh... gibi sözü uzatmaya mahal yoktur. (Su aldı) dediğimiz gibi (iş aldı), (kan aldı), (soğuk aldı), (hava aldı), (derd aldı), (belâ aldı), (ibret aldı), (ele aldı), (elden aldı), (ayak altına aldı), (geri aldı), (yukarı aldı), diyoruz. Kezalik (yol buldu), (çâre buldu), (karar buldu), (kararını buldu) diyoruz. (Aldı), (buldu) fiilleri manaları ziyadece geniş olan fiillerdendir. Mânaları o kadar umûmî ve geniş olmayan fiillerde bu yolu tutup, (başattı), (çene çaldı), (gerdan kırdı), (el koydu), (dirsek verdi), (ayak bastı), (yan çizdi), (can attı), (ömür sürdü), (tütün içti), (gün battı), (ay doğdu), (yıldız düştü) diyoruz. misalleri yüzlere çıkarmak gayet kolay.. Fakat buna hâcet var mı? İşte görüyoruz ki bunların hepsinde fiilin yanına isim cinsinden bir şey gelmiştir.. Fiilin isim cinsinden bir mütemmim almıştır. Bizim arayacağımız budur.

Fiilin yanına gelen mütemmimler, hal icâbı olarak, bazen (el etek öptü), (kan terlere battı), (yüz suyu döktü), (göz nûru sarfetti) gibi ikiz ve üçüz ve daha ziyâde olur.

Bu türlü mürekkeb tabirlerde mütemmim işi gören kelimeler, kendi fiillerinin ihtimal ki fâildir, mef'ûldür, tarafıdır, halidir, filanıdır. Fakat bizim burada dikkat edeceğimiz şey, bu değildir.. Bir kelime ile edâ edilemeyen mânânın birden ziyâde kelime ile edâ edilmesidir. Filhakîka mürekkeblerinin (buz tutmak), (ham olmak), (çoban olmak), (beniz atmak), (bıyık burmak), (göz kırpma), (yan çizmek) gibilerinde fâil mef'ûlü ayırabilmek bile kâbil olmuyor veya müşkil oluyor. Bunlar, hemen kaynaşp

yekpâre oluverecek kadar birbirine uygun ve tutkun... Bu hakîkati ispat eden delillerdendir ki isimlerde meselâ (sütlü aş) terkîbinin kaynaşıp (sütlaç) olduğu gibi, fiillerde de (ne olmak), (ne etmek) tabirleri bir vakitler (netmek), (nolmak) şekline dönebilmiştir.

Ana mânâları pek geniş olduğu için, dâima mütemmim olmaya muhtaç olan fiillerden (oldu), (olundu), (etti), (eyledi), (kıldı), (yaptı), (edildi), (kılındı), (yapıldı), (buyurdu) gibi bir kaç Arabîden ve Fârisîden ve sâir yabancı lisanlardan alınma mütemmimlerle birleşmeye pek meyyal ve pek alışıktır.

Bunlarda (hasıl oldu), (muhtaç oldu), (balığ mümeyyiz), (âşık oldu), (dildâne oldu), (hoşnûd oldu), (imtihan oldu), (imtihan olundu), (tahrib olundu), (imtihan etti), (tahrib etti), (şüphe etti), (hak etti), (kerem etti), (ikram etti), (tekâr etti), (tekerrüm etti), (şâd etti), (dîlşâd etti), (derûhte etti), (bertarâf etti), (cüstcû etti), (güftgû etti), (protesto etti), (prova etti) deriz. Bu da işin tabiatı icâbiyle, bu kadarla kalmaz.. (ihtiyaç hâsıl oldu), (herc ü merc oldu), (zîr ü zeber oldu), (maslahat idâre olundu), (müskilât zuhur etti), (ahd ü peymân etti), (maslatı iyi idare etti) şeklinde mütemmimler yavaş yavaş büyür. Ekizlenir, çatallanır.

Mütemmimlerin böyle cihetten isim ve sıfat ve sâire olması ve diğer cihetten de iki üç olmakla beraber Arabî ve Fârisî ve hatta mürekkeb Arabî ve Fârisî olması için hudûdunu açtıkça açar.. (Garg nûr oldu), (vesîle-i teşrîf oldu), (vâsıl-ı rahmet oldu), (ilân-ı harp olundu), (idâre-i maslahat edildi), (ifâde-i hâl etti), (irâe-i tarîk etti), (arz-ı ihtiyaç etti), (maslahatı hüsn-i idâre etti) gibi, Türkçenin tabiatı hilâfında, yavaştan başlayan yolsuzluk büyür, büyür.. Bu noktada, Türkçeyi ve Türkçe terkib işini kuru ve katı görerek mülemmâ ifâde denizlerinde dalmak yüzmek hevesinde ve hevâsında olanlar daldıkça dalıp, (mecrûhu'l fevâid oldu), (rıbka bende inkıyâd oldu), (tama'a-i nehîb-i hânumansuz harîk fesâd oldu), (üftâde-i muğak hevelnâk helâk oldu), (mir'ad sûr-numay cüz'iyât külliyât edildi), (yadigâr-ı sahîfe-i acâib nisâb kuttâb hâdisât edildi), (nûş-şerbet şehâdet etti), (tahrîk çarh-ı azîmet etti), (hüsn-i idâre-i umûr etti), (takvîm-i muâvecât muazzamât umûr-ı cumhûr etti) gibi dalgalara kapıldıkça kapılıp boğulur boğulur giderler.

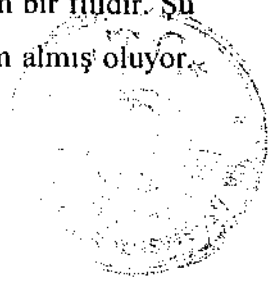

Terkîb işinde ihtiyaç hudûduna tecâvüz yapanlar ne yaparsa yapsın..İşin iç yüzü ve bizcesi pek sâdedir. Ne oluyor bunların hepsine fiil, isim ve sıfat ve zarf gibi isim cinsinden mütemmimler alıp eksiklerini yoluna koyar. Bunlar fiilin başka noktala nesi olursa olsun, bizim baktığımız noktadan mütemmimdir, işte bu kadar.. Bizce Türkçede meselâ (muhtaç oldu), (dâvâ etti) mânâlarını ifâde eden tek kelime olmadığından çâresiz terkîb yoluna gidip (muhtaç oldu) ve (dâvâ etti) diyoruz.

Fiillerin mütemmimler alarak eksiklerini doldurması bahsinden birinci nazarda öne çıkan şeyleri gördük. İkinci derecede göze çarpan (görebildi), (uyuyuverdi) gibi şeyler geldik. (Görebildik), (uyuyabildi), (görüverdi), (uyuyuverdi), (göreyazdı), (uyuyadurdu), (uyuyakaldı), (uyuyagitti) diyoruz. Böyle demekle ne yapıyoruz? İş yine sâde.. Fiile kendi cinsinden bir mütemmim vermiş oluyoruz. Bunda temel yerini tutan fiilin mânâsı daha geniştir, daha âmmidir. Mütemmim işi gören fiil bu mânâyı darlaştırıp tahsîs ediyor.

Misallerdeki (bilmek), (vermek), (yazmak) ve sâre gibi mânâlar bilmediğimiz (bilmek), (vermek), (yazmak) değildir. (Bildi).. Çok geniş bir mânâ.. O kadar geniş ki kendi hudûdundan aşmış, taşmış.. Buna başka bir fiili mütemmim koşmakla bu mânâyı iyice topluyoruz.. Birleşen iki kelimenin yeni ve daha husûsî bir mânâ çıkartıyoruz. (Verdi) kezâlik geniş bir mânâ.. Bu mânâyı gelen mütemmim fiil ile topluyoruz.(Yazdı) ve sâire de böyle. Hani, medreseden çıkma bir söz var:Kelâmda menât-ı hikem kayıdır derler.. Burada da kaydolan mütemmimin mânâsı nazarda.. Filhakîka, (görebildi) sözünde (bilmek) mânâsı çok değişik, çok şâmil.. Fakat (görmek) mânâsı biracık değişmiş..(Görebildi) demek ne tamam tamam (görmeyi bildi) demek. Ne de yalnız yalnız (gördü) demek.. Belki ikisi ortası bir şey.. (Görmeye muktedir oldu) demek. Diğerlerinde de bu haller mevcûd.

Şöyle bir bakmakla görüyoruz ki mürekkebin fiilin bu şeklinde mürekkeplik iki fiilin birleşmesiyle olmuş.. Fiilin birisi umûmî mânâlı bir şey.. Bunun ana mânâ unsuru da, sîga unsuru da yerinde.. Bu sebeple kendisi tam bir fiil. Bunun üstüne gelmiş olan diğer fiil ise vâkıâ sîgaca tasarruf olunamıyor, şahısca tasrîf olunamıyor, hep bir halde kalıyor.. Fakat kendisi tasarrufa ve tasrîfe kâbildir.. Bu sebeple bu da tam bir fiildir. Şu halde bu şekilde, tam fiiller, yine kendi cinsinden tam fiilleri mütemmim almış oluyor.. Bu şekil, tam fiillerin kendi cinsinden mütemmim alması demektir.

Bu nev'i mürekkeb fiiller için kavâidnâmelerde muntazam ve mantika uygun bir tertib ve tensîk yapılmamıştır. Bunların çokluk hatırları sayılmıyor. Bunlardan (bilmek) ve (vermek) ile mürekkeb olanları en çok kullanılanlarıdır. (Bilmek) ile mürekkeb olanlara (fî'l-i iktidârî) ve (vermek)le mürekkeb olanlara (fî'l-i ta'cîlî) derler.(Göreyazdı),(uyuyadurdu), (uyuyakaldı) gibi daha az kullanılan mürekkeb fiillere de sıra ile (fî'l-i takribî), (fî'l-i mükârebe), (fî'l-i müfâcee), (fî'l-i istimrârî), (fî'l-i istikrârî) denilir.(Yazadüştü), (yazageldi), (yazagitti) sûretindekilerin isimleri yok, kullanılması daha az. Bilmem bunlara fî'l-i ta'kîbî, fî'l-i istiğrâkî, fî'l-i te'yîdî dense olur mu?

Bu nev'i tam fiillerle birleşmiş mürekkeb fiillerin iştikâkı, tasrîfî, nefyi, istifhâmı için söyleyecek söz hemen yok gibi. Bu işler tabiatıyla temel demek olan ana fiilde olur ve hepsi kâidelerine uyar. Şu kadarı var ki fiil iktidârının nefyi bir ihtisâra, ufak bir teaddiyle uğraşmak... Meselâ (görebilmedi) denmiyor (göremedi) deniyor. Diğer cihetlerde kâideler sâbit ve muttarid... Meselâ iştikakta (görebildi), (görülebildi), (görünebildi), (görüşebildi), (görüştürülebildi), (görebilmiş) ilh.. Tasrifte (görebildim), (görebildik) ilh... Fî'l-i iktidârîden maadasının nefyinde (görüvermedi) ilh... istifhamda (görebildi mi?) ve (yazıvermedi mi?) ilh... deniyor.

(Mâba'dı Var)

RUSYA'DA MEKÂTİB-İ İBTİDÂİYYE'DE LİSAN-I UMUMİ (*)

Rusya'da Mekâtib-i İbtidaiyye hakkında tanzîm olunan kanun layihâsının bazı maddeleri Duma Meclisi'ndeki İslâm mebusların nazar-ı dikkatini celbetmekle ağza-yı mumâileyhin toplanıp lâyhânın üç maddesini kendi nokta-i nazarlarına göre ta'dil etmek istemişlerdir.

"Rus olmayan aileler çocuklarının Rusçayı bilmemelerine nazaran ibtidai mektebin birinci ve ikinci senelerinde Rus lisanı ile beraber mensup oldukları Kumuk lisanında tadrîs etmeli câizdir. Maamafih daha ilk seneden itibaren Rusça ta'lim edilir."

maddesi a'zâ-yı müslime tarafından şu sûretle ta'dil edilmiştir:

"Müslüman çocukları cemi'i ulûmda kendi kavimlerinin lisanıyla tederrûs ederler. Bu çocuklar Rus lisanının ta'limine ancak ibtidâi mektebin üçüncü senesinde başlayabilirler."

Duma Meclisinin maarif encümeni bu ta'dili reddetmiştir. Lâyiha-i mebhûs anhanın muhtaç tahdil görülen diğer bir maddesi de şudur:

"Mekâtib ibtidaiyyede tedrisat-ı diniyye için hazine-i devletten tahsis olunan para, yalnız Hristiyan dininin ta'limine mahsustur. Din-i mesih ile mütedeyyin olmayanlara gelince: Bunlar tedrisatı diniyye masarısını kendileri edâ etmek ve Rusya hükümetinden hiçbir şey almamak şartıyla mekteplerde kendi dinlerini ta'lim edebilirler."

A'za-yı müslime bu maddeyi de bir veche âfî ta'dil etmek istemişlerdir:

"Her yerde etfal-ı müslimin için tedrisatı diniyye mecburidir." Maarifin encamı bu ta'dili kabul etmemiştir.

(*) (İmzasız Yazı), smm, C.3, S.70, s.283-284, İst., 24 Kevvel 325.

Ümem-i gayr-i mesihîyenin, lisan kemiyetlerini tederrüsten bahis olunan maddeyi de: "Müslümanların sakın oldukları mahallerde çocukların kendi lisanlarını ve dinlerini birlikte teallüm etmeleri mecburidir." diye ta'dil etmek istemişler ve fakat burada muvaffak olamamışlardır. Duma meclisindeki oktobilistler sol taraf a'zasını muhaliflerine bakmayarak ekseriyetle müslüman mebuslarının ta'dilatını reddetmeye muvaffık olmuşlardır.

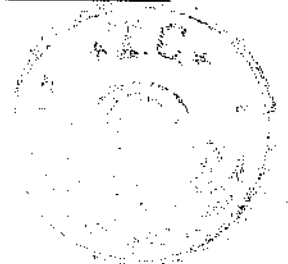
RUSYA'DA TÜRKÇE (*)

Petersburg'dan Osmanişir luid gazetesine yazıyor:

Duma meclisinde son günlerde Rusya'nın Rus olmayan malikinde bulunan mekteplerde tedris olunan lisanlara karşı müzakerat ceryan etmiştir. Rusya'daki İslâm mekteplerinde tedrisatın hangi lisan üzre icrâolunacağı pek ziyade nazar-ı dikkati celbetmiştir. İslâm fırkası reisi bu mekteplerin tedrisatı umumiyesi için mutlaka Türk lisanı talep etmiş ve Tatar lisanı edebiyata malik olmadığı halde lisan-ı Türki'nini müterakki ve mütimmeden bir lisan olmasından dolayı bilinmesi her Tatar için lazım olduğunu söylemiştir. Hasmamdıf (Heyder Has Mehmet) Efendi'nin talebi kseriyyet ile kabul edilmiş ise de esbâb-ı siyasiden dolayı reddolunmuştur.

Çünkü Rus nasyonistler lisan-ı Türki'nin Rusya'da tedris edilmesi tehlikeli bir şey olduğunu söylemişlerdir. Panislamizm nümayişleri Rusya'da günden güne tezâyüt etmekte olduğundan şimdi lisan-ı Türki İslâm mekteplerinde lisan-ı tedris kabul edilecek olursa bunun Panislamizm nümayişlerini daha ziyade teshîl edeceği söylenmişti. Hatta bazı Rus nasyonalistleri "Panislamizm tehlikesinden" bile bahsetmişlerdir. Bunun üzerine lisan-ı Türki'nin tedrisi suret-i kat'iyyede men edilmesine karar verilerek Tatar lisanı kabul olunmuştur.

(*)(İmzasız Yazı), SMM, C.3, S.70, s.283-284, İst., 24 K.evvel 325.

KONFERANS (*)

(Maarifin davetiyle Ispartalı Hakkı Efendi tarafından 29 Ağustos 325 tarihinde eski mekteb-i hukukta mekâtib-i rüştiye muallimlerine takrîr edilmiştir.)

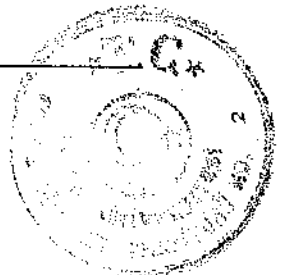
-İkinci Musahabeden bakiyye-

(Hülasa:Nakıs fiillerin fiil cinsinden mütemmim alması -Nakıs fiillerin isim cinsinden mütemmim alması- Mürekkebi fiilleri tasnif (isim cinsinde bir şeyle birleşmiş fiiller, fiil cinsinden bir şeyle birleşmiş tam fiiller, fiil cinsinden bir şeyle birleşmiş nâkıs fiiller) -Mütemmimlerin esaslara takdini kaidesinin mürekkebi fiillere tatbiki- Olmak ve etmek mastarları- İmek fiili (fi'l-i cevheri).....Bakiyyesi sonra).

Mürekkebi fiillerin iki tam fiilin birleşmesiyle mürekkebi olanlarını da geçtik. Sıra (gördü idi), (uyumuş imiş), (görür ise) diyoruz.Tam fiillere bu (idi), (emiş), (ise)kelimeleri uyuntu etmekle ne yapıyoruz? Şüphesiz, basit fiilde olmayan bir fâideyi temin etmiş, fiile bir hususiyet, bir başkalık vermiş oluruz.. Bunlar da hikaye gibi, rivayet gibi, şart gibi sığanında olmayan bir mânâ, bir koku hasıl ediyoruz. Uyuntu ettiğimiz bu (idi),(emiş), (ise) kelimeleri nedir? Bakılsa bunlar da bir fiildir.. Çünkü bunlar da zaman da var, şahıs da var.. Fakat fiil olmak için lâzım olan şeylerden asıl mânâ unsuru yok.. Asıl mananın unsuru olmadığı gibi, unsursuz olarak varlığı da pek belli değil.Demek ki, bunlar fiil ise bile kırıntı ve nâkıs birer fiil. Filhakika bunlara hallerine ve gördükleri işlere muvâfık olarak (iâne fiilleri) derler. Bunlardan birincisi (hikâye fiil iânesi), ikincisi (rivayet fiil iânesi),üçüncüsü (şart fiil iânesi) olduğu da malumdur.

Mürekkebi fiillerin bu şekilde ne görüyoruz? (....idi), (....emiş), (....ise) şeklindeki gayet nâkıs, gayet kapalı mânâların (gördü idi), (görmüş imiş), (gördü ise) gibi açıldığını tam bir şekil aldığını görüyoruz.Demek ki bu şekilde, nâkıs fiiller kendi cinsinden mütemmim alıp tamamlanmış oluyor. Vâkıâ iâne fiilleri nâkıs fiilleridir. Fakat tam fiilin yanında bu nakıslık bertarâf olup gidiyor.

(*)Ispartalı Hakkı, SMM, C.3, S.71,s.298-300, İst., 31 K.evvel 325

Yalnız Yalnız üç sîgadan ibaret görünen îâne fiillerinin asıl fiil sîgalarından hangileriyle birleştiklerini yoklayacak olsa, hemen cümlesiyle birleştiklerini görürüz. îâne sîgaları o kadar uysal ki mahzur olmadıkça hemen hemen bütün sîgalarla karışıp badaşırırlar. Yalnız bunların hâl ve mahiyeti arkadaş oldukları sîgaların hâl ve mahiyetine mübâyin düşmemeli. Meselâ (geldi imiş) demez (gele ise) ve (gelse ise) denemez. Kezalik (gelsin idi) ve (gelsin imiş) ve (gelsin isin) de demez. Çünkü bu sûretlerde iki sîga arasında mübâyinet ve dargınlık var. (Gelsin ise)dendiği varsa da bundaki (ise) başka mahiyetidir. Bu gediklik geçince, sîgaların birleşmesi usûlü makine gibi işletilerek, (geldi idi), (gelmiş idi), (gelir idi), (geliyor idi), (gelecek idi), (gele idi), (gelmeli idi), (gelse idi), (gelmiş imiş), (gelir imiş), (geliyor imiş), (gelecek imiş), (gele imiş), (geleli imiş), (gelse imiş)..

(Geldi ise), (gelmiş ise), (gelir ise), (geliyor ise), (gelecek ise), (gelmeli ise).

Denilir. Sîga isimlerine (hikâye), (rivâyet), (şart) kelimeleri takılarak bunlara sıra ile (hikâye-i mâzî-i şuhûdî), (hikâye-i mâzî-i naklî) ilh... (Rivayet mâzî-i naklî)ilh... (Şart mâzî-i şuhûdî) denildiği de malumumuzdur.

îâne fiillerinin tasrîfinde şahıs unsurları nereye yapıştırmalı? Akla geleceği gibi ve sâir sîgalar da olduğu veche ile fiilin, yani mürekkep heyetin sonuna yapıştırmalı. Filhakika öyle yapıp,

(Geldi idim), (geldi idin), (geldi idi), (geldi idik), (geldi idiniz), (geldi idiler)..(Gelmiş idim) ilh...(gelir idim) ilh... (Geliyor idim) ilh... (Gelecek idim) ilh... (Gele idim) ilh... (Gelmiş imişim) ilh,ilh... (Geldi isem)ilh,ilh...

Deniliyor. Yalnız (hikâye-i mâzî-i şuhûdî) ile (şart mâzî-i şuhûdî) de.

(Geldim idi)ilh... (Geldim ise)ilh...gibi nadiren bir sapıklık olduğu oluyor.

îâne fiillerinin ilk heceleri olan (l) lerin çok kere büsbütün atılıp yalnız ikinci hecelerin kaldığı ve bu halde cem-i mütekellimlerdeki (k) lerin takıldıkları haceler kalın olduğu zaman (k)olduğunu biliriz. Bunları ortaya döküp sözü bereketlendirmeye mahal yok.

Asıl mânâ unsurundan mahrum gibi gördüğümüz îâne fiilleri bu eksiklikten dolayı fiile yordaklık ediyor. Bu kadarla kalmalı mı? Hakikat, bunlar bu kadarla kalmıyor.. İsim familyasından bazı kelimelere de hizmet edip onlara zamanca, şahısca bir kullanış veriyor. Hani, ana mânâsı geniş fiiller isim familyasından mütemmimler almaz mı? Bunlar da onlar gibi bir nevi fiil işleklığı gösteriyor. İşte (su idi), (su imiş), (su ise)... (Var idi), (var imiş), (var ise)... (Soğuk idi), (soğuk imiş), (soğuk ise)... gibi tasarruflar bu cümledendir. Bu noktada sözü uzatmayalım da bu tasarrufda da (badi-i ketal ve melal idi) gibi baş ağırları bulunduğunu hatırlayiverelim.

Îâne fiillerinin nefyi, (değil) kelimesiyle oluyor. Niçin? Bilmem... Bulduğumuz misallere , misallerde gördüğümüz hallere bakarak, şimdi mürekkeb fiilleri de tabii bir sûrette tasnif ve taksim edebiliriz. Görüyoruz ki fiil başka bir kelime ile birleşip mürekkeb olduğu vakit, ya isim cinsinden bir şeyle birleşiyor.. Kendi cinsinden bir şeyle birleşme halinde, ana fiil ya tam oluyor, ya nâkıs bir fiil oluyor.. Her iki halde de mütemmim yerinde gelen fiil mutlaka daha has, yani maruf tabir veche ile ehas ve buna nisbetle ana fiil e'am oluyor. Demek ki, tahlil ediyoruz diye bu kadar tafsil ettiğimiz, mürekkeb fiiller esasen üç nev'i:İsim cinsinden bir şeyle birleşmiş fiiller, fiil cinsinden bir şeyle birleşmiş nâkıs fiiller.

Nakıs fiillerin isim cinsinden br şeyle birleşmesini başlı bir nev'i saymıyoruz.

Mürekkeb fiilleri böylece tasnîf ettikten sonra buraya dokunan pek ince ve pek yeni bir şeyden bahsetmeden geçemeyeceğim.

O şey ne?Hani,mürekkeb isimler üzerine yürütülen mülâhazalar arasında,Türkçede mütemmim kelimelerin esas kelimelerden evvel geleceği hakkında,bir söz söylememiş mi idim? İşte onu buraya tatbîk edeceğim.

Diyorum ki Türkçede bütün mürekkeb tabirlerde ve hatta sözün terkiibinden mütemmim kelimeler evvel kelimeler sonraya kalır.Bu mürekkeb isimlerde nasıl olduğunu söyledik. Şimdi de bulduğumuz şu üç nev'i mürekkeb fiillerde bunu arayalım. Su aldı, fâide buldu, hasta oldu. Tabirlerinde aldı, buldu,oldu esastır. Su, fâide, hasta kelimeleri bu esasların eksik cihetlerini tetemmüm eden birer mütemmimdir. Bunun (olmak) mahiyetinde olanları (lâzım) dır, (etmek) mahiyetinde olanları (müteaddî) dir.

Bütün fiil anaları, bütün fiilleri, lâzım ve müteaddi itibariyle iki kelimeyeircâ edip (olmak ve (etmek) demek mümkündür, bunların mânâları dâiresi o kadar umûmîdir, o kadar şamildir. Bu iki kelimedenden biri daha atılmak lâzım gelse ille de yalnız bir kelime kalır ki o da (olmak) tan ibarettir. Filhakika (olmak) mânâsında sâir fiillerdeki fazlalıklar, hususiyetler, hudud yoktur.(olmak) aslı, gönül kadar saf, denizler kadar geniş, geceler kadar karanlıktır. (Doğmak), (olmak), (ağlamak), (gülmek), (kırmak), (kesmek), (atmak), (tutmak) gibi bütün lazım ve müteaddi manalardan birer sıfat alınarak (doğucu olmak), (olucu olmak), (ağlayıcı olmak), (gülcü olmak), (atıcı olmak), (tutucu olmak), denilmekte her şey olup biter. Demek ki (olmak) manası bütün mânâları yutan analar anası bir mânâdır. Demek ki (olmak) fiili en hakiki bir fiildir.

(olmak) mânâsı em saf bir mânâ olmakla beraber büsbütün hududsuz değil.. (Oldu) denildi mi, (ne oldu?) gibi bir şüphe gelmekle beraber, bir varlık mânâsı da kendini gösteriyor.. Gûyâ ki (oldu) denilince (mevcud oldu) denilmiş oluyor. Halbuki bu da kayıdır. Biz ise hududdan kuyuddan tamamen kurtulmuş, hakiki,asli,cevheri bir fiil istiyoruz. Biz bir fiil istiyoruz ki mânâsında bu kadar da fazlalık bulunmasın, mânâsı büsbütün sudan olsun. Evet, mülâhazamıza göre bir cihetten (olmak), (olunmak), (olucu), (olmuş), (olunmuş) gibi ismiyete âid dokuntusu, diğer cihetten (oldu), (olmuş), (olur) ilh... gibi fiiliyete aid sîgaları yolunda ve tamam bir fiili, sâir fiillerden mümtaz ve büsbütün başka bir fiil gibii telakkî edip de bütün fiillere sas ve merci' olacak bir (fi'l-i aslî) bir (fi'l-i cevherî) diye kabul etmek olamaz.

Mülâhazâ bu noktaya dayınca, (idi), (imîş), (ise)den ibaret üç sîgası olan ma'hûd nâkıs fiiller hatıra tebadür eder. Evet, bunda zaman ve şahısvar, asıl mânâ yok gibi. Bu noksan ise burada bizim aradığımız bir kemâldir. Bundan sîga ve şahıs edatını attıktan sonra ne kalırsa buna bir (mek) ilave edince, zahiren kırıntı ve hakikate üssü'l-esas olan fiilin masdarı (mek) sûretinde naz ederek meydana çıkar. İşte sarf-ı ilmî ve itibârî bir şey olan bu masdarın da adı (fi'l-i cevherî) dir.

Şu kadar asır güzel lisanımızın sînesinde kendini saklamış olan bu nâzenin (fi'l-i cevherî), lisan meselelerinde pek derinlerde fennî ve mantıkî usûller ile dalgıçlık eden büyük üstadımız Emrullah Efendi'nin himmetiyle keşfolunup ısm-i âlimâne ve muhterem millete takdîm ve hediye edilmiştir. Bu kıymetdâr keşf, iki üç sene olana kadar, (Türkçe sarf ve Nahiv) ile (Osmanlı lisanı) ismindeki kitaptan evvel

kavâidnâmelere girmemiş, teessüflere şayan olarak hâlâ böyle lisan muallimlerinden çoğunun mechûlû bulunmuştur.

(Fî'l-i cevherînin), hal veya muzârî sîgası (ben Türk'üm), (sen Türksün), (o Türktür), (biz Türküz), (siz Türksünüz), (onlar Türkdürler) sözlerindeki (üm,sün,dür,üz,sünüz,dürler) parçalarından ibarettir ki bunların (zamir fiili) ve (zamir isnâdı) denilen şeyler arasında buluruz.(Dır) sûretindeki gâib sîgasına edat haber diyenler, korkulur kidaha epeyce zaman derleyip gidecekler.

(Olmak) masdarı kıymetçe (imek) fiil-ii cevherî, ne epeyce yakın bir mevkîde bulunduğu (görmüş olmak), (görücü olmak), gibi şeylerden başka (görür olmak), (görüyor olmak), (görecek olmak), (görmeli olmak), sûretinde sâir fiillere karşı bir imtiyâaz gösteriyor.Bunlardan başka da (imek fiilinin) eksik kalan sîgalarının yerlerini de dolduruyor.

Tekrar hatırlara koymuş olayım ki bu mülâhazalar, hep gelişi güzel hatıralardan, mahzurlardan ibarettir. İstense bunlara karşı kucak kucak... Kolay kolay itiraz dermeyân olunabilir. Fakat yaptığımız ne bir hod-furûştur, ne bir da'vadır. Belki bir hasbihaldir, bir kıyl ü kâldır. Onun için eksiğine artığına bakılmamalıdır.

Artık epeyce fazla kaçan fiil bahsine de nihayet verelim de, edatlar üzerine birkaç söz söyleyip (tedrisâtı nasıl yürüteceğiz) maksadını icmâl ederek lakırdıyı keselim.

(Mâba'dı Var)

KONFERANS (*)

-Lisan-ı Umûmî Terdrîsâtı Hakkında-

(Maarifin davetiyle Ispartalı Hakkı Efendi tarafından 29 Ağustos 325 tarihinde eski Mekteb-i Hukukta Mekâtib-i Rüştîye muallimlerine takrîr edilmiştir.)

(Hülâsâ:Edat -Müstakil edatlar -Gayr-i müstakil edatlar -İsim teşkiline yarayan edat -Arabî ve Farisî kelimelerden yapılan teşkilât ism-i isti'male yarayan edat -Fiil teşkiline yarayan edat -Fiil-i tasrîfe yarayan eat -...Bakiyyesi sonra.)

Edat isim ile fiilden büsbütün farklıdır. Çünkü isim bir şey gösterir. Fiil hem bir şey gösterir. Hem de bu şeyin zamanını ve sahibini tazmîn eder.Edat ise, kendi başına, kendi hesabına bir şey göstermez, âlet mesâbesinde kalarak isim ile fiile öte beri meyancılık ve hizmetkârlık eder. Bunu biliriz.

Edatların isme ve fiile böylece hizmetkârlık etmesinde en evvel göze çarpan bir cihet var.. Bunlar hizmet ettikleri kelimelere ya bitişerek onlarla beraber yürür.. Yani bitişmeyerek onların ilerisinde gerisinde bulunur. Nitekim (sütlük), (sütçü), (sütlü kahve) sözlerrindeki (lük, cü, lü) parçaları, etle tırnak gibi yapışma sûretinde, isme bitişmişlerdir. Kezalik (südü), (sütçüyü), (süde), (südcüye) sözlerindeki (y, yü, e, ye) parçaları, ayakkabı gibi takılma sûretinde isme bitişmiştir. Ve keza (süt içildi), (içeceğim) sözlerindeki (y,l) ve (di,ecek) ve (m) parçaları,yapışma ve takılma suretiyle, fiile bitişmiştir. Amma (işti'hâ ile içtim), (sıhhat ile içtim), (fâidesinden nâşî içtim), (su gibi içtim), (südü de içtim; suyu da), (içerim de, içmem de), (hem içerim, hem içmem), (ne içerim, ne içmem), (ya içerim, yahut içmem), (yemekten evvel içerim), (erken içerim), (yazın içerim), (sabahleyim içerim), (çok içerim), (kaynayınca içerim), (severek içerim), (seve seve içerim) sözlerindeki (ile, için, den nâşî,gibi, de, hem, ne, ya, yahut, den evvel, erken, yazın, sabahleyin, çok, kaynayınca, severek, seve seve)kelimeleri isme fiile bitişmemiş, onların yanında gölge gibi kalmıştır.

(*)Ispartalı Hakkı, SMM, C.3, S.73, s.329-331, İst., 14 K.sânî 325

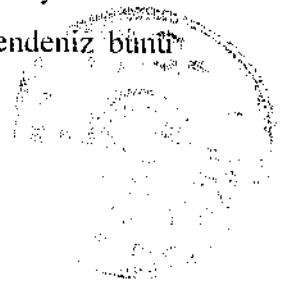
Bu misallere, bu misallerdeki hallere ne zaman edat en ibtida iki kısım: bir kısmı muttasıl ve gayri müstakil, bir kısmı munfasıl ve müstakil. Muttasıl ve gayri müstakil edatlar hem kırıntı ve hem uyuntu halindedir.. Munfasıl ve müstakil edatlar ise kendi başına iş göremese ve uyuntu halinde bulunsa da kırıntıhalinde değildir.

Müstakil nev'inden olan edatların (ile, sebebiyle, hasebiyle, için, den nâşî'e mebnî gibi, de, dahi, hatta, ise, ise de, şayet, eğer, gerçe, sonra, başka, kâh, bazı, belki, çünkü, zira, bile, hatta, işte, artık, daima, asla, fakat, hemen, meğer) falan falan gibi hayli ifrâdî var. Bunlardan başka (binaenaleyh, binaberin, ezcümle, liecel, bâlâ ihtiyâr, bilâ ihtiyar, bissılhate ve'lâfiye, maatteessüf, âlelâde, bir vecche bâlâ, âle vechettafsil, hakikâten, rağmen) ve sâire gibi şeyler de bu zümreden... Hatta bşzım kavâidcilere göre (evet, hayır, hay hay, ah, oh, eyvah, hayfa, vah, elhazar, zinhâr, haydi) gibi nidâlar ve bukuvvetteki kelimelerle bunlarla beraber.

Söz içinde mânâlı ta'dil ve tatmin etmek yolunda iş gören bu nev'i müfred ve mürekkep kelimeler hizmet ettikleri kelimelere alelâde hallerde tekaddüm eder. Bunlar onların mefûlû olur, zarfı olur, hâli olur ve sâiresi olur.(âh), (eyvâh) gibi nidâlar ise mânaca da müstakildir.. Yanında bulundukları kelimelerin tabîde değildir. Bunların her biri başlıbaşına bir cümledir. Bu sebeple bunları kurubiber edat saymak doğru değildir.

(Müstakil edat) namıyla telakki ettiğimiz bu nev'i kelimeleri tahlil etmek gâyet uzun ve güç bir iştir. Bunları bu kadarla bırakmak çaresizliktir. Bunları bu kadarla bırakıp diğer kısma gelem.

Asıl edat lafzı müstakil olmayan edatlardır. Çünkü yalnız bunlar kırıntı halindedir, âlet mesâbesindedir. Bu nev'i edatlar,, ya isme hizmet eder, ya fiile.. Ya i'mâle yarar, ya isti'mâle.. Yani bunlar isme de yapışır, fiile de yapışır. Bu yapışma ile yeni bir kelime teşekkül eder, ya evvelden müteşekkil kelime maksada göre kullanılır, hülâsâ, bunlarla isim teşkil edilir, tasarruf edilir, fiil teşkil edilir, tasrif edilir. Bu sûretle asıl edat diye saydığımız bu sınıf pek tabî dört nev'e ayrılır:Teşkiline yarayan edat, ism-i isti'male yarayan edat, fiil teşkiline yarayan edat fiil-i isti'male yarayan yani tasrife yarayan edat... Bu tasnif çocukların zihnini yormayacak sâde bir tasniftir. Onun için bendeniz bünü tercih ve tervic ediyorum. Bunları sıra ile birer birer gözden geçirelim.

Birinci derecede, isim teşkiline yarayan, bunlar takım takım... Birtakımı (lük, luk, cü, lu, süz, cük, ciğiz, cak, cağız, ca, sı, msı, mtrak,deş, daş) gibi bir isimle, bir sıfattan başka bir kelime teşkiline hizmet eder. (Kömürlük); (odunluk), (yeşillik), (karanlık), (kömürcü), (odunlu), (kömürsüz), (köycük), (kasabacı), (çocukcağız), (Türkçe), (balsı), (pekmezisimsi), (ekşimtrak), (sarımtrak), (yoldaş) gibi. Bunların bazısı pek işlek bazıları kullanılmaz halde metrük... Bir takımı (m-m, n-n, n-, nin-sı...-y, m-mez, n-niz, lerin-leri, li, de, den) gibi birden ziyâde kelimeleri terkiplerle bir kelime işi gördürmeye hizmet. (Benim kitabım), (senin kitabın), (odanın kapısı), (dağ başı), (onbaşı), (sütlü kahve), (dağda bağ), (etten kale), (baştan kara) gibi. Bunlarda da türlü türlü haller var.. Birtakımı (mek, mak, meklik, maklık, me, ma, ş, yiş, m, l, n, ş, t, dir, dürt, dürttür) gibi masdar nev'inden kelimelere yarıklık eder. (Görmek), (bakmak), (görmelik), (bakmalık), (görme), (bakma), (görüş), (bakış), (görüm), (bakım), (görülme), (görünme), (görüşme), (bakışma), (bakıtmak), (baktırmak) ve sâire gibi. Bunlar da türlü türlü... Bir bakıma (yci, vci, ynici, vnici, n, en, yn, vne, n, yk, vk, ak, gn, kan, gan, ağan, gin, gün, kın, gın, ç) gibi. Müştak kelimelerden yeni kelimeler çıkmasına vâsita olurlar (görici), (görücü), (korunucu), (gören), (bakan), (kesik), (düşük), (ürkek), (kırık), (bozuk), (korkak), (döğüşken), (çalışkan), (alıngan), (kaçagan), (gergin), (düşkün), (şaşgın), (dargın), (güleç) gibi. Bunların içinde pek çok şeyler, aralarında pek çok başkanlıklar var.

İsimlericem' haline getiren (ler) takıntısı da bu nev'i edatlardandır. (Lar) edatı bunların aralarına da girer, sonralarına da takılır. (sütler), (sütlükler), (benim kitaplarım), (odaların kapısı), (sütlü kahveler), (dağ başları), (onbaşılar), (dağda bağlar) ve sâire gibi. Bu nev'i edatlar, birbirine tehâdül eder. (Sütsüzlük), (sütlüksüz), (sütlüksüzlük), (sütsüzlükten), (sütsüzlüklerinden) gibi. Son misallerde (süz-lük-ler-y-den) sûretinde boş edat birbirine tedâhül edip yüklenmiştir. İhtara hâcet yok ki yaptığımız iş, bu nev'in şöyle üstüne ve hatıra gelenleri söyleyi vermekten ibarettir. Yoksa bunların daha pek çok emsâli ve pek çok ince farkları vardır

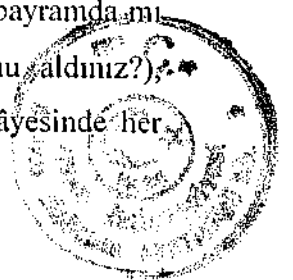
İsim bahsinde biraz önce söylediğimiz vechile Arabî ve Farisî kelimelerden bu türlü teşkilât yapıldığı zaman Türkçe edatlara bedel, çokluk Farisî edatlara tufunup Arabî kalıplara dökülürler. Farisî'den (kâh, sitân, zâr, sâr, lâh gide) gibi mekan ve zaman gösteren, (y, y, mende, yâr, nâk, ver, yen) gibi nisbet gösteren (âr, kâr, gâr, ger, bân, vâr,

ân, vân) gibi faaliyet gösteren, (vâr, veş, âsâ, mâmend, sân) gibi teşbiye gösteren, (dan) gibi alet ve (çe) gibi tasvîr gösteren edatları alıp (sehergâh), (güzergâh), (Tabistan), (Arabistan), (âlezâr), (sengsâr), (meygede) gibi, (Bağdadî), (dermend), (huşyâr) ve emsâli gibi (hâridâr), (gâmkâr), (bağban) ve emsâli gibi, (divanevâr), (mâhûş), (cennet âsâ) ve emsâli gibi (rindan) ve (tarihçe) gibi binlerce lügatler ibtida' ederler. Arabî kelimeleri (mef'al, mef'il, mefâl, fâ'il, mef'ûl, fi'al, fâ'il) gibi kalıplara döküp, (mektep), (menzîl), (miftah), (kâtip), (mektup), (gammâz), (hüveyn) gibi genişlikler ihtira' ederler. Kezalik masdariyyet için (y) ve (yet) edatlarıyla (siyâhî), (hünerverî), (cahiliyyet), (âdemiyyet) gibi tasarruflar yapmak yoluna giderler. Bizim (ce) yerine Fârisînin (ene) edatıyla (câhilane) tıflane derler.

Ne yaparlarsa yapsınlar, ne derlerse desinler, burada dikkat edilecek nokta şudur: Böyle mülemma ve süslü tabirlerin a'malini lügatçıye ve lügate bırakmalı, isti'malinde itidali tecavüz etmemeli.

İkinci derecede ism-i isti'male yarayan... Edat bunlar ötekilerden daha az ve daha toplu.. Mef'uliyyet edatları diye tanıdığımız (y, yi, h, ye, de, den) parçaları bu nev'in en yüzde kerestesi.. Kezalik sıfatların üstüne gelen (en, pek) kelimeleri de bunlardan. Gördüğümüz (lik, ci, li, cek, ceğiz, ce) ve (m-m, n-n, n-ym-mez,...) kırıntılılarıyla, istifhâma yarayan (mi) edatının ve (ile, için, üzre) ve sâire gibi müstakil vasıtaların burada da işleri var. Burada sözü uzatmak için diyebiliriz ki birinci derecede görülen edatlarla yeni kelimeler meydana gelir, bu kelimeler lisanın demirbaş malı olarak mal defterine, lügatnâmesine yazılır. İkinci derecedekilerde bu hazır lügatler söz içinde aşağı yukarı yürütülüp kullanılır, bunlardan istifâde edilir.

Sözü kısa keselim..Fakat (mi) edatı hakkında bu münâsebet üzerine bir misal ile nazarları celbetmek haksızlıktır. Çünkü söz içinde şüpheli görülüp anlatmak istenen noktaya kolayca yapıştırılıveren bu mübarek edatın kullanılışı zannolur ki lisanımıza vergi bir şeydir. Meselâ (İzmir'den biraderden bayramda posta ile mektup almak) gibi bir sözü, (İzmir'den mi biraderden bayramda posta ile mektup aldınız?), (İzmir'den biraderden mi bayramda posta ile mektup aldınız?), (İzmir'den biraderden bayramda mi posta ile mektup aldınız?), (İzmir'den biraderden posta ile mektup mu aldınız?), (İzmir'den biraderden posta ile mektup aldınız mı?) sûretinde bu edat sâyesinde her şüpheli noktastan didiklemek ne hazenin bir kolaylığıdır.

Üçüncü derecede fiilin teşkiline yarayan edat... Bunlar da takım takım.. Bir takımı (l, n, ş, t, dır, dirt, durttur) gibi bir nazardan fiile, bir nazardan masdara âid... Bir takımı (yei, ynici, n, en) ve sâire gibi keزالik bir cihetten fiile, diğer cihetten müştak isimlere ve sıfatlara âid... Birtakımı (dı, miş, r, ar, yer, ver, ecek, acak, h, meli, malı, se, sin, sun) ve (up, yup, hli, yeli,yalı, yınca, yince, dikçe) teşkiline hâdim... Elbette bunlarda da bir çok iş var.

Dördüncü derece de, fiilin tasrîfine yarayan edat... Bunlar ismin isti'mâline yarayan edatlara tekabül ediyor gibi... Sanki fiil sîgaları bu nev'i edatlarla isti'mal yoluna giriyor. Şu farkla ki, bunlarda isimleri işleten edatlardan fazla hüküm ve isnad kuvveti de var. Bu da bunların fi'l-i cevherîden ruh almasından ileri geliyor.

Fiil bahsinde aşağı yukarı dört-beş şekil içinde bulduğumuz (zamir fiil)ler işte bu nev'i edatlardan ibarettir. Vâkıâ, zamirlere edat denmek âdet değilse de, bunların kırıntı şeklinde kalan bu nev'ine, o nazarla bakmak yanlış bir şey değildir.

Ucundan tutup çektikçe çorap gibi sökülen edat bahsini de burada kesip artık maksadı icmâle başlıyoruz.

KONFERANS (*)

(Maarifin davetiyle Ispartalı Hakkı Efendi tarafından 29 Ağustos 325 tarihinde eski Mekteb-i Hukuk'ta, Mekâtib-i Rüştiye muallimlerine takrir edilmiştir.)

-İkinci musâhabeden bakiyye ve son-

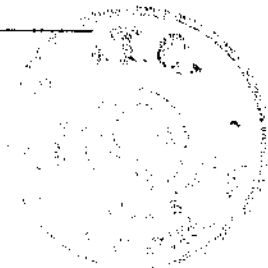
(Hülâsa: Meselenin ana çizgilerini tekrar - Lisanımızın âtisi için fikirler -Hatime)

Sözü çok uzattık. Meseleyi, toplu tutmaya o kadar çalışmakla beraber, dallandırdık ve dağıttık. O haldeki asıl maksûd olan ihet ikinci üçüncü derecedeki tafsîlât arasında, karışacak ve gâib olacak dereceyi geldi. Bunun için sözü büsbütün keserken, işin ana çizgilerini bir daha kabartıp yüze çıkartmak fazla olmaz.

Tedrisâtı nasıl yürüteceğiz? Söz bunun üzerine idi. Evet tedrisâtı nasıl yürüteceğiz? Bunda birinci esasımız sâelik. Her ne ki sâededir onu alacağız. Her ne ki sâde değildir onu bırakacağız. Bu esasa binaen tedris işinde her şeyden evvel kitebî bir tarafa koymuş gibi hareket edip, kâideleri lisanın kendi sînesinden çıkaracağız.. Talebelerimizi bu türlü çalıştıracğız, bu yolda harekete alıştıracağız. Hele, muallim kitabı veya kitapları süzmüş ve elemiş olarak bu usûle dökülecek olursa, işin çorap sökülür gibi kendini göstereceğı, kendi kendine kolaylaşacağı şüphesizdir.

İşte bu emniyetle, bu kuvvetle işe girişeceğız. Her şeyden evvel, söylediğimiz sözlerin birtakım parçalardan hâsıl olduğunu, onları şakirdlerimizin kendilerine parçalattıracağız, göstereceğız, her soydan sözler bulup, bunları ortaya dökerek parça parça, didik didik ettireceğız. O haldeki herkes bir söz karşısında kalınca onu kendi başına söküp parçalarını görmeye göstermeye meleke hâsıl edecek... Kelimeyi taksim ederken, peşin peşin kelime üçtür, beştir, deyemeyeceğız. Kelime bizde kaç cins ise, o cinsleri câmi' misalleri, gelişigüzel, fakat bizde evvelden düşünölmüş hazırlanmış olarak ileri sürereceğız. O haldeki herkes bunların türlü değil, üç veya beş türlü olduğunu ayan ayan görecek, bunlara ayrı ayrı adlar takılmasına ihtiyaç hissedecek. Biz o zaman buna şu

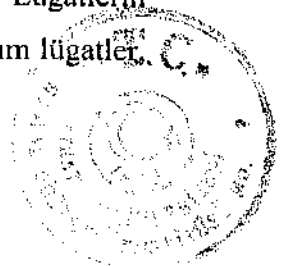
(*)Ispartalı Hakkı, SMM, C.3, S.74, s.344-345, İst., 21 K.sânî 325.

buna şu ismi ve buna şu ismi versek nasıl olur? Gibi ufak ufak yardımlar edeceğiz... Tarif ezber ettiremeyeceğiz.. Kâide ezber ettirmeyeceğiz.. Şakidlerimizi anlaşılamazefsunlar okuyan bakar körler haline düşürmeyeceğiz.. Papağanlaştırmayacağız. Onlar meseleleri, kâideleri anlayacak. Anladığını icabında anlatacak. Anlayan elbette anlatır, anlatamıyorsa anlamamış demektir... Dâima hissettireceğiz ki Türkçe Türkçedir. Türkçede meramı Türkçe lügat ile, Türkçe kâide ile anlatmak ve yazmak asıldır. Arabiyye Farisiyye dökülmek, tutunmak bid'attir... Sözlerin, cümlelerin mütemmimlerle yavaş yavaş nasıl büyüdüğünü göstereceğiz. Hülâsâ, gücü dâima kolay cihetten kavrayıpkolaylaştıracğız.

Bunlardan başka da bazı şeyler söylemek isterdim... Öyle şeyler ki onların herbiri ancak bu kadar birer musâhabeye sığabilir. Meselâ cümleye ve cümlelerin mütemmimlerine dâir, yazıya imlâya, ponktuasyon denilen işaret-i tahrîriyyeye dâir kiraata dâir lisanımızın bu günlerde gazeteler ağzına düşen sâdeleştirilmesi işine dâir, birer musâhabe daha yapılabilse, diyordum... Vakit bulabilirsek belki de şu ramazan gecelerinde bir şey yaparız.

Bugün görüyoruz ki kavâid fikri tezelzülde... Herkez bir akılda, herkes başka bir ictihada tabî. Lisan ve kavâid âleminde adeta bir anarşi bir fetret hükümfermâ: İş konunu buluncaya kadar bu hal devam edecek. Bu da bir inkılaptır. Bu fetret esnasında işin sevk ve idaresine bakanların, muallimlerin, kalem sahiplerinin basîreti lâzımdır. Bunlar da lisanın âfisi için birtakım esaslı fikirler olmalı. O fikirler nedir? İşte hatıra gelenleri geliştüzel koyuyorum: Türkçe kelimelerle anlatılabilen mefhumları Türkçe söylemek.. Olabildiği kadar Arabî ve Farisî terkip yapmamak.. Arabî ve Farisî ve Fransızca lüzumsuz kelimeleri yavaş yavaş taranak, atmak.. Kendi kendine Türkçeleşen lügatleri hüsn telakkî edip bunların emsâlinin çoğalmasına yol açmak.. Kelimeleri ağızdan çıktığı gibi yazmaya adım adım yaklaşmak.. Türkçe kelimelerin yazılışında mantıksızlık üzerine nazarları celb ile mantığa uyan misallere imtisâl etmek.. Arabî ve Farisî kelimelerin imlâsında Türkçeye daha mülayim sâde şekilleri tercih etmek.. Dillere dolaşan lafzi ve mânevi galatları halatları ıslah ve tashîh yolu tutmak.. Türkçede temiz İstanbul Türkçesini numûne tutarak sâdeliğe doğru biraz daha ilerlemek.. Lügatlerin mânâlarını tahdîd ve lâiyne gayret etmek ..Türçenin bir taraftan yeni yeni lâzım lügatler.

yeni yeni lâzım tabirler, ıstılahlar, umûm-ı müteârefe ve kelâm-ı kibar denilen meşhûr tabirler yolunda müteârif cümleler edinmesine himmetler sarfetmek ve sâre ve sâire..

Bunların her biri dediğim gibi birer musahabe ile tafsil edilmelidir. Fakat bu kadarı da işe yarayabilir. Bunları birer mühim esas gibi hatırlarda tutmalıyız, sıra düştükçe zemin oldukça nakarat gibi tekrar etmeliyiz. Bu esaslara taraftarlar peydâ etmeliyiz. Böyle yaparsak lisanımız için beklencen kemâl bemennihi teâla yakın bir istikbalde kendini gösterir.

Tekrar ederim ki söz çok uzadı. Fakat zannımca bu mesele bundan az sözle anlatılamaz ve anlaşılamazdı. Hâsılı bende,oruç yeken yakalanan herifin, bu kadar yemesem tutamayacağım, dediği gibi, bu kadar söylemesem hiç söyleyemeyeceğim, diyeceğim. Hani, Hoca Nasreddin -kuyuda gördüğü ayı çıkartmak için konu- komşuyu toplayıp sarkıttığı çengelin bir yere takıldıktan sonra kurtulmasıyla herkes sırt üstüne düşerek ayı gökte gördükleri vakit -çok yorulduk ama ayı da yerine getirdik dememiş mi? Bizim ki de hemen böyle.. Bimem ki ayı yerine getirebildik mi?

LİSAN-I DEVLETİN TERVİCİ MÜNASEBETİYLE (*)

Geçenlerde Avrupa gazetelerine gelen İstanbul havââlisi meyânında Osmanlı Bankasının daire-i maalikiye ile muhâberâtını Türkçe icrâ eylemesi Maliye Nazırı tarafında talep olunduğu mezkûr idi. Bankanın bu bâbda icbar olunduğunu yazan ecnabîler şu sırada böyle bir talebin intikâm-ı şahsîden maada bir şeye hamdolunmayacağını iddia eylediler. Delil olarak da Mâliya Nazırı'nın istikrâz meselesinden dolayı banka ile olan münazaatını ve (Türkiye Millî Bankası) denilen Sir Ernst Kassel Bankası'nın hey'et-i idâresine mensûp ve Nâzır-ı müşârtin ileyh ile münâsebât-ı destânesi mâlum olan bir İstanbul gazetecisinin Osmanlı Bankası aleyhinde muhâcemât-ı âhiresini gösterdiler. Lisan-ı resmi-i devletiñ tervicine müteallik olan böyle bir talep nâ-bimevsim görünmekle beraber tamamiyle haklıdır. Maamâfih menâfî-i devlet için elzemiyeti âşikâr olan bu talep eğer ihtilâfatın mevcut olmadığı bir zamanda vüvuka gelse idi te'sirâtı su-i takhimden mâsum kalırdı. İğbirar-ı nefsanînin cereyan-ı umûr-ı devlete te'siri hiç de câiz olmayan bir hâlet idiğünden ve temkin ile zabt-ı hiss-i hiddet ise rricââl-i düvel için elzem olan evsâftan bulunduğundan intikam-ı şahsiye mağlubiyet hakkındaki iddiaya inanmayacağım geliyor.

Her ne ise bu makalede bahseylemek istediğim şey lisan-ı devlet-i Osmââniyenin lüzûm-ı tervicine mütealliktir. Mâlum olduğu üzere Osmanlı Bankası esasen bir müessese-i Osmâniye değildir. Sermâyesi gibi idâresi dahi ecnebîlerin elinde olduğundan muâmelâtını Türkçe cereyan ettirebilmek fil vâki' banka üzerinde nüfûz-ı Osmâniyeti artırmak gibi iyi bir hal olmakla beraber irâsında hayli muhâlefete tesâdüf ediyor. Halbuki devletin devâir-i muâmelâtı Fransızca cereyan edip gidiyor da buna ciden itiraz eden bulunmuyor. Biz de Fransızca isti'mâline ibtilâ âdetâ bir illet olmuştur. Kendimizi "mükemmel Fransızca biliyor" diye tavsif ettirebiliyorsanız belki devletin sefârâtında birine lâyük akıl ve dâna bir diplomatı olmak üzere ileri bile süre biliyorsanız; Türkçede mühimme-i hâriciyemiz bulunduğu mâlum olan garâibdendir; daha garibi bu me'mûriin-i mühimmenin müslüman olmaları ve ana lisanlarının Türkçe bulunması

adam

akıllı

bir

(*)Halil Halid, SMM, C.5, S.109, s.81-82, İst., 23 Eylül 326.

lâyhâ-i siyâsiye tazmîne kuvve-i kaleminiz kifâyet edip etmemesinde hiç de beis yoktur. Bir iki satırlık derkenar yazmakta bile bir iki yanlış yapan me'murin-i mühimme-i hariciyemiz bulunduğu, mâlum olan garâibdendir; daha garibi bu memûrîn-i mühimmenin müslüman olmaları ve ana lisanlarının Türkçe bulunmasıdır.

Belki bir iki ufak devlet müstesna olmak üzere dünyada bizimkinden maada bir hükümet kalmamıştır ki onun hâriciye nezaretiyle sefâreti arasında cereyan eden muhârebâtı lisan-i milliden başka bir lisanda cereyan eylesin. Bugün bizim hariciye nezâretimiz ile sefâretlerimiz arasındaki muhâberât Fransızca cereyan edip gitmektedir. öyle "mükemmel Fransızca" bilenlerimizden ekserisinin yazdıklarını bir Fransız gösterseniz garabetin tertibât-ı mantığıyesinde bozgunluk ve şîvede gayr-i tabîlik olduğunu size söyler. Bundan dolayı olmak gerekir ki bir çok levâyih ve muhâberât ya ecnebî bir kâtibin veya hissiyât-ı Osmâniyesi bir ecnebîden pek de ziyâde bulunmayan kimselerin muâvenet-i tesvîniyesine muhtaç kalır. İmdi mahremiyeti elzem olan pek çok mevadd-ı resmiyenin cerâid-i ecnebiyeye aksi ihtimalini tabî görmek iktizâ eyler.

Bir Türkün diğer bir Türke sarf-ı umûr-ı resmiye-i Osmâniyeden dolayı Fransızca hitap eylesinde ne mecbûriyet-i (mantığıye) vardır. Bir türlü anlaşılamaz. Pek çok kimselerce mâlum olmayan halâtan bulunmak gerektirir ki süferâmızdan her birinin hâriciye nezaretine ahvaal-i câriye-i havî göndermekte oldukları lâyhâları sûretleri çıkartılıp berâ-yı mâlumat süferâ-yı sâireye gönderiliyor. Bedâyî'i icrattan sayılan bu usûl vâkıa bazı düvel-i garbiyye hariciye nezaretlerinin tedbirlerini takliden vaz' edilmiştir. Mamafih bais-i menâfi'-ii tedâbirden bulunduğu inkâr edilemez. Sûretleri beyne's-süferâ tedâvül ettirilen bu lâtihâlar hep Fransızca yazılmaktadır. Mektûm tutulmasında zarûret-i kat'îyye bulunmayan muhâberât ve evrâk düvel-i sâire tarafından fevâid-i milliyeyi te'minen neşrolunmak mu'taddır ki meşhur mâî kitaplar, sarı kitaplar ve sâireler münâsebât-ı beyne'l-milele taalluku bulunan mevadd-ı havî olarak vakt be vakt neşrolunup durmaktadır. Bu neşr-i vesâik usûlü neden ülkemizde tatbik edilmek istenilmiyor. Nitekim hidemât-ı hariciye tevcihâtı dahi -usûl-ı müttahizenin hilafına olarak- neşrettirilmeye başlandı. Hb mebusanda devletin münasebât-ı hariciyesine müteallik müzâkerât icrâsında bile istinkâfa itiyat artmaktadır. Bu babda isââbet-i iddiada olunan sebep gûya zülf-i yâre dokunacağı yani düvel-i mütehâbeden hiç birinin iğbirârına vesîle olacak mülâhazât sarfından ictinattır. Halbuki bu "zülf-i yâre"

"dokunur" iddiasıyla yalnız devletin münâsebât-ı hariciyesine müteallik olan mevadd-ı nâzike husûsî tutulmuş olmakla kalmıyor; bir de bu vesîle ile devletin muâmelât ve icraat-ı hariciyesi inzar-ı murakabe-i milletten mesdur kalıyor ki bu hal usûl-i meşrûriyet ile kâbil-i te'lif değildir. Osmanlılara mahsus nezâket-i cibilliyesinden birisi başka milletlerin vakar ve hissiyâtına karşı temâmi-i riâyet göstermek olduğundan vatan nezâket-i mevki-i siyâsiyesini pek âlâ bilen hey'et-i meb'ûsandan bile her mesele-i hâriciyemizin sûret-i tedvîrinin sağlanmasına gösterilen meyl pek acîbdir. Mahrem tutulması için esbâb-ı ciddîye-i hükümet bulunmayan muâmelât-ı siyâsiye elbette muhakeme-i ümmete olunmalı ve süferanın levâyih-i siyâsiyesi -zarûrî görülen istisnâlar veya ta'dillerden sonra- neşrolunmalıdır. Tâ ki millet-i me'mûrîn umûr-ı hariciyesinin diplomaside olan iktidar veya muvaffakiyetlerinin derecâtını anlaya ve onların mâlûmat ve muhâkemâtı ile müstefid ve mütenebbih ola.

İmdi neşr-i evrâk-ı lâzimesi meki'-i icrâya konuldukta usulleri olan Fransızca da mı neşrolunmalı yoksa tercümeleri yaptırılmak zahmeti mi ihtiyar edilmeli? İşte bir sual ki vürûdu insanı müteaccib eder. Hayır Efendiler! Mücebât-ı hakimiyyeti temyizde yanılmayalım. Sermâyesi ve muâmelât-ı hesâbiyesi ecnebî elinde bulunan bir bankanın hazine-i devlet ile olan muhâberâtını lisan-ı resmi-i devlette icrâ ettirelim, takdim'ül ehem ale'l mühim yolunda bir tedbir olur.

Muhâberât-ı beyne'l mülk vâsitâ-i müttahizesi Fransızca bulunmakla beraber İngiltere'nin ekser hükûmâta hitab-ı muâmelâtının lisan-ı millîde yeni İngilizce'de olduğu ve vatanımızda mahza teshilât-ı cemîle kabilinden bulunmak üzere evrak-ı vâridesine bir de Fransızca tercüme rabtedip lâkin tercümenin musahhîh olduğunu tekeffül cylemediği mâlumdur. Bu usûle Amerike sefâreti dahi ittiba' etmekle beraber Amerrika Konsolosluğu muhâberâtından bazıları sarf-ı tesrî-i cereyan-ı mashalat emeliyle Türkçe yazılıyormuş. Amerika'nın dersaadet sefâretine mensup bir zattan anlaşıldığına göre Amerika memurlarının bu kâbilden olan Türkçe muharrerâtına hariciye nezâretimiz Fransızca cevap veriyormuş. Halbuki banka ile olan münazaattan dolayı bir çok ecnebî gazeteleri lisan maddesinde dahi bize ifrâd-ı asabiyyet-i milliye ile tahzie etmektedirler.

DİLİMİZ İÇİNDE HURDA ŞEYLER (*)

Dilimiz, kadını gitmiş evlere benzemiş. Süpürülmemiş, silinmemiş, pılsı pırtısı yerli yerine konulmamış... Yiyiciklerimiz, giyeceklerimiz, kullanacaklarımız tozlar, topraklaar içinde kalmış...

Dilimize birçok şeyler, yolsuz gelmiş, yersizgirmiş... Birçok şeyler de yolunda ve yerinde çıkmış, âvâre olmuş, yâve olmuş. Burada yayıp sereceğim.. Hurda sergisinde teklif ve tekellüf, sıra ve nizam aranılmaz. Burada bir lügat noktasının yanında bir edebiyat maddesi... Bir imlâ hurdasının yanında bir kavaid noktası bulunabilir. Bunlardan bazıları yirmi yıl evvel yazılmış, köhnemiş... Bazıları daha bu akşam öyleşilmiş, dumanı üstüne, turfanda!.. Belki de bazıları zarif, bazıları turfa... Bazıları zarif, bazıları zırva!..

Bilirim, bizim memlekette, bizim dilde bu türlü hurdalar üzerine çok gösterişler, çok satışlar yapılmıştır. Korkarım bunlar da onların sonlara kalmışlarındandır. Ne yapalım, haksızlıklar kaldırılınca kadar bu böyle gidecektir... Ne çare, ağrısı olan ağlar. Keşke böyle şeyler yazılmasa, böyle yazılar okunmasa, ben bunları okuyanlardan utanacağım... Belki onlar da benden utanırlar da ödeşmiş oluruz.

1- Hûrda mı, Hurda mı?

(Dilimiz içinde... hurda şeyler) diyorum. Eski gönlüme uysam bunu (lisanımız içinde... hurda şeyler) şeklinde satmak isterdim. Hakikat bizim görgüye göre (lisanımız) demek varken, (dilimiz) demek, kalabalık değilse sersemliktir. Öyle ya, biz hâlâ bile (çocuklar) yerine (etfal) deriz, söylerken (et) diyebilsek bile yazarken (lahm) yazarız. Bu bize huy olmuş. Biz böyle alışıkız... Sonra da (hurda) kelimesinin imlasını bu hale getirmek, bunu vâvsızken vâvlı yazmak cahillik değilse imla bilmemektir. Bu cahillik, bu sersemlik eski zamanlarda, foraza bundan onbeş yıl evvel yapılsa idi, bunu yazan kalemin, hurda fersâ birtakım ağır ve ezici uzmanın hurda şinasların, hurda furûşlarının hurda söz

(*)İspartalı Hakkı, SMM, C.7, S.169, s.205-207, İst, 17 T.sani 327.

ve ta'riz ve ta'rizleri altında, tehzil diye ad koydukları yılan dişi maskaracılıkları ve maskaralıkları arasında hurdahaş olması şüphesiz. Bunların te'siri hâlâ bile üstümüzde kaldığı için söylerken, yazarken gönülde bir irkilme uyanıyor. Bu irkilmeyi bir sirkinme ile itivermek kolay olmuyor.

Bu kadar kaba sabalığa düşerek, ifadeyi bu kadar bayağılaştırmak, bütün bütünlüğü bilmemekten, süslü ifade yolunda beceriksiz olmaktan olmadığını ileri sürüp, bir nefescik alfıktan sonra, sözü (hûrda) ve (hurda) üzerine çevirebiliriz. Evet (hûrda) mı (hurda) mı? Yoksa (hurdâvât) veya (hûrdâ) mı? Kesin şu da bilinsin ki maksat, ne kitaplarda yazılı (hurda) kelimesinin imlâsı ile oynamak, ne de bunun ağızlarda yüz türlü tasarruf bulan nazlı haliyle gönül eğlendirmektir. Cesaretim, dilimizi hor görmek demek olan bir hâlete karşı direnmek, bu tecâvüze karşı koymak içindir. O sebeptendir ki bu kelime üzerinde biraz çerezleniyorum.

Türk ağzında (hûrdâ) olan bu Farisî kelime, hep Farisî halinde kalırsa bunda bir kibarlık, bir yükseklik tevehhüm olunur. Buna inanmak, hemen hemen umûmî bir tabiat olmuştur. Meselâ (kılıf), (kûlûbe), (pârâ), (parasızlık), (zâvâllı) diye söylediğimiz şeyleri yazarken, (ğılıf), (kulube), (pâre), (paresizlik), (zavâllı) ve hatta (zâvâllı) yapmaya özeniriz. Bu özenme bazan (pirasa)yı (pirhasa) yapmak derecesine kadar gider. Bugün velev ki bütün dünya (hâvâ), (hâstâ), (sâhtâ), (softâ), (hâlvâ) desin, bunları her yiğit mutlaka (havâ), (hasta), (sahte), (softa), (helvâ) yazacaktır. Niçin böyle oluyor? Çünkü bunlar hep kibar ve asil şeylerdi, bunların keyfine dokunmak olmaz. Ya Türkçe'nin keyfine dokunmak, Türkçe'yi kırıp ezmek? O.. yalnız caiz değil belki lâzımdır. Hülâsâ biz bu akla kulluk ederek deriz ki: (hurda) kibar ve asil bir tâbirdir. Çünkü geldiği yerden nasıl gelmiş ise öyle kalmış. Bozulmamış, bozmuş, Türkçe'nin yasağına boyun eğmemiş. Türkçe'yi kendi kanununa serfûrû ettirmiş. Demek ki bu ve bu gibi bize başka dillerden gelen lügatler hep hep pasaportlu birer ecnebîdir. Bizim memlekette ise ecnebî olunca imtiyazlı ve asâleti olmak da onun içindedir. Bakarız bu lügat nereden gelmiş? Geldiği dilde nasıl kullanılır ve nasıl yazılır imiş? Hepsine uyarız, hepsine başımızı ağzımızı uydururuz. Bazan bunların asıl sahiplerini bile geçeriz. (Salata) kelimesi Rumcadır, Rumcada (sad) harfî olmadığından bunu (sin)le yazmalıdır, diyen müellif bizde görülmemiştir.

(Hurda)yı böyle kibar şekilde kullandığımız vakit kendimize de bir kibarlık payı çıkarmış oluruz. San'ki (hâlvâ) demesini de bilirim, (helvâ) demesini de bilirim diyen herif gibi bir ağız şapırtısıyla şirinkâm olmuş, damağımızı tatlandırmış geçiniriz. Artık gelsin kibar tabirler... Bundan sonra (dil) diyemeyiz, (lisan) deriz, (zeban) deriz, (liisan-ı azebû'l beyân) deriz. (Uzûbet-i lisan)dan (şirîne-i suhan)dan söz açıp şapır şapır ederiz. (Eşek) demeyiz, (merkep) deriz. (Katır) demeyiz, (ester) deriz. (Köpek) demeyiz, (kelb) deriz. Böylece bütün açıkları doyurmuş, bütün eksiklikleri doldurmuş, olluruz. Hey, hey... bal bal demekle ağız tatlı olmaz. Lâkin kim anlar, kim dinler.

Bence (hûrda) sûreti, kibar (hurda) ile bayağı (hûrdâ) şekillerinin ortasıdır. (Vav)sız (hurda) isteyenleri büsbütün darıltmaktan korktuğum için kelimeye sâde bir (vav) ilâvesiyle (hûrda) dedim, kaldım. Şimdilik (hûrdâ) demek kabalıkta o kadar ileri gitmek olmaz. Ya (hûrdavât) nedir? Bu zırvadır (hûrdavât) şeklinde olsa da te'vile gelmez. Bu Farisî'den mi gelmiş, yoksa Arapçadan mı? Bu bir kelime mi, yoksa iki kelime mi? Bir kelime için iki kapı çalmak sonra da onu iki kapının da tanıyamayacağı hâle koymak doğrusu hünerdir. Hünerdir ama bundan dilimiz bir kâr etmeyince neye yarar.

2-Ne (Türk) Ne (Etrâk) Doğrusu (Türk).

Artık bizi (Türk) ve (Etrâk) şeklinde tanımasınlar. Biz -çûmâk gibi- vavlî (Türk)üz ama Arap ve Acem bizim adımızı böyle tanımışlar, böyle yazmışlar. Bu onların bileceği iştir. Biz öyle yazmayız. Bu da bizim bileceğimiz şeydir. Onlar bize (Etrâk) ve (Türkân) demişler. Elbette bu onların haklarıdır. Elbette bizden âdât alıp (Türkler) diyemezlerdi. Onlar bize başka ad takmamışlar. Bizi adımızla çağırmışlar. Bu da bir hak gözetidir. Bu hak gözetiş teşekküllere lâyıktır.

Biz bunları görmeyipte adımızı kâmuztan arasak.. Orada nasıl yazmışlar diye vehme düşersek iz'ansızlık bizimdir. Arap bu kelimeyi kâmusuna (Türk) sûretinde yazsın. Farzedelim ki bunu bir madde olarak kendine mâl etmiş de olsun. Bu halde bile (Tereke-yetrükü) yoluyla öz malımızı özgelere terketmek için özenmek abestir. Halbuki Arap böyle de yapmamış. Yapsa da bize bir şey tereddüp etmezdi. Böyleyken bizim

münasebetsiz bir gaayretle bu mübârek kelimeyi göz göre göre eksikli kusurlu yazmamız yollu değildir.

Kavâidcilerden biri (nâsıl) kelimesinin imlâsının kesip hükmederken (nasıl) yazmalı.. Çünkü bunun aslı (ne) ile (asıl)dır... Hoppala! Bunun imlâsı (nasıl) veya (nâsıl) değil (nâsıl)dır. Bu da (ne asıl) olduğu için değil, kelime (nâ-sîl) sûretinde hakkı verebilmek lâzım geldiği içindir. Böylece (Türk) kelimesinin sahih ve fenâ imlâsı vavla olmak gerekir. Bu da Arabın kâmusunda böyle yazılmış yazılmamış ve <Acemin kullânışında böyle gelmiş gelmemiş olduğu için değil fenn-i imlâ böyle icâb ettiği için böyledir.

Bilgiçlerin biri de demiştir (Türk) kelimesi (lisan-ı Türkî) ve (kâmus-ı Türkî) ve (akvam-ı Türkiye) gibi terkipler içinde vavsız ve serbest ve Türkçe kaldığı zaman vavlı yazılmalıdır... İhtimal ey kârî!! Sen de böyle düşünüyorsun. Çünkü (lisan-ı Türkî) ve (kâmus-ı Türkî) ve (akvam-ı Türkiye) gibi şeyler Farisî tarzında terkiplerdir. Türkçe terkipler değildir. Binaenaenleyh (Türk) kelimesi Türkün töresine göre yazılamaz... Evet, bu anlayışla müftülük sende kaldıkça vereceğim fetvâ budur. O halde ben de sana sorarım. Bu gibi terkipler Türkçe değilse bunları nasıl kullanıyorsun? Ben de kalkıpta meselâ (ihtimal değil) diyecek yerde (lâ yuhtemelu) desem (kabul etmem) yerine (lâ ukbelu) desem dinler misiniz? Hâ, gerçek sence o terkipler başkadır, öteki sözler yine başkadır. Bu sebeplebu noktada ben de susarım. Zaten ben kitap ismi olduğunu zaman bile (Türk dili) der giderim.

Bize de (Etrâk-ı bî-idrâk) diyenlere gelince onlara sorar. Siz hangi (bâ-idrâk)lersiniz? Afv idersiniz, ama başkaları tevkîr edeceğiz diye bize tahkîr etmek hakkınız değildir. Artık insâf ediniz, Türkün Türkçenin hakkını veriniz. Yoksa hak yerde kalmaz.

Her şeydengeçtik. Türke kendi adını doğru yazmaya olsun müsaade etmemek günahdır. Bizim adımız söylerken de (Türk)tür, yazarken de...

DİLİMİZ İÇİNDE HURDA ŞEYLER (*)

3-(Merba' ve Mik'abmetre) Demeli

İlim işi bir şey üzerine söz söylerken zora gitmek olmaz. Kullanılıp duran (merba') ve (mik'ab) ıslahatlarını bırakıp (dörleme),(dörtlemiş), (topuklama) falan gibi şeyler yakıştırmaya çalışmak tavsız ve tuzsuz olur. Bu sebeple bunları böylece kullanmak daha uygun bir iştir.

Bir adedin merba'ı nedir, mik'abı nedir, biraz biliriz. Bir adedin hesapça merba'ı onun kendi nefesine darb edilmesiyle elde edilir. Meselâ ikinin merba'ı dördttür. Dört... Fakat sâde dört değil... Merba' haline gelmiş dört.. Üçün merba'ı keزالık merba' haliinde dokuzdur. Şu halde iki metrenin merba'ı merba' haliinde dört metredir. Keزالık iki kilometrenin merba'ı dört kilometredir. Üç kilometrenin merba'ı, merba'ı dokuz kilometredir. Bir adedin mik'abı ise onu nefesine iki kere darbetmekle bulunur. Meselâ, ikinin mik'anı, mik'ab haliinde sekizdir. İki metrenin mik'abı da, mik'ab sekiz metredir. Bunlar riyaziyece hemen herkesin bildiği şeylerdir.

Hemen herkesin bildiği bu mesele hemen herkesin yanıldığı bir nokta var.

İnanılmayacak şey, fakat her gün görülen şey... Ağızlar, kalemler alışmış. (Merba' metre), (Merba' kilometre) ve (Mik'ab metre), ((Mik'ab kilometre) diyecek yerde (Metre merba'), (Kilometre merba') ve (Metre mik'abı), (Kilometre mik'abı) deyip gidiyoruz. Hesap kitaplarda, coğrafya kitaplarında, şurada burada, en yeni eserlerde (1) en yeni yazılarda bu sekâmet tedâvül edip durmaktır. Faraza Arap Trablus kıtasının mesâhası ne olduğunu öğrenmek istesek... Sorarız. Bir milyon kilometre merba'ı kadar diye cevap alırsız. Filhakika bunu yazan kitaplarımızda hep böyle (kilometre merba') diye yazmıştır. Böyle olsa yani kıtanın toprağı dedikleri gibi, bir milyon kilometre merba'ı olsa, hesaba

(*)İspartalı Hakkı, SMM, C.7, S.171, s.233-235, İst., 1 K.evvel 327.

(1)Hatta, müdakkik kardeşim muallim Mehmed Ali'nin (Amelî ve Tatbikî Yeni Hesap Dersleri) adıyla daha dün çıkan kıymetli eserinde (metre merba') tabiri eski haliyle, eski hübiyle kullanılmıştır.

uygun mesâha, milyon kere (yani bir trilyon) merba' kilometre olmak lâzım gelir. Halbuki sahil ve hakikî mesâha ancak bir milyon merba' kilometre kadardır.

Kezalik Monako prensliğinin arazisi bizim kitaplarda birbuçuk kilometre merba'ı.... Bu ise hesapça iki bütün ve bir rub' merba' kilometre eder. Halbuki hakikî mesâha yalnız birbuçuk merba' kilometredir, ziyâde değildir.

(Merba') tabirindeki sakatlık hiç farksız (mik'ab) tabirinde de caridir. Meselâ bu seneki Servet-i Fünûn nev-sâlinin 72. sahifesine bakalım. Orada yazıldığında göre Dicle Irmağı'nın mart aylarında her saniye döktüğü su, üçbin metre mik'abtır. Salnâmede, âdet vechile, (metre mik'abı) denmiş, mik'ab metre mânâsı murad olunmuş. Yoksa bu ifade yanlış olmayıp da doğru olsa ve hesap bunun doğruluğuna göre yapılırsa üçbin mik'abı yirmi yedi milyar mik'ab metre eder. Ne kadar azîm bir fark.

Akıllar almayan bu azîm fark nereden meydana geliyor? Mik'ab metre yerinde metre mik'abı demekten mi? Şüphesiz... Sakın işte bir vehim olmasın! Hayır, işte vehim yoktur, hakikat ve hesap vardır. Demir yollarında, çetin dağ parçaları gibi uçup giden o heybetli katarı çekip götüren nedir? Böyle hiç görünen bir hakikat değil mi?

İncecik bir kıl ki bütün yazan kalemlere takılmış, bütün yazıcıları büyük bir yanlışla sürüklemiş... Bu mühim hatayı şimdilik kadar gören ve gösteren olmamış mı? Olmuş. Ş. Sami Bey merhum bunu tâ Kâmus-ı A'lam'ının ilk cildinin başındaki ihtarlar arasında (1) arasında gözlere göstermiş, sonra Kâmus-ı Türkîsinde de yerinde yoluyla işaretlenmiş. Hiç bir vakit (merba' metre) yerine (metre merba'ı) demeyip daima daima (merbaa' metre) demeyi iltizam etmiş. Lâkin aldırın olmadıktan sonra neye yarar?

İki sözle anlatıvermek kâbil olan bir hakikat üzerinde bu kadar lakırdı fazladır. Fakat öyle adamlar var ki anlamazlar, inad ederler. İhtimal onlar -içlerinden birinin, ha Hasan Kara, ha Kara Hasan dediği gibi- ha metre merba'ı, ha merba' metre, ne ziyânı var? diyecekler. Öylelere karşı bir kaç söz daha daha çâresizdir. Onlara sorarım.. Meselâ

(1)Orada merba' kilometrenin Fransızca karşılığı olarak görülen (Métré carré) tabirleri (Klométré carré) olmak lâzım gelir.Böyle olması ya mürettibin yanlış veya müellifin zuhûl-i eser olmalıdır.

(çürük ayva) ile (ayva çürüğü) arasında fark yok mudur? Yoktur diyemezler. Çünkü kimse inkâr edemez ki. (Çürük ayva) sözünden anlaşılan şey (çürük)tür. Sözü biraz daha kısa ve biraz daha mübhem söylemek isteseydik (çürük ayva) ve (ayva çürüğü) yerinde yalnızca (ayva) ve (çürük) derdik. O zaman iki tabir arasındaki ayrılık ve başkalık apaçık gönünürdü.

Dil işlerindeki inceliklerle uğraşanlarca söz götürmez (vukûfiyet), (peşinen), (mümkinsiz), (vâriyet), (sekr-i hâl), (Ceneral Konsolosu) gibi şeylere çaresiz göz yumuyoruz. Bu da onlar gibi meşhûr galat sırasına geçiştirilirse olmaz mı? Olmaz... Çünkü bir şeyin meşhûr galat sayılmaası onun bozuk ve fasid olmakla kalmaasıyla, bozucu ve müfsid olmasıyla kâbil olur. Bir de onları sözünü bilmeyen âvâm öyle kullanır. Yoksa göze uzanan, sözün nâmusunu, haysiyetini gözetten kimseler bunlardan sakınır. Bâhusus ki merba'ı diyenler oldukça kalem ve ilim admlarıdır. Bunlar için bu sakata düşmemek kâbilidir ve kolaydır.

(Sekr-i hâli) veya (hâl-i sekre) yerinde (sekr-i hâl) diyenler sarhoş gibi adamlardır. Kim ne derse desin, (başkonsolos) ve ya süslü lisan ile (şehbender) demek varken bunu (Ceneral Konsolosu) sûretinde yürütüp durmak yolsuzdur. Bilmem ki ben buradaki (Ceneral) kelimesinden mertebeli bir asker anlamaktan güç kurtuluyorum. Yanlış daima yanlıştır. Yanlış, bulunmaz bir hind kumaşı gibi neye saklayıp durmalı.

Uzun sözün kısası, kullandığımız (metre merba'ı) ve arkadaşları yerinde ağzımızı düzeltip (merba' metre), (merba' kilometre), (mik'ab metre), (mik'ab kilometre) demek haysiyet ve hamiyet icap eder. Buna muharrirler, muallimler, mektepliler dikkat etseler ne olur.?

DİLİMİZ İÇİNDE HURDA ŞEYLER (*)

4- (Hey'et-i udûl) Tabirindeki "ayn" Nasıl Okunacak?

Uzak, uzak bir zaman... Uzaklardaki karaltıları yığın yığın görmeye, tek tek seçmeye başlamışız. Sanki çocuk halindeyiz. Çocukluk çağındayız. Soruyoruz, öğreniyoruz... Bunun adı ne? Bunun adı şu... Ötekinin adı? Onun adı da bu...

Bir karaltıdan, bir sığıntıdan sorduğumuz vakit bunun Türkçe adını bulup söyleyecek yerde (hey'et) demişler. Anlamışız ki bu bir birikintinin, faraza insan birikintisinin adıdır. Böylece yeni bir lûgat öğrenmişiz. Yine soruyoruz: Ne hey'eti? Ne yapan hey'et? Cevap veriyorlar: İhtiyar hey'eti, ihtiyarlar hey'eti, erkekler hey'eti, kadınlar hey'eti... Gezen hey'et, oturan hey'et... Bunları da öğreniyoruz.

Bunları böyle kullanıp dururken sonraları önümüze çıkıyorlar, işi çapraştırıyorlar. Bizim Türkçe sâde sâde söylediğimiz bu tabirleri (hey'et-i ihtiyariyye), (hey'et-i ricâl), (hey'et-i nisvan).. (Hey'et-i seyyare), (hey'et-i sakine) suretlerine ve sâir sûretlere koyarlar. Zar zor bunlara da aklımızı yatırmaya, ağzımızı alıştırmaya çalışıyoruz.

Günün birinde, adliye işlerimize çeki düzen verirken Frenklerin (gury jûri)sini Türkçeye alacak oluyorlar. Bunu - tabirini anladıkları vechile- buldukları gibi almıyorlar. Hamiyyet göstererek bir vakit başka bir tabire karşılık (kâziye-i mahkeme) (1) ıstılahını koydukları vechile -dilimizde bunun yerini tutacak daha elverişli bir şey arıyorlar. Kim ise hayır ve hamiyyet sahiplerinden birisi (hey'et-i udûl) tabirini buluyor. Böyle tuturaklı ıstılahlar dilimize biraz dokunsa da çaresiz kullanılacağı için Frenkçelerinden ehvendir.

Zaman ile, (hey'et-i udûl) tabirine alışıyoruz. Bunu kalıpla basar gibi yazıyoruz. Yazarken kolay, fakat okurken öyle değil. Ötre ile mi, üstün ile mi? Yoksa ikiside mi caiz? Ağızlara bakılsa öyle diyen de var, öyle diyen de... İkisi de olur, diiyen e de eksik değil.. Yazımızın elverişine ve okuyanların varışına nazaran, bunu (advel) gibi -yani kelimedeki ayını da vavı da üstünleyerek- okuyanları da bulmak kâbil.

(*)İspartalı Hakkı, SMM, C.7, S.172, s.254-256, İst., 8 K.evvel 327.

(1)Bu ıstılahı bulup koyan merhum üstad Büyük Haydar Efendi'dir,derler.

Görülüyor ki bunu güzel yazabiliyoruz. Fakat güzel okuyamıyoruz. Bir şeyi sebepsiz iki üç türlü okumak doğru olmaz. Hele bir vechi, bir hümmü yok iken (Arapça bilir misin? Uydur uydur söyle tarzında öyle de olur, öyle de olur, demek hiç kabul olunamaz. Bunun biri doğru öbürleri yanlış olmak lâzım gelir. Acaba hangisi doğru? Kitaplar yazmamış. Yazmışsa bile şüphe kalkmamış. O halde düğümü çözmeye biz de çalışabiliriz.

(Hey'et-i udûl)de iki kelime -birinin ucu perçinlenir gibi bir şey yapılarak birleştirilmiş. Anlıyoruz ki bu bir tepkidir. Terkip... Dillerde yoldur ki bir kelime anlatılacak şeyitek başına anlatmazsa onun yanına kelimeler koşulur, arkadaş edilir. İşte bu türlü zincirlemelere ve bu türlü zincirlere terkip derler. Buişe tabiatları ve kabiliyetleri itibariyle çokluk isim ve sıfat nev'inden olan kelimeler elverir. Şu halde terkiple birleşen kelimeler ya hep isim nev'indendir.. Ya bunların iki parçası isim ve bir parçası sıfattır. İsimler birleşmiş birbirine koşulmuş ise terkip, izâfidir. İsmın yanına sıfat konulmuş ise terkip, tavsiftir.

Bunu anladıktan sonra tabirdeki iki kelimeyi birbirinden ayırıp ayrı ayrı yoklarız. Öyle yapsak ne buluruz? Evvelâ (hey'et...) bu bir isim... Bir şeyi gösteren bir kelime. Fihakika bu bir birikinti, insan birikintisi gösteriyor. Nasıl ve ne iş yapan bir insan birikintisi? İşte bunu göstermek için (udûl) kelimesini buna koşmuşlar ve arkadaş etmişler. Acaba bu da bir isim mi? Yoksa sıfat mı? İsim ise arkadaşlarının eksikliğini tamamlayacak; sıfat ise onu tavsîf edecek. Giydiren kuşatacak, acaba hangisi, isim mi, sıfat mı?

(Udûl)e benzeyen bir çok kelimeler tanıyoruz. Bunların hepsini karıştırsak zihinler karışır. Sâdece aynın harekesi üstün ve ötre olmasını nazara alarak düşünelim. Hareke üstün ise kelime (cehûl) gibi (hamûl) gibi (ketûm) gibi sıfattır. Hareke ötre ise kelime ya (tulû) gibi (gurûb) gibi (zuhûr) gibi müfred-i masdardır, masdar isimdir... Ya ki (sudûr) gibi (sutûr) gibi (sutûh) gibi cem'-i isimdir.

(Udûl) kelimesi birinci ihtimal vechile bir sıfat ise bunun mezsûfuna uyması, mevsuf gibi müennes olması lâzımdır. Çünkü (hey'et) dilimizde bu türlü hallerde daima müennestir. Netekim (hey'et-i cehûle), (hey'et-i câhile), (hey'et-i ilmiye), (hey'et-i muhtalita), (hey'et-i azma) denir. (Hey'et-i cuhûl), (hey'et-i câhil), (hey'et-i ilmi) ve sair

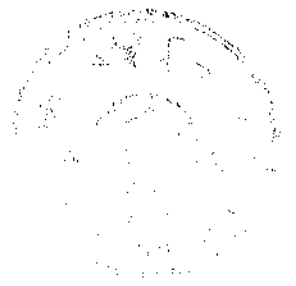

denmez. Binaenaleyh bu ihtimal kabul olunamaz... Kelime sıfat değildir. Kelimedeki ayn üstün olamaz.

Kelime ikinci ihtimal vechile müfred bir masdar veya masdar isim ise yoldan sapmak ve sözden dönmek, sapma ve dönme, sapış ve dönüş mânâsına gelir. Bu ise terkipteki maksada asla yakışmaz ve münasebet almaz. Böyle değil de üçüncü ihtimale muvâfık olarak cem' halinde isim ise terkipteki maksada ve itibara tamamen uyar. Çünkü bu bize mecellede (1) ve (racülün adlün) sûretindeki meşhûr misalde geldiği üzere aslında masdar iken isim ve sıfat halinde yani zât ve sıfatı birlik gösteren ism-i fâil halinde kullanılan adl kelimesinin cem'i olacağı gibi Frenklerce (gury jûri) denen ve mahkemelerde cinayet işlerinde ve bunlara benzeyen şeylerde vicdana göre kararlar vermek için intihab edilmiş yeminli oniki kişiden ibaret olan hey'etin tabiatındaki cem'iyet mâânâsı a da sarar ve kucaklar. daima kullanılan daima yazılan (hey'et-i vukelâ), (hey'et-i süferâ), (hey'et-i nazar), (hey'et-i düvel), (hey'et-i muallimîn), (hey'et-i kütübe), (hey'et-i müdîran) gibi terkipler bu mülâhazalara pek uygun düşer.

Bu mülâhazalarda yanılmak ise (hey'et-i udûl)deki (udûl)ün aynı üstün olamaz ötre olur. Bu mebhaste üstün de olur, ötre de olur, sözün artık kıymeti kalmaz.

(1) Madde 705 "adl,rahin ve mürtehinin emniyet edip de rehni yevdi' teslim ettikleri kimsedir."

DİLİMİZ İÇİNDE HURDA ŞEYLER (*)

5-Mesel mi, Darb-ı Mesel mi?

Atalardan kalma eskilerden gelme bir takım ince ve süzölmüş sözler... Döküle döküle döğme (dövme) olmuş... Çekiç gibi ezici, örrs gibi dayangan...

Bazısı ana sütü gibi tatlı, bazısı baba öğüdü gibi âhi... Fakat hepsi şifâlı, hepsi vefâlı... Bazısı kalıptan çıkmış örnek, bazısı örnek çıkaran kalıp... Bazısı kâideden doğmuş misal, bazısı misal doğuran kâide... Fakat hepsi kâr, hepsi fayda...

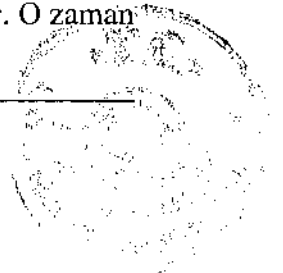
Ağırınca altına tartılmak yakışan bu değerli sözlere ne derler? Bazıları (Atalarsözü) der. Fakat bu sonradan bir şeydir... İhtimal (Atalarsözü tutmayan) yabana atarlar) sözüne bakılarak yakıştırılmış... Yoksa herkes bilir ki bunların herkesçe bilinen ve beğenilen adı (darb-ı mesel)dir, (durûb-ı emsâl)dir.

Darb-ı mesel... Durûb-ı emsâl... Mâlum, Arapçadan alınmış şeyler... Acaba Araplar böyle mi demiş? Kur'an'da "misl-i darb etti" ve "emsâl-i darb eder" sûretinde geldiğine bakılırsa, Arapça'da bu takım sözlerin adına terkip halinde (darb-ı mesel) ve (durûb-ı emsâl) denmemiş, sadece mesel denmiş.

Arapça'da sadece mesel denmiş iken bizim böyle terkiplerle darb-ı mesel ve durûb-ı emsâl dememiz neden? Acaba bunun sebebi, hikmeti ne? Onu aramalıyız.

Bir şey için tek ve basit bir tabir bulunamayıp da çaresiz çatalı ve mürekkep bir tâbire hâcet görüldüğü vakit, eldeki tek ve basit kelimenin yanına katılmak için, yakışık alacak kelimeler aranır, tutulacak noktalar ve münasebetler bulunmaya gayret edilir. Nitekim bütün mürekkep tâbirler böyle böyle aranacak bulunmuştur. Meselâ (at sineği)nin (sivrisinek)in tek bir kelimeden ibaret adları yok. Bunlar için ad aranırken düşünülmüş, bakılmış, görülmüş ki bunlar da birer sinek. Sinekten birer nev'... Birinde bir incelik, bir sivrilik var. Öbürü at ile yaşıyor. Bu münasebetleri gözeterek birine at sineği öbürüne sivrisinek demişler. Bunlar gibi böyle anlamayla meydana gelen mürekkep tâbirler bazan kaynaşır da tek kelimeymiş gibi yeni bir şekil alır. O zaman

(*) Ispartalı Hakkı, SMM, C.7, S.174, s.278-280, İst., 22 K.evvel 327.

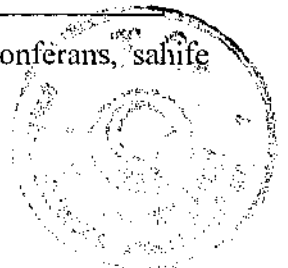
evvelce düşünölmüş münasebetler unutulur gider. Meselâ onbaşı ve sütlaç kelimeleri asıllarında (on-başı) ve (sütlü-aşı) iken sonradan bu hâle girmişler(1). Bu Türkçe'de böyle olduğı gibi Türkçenin istifade ettiğı Arabîyede ve Farisiyede ve başka dillerde de böyledir.. Meselâ (arz) ve (bahr) kelimeleri istenilen mânâları edâ edebilmek için (arz-ı hal) ve (bahr-ı sefit) şekline konulur. Bu esas hatırdâ tutulacak bir esastır.

Bu esası anladıktan sonra yine düşünelim... Fakat en evvel görüyoruz ki Arapça'da bunun adı tek kelimeyle sâdece meseldir. Terkip halinde darb-ı mesel değildir. O halde bu kısa ve basit tabir yerine niçin çatallı ve mürekkep bir tabir koymuşlar. Burada yine eski suale dönmüş oluruz. Gördük ki bunun bir sebebi, bir hikmeti yoktur. Bunu geçelim de haydi mesel tâbiri eksik kalmış, maksadı tam anlatamamış diyelim. O halde yapılacak terkipte temel yerini tutacak kelime yine bu kelime olabilirdi ve bunun eksikliğini tamamlayacak mütemmim kelime de Arabî ve Farisî terkipler kâidesince o ana kelimedenden sonra gelmek icâb ederdi, yani terkip (mesel-i darb) şeklinde veyâhut (mesel-i madrûb) halinde olurdu. Öyle olmamış da mütemmim kelime o ana kelimenin üstüne çıkmış. Bunun sebebi, hikmeti ne? Eski sual yine önümüze çıktı.

Bu noktada eski kavâidciler ağzıyla söz söylersek, deriz ki: (Darb- mesel) bir terkiptir. Terkiibi teşkil eden cüzlerin ikisi de isim kıymetinde olduğı için terkip (terkib-i izâfî)dir. (Darb) muzâf, (mesel) muzafun ileyh. Bu halde darb kelimesi ya masdar mânâsındadır ya bundan yapma isim mânâsındadır. Bunu sıfat mânâsında -yani- masdar bima'na meful veya (masdar bima'na fâil) olması mümkün değildir. Çünkü öyle olsa yani darb masdarı madrub veya dârib yerinde gelmiş farz edilebilse terkip, terkip-i tavsifi olup dediğimiz gibi mesel-i darb sûretinde bulunmak ve mesel-i madrûb veya mesel-i dârib mânâsında olmak lâzım gelir. Netekim bu te'vile uyan ecel-i mukazza manasına ecel-i kaza ve racul-i adil manasına racul-i adl tabirlerindehâl böyledir.

Darb kelimesi bu vechile mastar ve isim manasına olunca (masdarın mefulüne izafeti) dediklerine uygun bir halde, kendi mefulüne muzaf olmuş olur ve (misli darb) manasına gelir. Bu da daha açık ifadeyle (misl-i darb) etmek, darb etme, darb ediş ve Atalarsözü yerinde söylenmek, söyleme, söyleyiş demek yerini tutar.

(1)Sırat-ı Müstakîm Numara 60, Lisan-ı Osmanî Tedrisâtı Üzerine Konferans, sahife 123.

Böylece masdar mânâsında kalmış veya kalmamış, masdar kelimelerle isim halinde kelimelerin bu türlü terkinde birleştirilmesi dilimizde pek ileri götürülmüş bir iştir. Bunu tûl-i emel, hüsn-i amel, istirahat-ı kalb, ferağ-ı bal, huzûr-ı hâtır, ıslâh-ı nefis, tebdil-i hava, tezkiye-i nefis, terfî-i rütbe, istinâfi dava, iade-i itibar, icma'-ı ümmet, rü'yet-i hilal, idade-i maslahat, ilm-i'l arz tarzında iki tarafı müfred olanları bulunduğu gibi tahrir-i nüfus, teşkil muhakimâ, tezkine-i şuhûd, tercih-i beyyinât, tedâvül-i eydî, tesviye-i umûl, ihtilâf-ı eşkal, teşettüt-i âra şeklinde birinci cüz'ü müfred ve diğer cüz'ü cem' olanları da var. Birinci cüz'ün masdar mânâsı tamamen kalkıp isim mânâsı kaldığı yani birinci cüz'de cem' mânâsına istidlal nasıl olduğu vakit terâcim-i ahval, hukuk-i düvel, teddilât-ı efkâr, teâkibât-ı zuhur ve â'sar, ihtilâfât-ı eşkal ve süver şeklinde iki tarafı cem' misaller de eksik değil. Bunlardan biraz farklı olarak hasbihal, arzihal terkiplerinden ibaret iki tabir ise oldukça kaynaşmış, sarışmış bir parçalık haline yaklaşmış.

Geçen mülahazaları hatırdı tutarak sıra sıra dizerek misallere dikkatle bakalım. Bunlarda cüz'ler ayrı ayrı duruyor. Her cüz'ün mânâdaki payı açık açık görülmüyor. Bunların icâbında bir tarafa veya iki tarafa cem' halinde konabilirse de hepsinde de terkip sûretinde birleştirilmenin muvakkat bir iş olduğunu, bu iş bitince her kelimenin başı boş kalıp beğendiği yere gittiği pek belli. Bunların hiç birinde bir şeye damga gibi ad olmak hali yok. Darb-ı mesel terkihi hasbihal ile arzihal tabirlerine yazılışda da benzeyememiş benzese bile (Atalarsözü)nü ifade etmekte (darb)ın mânâda hakkı ve âlakası yok iken bu cüz'ünde cem' edilmesi yolunda gidilmesi fazladır. Terceme-i hal terkinde ise terceme kelimesinin mânâda hassası olduğundan durûb-ı emsâl buna kat'a benzemez.

Şu kırpık mütalaaları daha da uzatmak mümkündür. Ne kadar uzatılırsa darb-ı mesel tabirine böyle sapı da yanında olarak (Atalarsözü) mânâsına gelmesi o kadar sarsılıp gevşer.

Kâh kendi aklımıza göre, kâh kavaidcilerin hesabına göre yaptığımız didikleyişler üzerine anlıyoruz ki mesellerimizin ismini Arapdan alırken yalnız mesel diyecek yerde gaflet etmişlerdir. Bunun kullanışına yarayan ve meseli yerinde ayıran mânâsına gelen

darb kelimesini de beraber alıvermişler. Gûya ki ağacı dalıyla, budağıyla yapıya yerleştirmişler. İşte yanlış bu noktadan başlayıp sürüklenmiş, gelmiş.

Bu neye benzer? Yeni aya hilal ve görmek yerinde ru'yet dendiğine bakarak ihtimal daha süslü olsun diyerek yeni ayın adına hilal yerine ru'yet-i hilal demeye benzer. Bu böyle olduktan sonra darb-ı mesel tabirinde olduğu gibi ru'yet-i hilalin ru'yât-ı hilâlât veya ru'yet-i ehille sûretinde iki tarafın cem'ilenmesini ve kezâlik darb-ı mesel iradı dendiği gibi ru'yet-i hilal görmek sûretinde saçmalara düşülmesi çaresiz olur. Şükür Allah'a ki (ruyet-i hilal nurâniyet-i iştimâl şehri-i şevval) dendiği görülmüş ise de ru'yât-ı ehille dendiği görülmemiştir.

Bir kere bu yanlış yapıp darb-ı mesel terkibi bir yanlış tâbir halinde dilimize girdikten ve yerleştikten sonra durû-ı emsâl tabiri kendini göstermiştir. Bizim şâirler:

"Sözde darb-ı mesel îrâdına söz yok, amma

Söz odur âleme senden kala bir darb-ı mesel"

gibi söylemeye başlamışlar. Darb-ı mesel îrâdı, darb-ı mesel darbı demekten farksız gülünç bir söz iken buna kimseler ilişmemiş, takamamış. Bu sakat tabirleş birleşmiş, kökleşmiş gitmiş. Hatta Koca Şinâsî güzelmisallerimizi derleyip toplayıp bir mecele içinde müllete armağan ettiği vakit bu çürük tâbiri ihtiyar ile, "Durûb-ı Emsâl-i Osmâniye" demiş. Hatta Ebu'z-Ziya bunu ilavelerle sonradan basdığı vakit kitabın ismine ilişmemiş, ilişik etmemiş...Mesel üzerine yürüttüğü mütalaalarda da mesel ve emsâl deyip geçmiş. Durûb-ı emsâl dememekle beraber durûb-ı emsal demeyelim de dememiş.

Bir tabirin asırlardan beri ediplerce ve şairlerce kullanılması umûmca kabul edilip yerleşmesi, eskimesi kıdem hâsıl etmesi, bundan sonra hâliyle bırakılıp bozulmaması için bir nev'i berât, bir nev'i fetvâ değil midir? Değildir. Kadem, kudemi üzerine terk olunmaz mı? Hayır. Zarar kadim olmaz ve zararı olan kadim, kudemi üzere terk olunmaz. Çünkü bu tâbir kullanılmış ise de yanlış kullanılmıştır. Eskimiş ise de zarar yaparak eskimiştir. İşte bizde bu haklarla deriz ki, yanlış hesap Bağdat'tan döner, zarar kadim olmaz. Husûsen ki bunu darb-ı mesel sûretinde kullanan edipler, şairler varsa,

"Böyledir rağîb mükâfât-ı amel fi'l-i mesel

Sorsalar mağdûriyeti kadar kendin gösterir."

beytinde olduğu gibi... "İrâd-ı meselde misli yoktur." mısraında olduğu gibi misil sûretinde kullanmış edipler ve şairler de vardır. Husûsen ki meseldir, emsaldendir diyenler, darb-ı meseldir, durûb-ı emsaldir diyenlerden daha çoktur.

Burada söylenebilecek bir söz daha var. Misil tabirinin bie kaç mânâsı var. O cümleden (örnek) mânâsı, (masal) mânâsı, (Atalarsözü) mânâsı... Darb-ı mesel ise yalnız ve yalnız Atalarsözü mânâsına kalıp olmuş. Bunun başka ihtimallere kapıları kapalı. Bu mülâhaza ile olsun darb-ı alıkoymak hali üzere bırakmak münasip olmaz mı? Vâkıa bundaki maksad takdir edilecek bir maksaddır. Fakat bu takdir edilecek maksadı, takdir edilecek bir tedbiri ile te'min etmeli idi. Yoksa, meselâ cami' kelimesinde başka mânâlar da var. Bunu bırakalım da başka bir şey alalım, yahut (camî-i ibâdât) sûretinde kullanalım demek nasılcık bir mütalaa ise mücerred (mesel)de başka mânâlar bulunduğu düşüncesi ile (darb-ı mesel)e düşkünlük göstermek öylecek bir mütalaadır.

İbretle görülecek şeylerdendir ki dilimizin yabancı görmedik özmal misallerimiz içinde darb-ı mesel gibi durûb-ı emsâl gibi çapraz ve çaparız şeyler yoktur. Mesellerimiz Arabiyeden, Farisîden, lûgat ve tabir aldığı zaman "sabreden derviş muradına ermiş" sûretinde alıp sâdelikten ayrılmaz. Zorladıkları zaman bile uluorta gevşemeyerek "köres, topales, kabules" deyip dilin tabiatından dışarıya çıkarak "körest, topalest, kabulest" demez.

Şu hallere ve mülâhazalara mebnî bütün dünya bu hatada ayak direse bile ben yalnız başıma dilimin izzetine ve doğrunun haysiyetine riâyet edip derim. Meseller derim. Ben sıkışırsam emsâl de derim. Fakat bir vakit darb-ı mesel ve durûb-ı emsâl demem. Böyle diyenlere, ne kadar çok olsalar, hata ediyorsunuz demekten çekinmem.

- Gerisi gelecek -

DİLİMİZ İÇİNDE HURDA ŞEYLER (*)

6- Cem'leme İşi

Güzel Türkçe, doğarken de sade, yaşarken de sade... Bu hakîkati anlasak, bunun üstüne topraklar atmasak, herşey kolay... Kavâid havâcelerinin başımıza yığdıkları, bizi içinde boğdukları o yılan dişi inciler, o yılan yürüyüşü çapraşıklıklar hiç de yok. Delil mi istersiniz? Pek çok işte onlardan biri, cem'leme işi...

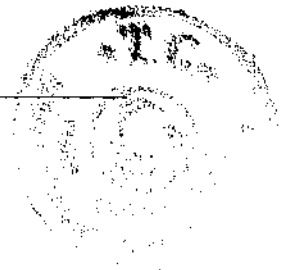
Mâlumdur ki kelime bir şeyi gösterir. Bazen de bir ek alarak birden ziyâde şeyi gösterir. Bir şeyi gösteren eksiz kelimeye müfred derler. Bir ekle birden ziyâde şey gösteren kelimeye -mecmu'- mânâsına cem' derler. Türkçede bir şeyin birden ziyâdesini mi söyleyeceksin? Kelimeye bir "ler" eklersin, olur biter. (El-eller, ayak-ayaklar) gibi.

Burada sorulacak bir şey var. Kelimeye "ler" şeklinde eklenen bu kırıntı kelime niçin böyle "ler" şeklinde yazılır da söyleneceği vechile "ler" ve "lar" şeklinde yazılmaz? Bunun cevabı gayet basittir. Çünkü bu bir edattır. Yani kırıntı ve uyuntu bir kelimedir. Başlıbaşına kullanılır bir kelime değildir. Böyle edatların evvelâ bildiği kadar vavla bilen yerlerde yalnız bir şekilde yazılıp uyuntu olduğu kelimenin ahengine ve akıntısına uyarak okunuvermesi daha uygun ve daha kestirme bir yoldur. Bu pürüzsüz işi ne olmuş da o kadar çapraştırmışlar? Dallara, çatallara, alacalara, allara boğdurmuşlar? Hatta bilinmez, bilinse de söylenmez. Bilinmez ki şair:

"Bir kucak silsile-i şiftekândır giysu"derken bunu mu düşünmüş?

Bana kalsa Arabiyeden ve Farisiyeden aldığımız kelimeleri "evceğizim evceğizim, sen bilirsin halcağızım." deyip kendi dilimin töresiyle işe koşacağıma meselâ söyleyip duracağım vechile (kitaplar, mektepler, istidatlar, hocalar) diyeceğim.. (Kütüb, mekâtib, istidât, hevacegân) demeyeceğim. Meselâ (cem', cemâet, cemiyyet, ictima', cami', mecmu', mecmua) desemde bunların birden ziyadesini anlatacağım vakit, bir (ler) ilavesiyle işimi görüp (cümü', cemaat, cem'ıyyât, ictimaat, cevâmi', mecâmi', mecmuât) gibi sıkıntılara girmeyeceğim. Ah bizi bize bıraksalar böyle... Lâkin bırakmazlar. Bari öğreniniz dedikleri

(*) İspartalı Hakkı, SMM, C.7, S.176, s.311-312, İst., 5 K.sânî 327.

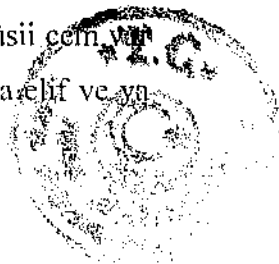

şeyleri, kendimizi kaybetmeden öğrenebilsek. Çareler yok. Öğrenmek için çalışacağız, zorlanacağız.

Peki söylesinler Arabî usûlüyle Türkçede yürütülen cem' (cem'-i sâlim) olur, (cem'-i mükesser) olur. Ce'm-i salim (cem'-i müzekker-i salim) olur, (cem'-i müennes-i salim) olur. Cem'-i müzekker-i salimde müfredin sonuna elif ve nun veyahut ya nun gelir. (Hazır-hazırûn, muallim-muallimîn) gibi, cem'-i müennes-i salimde müfredin sonuna elif ve tâ gelir. (Talibe-talibât, mucize-muczât) gibi. Cem'-i mükesserde - mükesser olsun, müennes olsun- müfredin şekli değişir. Kelime bazen tanılmaz hale gelir. Bunun (talib-tullâb, talebe, kâmil-ekmel, âlim-ulemâ, zeki-ezkiya, tabib-uteba, meriz-merza, gadı-gudad, râiye-reayâ, recûl-riicâl, gulem-gılman, kitab-kütüb, rütbe-rüteb, nimet-niam, seyf-eyâf-suyûf, zaman-ezmene, aziz-eizze, necm-encüm, esba'-esâbi', üslûb-esâlib, isim-esma-esâmî, yed-eydî-eyâdî, masraf-mesârifât, lâzime-levâzımât) gibi kalıpları itibariyle bile sayılamaz ve yola yatmaz yüzlerce misallerri bulunur.

Açık açık haber vermeli ki bu iş bundan ibaret değildir. Meselâ cem'i müzekker-i salim, sahibi akıl olan sıfatlardandır. Fakaat bunun (sene-sinîn) ve (âlem-âlemûn) gibi kâideden kaçanları var. Kezâlik bu nev'i cem'ler hem (hazırûn) gibi elif ve nunla, hem muallimîn gibi ya ve nunla kullanılıp bu kullanışın Arapçada yeri belli ise de Türkçede ittiradı ve intizam yoktur. Cem'i müennes-i salimde de (salat-salavât, vefat-vefeyat, ümm- ümmühât, bint-benât, eh-ehevât) gibi aaz buz kâide kaçkınları eksik değil. Cem'i mükesserde ise çapraşıklık daha çok. Meselâ âlimin cem'i ulemâ, tâlibin cem'i tullâb ve talebe... (Esâbi' risâil, cevânib, defâtir, medâriis, esâlib, kâvânin, mecânin, tesâvir) gibi kelimeler görünüşte bir çırpıda, halbuki bunların tartıları (efâil, fâil, fevâil, fa'al, menâil, efâil, fevâil, feâil, tefâil) vezinlerine göre bunların yanında (cem'-i galât, cem'-i kesret, cem'il cem', cem'-i eksâ, cem'-i münthel cümü') gibi Arapça'ya bakan itibârı geçsek bile daha daha geçilemeyecek eyler var. Bu incelikleri, bu farkları, bu ayrılıkları nereden öğreneceğiz? Bazan kitaplardan bazan kullananların kullanışında bazan da bir yerden öğrenemeyerek irkileceğiz, yakılacağız yakılışlar yapacağız.

Bu kadar değil dahası da var, Arapça'da bir de tesniye denilen ikileme yani birden ziyâde ve üçten eksik şey gösterme sûretiyle -ancak Arapça'da bulunan- husûsî cem' var. Bu da kâh sülûs-sülûsân gibi sonda elif ve nunla, kâh eb-ebeveyn gibi sonda elif ve ya-

ile oluverirse de Türkçe de bunların yeri belli değil. Müzekker ve müennes olma hali yine başka... İmam-imâmeyn, harem-harameyn, şak-şakkeyn, kutub-kutubeyn, medar-medârîn, merkum-merkuman, uht-uhteyn, sene-seneteyn, devlet-devleteyn, mezbure-mezburetan, zaviye-i mütecâvire-zaviyetân-ı mütecaviretân gibi.

Bitti mi? Hayır bitmedi... Arabî usûlüyle cem'ileme yanında, Farisî usûlüyle cem'ileme var. Bu Arabî yakınca sadece... Cem'ilenen kelimenin sonuna (elif nun) ilavesiyle olur. (Mert-merdân, zen-zenân, müşir-müşirân, meb'us-meb'usân) gibi. Bununla beraber burada biraz daha söz var. Cem'lenek şey canlı ise böyle, canlı değil de büyüyüp yenilenen veya çift şeylerden ise bazen böyle. Cansız ise Türkçe usûlüyle (esb-esbân, draht-drahtan, rûz-rûzan, çeşm-çeşmân, hane-haneler) gibi... Bundan sonra elif nunun takılacağı kelimenin sonu kavileştirilecek. Edat kolayca yapışamazsa (bende-bendegân, aşina-aşinayân, mihr-mihruyân) kelimelerinde olduğu vechile yakıştığına göre bir şeyler yapıp, meselâ hâ-i resmiye, kâf-ı Farisiye çevrilecek veyahut araya bir ya su koşturulacak. Farisîde çokluk cansız bir şeygösteren şeyleri cem'ilemeye yarayan (hâ) edatı için Türkçe'de yer yok ise de (kazâ) kelimesinin salim ve mükesser bir türlü cem'ine çare bulamayan tumturakçı kâtiplerden birisi (kaza ha-i mülhika) deyip bundan da hevesini almıştır.

Cem'leme işi için öğrenilecek şeylerin hepsini gördük, anladık mı? Hayır. Daha haylice döküntü, söküntü var. Ya bu kadar emek bu kadar yorgunluk neye yaradı? Biz bu himmetle Arabiyaenin, Farisiyenin belki de yarıya yakın bir parçasını öğrendik.

Bu noktada yarmaz çocuklarını koca sesle bağırarak hırçın babalar gibi bize haksız haksız çıkışan keskin bilgiçler var ki onlara göre hâsseten bu cem'ileme işiyle yine onların tabirlerince (letaif-il hayl)dan olan bu(acaib-i tasarrufat) ile Türkçe'de dünyanın bir dilinde görülmedik büyük bir bolluk hasıl olmuştur. Bu surette bir lügat yerinde hazır iki üç lügat bulan bizlerin her lügatın bir iki türlü cem'ine de gücümüz yetiyor. Artık sağımızda defain, solumuzda hazain... Ambarımız erzakla dolu.. Pirinç istesen önümüze dürr ü la'li dökülüyor. Bu hal ile neler yapamayız ! Suyunu gümüşten yağın altından koyarak inci çorbası pişirebiliriz... Ah, hazım da edebilsek...

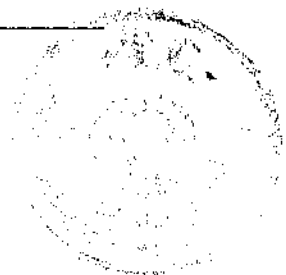
Cem'ileme kâideleri diye öne sürülen bu içinden çıkılmaz, dolaşık yollarda pek çok kimseler kendilerini gaib etmişler. Mârifet gösteriyoruz za'mıyla (kolcuyan,

tüfekciyan, tüccarân, Ahmed ü Hasen nâman kimseler, Ahmed ü Hasen ü Hüseyin nâmûn kimseler, mumâileyhimûn, müşarûnileyhimûn, mütacavizü'naleyhimûn (1), tıbkân-ı muallimhâne-i nevvab) gibi abuk sabuk saçmıyorlar. Aramızda (sebzevât, agavât, bâgât, hırdavât, rûşât, numâyişât, pişniyât, gidişât, geliştât) gibi te'vil götürmez zırvalar meydan almış. Bugün evlat, eşraf, erbab, kibar a'yân, ahâlî, esnaf, elbise, amele, hademe, havâdis, a'za, icrâ, tahrîrât, yârân gibicem' halinde lügatler var ki müfredleri kullanılmaz veya başka mânâlarda kullanılır. Ne sıkıntıdır ki "terziye libas ısmarladık" diyemeyiz. Oğullarımıza "veledimiz" diyemeyiz, desek gülünç oluruz.

İnkâr edilemez ki dilimiz Arabiyanın, Farisiyenin tabîî ve bize elverişli iyiliklerinden faydalandırılacak yerde bunların ne bize ve onlara hayrı olan ağırlıkları altına düşürülmüş. Bu bir kere olmuş diye çabalanıp gitmek uygun bir iş değildir. Vâkıâ bunlar bize sarmaşık gibi sarılmış. Bunlardan kurtulmak çok güç. Fakat himmete dağlar dayanmaz. Ne olur, Arabîden, Farisîden alınan lügatlerin zorluk ve zarûret olmadıkları yerlerde olsun Türkçe cem'lesek? Tüccar yerine tâcirler dediğimiz gibi. (Zira')ı, (mezra')ı bırakıp hiç olmazsa zârî'ler, mezra'lar desek... ne olur? Ne olacak, dilimiz kendi toprağını kendi koluyla işlemiş olur da biz de bir ekip bin kaldıran çiftçiler kadar kazanırız, hayırlar görürüz.

-Gerisi Gelecek-

(1) Tanin, 16 Teşrîn-i sâni 327, Numara 1165.

DİLİMİZ İÇİNDE HURDA ŞEYLER (*)

7-Lügat Alma İşi

Dilimizde bizim gibi göçebe yaşayıştan çıkmış, şehir hayatına girmiş, bunun için bedevî iken medeni-i evvelane olan evkada olmuştur. Bir vakitler konardık, göçerdik. Oturduğumuz oba idi. Giydiğimiz kebe idi. Sebkebar idik. Durağımız konak değil ki duvarı, tamı, penceresi, camı olsun.

Gün geldi oturduk. Medeniyet evine yerleşmeye başladık. Gece yanına çul, kilim, halı, hasır döşedik. Bunlar üstüne minder, çilte yaydık. Yastık, yatak, yorgan yapındık. Çanak cömlek derken, tepsi, sini, kâse, tabak, sahan, testi, şişe, sürahi, kupa, bardak gibi kap kacak edinip debdebeyi düzdük. Giyindik kuşandık. Böylece elimize ve evimize giren şeylerin adları da dilimize girdi.

Gün geldi Tanrının hidayetiyle din yoluyla yöneldik. Göğsümüz iman ile, gönlümüz nur ile doldu. Abdest aldık, namaz kıldık, oruç tuttuk, zekat verdik, hacca gittik, cami'ler yaptık, minareler yükselttik. Böylece (şehadet kelimesi, iftidah tekbiri, kıyam, kıraet, ruku', sucûd, ilk ka'de, son ka'de, selam, imsak, iftar, ka'be, kur'an, şeriat) gibi mübarek tabirler de dilimize girdi.

Gün geldi iller görüp, illerle görüştük, aşlar işler yaptık, yedik, içtik, aldık, sattık, zadiimizi, zahiremizi çoğaltıp, taamımızı, şarabımızı, libasımızı yoluna koyduk. Muâşeret ve ihtilat arttıkça görüştüklerimizin görgüleri bize de görünerek oldukça maişet derken ayşâ, nûşâ döküldük. Şaraplar, şuruplar, şerbetler, meyler, badeler, suhbâlar, subûhlar, ğâbuklar, kadehler, sağarlar, piyaleler, meyhaneler, ayağlar, tefağlar, şişeler, sebûlar, hamrlar, retiller birbirine karıştı. Böylece yine birtakım sözler dilimize girdi.

Kimbilir daha neler oldu?

Medeniyet yoluyla, diyanet yoluyla ihtilat ve muâşeret yoluyla gelen bu sayısız şeylerle ellerimiz ve dillerimiz doldu. Bunların bazılarını Türkçe ad verdik. Ad

(*) Ispartalı Hakkı, SMM, C.7, S.178, s.349-350, İst., 19 K.sânî 327.

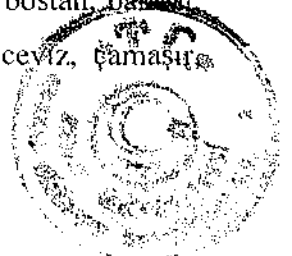

vermediklerimizi kendi adlarıyla kabul ettik. Bunda Türkçe için ayıp sayılacak bir şey de yoktu. Darlık oldukça başka dillerden lügat almak bütün dillerin yaptığı bir iştir. Elde âdet olan şey bizde bid'at olacak değil ya.

Aldığımız lügatleri tabirleri edinmek, kendimize mal etmek hakkımızdı. Bilinmez ki niçin sade (istimlak) sözünü bilmekle kaldık da bunları istimlak edemedik. Her gün dilimize vird olan aramızda dönüp duran bu sözleri boyuna eğriti tanıtıp geldik. Bilinmez ki niçin bunları kapları almayak kadar, kaplarımızı yırtacak kadar çok alldık? Bilinmez ki niçin.

Vaktiyle bilinmemiş. Fakat bugün bilinmiş ve bilinecek bir şeydir ki aldığımız lügatler bizimdir. Bunları ağızımıza uyduğu gibi telaffuz etmek istediğimiz gibi yontmak, onarmak, işe koşturmak, yazmak, bozmak hakkımızdır. Buna kimseler karışamaz. Kimselerin karıştığı da yoktur.

Fakat çok gevşeklik etmişiz. Çok da geçikmişiz. Köle kendi efendisini esir etmiş. Zaman geçerek arada hak hukuk gibi bir şey hâsıl olmuş. Adeta işi için çağırılan ırgat, ele alınan âlet bize âsî olmuş. Biz onlara emrediyoruz, onlar bize emrediyor. Hem de emirlerine itaat etmemek elinizden gelmiyor. Bunları itaat altına almamak aklımızdan geçmez. Meselâ bunlardan abdest kelimesi çokluk addes ve abdas sûretinde kullanıyor. Fakat bunu bu hale koymak kimsenin haddi değildir. Bi çok kimseler hâlâ (zekat), zekat ve hatta zekut yapacak kadar bu noktada gayri tekeşşüllük ederler. Bugün işin bu derecesine gidilmese bile yazıda yerde bir şey yapılmadıkça bunda dört başı mamur bir tedbir yapmak güç değil muhaldir. Ne yapacağız? Yapılacak şey bellidir. Fakat bizde yapılacak hal yok. Ne olacak? Bizim bütün bilip de çaresine bakamadığımız şeyleri zamanla dibl-i zara koşup başlarına vura vura öyle yatıracak. Nasıl ki (ebdal, asdar, esâmi, attar, ariyeti, isfidac, eşkal, daç, bâd-ı necân, balgam, bostan, bakkal, habuş, peşin, destgâh, tenşevî, tâk, tahim, turşu, cadı, canver, cep, civanmert, ceviz, cameşuyi, çarçuba, cula, çerağ, cift, hardal, haşari, hamur, hayva, hurûs, devât, ark, rehvar, zenâne, istiska, istifiah, sabun, sandık, suhta, simtiraş, dıbil, fincan, hatun, heftan, halife, kalb, kavas, kaht, ğilah, kelbetin, gergef, kethudâ, lafazan, nerdüban, nohut, meşma', mukavva, nimten, nial, nalece, nalin, hurun, yâd-ı taşt) gibi bir kaç yüz lügati zoruyla kırıp (addal, astar, esâme, aktar, eğreti, üstübeç, işkil, pathican, balgam, bostan, bakkal, pabuç, peşin, tezgâh, teneşir, ten, tevehhüm, turşu, cadı, civanmert, ceviz, çamaşır)

çerçeve, çulha, çırak, çift, hardal, haşarı, hamir, havya, horoz, divit, rakı, rahvan, zenne, zurna, saka, savat, sokak, sıska, siftah, sâbîn, sandık, softa, sunturaç, davul, filcan, kadın, kaftan, kalfa, kalıp, kavas, kayıt, kılıf, kerpeten, gergef, kâhya, lafazan, merdiven, nohut, muşamba, mukavva, mintan, nal, nalça, nalin, harin, yâdez) şekline koymuş derece derece Türkçeleştirmiş. Türk'ün töresine yatıştırmış. Elbette bu böyle olacak. Elbette tabiat zora gelmez, zorlayanları zora koşar.

Lügat alma işinde en büyük hata buradadır. Bu olmasaydı belki başka hatalar ya olmazdı, ya daha hafif olurdu. Bu böyle diye işi kendi akıntısına bırakalım mı? Bırakırsak himmetle beş yılda olacak şeyi belki de elli yıl sonralara kalıp körü körtüne birtakım yeni biçimsizlikler de meydana gelecek. Yazık ki o zaman Türk'ün "beşyüz kuruşum olmadığı için bin kuruş ziyanım oldu" dediği tahakkuk eder. Hakikaten zararımız sermayemizi boğacak.

Tekrar ederiz yazımızda temelden ve gereği gibi ta'diller, ikmaller yapılmadıkça biz bu yanlışlığı doğrultamayacağız. Bir şey yapamayacağız, bari kendi işini kendi yapıp Türkçeye doğru bir adım gelen, bir adım değilse bir ayak gelen, bir parmak gelen çamaşır gibi merdiven gibi, pabuç gibi, nal gibi lügatleri iskbal edelim. Cevizi cevze çevirmeye çalışmayalım. Dilimizin kendi malı olan arabayı, alevi, entariyi, imbatı, bacanakı, damakı, yarayı, tebeşiri, peyniri, ingem sağmayı, balyemezi, anaları göğsünden çatır çatır koparıp araba, alev, antari, imbat, bacanak, dimağ, yâre, tebâşir, penâir, alâim-i semâ, asel-i nimhurlu şekline koyarak maskara etmeyelim.

- Gerisi gelecek-

DİLİMİZ İÇİNDE HURDA ŞEYLER (*)

8- Gerek Değil İken Lügat Almışız

Yaşayan dil yaşayan insan gibidir. Nasıl ki insan kendine gerek şeyleri istediği yerden işine geldiği gibi bulur alırsa dil de muhtaç olup da kendinde bulmadığı lügatleri dilediği dilden beğendiği gibi alır kullanır. Çünkü bu yaşamının icabıdır, bir hâcetirdir. Bir zarûretidir. Hâcet ve zarûret olduğu için bir haktır, âdettir.

Bizde başlangıcında bu esasa tutunarak başka dillerden ve ba'husus Arabîden ve Farisîden çok lügat alıp dilimizin eksikliği doldurmuşuz, açığını kapamışız. Fakat bu hakkımız hâete ve zarûrete tâbi olamak ve hâcetler ve zarûretler kendi miktarlarına göre takdir olunmak icab ederken bu hakkı çiğneyip lügat almaya hâcet ve zerûret var mı, yok mu bakmamışız. Gerek değil iken almışız. Gereğinden artık almışız. Aldıklarımızı mal eteyip kendi hallerine ve yollarına bırakmışız.

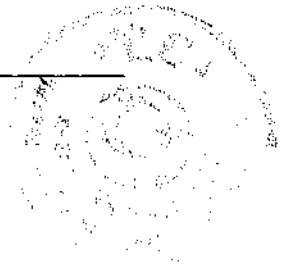
İşte lügat alma işindeki en başlı hatalarımız.

Bunların her biri bize nasıl tesir edip ne faydalar ve ne zararlar yaptığını anlamak için birer birer gözden geçirmelidir.

Ne diyorduk? Gerek değil iken lügat almışız. İşte bu bir hatadır. Bir yanlış iştir. Yoksa bunu böyle gereksiz yapmayıp da bir hâceti kapatmak bir zarûreti karşılamak için yapsaydık diyecek yoktu. Şüphesiz ki bize başka yerlerden ve sonralardan gelen şeylere Türkçede ad bulamadığımız ve yakıştıramadığımız vakit onların adlarını da olduğu gibi alabilirdik. Nitekim öyle yapmışız da...

Filhakika Türk illerinde cami' ve minare yok iken bunların adları da yok idi. Olduğunda adları da olduğu gibi alındı. Kezalik haram ve helal bilinmezken adları da yoktu. Zeytin ve şeker yok iken, helva ve pilav yok iken adları da yok idi. Olduğunda adları da oldu. Ne denir? Hepsi hâcet ve zarûret icabıyla. Hepsinde de hayır ve bereket var. Hepsi de helal olsun. Hepsine de aferin.

(*) Ispartalı Hakkı, SMM, C.7, S.181, s.397-398, İst., 9 Şubat 327.

Böylece eskiden bilinmeyen görülmeyen şeyler bilinip görüldükçe, gözler yükselmiş, gönüller açılmış. Böyle böyle öğrenilen şeylerle lügat dağarcığımız dolmuş taşmış. Bugün din, şeriat, iman, islâm, ezan, abdest, namaz, imam, müezzin, cemaat, iktida, arş, kürsî, levh, kalem, kitab, kağıt, sayfa, satır, mekteb, medrese, muallim, müderris, hoca, ders, vazîfe, kâtib, mektub, talip, şakirt, asl, fer', tekye, derviş, zikir, tevhid, çile, han, hamam, çarşı, pazar, çeşme, dert, deva, bela, sabır, şükür, ecir, mükâfaat gibi servetlerin hangisine gereksiz denebilir?

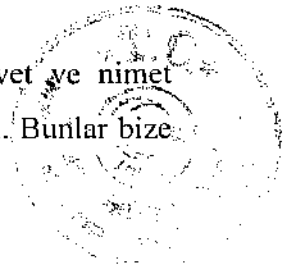
Bunları hatta yanına cinler, periler, şeytanlar katarak almak çaresizdir. Almamaya çare yoktu. Bu sebeple hepsi alındı.

Dilimizi hâcet ve zarûret bu yöne zorlamış, durmuş. Bir tarafta kendi köklerimiz, kütüklerimiz, tohumlarımız çatlayıp çiçekler, yapraklar, dallar, budaklaar yapmış kendi madenlerimiz işletilerek meselâ, baş kökünden başak, başlık, başlangıç, barbug gibi yeni filizler yani lügatler çıkarılmış. At, bat, yat, tut, yum gibi ana kelimelerden atak, atkı, atlambaç, atlangıç, atmaca, atım, adım; batac, batkın, batık, batı; yatak, yatı, yatkın, yatı, yatık, yatım; tutak, tutarık, tutam, tutamak, tutsak, tutkal, tutkun, tutmaç, tutu, tutuk, tutum; yumak, yumru, yumruk, yumurcak, yumurta, yumuk gibi sözler doğmuş.

hâcet ve zarûret icabı olan haklı şeylere ne denir? Gerek olunca Arabîdeni Farisîden alındığı gibi bize daha yabancı olan Avrupa dillerinden de lügatler alınmış. Biraz bozularak veya bozulmayarak. Dilimize mal edilmiş bu yol ile gelen Avrupa, Asya, İngiliz, Fransız, poliçe, banka, bilanço, telgraf, program, adres, vapur, liman gibi gerekli lügatlere de kapılarımız açık bulunmuş.

Ah alınan lügatler hâcet gözetilmek ve bizim olmak şartıyla alınsaydı. Ne kadar kazanacaktık, ne kadar kârlı olacak idik. Öyle olsaydı Arabîden Farisîden gelen en nazlı ve en imtiyazlı lügatlar bile yavaş yavaş Türkçeye daha daha sokulup ısınarak erir, kaynar, kaynaşır, Türkçeleşir giderler. Nitekim kılıf, çamaşır, çarşı, beygir gibi birkaç cüz kelime böyle olmuş. Fakat ne diyelim, burasını düşünen olmamış.

Vâkıa dilimize bu yollarla gelen ve giren lügater büyük bir servet ve nimet olmuştur. Bunları idare etmek, tasarruf etmek, gayet ehemmiyetli bir iş idi. Bunlar bize

hâcet ve zarûret icabiyle ve dilimize kan ve can vermek için geliverdi. Bunlar her tarafı düzgün ve ehemmiyetli olan Arabîden Farisîden geliverdi. Bu muhterem konuklara, bu aziz yardımcılara, yadaklara, dur, yasak denebilir miydi? Denemezdi, denmemiş.

çok geçmeden hâcet ve zarûret unutulmuş. Gerek olsun olmasın lûgat almışlar. Bunda bir zevk bir kibarlık vehmetmişler. Artık Türkçe lûgatler kaba, Türkçe lûgatlere söz söylemek kabalık. Artık dil yok, lisan var, zeban var. Yer yok, gök yok, arz ve semâ var. Zemin ve âsmân var. Artık Türkçe sözler hor ve müttehim. Türkçede bülbül, sümbül, filfil gibi adı olmayan şeylere bir şey demeyelim. Fakat denizin, dağın, güneşin, ayını adlara yerli yerinde durup dururken; bahr ve derya, cebel ü kûh, şems ve afitâb, kamer ve mâh demeye hâcet nedir?

Kim dinler ki bir kere her şeyin Türkçesi yerlere atılmış, Arabîsi, Farisîsi üste çıkarılmış. Bugün gözümüz önünde elimiz altında, aklımızda hayalimizde duran belli başlı şeylerin böylece birer ilişer de Arabî, Farisî süslü ve gözde isimleri var. Biz baş, yüz, göz, kaş, ağız, dudak, dil, diş, el, ayak, ev, kapı, yol, baba, ana, oğul, kız, at, eşek, katır, deve, kedi, köpek, ekmek, su, et, yağ, bal, pekmez, az, çok, ak, kara, aşağı, yukarı, sağ, sol gibi şeylerin Türkçeleri yanında, belki Türkçelerinden fazla Arabî ve Farisîlerini öğrenip re's-ser, vech-rûy, ayn-çeşm-dîde, hacîb-ebrû, fem-dehan, şefe-leb, lisan-zeban, sin-dendan, yed-dest, kadem-pâ, beyt-dâr-hâne, bâb-der, tarîk-sebîl-râh-hencâr, eb-peder, ümm-mâder, ibn-ferzent, bint-duht-duhter, feres-esb, hımar-har, bagal-ester, cemel-eşter, hirre-kirbe, kelb-sek, hubz-nan, mâ-ab, lahm-küş, zeyd-şehm-rugan, asel-şuhd, debis-düşab, kalîl-endek, kesîr-bisyâr, beyad-ebyed-sefid, sevâd-esved-siyah, taht-zir, fevk-bâlâ, yemin-rast, yesâr-cep diyebilmedikçe Türkçe bilir satılmıyoruz. Bir hal ki:

" Zîr ü bâlâya aşağıyla yukarı koymuş ad" zevzekliğine pek uygun.

Gerek yok iken alınan lûgatler üçyüz tane, üçbin tane olsa neyse ne . Bunun hesabı kitabı yok. Şöyle yüze gelenleri sayılsa, dökülse çabucak böyle bir kaç sahife dolar. Şurada sayılıp dökülen şeyler ancak deveden kulak ile denemeyecek bir avuç örnektir. Yoksa Hoca Nasreddin'in gibi çömlek hesabına gidece olsa ayın kırkbeşi yüz kırkbeşi olur.

Biz bu tarafta eskilerin bilerek bilmeyerek başımıza sardıkları sarmasıklardan kurtulmaya çabalanıp dururken öte tarafta alafrangalık düşkününü yenilerde bazıları bunun

yeni ve moda... Belki (Arnavut) bir şekli içine sokulmaya ve bizi sokmaya çalışıyorlar. Haydi çete, düvello, aforuz pendispanya gibi bizde olmayan şeylerin adı yok. Adlarını olduğu gibi alıyoruz. Diyecek yok. Avanos, paso, istatiko,expluvata, gibi şeyleri yakışacak karşılıklar buluncaya kadar, oldukları gibi kullanacağız. Yine diyecek yok. Termometre, paratoner, profesör, direktor, şimendüfer, tren, alafranga (saat) gibi lügatleri de yerine göre böyle mizanü'l harare, seyr-i sâika, muallim (müderris), müdür (nazır), demiryolu (demiryol), katar, vüsta ü zevâlî gibi karşılıklar yakıştırarak Türkçe kılığında kullanıp uysallık ediyoruz Buna şimdilik diyecek yok diyelim. Fakat nokta, ünvan, makbuz, para çantası, topa tutma, gidip gelme (azîmet ev avdet), (çünkü "desdur her yerde pardon yerini tutmuyor" yerinde puan, titr, resu, partmone, bonbardıman, alle-retour demek bu yolda satışlar yapmak hem ayıptır hem günahdır.

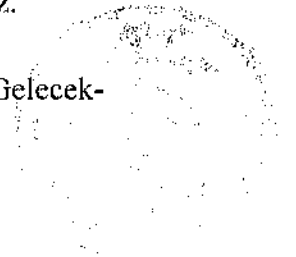
İşte gerek değil iken bol bol lügat alma yolundaki hünerlerin kısaca hikâyesi. Bunun darasını çıkarıp şöyle bir düşünelim... Kârı ne, zararı ne? Kârı var ise şunlar: Bir tane şeyin birbirinden farksız üç beş adını bilip bunlarla çeke kavaflığı etmek bal yanında asel ve şohd deyip kuru kuru ağzı tatlandırmak... Zehb ve (fada)nın sözüyle sin ve zerin lafiyle zengin almakla vermek kaba Türkçe sözleri itip ve atıp, ahzetmek, vaziyeti ahzetmek, pozisyon ahzetmek, selam i'ta etmek, kumanda i'ta etmek, konferans ibareye mânâ i'ta etmek dozunda sakızlar çiğnemek ve sâire...

Zararına gelince. Bunun hesabı o kadar sâde değildir. Yalnız şu kadar denebilir ki Türkçeyi altından kalkılamaz ağırlıklara ve içinden çıkılamaz engellere kaptırıp bunun altında Türkü ve Türklüğü ezip bitirmişler. İnkâr edilir mi ki meselâ ben suyun, atın bir çok isimlerini bilitorum da bunların ne olduğu neye yarayıp neye yaramadığı hakkında hemen de bir şeyler bilmem.

Görülüyor ki kârlı bir iş yapıyoruz kuruntusuyla çok ileri gitmişiz. İleri gitmişiz diyoruz. Unutmamalı ki bu söz yaptığımız işi anlatamaz. Unutmamalı, unutmamalı. Yaptığımız iş bir yakı da değildir, bir yanık da değildir.Belki bir yangındır... Hem de harîk-i hânumâsız dedikleri dehşette bir yangındır.

Birinci hatanın hesabı bu. Ötekilerin hesabını da birer birer görürüz.

- Gerisi Gelecek-

B. EDEBİYAT VE TENKİDLE İLGİLİ MAKALELER

DARÜ'L FÜNUN TALEBESİNE MÜHİM BİR TEBŞİR (*)

Muhterem kardeşlerim,

Maarif Nezareti'nde yapılan tensikattan mektebiniz de vâyedar olmuş,size yeni yeni kıymetli muallimler tayin edilmiş.Hey'et-i taliliyeyi teşkil eden zevâtın çoğu memleketimizce öteden beri mâruf olduğu için ben size yalnız edebiyat-ı Arabiye muallimi Ali Fehmi Efendi Hazretleri'nden bahsedeceğim.

Hazret Hersek müft-i sâbıkıdır.Beş altı sene evvel hemşehrileri tarafından gönderilen bir hey'et-i siyâsiye reis olarak İstanbul'a gelmişti ki o zamandan beri şehrimizde bulunuyor.Kendisi ilk defa bir aşinâ-yı kâdimin evinde görmüştüm.Hane sâhibinden benim de lisan-ı Arapla biraz tevaggulum olduğunu işitince bana pek büyük teveccühler,ilfatlar gösterdi.Udebâ-yı Araptan kimleri tanıdığımı,ne gibi âsâr ile mütevaggıl olduğumu sordu.

Uzatmayalım,muhâvere edebiyata,tarihe,bilhassa tarih-i İslâma döküldü.Ben şu ârâ-yı cahiliyeden olsun,muhadrâminden olsun,müvellidinden olsun,kimin bie beyitini inşâd edebildimse hocanız altını üstünü,ona münâsebeti olan başka şâirlerin eş'arını okumakta hiç sıkıntı çekmedi.Bilirsiniz ki Arabın eyyâmı,vakâyii,kabâili,ensâbı mazbut olmadıkça edebiyatı da mümkün değil anlaşılamaz.“Kuseyir Ahtâlî şu beyit ile Cerir de Râî'yi şu kasidesiyle bitirmiş...” derler.Siz ise o beyitlerde ne söğüş,ne döğüş,hülâsa hicve ait birşey göremezsiniz.

İşte Ali Fehmi Efendi'nin saydığım mebâhiste o kadar rusuhlarını gördüm ki başkası söylese idi inanamazdım.Lisan-ı Mübîn-i Araba çocukluğumdan beri şiddetli bir incizâbım olduğu için erbâbını her zaman arardım.Hatta Arabistan'ın bir hayli yerlerini dolaştım.Udebâ-yı Araptan bir haylisiyle görüştüm.Doğrusu lisanın dekâikini, edvârını,kavâidini,udebâsını Arabın da tarihini hocanız kadar etraflı tettebbu etmiş kimse görmedim. Hele tarih-i İslâmı en meşhûrundan en ehemmiyetsiz görülen vakâyine

(*)Mehmed Akif (ERSOY), SMM, C.1, S.13, s.198-199, İst., 6 T.sanî 1324.

kadar kâmilten bilir.Meselâ size bir Gazve-i Bedir tasvir eder ki,vakaya iştirak eden ashâbın kâffesini isimleriyle,nesepleriyle, içlerinde şâir varsa şiirleriyle beraber öğrenirsiniz;aralarında vaktiyle ne gibi müşâcereler sonradan ne gibi mûlatatafeler geçmiş ise cümlesini iştirirsiniz.(Ah!Biz öyle mütecâsir hocalar iştittik ki Hazreti Peygamberden sonra senelerce muammer olan pek büyük bir sahâbiyi,“Bedir’de bulundu” manasına olan (Şehide bedran) cümlesinin içinde çıkamayarak “Bedir’de şehid olmuştur.” diye göstermiş!)

İmam-ı Müberred’in Kitabı’l kamiini birinci defa İstanbul’da hocanız okuttu.Hatta lisan-ı Araptaki iktidân Rukabasının bile mazhar-ı itirâfı olan Hâlis Efendi Hoca bir kere bana rastgelmişti: “Akif,oğlum,müflî Efendi'den okuyormuşsunuz.Aman fırsatı itina edin.Hocanız pek edibâ pek fazıl adam...” demişti.

Ali Fehmi Efendi şimdiye kadar ne Mısırlıların,ne Beyrutluların muvaffak olamadıkları bie teşebbüsü yalnız başına başa çıkardı..Ashab-ı Kiram arasındaki şuarâ-yı tercüme-i halleriyle,eserleriyle topladı.Şiirleri baştan aşağıya gayet belîğ bir Arapça ile şerh etti.İki cesim mücellet teşkil eden bu eser yakında intişar edecektir.

Hersek gibi bir yerde yetişen bu nadirü’l vücud zâtı hayat-ı husûsîsini,tarz-ı mesâîsini bilseniz şaşarsınız.Bir ufak hatanın tashihi,bir kelimenin tahkiki için hocanızın kırk elli kuruş araba parası vererek kütüphâne kütüphâne dolaştığını ben de defaat ile gördüm.

Hocanızı sıkı tutunuz dersinden hakkı ile istifâde ediniz.Ne kadar müşkiliniz varsa sormaktan hiç çekinmeyiniz.Doğrusu Maarif Nezaret’i her fedâkârlığı göze aldırardı da Mısır’dan bir adam getirteydi.Hazret’in yerini ya tutardı ya tutamazdı.Nezâret-i intihâbındaki isâbetten,sizi de muvaffâkiyetinizden dolayı tebrik ederim muhterem kardeşlerim.

ESKİ HATIRALAR (*)

Sevgili kâhillerimizin çoğu tahattur edecektir ki bundan on sene evvelki ikdam cerîdesinin sütunlarında Muhîtü'l Maarif ünvân-ı mehibi altında imzasız lâkin gayet mühim lisan makaleleri görüldü.

Memleketin bütün okur yazar takımı hayran edecek kadar derin bir vukûf ile yürütülen o mütalaalar, hele spartalı Hakkı ile beni alıklaştırmıştı! Çünkü o vakte kadar Hakkı'yı ne zaman görsem ya edebiyat menkıbeleri; dinletir yahut lisan mebahisi dinlerdim. Bazen edipliği ona vererek lisan ulemâlığını kendi hissime bıraktığım da olurdu. Mâlûmât-ı edebiyemizin hudûdu şarkan Fuzûlî'de, garben Lamartin'de karar kıldığı gibi tetkîkât-ı lisaniye nâmına ileri sürdüğümüz bahisler de medhâl-i kavâid ile mahdûd idi.

Fakat biz bu dar sahanın yalnız saatinde dolaşmazdık ki!..Bilseniz ne tâtîkat, ne tetkîkat icra ederdik! O bana izâfet-i lâmiye ile izâfet-i beyâniye arasındaki bıçak sırtı kadar farkı, usturanın keskin tarafından çok daha incelterek anlatmaya çalışırdı; ben ona vâsf-ı terkebîlerin adedini dörtle, onla takyid etmek ilm-i şerife karşı bie nevî tazyik olacağını kabul ettirmekle uğraşırdım! İmlâ meselesine gelince ikimiz de kendi isâbetine imân etmiş ayrı ayrı birer müctehid idik.

Hayfa ki demin söylediğim makâleler meydana çıkıverince bizim mütalaatın kâffesi su görmüş teyemmüm gibi hükümden sâkıt oldu! Kendi âlemimizde pek âlâ birer lisan ulemâsı geçinir dururken hiçliğimizi yüzümüze çarpan; felsefe-i lisanın ne olduğunu birinci defa olarak izah eden bu azametli mebahis kimin tarafından yazılıyor, diye merak ettik. Emrullah Efendi'nin mahsul-i icthâatı olduğunu anlayınca anı'l-gıyabmüştak olduğumuz o simây-yı hikmet ü irfanı görmek emeline düştük.

Gerçek, o sırada İktam'ın Paris muhabirliğini eden Ali Kemal Bey'in de lisana dair mülâhazatı görülmüştü. Lakin doğrusunu isterseniz beriki makalelerin yanında onlar metin birer mülâhaza değil, açıktan açığa birer mülâhazatı görülmüştü: Ta Paris'ten

(*) Mehmed Akif (ERSOY), SMM, C.4, S.85, s.114-116, İst., 8 Nisan 1326.

üşenmeden İstanbul'a kadar gönderilen koca bir makalenin erbab-ı mütalaaya öğretmek istediği hakayık-ı amika (de) edatı zarf için gelmezse atife olur; binaenaleyh ayrı yazılmalıdır. (Ma'yub) kelimesi yanlışır; (?) bunun yerine fasihi olan (ma'yib) lafzını kullanmalıdır... Hayır hahâne bir takım ihtarattan itibaren kaşıyordu!

Ma'mafih Ali Kemal Bey telkin etmek istediği hakayıkı böyle üryan bir kıyafetle göstermiyor,öyle telliyor öyle pufluyor ki insanın vehleten nim ilmi bir makale diyeceği geliyordu.

Yalnız Emrullah'ın bizi bitiren o bülend muhakemat-ı âlimesi üzerine Ali Kemal Bey'in makalesi yüreğimize su serpmeyi diyecek olursam hakikati saklamış olurum.

البليّة انا عمت طالبات

Hakkı dedi ki :

-Emrullah Efendi ile görüşmenin yolunu bulsak...

-İyi olur ama nasıl ederiz?Büyük adamlara sokulmak benim için zordur.Hazreti tanıyan bir zât yine Hazretten müsaade aldıktan sonra beni yanına götürse idi;ben de o ilk mülâkatta iltifat görse idim alt tarafı kolay olurdu.

-Beni de görüştürür müydün?

-Hayhay!

-O halde işin bütün müşkilâtını düşünerek cesaretsizlenme de,bir an evvel çaresine bak...

-Acele etme!Bu gibi teşebbüsler beni hayli düşündürür.Çünkü canım yandı:fazlına,keremine,kemâline,hürmeten kimin yanına sokulmak istedimse ya ısırıldı ya tepti!Bizim memleketlerin okumuşları -hikmet-i Hüdâ- bütün huytu oluyor!

-Gevezeliği bırak!Dediğin ısırgan fitratlı mahlukları biliyorum.Kabahat sende ki hayır umuyorsun da öyle heriflerin meclisine gidiyorsun.Onlar da zaten kemâl nâmına,fazilet nâmına çok birşey olmadığı için mahiyet-i âcizlerini göstermemek maksadıyla haşin bir rida-yı ceberûta bürünüyorlar.Emrullah'ı bir insan-ı kâmil göreceğinden emin ol.Baksana gaye-i maksadına doğru ne muhkem bir azim ile

yürüyor!Sağdan,soldan yükselmeye çabalayan tezyif,istihza,techil gürültülerine kulak bile asmıyor, cehele-i cemaate karşı simâ-yı saf âsârında bir çin-i işmi'saz yâhut bir hande-i istihfaf olsun görülmüyor.

Hakkı beni iyice kandırdı.Hemen o hafta içinde pılyı pırtıyı,çoluğu çocuğu yülenerek Makrıköy'e taşındım.Evvelâ babanzâde İsmail Hakkı, sonra Halil Edip,Muhlis Beylere müracaat ederek Emrullah'a beni tavsiye etmelerini,arasına harim-i irfânına kabûl olunmaklığımı ricâ eylemelerini söyledim.Nihâyet Hazretin hiç kimseden iltifâtını dirîğ etmez bir fâzıl-ı deryadil olduğuna dair bu saydığım arkadaşlarının hepsinden teminat aldıktan sonra bir gece Muhsin Bey'in evine kendisine mülâkî oldum.

Filhakika Emrah Efendi beni bir âşina-yı kadim gibi gayet tekellüfsüz kabul etti.Birinci defâ olarak girdiğim o meclis-i mehib-i irfan o gece beni hayli sıkıtya da fıtratı da malûmatı kadar yüksek olan o büyük adam bana öyle samîmî,öyle canâşînâ hitaplar teveih etti ki kimin karşısında olduğumu unutmak derecelerine gelerek ara sıra söze karışmaya bile başladım.

O günlerde ise zavallı Emrullah nektebin,hüsrânın en sâfil derekârtında çalkalanıp duruyordu:İkmâline bin can ile çalıştığı (Mühîtü'l Maarif) ashab-ı hayırdan birinin himmetiyle kapatılmış;eserin tab'ını deruhte eden Ahmed Cevdet Efendi'nin aldığı tazmînattan da bu zavallının hisse-i âvâresine ücret-i tahrir olarak yalnız hasbi mesâîsinin ecr-i mânevîsi düşmüş idi!

Lâkin o metin adam yine ye'se düşmüyor yine âtî için birçok ümitler,birçok hayaller besleyip duruyordu.

Bu mülâkât iki üç defa tekrar ettikten sonra İspartalı Hakkı'dan başlayarak bütün sevdiklerimi,Kâbe'ye hacı taşıyan deliller gibi,Emrullah'ın evine götürmeye başladım. Çok defâlar Velî Efendi çayırında,Çobançeşme Kırında yâhut daha içeride akdettiğimiz encümenler Allah bilir a,enzar-ı tecessüsü kamaştırarak kadar parlak olurdu.

Hâlin mehâlikini hepimizden iyi gördüğümüz için âtîyi hepimizden fenâ tahayyül etmesi icâbeden koca Emrullah'ın tevekkülünü,fakat müt mâdî bir sa'y,mütezáyid bir azim ile beraber giden tevekkülünü gördükçe hakkındaki hissiyat ve dâd ve hümetümce müntehâ tasavvur eylemiyordum.Aradan seneler geçti.Birgün hazreti pek beşûş

gördüm:Meğer Konya'da açılacak Mekteb-i Hukûk müdüriyetine tayin edilmişmiş. Avni hakla orada bir lem'a-i mârifet uyandırabilsek...Diyordu.Bir hafta sonra Konya'da bulunması icap eden Emrullah'ı yine İstanbul'da görünce, "Ne oldu,gitmediniz mi?"dedim.

-Gittim de geldim!Habisler bırakmadılar ki!Ne kadar şevkim vardır;husûsiyle hükmetin,memleketin ileri gelenleri beni pek güzel kabul etmişlerdi.Büyük büyük işler göreceğinize âdetâ yakîn hâsıl eylemiş idim...Ne yapalım, "Elhükmü lillah!" biraz daha bekleriz.

Zavallı Emrullah yine metânetine sahip idi!

Bu vak'adan tahminen bir buçuk sene kadar sonra idi ki hazrete Sultan Ahmed Bahçesi'nde tesadüf etmiştim.O gün de ferda-yı hürriyete müsâdif cumartesi günü idi.Bîçâre fart-ı sürûrundan asâbî bir nöbet geçirmiş olmalı ki arkadaşları kendisine kordiyal içirmeye çalışıyorlardı.O güne kadar neşat ile,inbisât ile yakından muârefesi olmayan Emrullah'ın kalbi o gün ziyâ-yı saadetin ufukları lebriz eden tecelli-i nûra nûru karşısında gaşy olmuş da,zannederim ömründe birinci defa olarak metânetini gâib etmiş idi.

İstanbul gazetelerinde şu günlerde Mekteb-i Sultânî mes'alesini bahâne ederek nâhak yere Maarif Nezâreti'ne,dolayısıyla nâzıra hücum eylemleri bütün bu hâtırât-ı mâziyenin birer birer canlanmasına,o hâtûrâların sînesinde saklamak istediğim ümitsizliklerimin,cesâretsizliklerimin yeniden ayaklanmasına sebep oldu.

Muâsırları tarafından tekfir denilen hâkim-i şehir İbn-i Sinâ'nın "Dünyada benim gibi bir müslüman var;o da kâfir ise hiç müslüman yok demektir!" dediği gibi bütün ömrü Maarifin neşrine,i'lasına ve sâit ihzâr ile geçen Emrullah hazırdaki bir müessesesi-mârifeti tahrip ile itham olunacaksa bence memleketini seven,memleketinin teâli-i irfânına çalışan adam yok demektir.

Meşrûtiyet bize gâyet acı bir hakikat öğretti ki o da vatanımızda her mânâsıyla büyük adamın yok denecek kadar ender bulunmasıdır.

Evvelce "At var,meydan yok!" diye kendimizi aldatıyorduk,oyalıyorduk.Bugün de aynı hülyâlara kapılacak mıyız?Tetkik-i habere,tâmik-i nazara hâcet

görmeksizin,Emrullah gibi kendisinden bu kadar hizmetler beklediğimiz bir adamı isti'câlimize kurban edecek miyiz?Biz daha ne zamana kadar hissiyâta kapılmakta devam edip duracağız?Garibi neresi,meselenin mâhiyetini anlattığınız adamlar da “İyi ama,meselâ filan gazete böyle yazmıyor.” diyorlar.Sanki size inanmıyorlar da o filan gazeteye inanıyorlar.

Allah cümlemize insaf versin!

MUSAHAPE (*)

«جهان حرم از اغم که جهان حرم از وست؟
عاشقم بر همه عالم که همه عالم از ست!»

diyen Sa'dî-i Şî'râzi hakkında ne perestîşkârâne bir hürmet beslersem;

«و علی تفتن و اصفیه . کسینه ،
یفنی الزمان و فیه عالم یوصن!»

terâne-i vicdan-rübâsıyla her dem istiğrâk olan İbn-i Fârız'a karşı ruhumda ne büyük bir incizâb duyarsam;

«ای که بهر جا حنور کرده بنام دگر:
هم عربی را اله ، هم عجمی را خدا.»

tehlîl-i ârifânesiyle cihân-ı şiirin berterîn tabakâtına yükselen Feyzî-i Hindî'ye nasıl hayran olursam;

“Gerçi cânandan dîl-i şeydâ için kâm isterem

Sorsa cânân bilmezem kâm-ı dîl-i şeyda nedür.”

neşîde-i lâhûtîsiyle aşkındaki kemâl-i fevkal hayali duyuran Fuzûlî'yi ne kadar seversem; Lamartine'i de o kadar sever, o kadar hürmetle, o kadar iştîyak ile yâdedirim.

Bugün bile pek kifâyetsiz olan Fransızcam, o garp bûlbûlünün ilâhî zemzemelerini ilk dinlediğim zamanlar, hiç derekesinde iken yine anlamakta o kadar müşkilât çekmezdim. Onun lisânı benim sâmiâ-i vicdânıma bîgâne gelmezdi diyecek olursam ihtimal ki istiğrâb edersiniz. Hakikat ne olursa olsun şurası muhakkaktır ki ben o zamanlar bile Lamartine'in âsârından pek çok zevk duyardım.

(*) Mehmed Akif (ERSOY), SMM, C.4, S.86, s.131-133, İst., 15 Nisan 1326.

Şark ile garb arasındaki mesâfe bu'de'l-maşrıkayn olmakla beraber ben Iraklı Fuzûlî ile Fransalı Lamartine'i aynı hâk-i nâmiyedarın feyz-i mübîni zannederdim.Graziella'yı okurken Leylinâme-i Fuzûlî'yi okuduğuma zâhib olurdum.Hele Meditations benim için bir Sa'dî külliyâtı yahut İbn-i Fârız Dîvânı idi.

Lamartine'in dest-i sanatındaki erganunu Fuzûlî'nin benan-ı rikkatinde inleyen neypâre ile hemâheng bulur,ikisinden de aynı muhrik terâneleri duydukça sergerm-i istiğrak olurdum.

Birinin samîm-i ruhundan kopan safir Dicle vâdisinin nesîmi gibi âteşin,diğerinin sîne-i ma'sumundan yükselen sūrûd Surranet sahilindeki çamların enin-i rakîki gibi hazîn olsa da,hilkatin bu iki bestekâr-ı giryânı başka başka eda,başka başka sedâ ile aynı negameti terennüm edip duruyordu.Çünkü ikisi de bir hiss-i layezalin medhûş-i cemali idi.

Graziella'nın nigâh-ı kebûdu Lamartine'i muhit istiğrâkında naasıl sermedî bir cihân-i ezeli ziya açıyorsa,Leylâ'nın şebreng nazarları da Fuzûlî'yi öyle bir âlem-i bâkii-i vecd içinde bîdâr ediyordu!

Acaba Graziella'nın arkasından ağlayan Lamartine'in "İlk Acı"sında

Câm-ı mey-ı gam tutanda âlem,

Hem sen içdin o câmı hem ben,

Bir hayli zaman egerçi yandın,

Sûz-ı dile durmadın usandım!

Bîdarlığa getirmediñ tâb,

Şehlâ göztün oldu mâil-i hâb!

nevâhâtıyla Leylâ'sının hayâl-i gîrîzânını teşyî eden Fuzûlî'yi duymamak kâbil midir?

Yâr-ı cânım Ferid ile ara sıra "Meditations" dan parçalar okuruz.Bu büyük şâiri Ferid'in de benim kadar sevdiğini,âsârı hakkında onun da benim gibi düşündüğünü

gördükçe incizâb-ı kâdimi -Bilmem rekâbetin te'sir-i sihri midir nedir?-Bir kat daha arttı.

Bir gün Ferid: "Biz Lamartine'i pek iyi anlıyormuşuz.Baksana kendisi bile ne söylüyor..." diyerek Meditations'un o zamana kadar gözüme ilişmeyen bir parçasını gösterdi.İnce hurûf ile haşye kılıklı yazılan o parçanın meâli şuna yakın idi.

"Fıtrat beni Paris âlemi için yaratmamış...O hayat zevkime elvermiyor,ruhumu bîzar ediyor.Ben şarklı doğmuşum hem şarklı öleceğim.Ben ıssız yerler,çöller,denizler,dağlar,atlar,tabiatla derûnî müşafeheler,mealini takdis edeceğim bir neşîde-i cemal,müsâhabesiyle oyalanacağım bir enîs-i can...Hülâsâ Araplarda,Osmanlılarda olduğu gibi mekâtib-i cismâniyeden âzât bir lakaydî içinde,fakat ruhun,müfekkirenin mesâîsiyle,tahayyülat-ı mülhimânesiyle geçen bir hayat için yaratılmışım.Bir hayat ki baştan başa şiir ile,iman ile,hissiyat-ı necibe-i hamasetle pirâyedâr..."

Lamartine'e ait ihtisâsâtımın galat-ı hiss şaibesinden pâk olduğunu o büyük şâirin kendisinden işitince içimde ne sâminî bir sürûr,ne tabii bir gurûr uyanacağını ben tasvir edemezsem de elbette siz takdîr edersiniz.

Ne olur bir hayır sâhibi çıksa da bize "Meditations"ları, "Harmonie"leri, "Graziella"ları, "Raphael"leri tercüme etse!Vakiâ iki sonraki eser lisânımıza naklolunmuş.Lâkin bugün için kâfi değildir,Çünkü birçok yerleri geçilmiştir.Husûsiyle bu gibi âsâr-ı muhallemde aslündakii nezâhete müsâade-i imkân nisbetinde yaklaşılcaya kadar birçok erbâb-ı kalem tarafından tercüme edilmelidir.Raphael'in tamam nâtamam iki üç tercümesinden ben birini gördüm ki iyi değildi.Lamartine'e tercüman olacak adam Fransızca'yı ne kadar iyi anlasa,Türkçeyi de ne kadar doğru yazsa,hasîsa-i şiir ile meftûr olmadıkça kâbil değil ihrâz-ı muvaffakiyet edemez.Hele benim gördüğüm tercümede "mezkûr kadının çevresinde nûr-ı sabaha lemean etmekte bulunmuş idi..."ibâresine yakın cümleler bile vardı!Evet,bu mütercim bir tarih tercüme edebilir,bir bend-i siyâsî yazabilirdi,Lâkin hiçbir vakit Raphael'i tercüme edemezdi.

Her vadide kalem yürütmek fıtratın pek nâdir yetiştirdiği erbâb-ı dehânın kârıdır.Bize pek müfîd eserler bırakan Şemsettin Sami Bey merhum Hügo'nun Sefillerini tercümeye başladığı zaman edîb-i a'zam Kemal: "İyi ama bilmem

yapabilecek mi?" demiş.Tercümenin birinci formasını getirmişler: "Fena değil,fakat Türkçeden ziyâde Arnavutçaya benziyor!"tarzında latifeperdazlık etmiş.

Şarkta garbta birçok bedâyi-i edebiye var ki lisanımıza nakli udebâmız için âdetâ farz-ı kifâyedir.Sa'dî'lerden, Firdevsî'lerden, Senâî'lerden, Melânâ'lardan, İbn-i Fârız'lardan,Ebû Temmam'lardan,Mütenebbî'lerden,Ebu'l-ulâ'lardan kezâli garbın dühât-ı edebinden bizim fakir edebiyâtımız nasıl müstağnî olabilir?Niçin bu işi başa çıkarabilecekler gûşe-i mahviyete çekiliyorlar.

Vaktiyle Ahmet Naim Bey kardeşimiz "Bedâi'ü'l-Arap" ünvanı altında ne müntehap eserler bulmuş,tercüme etmiş idi;Sırat-ı Müstakîm'in sahifeleri o mesâînin devâmını görse ne olur!

Ferîd,Lamartine'in "Cenâb-ı Hak" ünvanlı neşîde-i ârifânesini tercüme etti.Okuyanlar mest oldu.Fakat vâ esefâ ki alt tarafı gelmedi.Mesnevî'de neler var?Lâkin hiçbirimizin haberi yok.Vaktiyle uğraşmış,okumuş olanlar bize bilmediğimiz,okumadığımız bu gidişle okuyamayacağımız eserleri birer birer yazmalı,okutmalıdır.Evvelce böyle teklif varid olsa reddi pek kolay idi;lâkin teşekkür olunur ki şimdi öyle değil.

Şimdiye kadar şifâhî davetlerde bulundumsa da rûy-ı kâbul gösteren olmadı.Hatta bazıları başından savmak için "Kendin yapsana!" dediler.Ben kendimde o servet-i iktidârı görsem kalkar da ihvan-ı safaya keşkûl uzatır mıyım?

رحم الله امرئاً عرف قدره ولم يتعد لوره

CEMALEDDİN EFGANİ (*)

Şarkın yetiştirdiği fıtratların en yükseği olmasa bile en yükseklerinden biri olduğu şüphe götürmeyen mrhûm Cemaleddin Efgani'ye dair birkaç söz söylemek istiyorum. İlimizde merhûmu görmeyen çoksa da, zannederim,işitmeyen,bilmeyen yoktur. İhtimal ki sevgili karilerimiz şu satırlarda Cemaleddin'in hayat-ı husûsiyesine ,hayat-ı ilmiyesine, hayat-ı siyasiyesinne aid malûmat göreceklerini zannediıyorlar.Hayır öyle etraflı bir tercüme-i hali inşaallah ileride yazarız.Benim bugün yapmak istediğim şey varsa o da hazretin hatıraa-i pâkine sürülmek istenen bir lekeyi,bir levs-i bühtanı göstermek,nereden geldiğini tedkik eylemektir.

Cemaleddin'in matbu,gayr-ımatbu birçok risaleleri,makaleleri,hutbeleri varsa da merhûm-ı müşaru'nileyh en büyük,en muhalled eseri bence Mısır Müftüsü merhûm Şeyh Muhammed Abdulh'tur.Evet,Şinasi millete en muazzam hizmetini Namık Kemal'i yetiştirmek sûretiyle edâ ettiği gibi,Cemaleddin de alem-i İslâma en kıymetli bir yadigâr olarak Müftü merhûmu bırakmıştır.Şeyh Muhammed Abdulh'un ölmüş yüreklere ruh-i şehamet nefheden sihr-i mübin-i beyanı,o feyz-i cûşacûşu hangi menbadan alıyordu?Şüphesiz üstad-ı muazzamı Cemaleddinin sânihatından.

Cemaleddin'in İstanbul'a birinci gelişi Ali Paşa'nın sadaretine tesadüf etmiş idi.Merhûm,Afganlılara mahsûs o sevimli kıyafet içinde olarak Paşa'nın meclisine girer,en yüksek mevki-i şerefi ihraz eder,kimsenin nail olamayacağı hürmeti görürdü.Mamafih Cemaleddin'i takdir eden yalnız Ali Paşa değil idi.İstanbul'un bütün ümerası,vüzerası,kıbarı adetçe,lisanca kendilerine bîgâne gelmesi icab eden bu zatın ilmüne,diyanetine,uluvv-i cenabına hayran olmuşlardı.

Aradan altı ay kadar bir zaman geçince Cemaleddin,Meclis-i Maarif Azalığı'na tayin oldu.Bu memuriyetinde maarifin tamimi için düşündüğü vesaiti bîperva söyledi ki arkadaşları bunun reyine iştirak etmiyordu.Vaktin Şeyhü'l İslamı bulunan zat, Cemaleddin'in fikirlerini menfaat-ı husûsiyyesine muğayır gördüğü için fena halde kızıyor,zavallıyı nazardan düşürmek için vesile arıyordu.

(*)Mehmed Akif (ERSOY), SMM, C.4, S.90, s.207-208, İst., 13 Mayıs 1326.

1287 senesi ramazanında idi ki Daru'l fûnûn müdürü Tahsin Efendi (Mösyö Tahsin),şeyh merhumdan fûnûn ve sanayi'e teşvik yolunda bir nutuk istemiş idi.Cemaleddin, Türkcesi o kadar kuvvetli olmadığını ileri sürerek mazur görülmesini rica etmiş ise de berisinin ısrarı üzerine muztar kalarak etraflı bir nutuk tertib etmiş,mamafih zamin üzamana muvafık olup olmadığını anlamak için evvela memleketin ileri gelenlerine göstermiş idi.

Darü'l -Fünûn 'un açılacağı gün Cemaleddin'in mutkunu dinlemek için İstanbul'un ümerâsı,esnafı toplanmış idi.Şeyhü'l-islam da cemaatin için de bulunuyordu.Cemaleddin kürsî-i hitabete çıkınca Şeyhü'l-islam olanca dikkatini nutkun içinde su-i teville kabiliyetli bir iki cümle saydetmeye hasreylemiş idi.

Cemaleddin nutkunda diyor ki: "Maişet-i insaniye bir beden-i zîhayata benzer;sanayi'in her biri,maişete mesela melik tedbirin,iradenin merkezi olan dimağın aynıdır.Demircilik kol,çiftçilik ciğer,gemicilik ayak gibidir..."Cemaleddin bu giibi basît teşbihlerle bütün azayı saydıktan sonra şu neticeyi veriyordu:"Saadet-i insaniyenin bünyesi,cismi bu sûretle teşekkül eder.Cismin hayatı ise rûh ile kâim olmasına nazaran buciismin yani saadet-i beşeriyenin rûhu ya da nübüvvettir yahut hikmettir.Lâkin bunlar başka başka şeylerdir.

Nübüvvet bir atâ-ı ilâhîdir ki çalışmakla elde edilemez.Cenab-ı Hak mahlûkları arasından her kimi isterse bu feyze mazhar kılar: الله اعلم حيث يجعل رسالته

Hikmete gelince bu imal-i fıkır ile,iktisab-ı malumat ile kazanılır.Sonra nebî hatadan masumdur,halbuki hakîm hataya düşebilir.Bir de ahkâm-ı nübüvvet dâmen-i ismeti levs-i bâtlın hücûmundan münezzeh olan ilm-i ilâhî üzerinde vârid olmuştur ki bunları kabûl imânın ferâiz-i esâsiyesindendir;hükemânın ârâsına gelince bunlara ittiba mütehattim olmayıp ancak şer'i ilâhîye muhâlif olmamak şartıyla akla muvafık geleni kabûl edilebilir."

İşte Cemalettin'in nübüvvete âit olmak üzere söylediği sözler bundan ibarettir ki ulemâyı îslâm'ın icmâıyla sabit olan hakikata tamamiyle mutâbık olduğu halde Şeyhü'l-islam,merhûmdan intikam almak için,Cemalettin nübüvvet bir nevî san'attır,diyor şayiasını çıkardı;bunu te'yîd için de,nübüvveti sanayie dair irad ettiği bir nutukta zikretti,dedi.Daha sonra camilerdeki vâizlere Şeyh'in aleyhinde yürümlerini

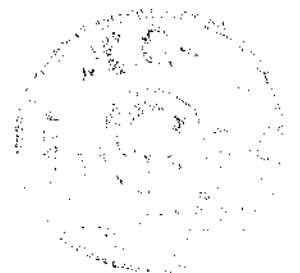
emreyledi.Zavallı Cemalettin aleyhindeki sözlerin bühtan-ı mahzdan ibaret olduğunu,hakikatin meydana çıkması için Şeyhü'l-islam ile muhâkeme edilmesi lâzım geleceğini söylediye de kimseye dinletemedi.Mes'ele gazetelerin ağızına düştü.Bunların bir kısmı Şeyhü'l-islam'ın,bir kısmı da Şeyh'in lehinde idâre-i kelâm etti.

Nihâyet merhûmun sevdiklerinden bir kısmı müşaru'n-ileyhe sabr u sekînet tavsiye ettiler,zaman bu gibi haksız şayiaları hükümden düşürür,hakikati meydana çıkarır, dedilerse de gayret-i dinitesi ilmi kadar yüksek olan Cemalettin bir türlü duramadı,Herhalde Şeyhü'l-islam ile murafaa edilmesini musırrâne istedi.Akıbet efkâr sükun buluncaya kadar İstanbul'u terk ederek bilâhare isterse yine avdet etmek şartıyla nefyi hakkında irâde-i âliye sâdır oldu.Zavallı Cemalettin her mânâsıyla mazlûm bir halde İstanbul'u terk ile Mısır'a gitmeye mecbûr oldu.

İşte merhûmdan ne zaman bahsolunsa "İlmine,fazlına,siyâsetine söz yoksa da maatteessüf mülhid idi,nübüvvete inanmazdı." derler ki anlamadan,dinlemeden söylenen şu sözlerin nereden çıktığı görülüyor.

İki hâsiyyet eder bâtul ü hakkı temyîz!

Biri tetkîk-i haberdır.biri ta'mîk-i nazar.

HASBİHAL (*)

Geçen hafta merhûm Cemalettin Efgânî'ye dair birkaç söz söylemiştim.Maksadım o büyük adama isnad edilmek istenilen dinsizliğin pek yanlış olduğunu göstermek idi.Maatteessüf bu sefer de “Cemalettin mülhid değil idi,fakat Vehhâbî idi!” iddiası ortaya sürülmeye başladı.

Acaba bu şayiayı çıkaranlar bir adamın alına “Vehhâbî” damgasını yapıştırmak ne demek olduğunu biliyorlar mı?

Vehhâbîlik bir mezheb-i mahsûsun ismi olmakla beraber Arabistan'ın birçok yerlerinde dinsiz tanınan yahut öyle tanıtılmak istenilen adamlara verilir bir pâyedir.Lehde söylenen sözlere inanmamak lâkin aleyhde söylenenlere derhal imân etmek insanlarda cibillî bir hasîsa olduğu için meselâ ben bugün çıkar da Allah'tan korkmadan en akîdesi pâk bir adam hakkında “İyidir amma dinsiz olmasa!...” dersem az zaman sonra zavallıyı bütün aşîret halkı baştan başa mülhid tanırırlar,acaba bu adam ilhâdı mûcip olacak ne yapmış,ne söylemiş demeyi hatırlarına bile getirmezler.

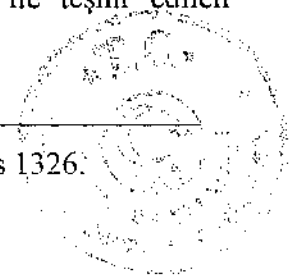
Müslümanlıkta en güç bir şey varsa o da bir adama dinsiz pâyesini vermekten ibaret olduğu halde fazlını,irfanını,ikbalini,şöhretini çekemediğimiz yahut tarz-ı tefekkürünü kendi meşrebemebize muvafık görmediğimiz kimseleri bu hasbî rütbe ile nazardan düşürmek nedense bize pek kolay geliyor.

Lüzüm-ı küfr başka,iltizam-ı küfr yine başka iken; yüzde doksan dokuz ihtimal doğrudan doğruya tekfirini icabeden bir adamı yüzde bir ihtimal ile kurtarmak üzerimize farz iken biz bilakis binde bir ihtimal-i zaif ile yakaladığımız dinsiz yapıp çıkıyoruz, gerideki dokuzyüzdoksandokuz ihtimali imanı nazara bile almıyoruz!

Arabistan'a giden, en büyük adamlar Vehhabî: Türkistan'a gelin, farmason; Acebistan'a uğrayın dinsiz yahut Bâbî !

En garibi şurasıdır ki bütün aktar-ı İslâmiyede bu ünvan ile teşhir edilen adamların

(*)Mehmed Akif (ERSOY), SMM, C.4, S.91, s.222-223, İst., 20 Mayıs 1326.

kısm-ı a'zamı Müslümanlığı,Müslümanları müdafaaya vakf-ı hayat etmiş olan ekâbi-i ümmettir, fedakâran-ı millettir!

Bir yabancı aramıza girse dese ki:

-Ey cemaat-ı Müslimin filân filân filân zatlar sizin en âkıllınız, en âliminiz,en fâzılınız olduktan başka ebnâyı milletin saadetine çalışmış olmak itibariyle en hayırhâhınız,en hamiyetlinizdir.Siz bunları Vehhabîlikle,masomlukla itham ediyorsunuz yani Müslümanlıtan çıkarıyorsunuz.Demek sizin dininiz akıl ile,ilim ile,fazl ile, hamiyet ile kabil-i telif olamayacak.

Bu söze karşı ne diyebileceğiz?

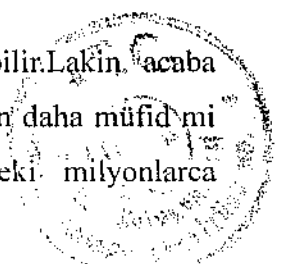
Bugün hıttâ-i Mısıryede menâfi-i İslâm'ı müdafaa eden ne kadar hamiyetli kalem varsa hepsi Cemaleddin'in saye-i terbiyetinde yetişmiştir.Cihan-ı tevhide binlerce dest-i muharir,binlerce dimağ-ı mütefekkir ihda eden bir Cemalettin Vehhâbî olabilir mi?

Merhumu ne Afganistan'da,ne Hindistaan'da,ne Avrupa'da,n Osmanlı toprağında rahat bırakmadılar;hiç bir yerde oturtmadılar?Cemalettin Müslümanlık âleminde hakîkî,sermedî bir intibah uyandırmak gayesine ma'tûf olan hamiyetinde biraz imsak edeydi,bu siyasetine azıcık fasıla vereydi dünyanın her yerinde şerâfetiyle mütenasib bir debdebe içinde yaşayabilirdi.Fakat o koca adam maksad-ı bülend-i hamiyeti uğrunda dehrin her türlü şedâidine göğüs gerdi;başkalarının biliztılar dayanamayacağı hirmanlara,hetbetlere o kendi ihtiyarıyla katlandı.Kemal'in ta'biri vechile o bir şehîd-i zîhaayat idi;

Ne devlettir şehîd-i zîhayat olmak bu dünyada!

Cemalettin hakkında söylenen Vehhabîlik Şeyh Muhammed Abdüh için de diriğ adılmıyor.İki senedir Sırat-ı Müstakîm'in sahifelerinde merhûmun ederlerini görüp duruyoruz.Allah için söyleyelim,hangi ma'nâsına alınırsa alınsın,Vehhâbîliği okşar bir cümlesi,bir makâlesi görüldü mü?

Bazıları, Şeyh'in zühdü ilmi nisbetinde değil idi,derler.Olabilir.Lakin, acaba merhum bütün hayatını i'tikaf ile,nevâfil ile geçireydi alem-i İslam için daha müfid mi olacaktı?Mösyö Hanutov (Hanotaux)a karşı çıkıp da mağribindeki milyonlarca

müslümanın hukukunu müdafaa etmek öyle zannederim ki asırlarca nevâfil edâ eylemekten daha sevaptır.

Bilmez misiniz Hazret-i Ömer tabiinden Ebu Kılabe'ye "Bence seni evlâd ü iyâlin için nafaka tedarikiyle meşgûl görmek böyle mescid köşelerinde mutekif görmekten daha hayırlıdır." demiş.

Düşünmeli ki Ebû Kılabe nihayet üç beş kişiden ibaret ailesine yiyecek bulacaktı. Abdullaah ise üçyüz milyon liralık bir ailenin hayatı için çalışmak mecbûriyetinde idi!

İşte bugün bir Cemaleddin'i, bir Muhammed Abdüh'u yok! Cihan-ı İslâm hakikaten bîkes, cidden garib. Biz bu gibi ekâbir-i ümmeti rahmetle, hürmetle anmalıyız ki geriden gelenler aramızda bir yâd-ı cemîl bırakabilmek ümidinden mahrûm kalarak mücaheden vaz geçmesinler.

Üç beş sene evvel bir frenk bana demişti ki:

"Erbab-ı fen ve san'atın kıymetini takdir edemiyorsunuz, ma'zûrsunuz; lâkin erbab-ı sa'y ü hizmeti takdîr edemiyorsunuz, ma'zûrsunuz; lakin erbab-ı sa'y ü hizmeti takdîr etmiyorsunuz! İşte bu kabahatiniz afvolunmaz..."

ESKİ HATIRALAR (*)

Dört beş gün evvel Beykoz'a gidiyordum.Tenhadır,başımı dinlerim,diye vapurun alt kaamarasına indim.Hakikat iki üç yolcudan başka kimse yoktu.Aradan biraz geçti,biri sekiz dokuz,diğeri on oniki yaşlarında temiiz giydirilmiş ikifrenk çocuğu belirdi.Adana alışık olmadıkları yüzlerinden,gözlerinden pek iyi anlaşılan bu çocuklar Fransız olacaktardı;çünkü gayet temiz Fransızca söylüyorlardı.Lâkin arsızlıkları, yaramazlıkları,hele zemin-i mükâleme ittihaz ettikleri hurâfelerle hayretimi celbeden sersemlikleri pek Türkçe idi!

Bereket versin ki kamaranın merdiveninden eğilip çocukları yukarıya çağıran orta yaşlı bir mürebbiye imdadıma yetişti de beni meraktan, tereddüdden kurtardı: Evet,mahdum beyler lisanımızı Fransız şivesiyle söyleyen bir edibin ta'birine göre -Türk ismini hâmil idiler.

Bu müşahede bende üç dört senelik bir hatıra uyandırdı:Maîşetimi kibar konaklarda husûsî ders vermek sûretiyle temin ettiğim bir sırada...beyin sayfiyesine gider gelirdim.Avrupa âdâb-ı maîşetine içi tiitreten hane sahibinin tıpkı fîrenk çocukları gibi giydirilmiş yavrularını sokakta görseydim mutlaka Fransız zannederdim:Tepelerindeki kasketten parmaklarındaki sivri tırnağa varıncaya kadar herşeyleri mükemmel idi.

Bir akşam sayfiyenin erkek misafirlere tahsis edilen odasında oturmuş,hane sahibinin beni ders salonuna aldırmasını bekliyordum.Demin söylediğim küçük beylerden biri içeri girdi.Lâkin beni görür görmez:Amanın!yetişin korkuyorum!Umacı var!diye öyle feryadlar kopardı, öyle kaçtı ki ne yapacağımı şaşırdım.Çocuğun avazı harem tarafından kimbilir nasıl bir herc ü merc ayaklandırmış ki oturduğum yerden şu sesleri işitiyordum.

-Çocuğun üstüne fenalık geldi..Doktora haber gönderin...

-Aman bir de kurşuncu gelsin..Hele o gelinceye kadar korku damarını basalım!

(*)Mehmed Akif (ERSOY), SMM, C.4, S.89, s.188, İst., 6 Mayıs 1326.

-Telâş etmeyin kadınlar!Korkacak birşey yok..Şimdi geçer.

Hâne sahibi beni içeriye aldırıldığı zaman hiç sun'un olmayarak çocuğu korkuttuğumdan dolayı i'tizar etmek istedim.

-Hayır efendim,hayır!Oğlanın kendi münasebetsizliği,kendi şirretliği.Sizin odaya dıgru gittiğini gördüm,gitme orada hoca var,dedim.O umacı anlamış.Sizi de saçlı sakallı görünce umacı zannedip ürkmüş...

-Desenize zavallı çocuğun hiç adam gördüğü yok!İyi ama hiç olmazsa başındaki kasketin haysiyetini muhafaza etmeli değil miydi?

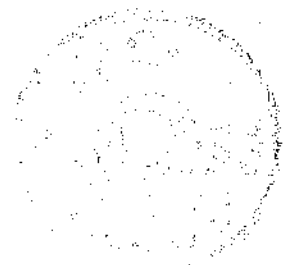
-Canım efendim,bırakın şu taassubu!

-Hayır beyim,cahilâne bir taassub sevgiyle söylemiyorum.Bendeniz mukallidliğin bu tarzını insanlıkla te'lif edemem.Siz çocuklarınızın kafasına bir şapka geçirmekle akvâm-ı medeniye sırasına girdik zannediyorsunuz.Lakin bu pek batıl bir zandır.İçi peri masallarıyla,umacı hikâyeleriyle harab olan bir kafa dışına kasket geçirmekle ma'mur olmaz!Kavmiyeti fedâ etmenize mukabil ne kârınız oluyor?Mahdum Bey'in yaşındaki bir frenk çocuğunun dimağında böyle hurâfeler için hiçbir huceyre-i kabul yoktur.

Umacı nedir,Belki de hiç bilmez.Lakin bu âlem-i hayatta kendisine rehberlik edecek o kadar hakayık-ı fenniye bilir ki ihtimal ki bu yaşta iken biz bilmeyiz.

-Bir dereceye kadar haklısın...

-Keşki büsbütün haksız olaydım.İnsanların maymundan azma yâhut maymunların insandan bozma olduğunu iddia edenlerin elinde böyle birçok maskarahlıklarımızla birer canlı hüccet olduğumuzu gördükçe içim kan ağlıyor!

-Letâif'den-

EBAN İLE A'RABÎ (*)

Hazreti Osman ne kadar ağır başlı,ne kadar halim ise oğlu Eban'da bilakis o kadar hezle mâil o kadar hafif imiş!

Günün birinde meşhur Eş'ab ile beraber kırdan oturken karşıdan devesi yedeğinde bir a'rabî zuhûr etmiş ki engerek yılanı gibi etrafına zehir püskürür,yanına kimseyi sokmaz,önüne geleni ısırır,arkasına sokulanı tepermiş!

-Şu cehennem yüzlü herif bâdiyeden gelmiş olacak..Fena eğlence değil..Müsaade ederseniz çağırılım da biraz kızdıralım..

-Hayhay!

Eban'ın adamlarından biri a'rabîye "Emir Eban bin Osman seni yanına davet ediyor." deyince a'rabî icâbet etmiş.Selâm vererek Eban'ın karşısına çökmüş.Eban herife kabilesini,nesebini sormuş;yalandan hısımlık çıkmış:

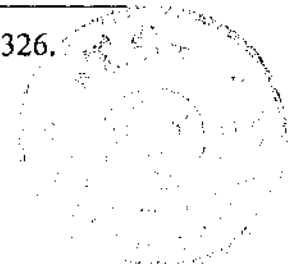
-Ne iyi tesadüf!Senin şu deven gibi bir deve edinmek istiyorum.Bu kadar zamandır arattım,bir türlü bulunmadı.Demek ki akrabamdan birisiyle ahz ü i'tâda bulunacakmışım..Evet,evet tam bu renkte,bu irtifâda,bu yaşta,bu kalıpta bir hayvan aramıştım.Satar mısın?

-Satarım ya emir!

-Pekâla!Ben sana yüz altın veririm.

On altından on para fazla olmayan deveye yüz altın verildiğini işitince A'rabînin âbus cehresinde hırs ile sürûr berk ile zulmet gibi hemâheng-i zuhûr olmuş.

(*)Mehmed Akif (ERSOY), SMM, C.4, S.88, s.170-171, İst., 29 Nisan 1326.

Eban Eş'âb'ın kulağına eğilerek “bizim hısım sizin aileye pek yabancı değilmiş!Haydi bakalım hünerini göster!” demiş.

-Baksana dayı,emir hazretleri senin devenin altmış liradan fazla etmeyeceğini bilmiyor zannetme!Kırk lira fazla vermesi hem seni sevdiğinden,hem de yanında para olmadığı için nakit yerine mal vermek istediğindendir.Râzısın değil mi?

-Razıyım.

Eş'âb bir aralık kaybolmuş sonra koltuğunda bir bohça olduğu halde çıkagelmiş. Eban, “Getirdiğin emtiâyı birer birer çıkarıp kıymetleriyle birlikte yazdır.” deyince Eş'ab evvela eski bir sarık parçası çıkarmış:

-Emir hazretlerinin mübarek imâmeleri!Kendileri cuma,bayram namazlarında bu imâmeyi sardıkları gibi halife huzuruna da bununla çıkarlar...Elli altın!

Eş'ab yanındakilerden birine, “Haydi bunu bir tarafa kaydet.” diyerek bohçaya tekrar elini sokmuş.Arabî gayzından patlamak derecesine gelmiş ise de nutku tutulduğundan bir şey söyleyememiş.

Eş'ab bu sefer yarı beline kadar yağ bağlamış eski bir takye çıkarmış:

-Emir hazretlerinin mübarek takyeleri!Beş vakit namazı edâ,nas arasında adl ile kaza ederken bunu giyerler.Kıymeti takdirimden hariic ise de haydi otuz altın diyelim!Bunu da ötekinin altına yazınız.

A'râbînin yüzü büsbütün korkunç bir renk bağlamış,gözleri cevfinden dışarı uğramış;atılmak istemiş,lakin kendinii tutarak oturduğu yerde deli deve gibi homurdanmaya başlamış.

Eş'ab üstü yırtık,altı delik iki pabuç eskisi çıkararak:

-Emir hazretlerinin mübarek na'lini!Cemaat-ı Müslimine karşı o belîğ hutbeleri inşad ederken bu mukaddes na'line süvar olurlar!Bilmem ne kıymet koyalım?Haydi kırk altın olsun!

Eban,a'râbîye mallarını,yanındakilerden birisine deveyi çekip getirmesini,bir diğerine de a'râbînin zimmetine geçen yirmi altını almasını emretmiş.A'râbî artık duramayarak hemen önündeki sarık,takye,pabuç parçalarını derleyip toplayıp olanca kuvvetiyle hazır bulunanların yüzüne çarpmış,devesinin yularını tutmak isteyen herifin elinden öyle bir çekmiş ki az daha bîçârenin kolu kopuyormuş.Sonra dönüp Eban'a şu sözleri toplamasını söylemiş:

-Bilir misin ben neden ölürüm?

-Hayır!

-Baban Osman'a yetişemedimki katilleri arasına gireyim de dünyaya senin giibi bir evlâd getirdiği için ben de kanına iştirak edeyim!

Eban a'râbînin bu tehevvürüne,bu sözüne o kadar gülmüş ki kendini tutamayarak yerlere serilmiş.

Sonraları a'râbî Eş'ab'a rast geldikçe, "Seni kahpenin doğurduğu seni!Dur da emirin metalarını ucuz ucuz satmayı sana öğreteyim." der,Eş'ab ise tabanı kaldırır kaçarmış!

HASBİHAL (*)

Bizim adam olabilmemiz için çocuklarımızı okutmaktan,îcab-ı asra göre terbiye etmekten başka çare olamayacağını anlamayan ya hiç yoktur,ya pek azdır.Kendimiz ister okumuş,ister okunamış;ister iyi bir terbiye görmüş,ister görmemiş olalım...Artık mazîye karışmış sayılacağımız için,bugün düşüneceğimiz bir şey varsa o da istikbaldir,yani evlatlarımızdır.Çocuklarımıza kendi terbiyemizi vermeye kalkışırsak cinayet işlemiş oluruz.Hikmeti doğrudan doğruya Peygamber'den telakkî eden Cenâb-ı Ali diyor ki "Ciğerpârelerinize yalnız kendi terbiyenizi giydirmeye çalışmayınız.İyice hatırimızda olsun ki onlar sizin yaşamakta olduğunuz zamandan başka bir zaman için yaratılmışlardır."

İçimizde hayat-ı tahsilin ne acıklı bir sûrette geçip gittiğini tahattur edemeyecek kimse var mı?Malûmat nâmına kafamıza doldurduğumuz şeylerden ne istifade ettik.Düşünüyorum da sekiz yaşında ezberlediğim birçok ibâreleri ancak otuz sene sonra anlayabildiğimi görüyorum!Tabîi onbeş yaşlarında iken okuduklarımı anlayabilmeye ömrüm müsâid olamayacak.

Acaba hazmedemeyeceği kadar kuvvetli yemeklerle harap edilen mide gibi,bu sûretle temsil melekesinden mahrum kalan dimağ fitratındaki faaliyete iade etmek bozuk bir cihaz-ı hazmîyi ta'mir etmeye benzer mi?Mümkün ile muhal mukâyese edilebilir mi?

Bugün mini mini çocuklar için yazıldığı muharrirler tarafından rivâyet edilen öyle kıraat kitapları,öyle fen risâleleri görüyorum ki anlamak husûsunda ben bile sıkıntı çekiyorum.Pekâlâ,bunları benim çocuklarım nasıl anlayacak;hocaları nasıl anlatacak?Yetişmiş adamların okuyacağı siyâsî bendleri Çağatayca yazacaklarına yetiyecek çocukların heceleyeceği risâlecikleri Türkçe yazsalar ya!Muhterem kârielerimizin birçoğu aile sahibidir.Çocuklarının akşam sabah mektebe götürüp getirdikleri kitapları lütfen bir kere gözden geçirsinler;bir kere de çocuklara okudukları şeyleri sorsunlar?Görecekler,anlayacaklar ki o bîçâre yavrucuklar hep bir şey anlamıyorlar;beyinlerindeki mâlumâtı emânet para gibi taşıyıp duruyorlar!Yazık değil mi?

(*)Mehmed Akif (ERSOY), SMM, C.4, S.93, s.263-264, İst., 3 Haziran 1326.

Biz sersem olduk diye çocuklarımızı da mutlaka kendimize mi benzetmeliyiz?

Tevfevvukyâb-ı irfan eylemek ahfâdı elzemdir,

Hamiyyet mesleğinde gayret-i ecdâd lâzımsa

diyen edib-i a'zam ne doğru söz söylemiştir.Fikr-i âcizâneme göre Maarif Nezareti'de mühim bir vazife teveccüh ediyor:İbtidâî,rüşdî,i'dâdî kitaplarını müsabakaya koymalı.Lakin "Maarif Nezareti hesap yahut meselâ ilm-i hal,kıraat...kitabı yazdırmak istiyor.Bunu en güzel yazana şu kadar para verdikten başka eserini bilimum mekteplere kabûl edecek..." tarzında vukû bulacak davete kise icâbet etmez.Düşünmeli ki kendinde böyle bir iktidar gören adam zayıf bir ihtimal-i muvaffakiyet için aylarca,ihtimal ki senelerce çalışacak.Bizim memlekette zenginler yani geçinecek kadar parası olanlar çalışmayı ayıp sayarlar;yaşamak için her gün didinmek mecburiyetinde bulunanların ise kırk tarakta da seksen bezi vardır ki hiç birini bırakıp da sizin müsabakanıza girişemezler

O halde ne yapmalı?...Evet Maarif Nezareti Bi'lfarz ibtidai mektepleri için kıraat kitabı yazdırmak istiyor.Bir mevzû intihab ederek müsabakaya koymalı,demeli ki:Şu mevzû u yedi sekiz yaşındaki çocukların anlayacağı tarzda kim en güzel yazabilirse ona şu kadar para mukabilinde şöyle bir kıraat kitabı yazdıracağız.Hesap için,hendese için hülâsâ bütün fenler için aynı usûle müracaat etmeli.Yani müsabakaya girmek isteyen zevat ufak bir imtihan neticesinde bu işin kendilerine tevdi olunup olunmayacağını anlayacak olurlarsa elbette bir tecrübe-i tâli'den geri durmazlar.

Tabî her fenne âid mevzûları ta'yîn etmek,müsabakaya girenlerin yazdıkları eserleri temyiz eylemek Maarif Nezareti'ne aiddir.Vatanın teâlisi hakkındaki gayret ve faaliyeti ruh-ı güzîn-i fazîleti gibi bütün meâsirinde tecellîeden Emrullah Efendi hocamızdan en evvel beklediğimiz bir iş varsa o da budur.

HANGİSİ ŞİİR (*)

Arap edebiyatı ile biraz âşinâlığı olanlar Kasîde-i Bürde nâmıyla iştihar etmiş olan neşîde-i garâmına,kâbil değil,bîgâne kalamazlar.

Cenâb-ı Peygamberin iiltifatına mazhar olan bu şi'r-i belîğ sahabeden Ka'b bin Zübeyr'indir ki babası da Arabın en metîn şâirlerindendir.Hatta Hazret-i Ömer "E büyük şâir kimdir?" sualine ma'rûz kaldıkça **وسى وسى** diyendir." diiyerek Zübyer'e îma edermiş.Çünkü Zübeyr'in muallakasında **وسى فاب اسباب النايائلنه** mısraıyla bailayan altı yedi beyit vardır ki her birinin başında

" **وسى** " vardır.Arabın şi'r-i kâdimi daima elvâh-ı tabiatı,âlem-i bedâveti musavver olarak hikmete nâdiren tercümanlık ettiği için,Cenab-ı Ömer besbelli bu sözlerde bir husûsiyet görmüş ki pek beğenir,daima inşad edermiş.

Ma'lûmdur ki Ka'z'b'ın demi heder edilmişken huzûr-ı Peygamberiye dehaletle okuduğu **بانت سعاد** kasidesi sayesinde mazhar-ı afv olarak ecille-i ashab arasına girmiştir.Şiire kaside-i Bürde denilmesine sebep de sahibi tarafından inşad edilirken Resûl-i Muhterem'in dûş-i pâkindeki bürdeyi çıkarıp şâire baahş eylemesidir.

Bazıları Kaside-i Bürde ile Kaside-i Bür'e'yi birbirine karıştırıyorlar.Evet **اسى تذکره فیران بدى سلم** mısraıyla başlayan şiir de Hazret-i Peygamber hakkında ise de nâzımı olan İmam-ı Buseyrî Asr-ı Saadet'i idrak edemediği için tabîî Ka'b şiirine câize olarak bürde almamıştı.Ancak bu şiiri nazmettikten sonra çoktan beri muzdarip olduğu müzmin bir hastalıktan şifâyâb oluş da onun için kasidesine Kaside-i Bür'e nâmını vermiş,diyenler vardır.Binaenaleyh bür'e ile bürdeyi ayırmalıdır.

Kaside-i Bürde'nin mûtaaddid şerhleri vardır ki bendeniz bir iki tanesini gördüm. Zaten şerhleri olmasa şiirin çok yerini biz Türkler şöyle duralım,Araplar da kolay kolay anlayamazlar.Hatta Nebiyy-i Muhterem Efendimiz kaside inşad olunurken geçen bazı kelimeleri Ashaba sormuşlar,bilen olmayınca kendileri îzah buyurmuşlardır.

(*)Mehmed Akif (ERSOY), SMM, C.4, S.94, s.272, İst., 10 Haziran 1326.

Gariptir ki eslâf-ı kiram bu şi'r-i güzîni şerh için koca koca kitaplar yazmış,bir çok dekaik-i lisaniye,edebiye göstermiş iken asıl ihtarı lâzım gelen bir dakikayı geçmişlerdir.İhtimal ki benim görmediğim şerhler de vardır;lâkin gördüklerimde tesâdüf ettiğimi hatırlamıyorum:

Ka'b şiirinde SuAd'ın kendisini bırakıp gittinden tutturarak arkasından yetiş mek için nasıl bir deveye binmesi lâzım geleceğini uzun uzadıya anlattıktan sonra bir girizgâh ile Peygamber'i medhe başlıyor.Bir aralık "Peygamber öyle bir seyf-i meslûl-i ilâhîdir ki karanlıkta kalanlar onun ziyasıyla yol bulurlar...." mealide beyitini okuyunca Cenab-ı Resul,safvet-i cevherini nazarlardan örten kınını yarıp çıkmış bir kılıç gibi hemen bürde-i pâkinden insilâh ederek beyitin hrer sûretle mâsadak-ı tammı olduklarını göstermişlerdir.İşte şârihler Cenab-ı Peygamber'in tam bu beyit okunduğu zaman mübarek hırkalarını çıkarıp Ka'b'ın üzerine attıklarını söylüyorlar da bundaki inceliği ihtar etmiyorlar.Bana öyle geliyor ki hiç bir şâir böyle kıymetli bir câize almamıştır.Acaba hangisi daha şiir?Kaside mi,câize mi?

HASBÎHAL (*)

Tarih tekerrürden başka bir şey değildir, diyenler ne doğru söylemişlerdir! Bizim Ferid: “Dünya bir tiyatrodur ki yalnız oyuncularını değiştirir; yoksa oyunlar aynıdır.” der. Hakikat, öyle!

Bir nazar-ı im'an, hâli, mâzîden pek az farklı bulur: Hep o ifratlar, hep o tefrit; i'tidale karşı hep husûmetler. Geçenlerde lisanı tasfiye edelim yahut etmeyelim mes'elesi meydana aldı. Her iki fırka o kadar ileri gitti ki aralarını bulmak kabil olmadı. Evet, bir kısmı rahmetli Vetsî'nin devrini ihyâ etmek istiyor; diğeri de bize Mâverâü'n-nehir'den Osmanlılar için pek yeni olan hiç işlenmemiş, yaratıldığı gibi kalmış bir lisan getirmek hevesine kapılıyordu. Her iki taraf bir yığın da'vâlarda, delillerle ortaya atılarak zaten tezebzübden kurtulmayan efkârımızı büsbütün karıştırdı, lisanımızı da, şivemizi de imlâmızla omuz öpüşecek bir hale getirdi.

Vaktiyle Hüseyin Dâniş Efendi isminde bir zât Servet-i Fünûn'a لیل مکفهرنا لیل مدلم li şüirler yazar, Makamât-ı Harîrî'yi okumuş olmayanlar benim sânihatımı varsınlar, anlamasınlar demek isterdi. Yine bu zat (پرنک) “perenk” kelimesini kullanır, fakat kâriyelerinin yalnız Fransızca bilenlerine merhamet ederek sahifenin altına “Bu kelime bijou mukabilidir.” tarzında bir haşiyeye düşerdi!

Bugün de İkdâm gazetesinin başında bir takım makaleler görülüyor ki Türkçe kelimelerin yanibaşlarında Arapçaları olmasa zavallı ümmet-i merhûme hiç bir şey anlamayacak!

Meclis yerine (kurultay), meb'ûs yerine (yalvaç), a'yan yerine (ak sakal), hal yerine (idemük), can yerine bilmem ne! Kelimeler böyle. Şiveyi nakle ise imkan yok.

Şüphesiz bu makaleleri yazan adamın bir maksadı, hem de hayırlı bir maksadı olacaktır. Evet bu maksat Osmanlıların lisan-ı resmisi olan Türkçeyi bütün dünyadaki Türklerin anlayabileceği bir hale getirmektir, zannederim, lâkin azıcık insaf edelim ki,

(*) Mehmed Akif (ERSOY), SMM, C.4, S.92, s.237-238, İst., 27 Mayıs 1326.

tutulan yol oraya gider mi? Hepimizin bildiği, hem bir lisandan alınma olduğu hatırına getiremeyecek kadar iyi bildiği kelimeleri unutturarak hiç birimizin bilmediği ta'birleri kabûl etmek sûretiyle mi lisanımızı sâdeleştireceğiz? Meb'ûsun ne olduğunu elhamdülillah iki senede öğrendik. Şimdi bir de yalvaç mı öğreneceğiz? Meclis kelimesini Rumeli'de Anadolu'da bilmeyen, işitmeyen kimse yoktur. Yalnız bazı yerlerde mencilis derler ki o da aslından pek farklı değil. Yani meclis diyen adamı mencilis diyenler pek kolay anlayacağı gibi mencilis lâfzının fasihini de okur yazar takımı derhal bilir.

İdemük nedir? Hal kelimesinin mukabili öyle mi? İyi ama bu kelimeyi bize kaç senede öğretebileceksiniz? Bugün hal deyince anlamayacak bir Türk, bir Osmanlı var mıdır?

Doğrusu ben makale sahibinin iyi bir niyet beslediğinden emin olmasam mutlaka bu zat lisanı tasfiye etmek isteyenlerle eğleniyor, derdim.

Evet, lisanın sadeleştirilmesi farzdır. Gazetelerde zabıta vukuatı öyle ağır bir lisanla yazılıyor ki avam onu bir duâ gibi dinliyor.

“Mehmet Bey’in hanesine leylen fûrceyab-ı duhûl olan sârık sekiz adet kaliçe-i giranbaha sirkat etmiştir” deyip de “Mehmed Beyin bu gece evine hırsız girmiş, sekiz halı çalmış.” dememek adeta maskaralıktır. Avamın anlayabileceği maânî avamın kullandığı lisan ile edâ edilmeli; lâkin bir icmal-i siyasi Çağatayca yazılmamalı. Çünkü iki taraf da anlamayacak.

Lisanımız bu hale gelebilmek için asırlar geçmiş. Bunu bir senede yıkıp yenisini yapmaya çalışmak garip bir teşebbüs olmaz mı? Bir mu'teriz diyebilir ki: İyi ama siz tabîî bir Türkçe olmadığından şüphe edilmeyen bu lisanımızı muhafazada devam ederseniz zararlı çıkacaksınız. Çünkü sizi Buhara'daki, Sibiry'a'daki, Kırım'daki, Kafkasya'daki Türkler anlamayacak. Hakbuki İkdâm'ın lisanını işletirseniz o zaman bütün Türk unsuru birbirinizi anlayacaksınız, bugün en ma'ruf bir müellifinizin eseri ancak iki-üçbin tanî basılacak, o kadar kârî bulacak

İtiraz yekden kuvvetli görünüyor.Lâkin pek çürük:Çünkü bu saydığımız memleketlerin Türkleri birbirinin yazdığını anlamıyor ki...Evet, Osmanlı olmayan Türk unsuru arasında hepsinin anlayacağı müşterek bir lisan-ı tahrîr olsaydı belki biz de mümkün olsun,muhalolsun cemaate katılmak arzusunu gösterirdik.Rusya'dan gelen Türklerin âkilleri,iyi düşünenleri "Siz Osmanlılar lisanınızı biraz sadeleştirin,islâh edin biz onu kabûl edelim; yoksa sizin bize uymaya heves etmeniz hiç ma'kûl değildir." diyorlar.

Kırım'da çıkan Tercüman gazetesinin eski lisanıyla şimdiki arasında ne büyük fark vardır.İşte o gazete bizim Osmanlı Türkçesinin iyi taraflarını almak sûretiyle hem dilini başkalaştırdı,hen de o havâlideki Türkleri bizim Türkçeye biraz alıştırdı.Artık fen lisanından,edebiyat lisanından bahsetmeyi başka bir güne bırakacağım.Muhterem kârilerimizin mütalaalarını beklerim.

HASBİHAL (*)

Mekteplerimizde lisan derslerinin ne kadar geniş bir mevki işgal ettiğini anlamak lüzumsuzdur. Bir kere Türkçemiz başlı başına bir dil olmayıp şarkın iki en mühim lisanı olan Arap, Acem lisanlarını muavenetiyle yaşadığından, bir de kim ne isterse desin, müfrüt bir tasfiyeye taraftar olanlar ne kadar uğraşırsa uğraşsın, Osmanlılar için bu iki lisandan aldıkları kelimelerin birçoğunu geri vermek ne şimdiki halde, ne de gelecek zamanda kabil olamayacağından; hatta fûnûn-ı hazırayı memleketimize getirdikçe vaz'ına mecburiyet görülen ıstılahat için yeniden kelimeler, terkipler istikrazında muzhar kalacağımızdan lisan derslerine verilecek ehemmiyet çok görülmemelidir.

Fakat, acaba mekteplerimizde lisan derslerine cidden ehemmiyet veriyor muyuz? Vâkıa Arapçadan sarf, nahiv okutuyoruz; Farisînin kavâidini gösteriyoruz; Türkçeden bir hayli şeyler öğretiyoruz. Yani lisan için sarfettiğimiz saatler fûnun için tahsis ettiğimiz zamanın iki belki üç mislini buluyor. Öyle ya! Bunlardan başka bir de Fransızca öğrenmek mecburiyeti var. Fransızca mekteplerimizin hepsinde mutlaka okutulmalı (mı) dır? Yoksa bazısında mı tedris edilmelidir? Bu ciheti başka bir gün düşünürüz.

Arapçayı ele alalım: Mekteplerimizin bir kısmında emsile, maksud, bina, avamil, izhar gibi kitaplar bir kısmında ise müteahhirin tarafından doğrudan doğruya Türkçe yazılmış eserler okutuluyor. Bir Türk çocuğuna Arapça yazılmış kitaptan kavâid öğretmek bizim memlekete mahsûs garabetlerdendir ki asırlardan beri alışmış olduğumuz için artık gözümüze ilişmiyor!

(... اعلم ان ابواب التصريف) ibaresinden rahmetli hocası istinbat ederek biz bîcârelere ezberlettiği ahkâmı bugün düşünüyorum da lisanın sarfından başka her şeyi şumûlüne alabileceğini görüyorum!" (اعلم) ey hitaba selâhiyeti derkâr olan tâlip! İlm-i şerif sana ma'lûm ve meczûm olsun bil sen..... Neyi bil? (ان) tahkîkan (غمسة وثلاثون) otuz beştir. Ne yönünden (ابواب التصريف) ilm-i sarfların bâbları nedir? (غمسة وثلاثون) otuz beştir, (باب) bâb yönünden..."

(*) Mehmed Akif (ERSOY), SMM, C.4, S.96, s.304-305, İst., 24 Haziran 1326.

Hocamız bize Arapça bir ibârenin her halde Türkçeden başka bir lisana tercümesi olan şu tekerlemeyi tekrar ettire ettire hiç bir şey anlamamak şartıyla ezberletirdi.

Bereket versin ki evvelce emsileyi de anlamamak şartıyla ezberlemiş olduğumuz için bizim idmanlı,melekeli hafıza bu bina lisanını da pek o kadar bîgâne bulmuyordu.

Sevdiklerimizden biri hikâye ediyordu:

Evimizde bir misafir çocuğu baktım sallana sallana bir kitap ezberliyor.Oğlum,o okuduğun nedir,dedim;emsile dedi.

-Pek âlâ!Nasara ne kelime?

-Nasara fi'l-i mâzî,binâ-i ma'lûm,müfred,müzekker,gâib,manası yardım etti.

-Bir gâib er .

-Hayır efendim,o “bir gâib er” geçen sene idi.

Besbelli çocuğa üst üste iki sene emsile okutmuşlar.Ancak hoca değişmiş olmalı ki birisi “bir gâib er” ile beraber ezberletmiş,diğeri ise orasını hazfetmiş!

Hocalarımızın tuttuğu usûl bizi Arapçadan fena halde yıldırıyordu:

Baksanıza bir kelimenin,bir (اَعْلَم) in bir satır mânâsı oluyor ki neresinden çıktığını Allah Tealâ Hazretleri bilecek. (اَنْ) deki tahkik mânâsına yani (اَنْ) yi tahkîkan sûretinde tercüme etmekten maksat ne olduğunu hâlâ anlayamamışımdır.Oradaki (yön) ne demek olduğunu pek yakın zamanda bulabildim: (بَابِ) temyiz olmuyor mu,temyizîn vücudunu “ne cihetten” سوالini i’rad ederek bulmak mu’tad olduğundan bizim muallimlerimiz de cihetin tam Türkçesi olan yön kelimesini isti’male karar vermişler.

Şimdi böyle bir usûl ile kavâid-i lisan öğrenilir mi?El-cevap:öğrenilemez. Hiç öğrenenler yok mu?Elbette var.Lâkin bîcârelerin bu uğurda sarfettiği zamanı,emeği hesaba almayacak mısınız? Hem maksûdû’n bizzat olan kavâid-i lisan değil ki.

Bize asıl lisan lâzım,lisan!Lîsanın kavâidini o lisan ile mütekellim olan kavimden daha iyi biliyorsunuz:lâkin o lisan ile yazılmış bir kitabı,bir gazeteyi okuyup anlayamadıktan sonra bu ilminizden ne fâide bekleyeceksiniz?

Diyeceksiniz ki “ne beis var!Ben Arapça bir eseri anlamam.Lâkin bildiğim kavâid sayesinde lisan-ı Osmânî’de müsta’mel Arabî kelimelerin,Türkîleri doğru okur,doğru kullanırım.Binaenaleyh vaktiyle sarfettiğim emek boşuna gitmiş değildir.”

Ben de diyeceğim ki: Lisan lügatten ibarettir.Sen Arapça yazılmış bir eseri anlamak için lâzım gelen lügatlerin yüzde seksenini biliyorsun.Mütebâki yüzde yirmiye de seksenin yardımıyla anlayabileceksin.Kavâid-i lisanı bildiğini de iddia ediyorsun.O halde nasıl oluyor da yine o eserin karşısında apışıp kalıyorsun.

-Bakka!Unun var mı?

-Var.

-Yağın,şekerin?

-Var.

-Ayol öyle ise ne duruyorsun?Helva yapıp yesene!

Dediği gibi lüzumu kadar lügat biliyorsunuz;kavâidi de ezberlemişsiniz,biraz himmet edip okumaya başlasanıza.

Türkçe yazılmış kitaplardan kavaid-i Arabiye daha kolay öğreniliyor pek tabiidir.Lâkin bizim en büyük kusurumuz her işte olduğu gibi lisan hususunda da nazariye ile,fazla dekaik ile uğraşmamız,tatbikata hiç ehemmiyet vermemekliliğimizdir.

Mesela çocuklara senelerce aksam-ı seb’a iskalesi yaptırırız da bir mu’tel kelimeyi sıra ile tasrif ettirmeyiz.Hatta i’lalin gavamızını bildiğimiz halde belki kendimiz bile mu’tel fiili tereddütstüzce çekemeyiz.Fıkr-i acizâneme kahrısa mekteplerde okutulacak sarf ve nahv-i Arabî yüz sahifeyi geçmemeli,en esash kavâid öğretilmelidir.Alt tarafı yalnız tatbikat olmalıdır.İkişer kelimeli cümlelerden başlanılarak ibareler bulunmalı,yahut tertib edilmeli.Bunların elfazı üzerinde kavaid-i sarfiye tatbik olunduktan sonra tahlil-i nahvîler yaptırılmalı,tercüme etmeli.Gide gide bu cümleler büyütülmeli.İş hafif

ibâreli şiirlere kadar vardırılmalı.Çocuklar için Arapça yazılmış bir hikmet-i mansûreyi yahut bir şi'r-i ahlâkîyi anlamak ne büyük zevktir!Çocuk bir kere bu zevkten nasip almaya başladı mı,artık onun âfîsi emindir.Çünkü Türkçe okuyacağı âsâr kendisine bir taraftan nâmütenâhî Arabî kelimeler öğreteceği için sermayesi ale'ddevam artacak;sizin için hafif hafif hikâyeler tercüme ettirmek imkânı bile hâsıl olacaktır.Arap çocukları için tertîb edilen (Mecaniyyü'l-Edeb) neden bizim çocuklarımızın işine yaramasın?Bir sene adam akıllı okutulan çocuk Mecaniyyü'l-Edeb'i pek âlâ okuyabilir.Vâkıa bu eserin son cildleri cahili,hamasi şiirler,Makamat,Etbak,Tesavir gibi manzum,mensur bir çok çetin eserlere havî ise de bu âsârtedricî bir sûrette güçleştiğinden yani kitabı sırasıyla ta'kib eden çocuklar nihayetlere doğru hayliden hayliye rûsûh kazanacaklarından o kadar güçlük çekmezler.

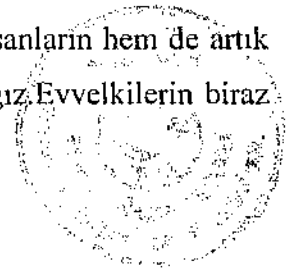
Bir de Arabın anlaşılması pek müşkil olan âsârını bugün biz okumazsak da olabilir.Zaten onları Araplar da şerhlerin imdadıyla okuyabilir.Bize asıl mutavvassıt kitapları anlayacak bir meleke el verir.

Ma'mafih (Mecaniyyü'l-Edeb)i misal olarak getirdim.Yoksa mutlaka bu kitap okunsun demiyorum.Ancak gayet musahhah,harekeli,iyi kağıt üzerine basılmış,mündericatı güzel intihab edilmiş,ayrıca bir de şerhi yazılmış bu eser de bizim için pek müfid olabilir.

Benim tavsiye etmek küsthlığında bulunduğum bu usûl o kadar yeni birşey değilse de büyük bir hatve-i terakkî olacağına şüphe edilmemelidir.Lisan için bundan daha amelî,çok daha kolay usuller varsa da ukalâdan birinin dediği gibi: "Ta'yin ettiğimizz gâyete koşa koşa gitmeye kalkışırsak tabîî bir hareket etmiş olmalıyız." Yavaş yavaş gidelim fakat elbirliğiyle gidelim.Beş on adım koştuktan sonra yorgun düşecek değil miyiz?Elbette tabîî bir yürüyüş daha emindir.

Farisî için de aynı usul ta'kib edilmeli.Bir Türk çocuğu kendisi içinhiç bîgâne olmayan Farisîyi okumalı,anlamalı.Hatta söylemelidir.

Biz galiba şu mülahazamızla hem Arapça,Acemce ile uğraşanların hem de artık bu lisanların modası geçmiş vehminde bulunanların canını sıkacağız.Evvelkilerin biraz insaf

buyrmalarını,mütalaatımın nersi yanlış ise ihtar etmelerini rica ederiz.

Arap, Acem lisanıyla uğraşacak zamanda değiliz;yalnız akvâm-ı mütemeddeninin dillerini öğrenelim,diyenlere de deriz ki:

Sizin bu teklifiniz,tıpkı coğrafya kitaplarından Asya,Afrika kıt'alarını artık kaldıralım demeye benziyor.A kuzum bizim o mütemeddin akvâmın arazisinde bir karış toprağımız yok.Bize orada ne ektirirler ne de biçtirirler.Biz Asya'da ekeceğiz,Asya'da biçeceğiz.Lâf anlayan beri gelsin!

HASBİHAL (*)

İkinci üstü Ayasofya meydanından geçiyordum,şadırvan avlusundan bölük bölük çıkan cemaat bende evvela bir hatıra,sonra bir çok hayal.daha sonra bir çok temennî,bir çok ümîd uyandırdı:

Kemal Bey merhûm bir gün arkadaşlarından Nuri Bey'le beraber yine bu meydandan geçiyormuş.Öğle namazı kılarak camiin muhtelif kapılarından muhtelif semtlere dağılan halkı nazar-ı im'an ile süzdükten sonra demiş ki:

-Nuri!Bu millet ne zaman adam olur bilir misin?

-Hayır.

-Ne zaman,bu camilerden şu dizlikli,poturulu hamallarla,küfecilerle beraber senin benim gibi yakalıklı,bastonlu beyler çıkarsa.

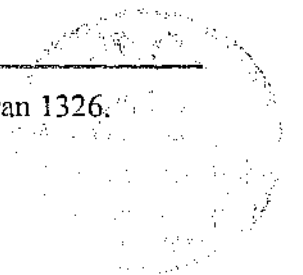
Nuri Bey bu vak'ayı tanıdıklarından birine söylemiş;ben o adamdan duydum.Düşünülürse söz ne kadar doğru,ne kadar ma'nâlıdır.

Kemal Bey merhûm bu temennîsiyle tabîî âvâmın ibâdetini istihfaf etmiyor; ancak ibâdeti maksûdü'n bizzat bilen;abdestte,namazda,camide,cemaatte ne azîm hikmetler,ne ince dakîkalar bulunduğunu kimseden işitip bellemeyen bu zavallıların içinde kendilerini irşad edecek,uyandıracak adamlar bulunmasını istiyor.

Camiler efkâr-ı milleti tenvîr için ne müsâid yerlerdir!

Ağzı düzgün bir zat kürsiye çıkar da Kur'an nâmına,Hadis nânına hangi hakikati cemaate telkin edemez?İhtirasatının bir çoğunu cami kapısının dışında bırakarak temiz,âsûde bir kalp ile Alllah'ın evine giren şu binlerce halktan niçin istifade etmemeli?Niçin onları cem'iyet-i İslâmiye için daha müfid bir hale getirmemeli?

(*)Mehmed Akif (ERSOY), SMM, C.4, S.95, s.290-291, İst., 17 Haziran 1326.

Yazıklar olsun ki elimizdeki nimetlerden, vasıtalarından istifade etmenin hiç yolunu bilemiyoruz! Daha doğrusu bilerek bilmeyerek o yolları kâmilten kapıyoruz. İbadetlerimiz hemen hemen birer bid'at şekline girmiş! Selâtin camilerinde cuma namazı bir saate yakın sürüyor ki mahfilde tilâvet olunan Kur'an-ı Kerîm ile asıl namazdan başkası için geçirilen zamanlar hederdir!

... طيب الله انفسكم diye başlayan; yarısı Arapça, yarısı Acemce gidip, lâkin bir edâ-yı mahsûs ile okunan, arada müezzinlerin tardiyeleriyle fâsılada olan; cami hademesi tarafından tevşih ism-i latîfiyle yad olunan mülemma-yı mensûr da kimin icadı olsa gerek? Allah aşkına söyleyiniz bu uzun tekerleme cemaatin canını sıkmaktan, uykusunu getirmekten başka neye yarar.

Anlarım: Ağzı düzgün hâfızlar mahfile çıkarak kemâl-i tertil ile Kur'an okurlar; zamanı gelip sünnet kılındıktan sonra hatip ma'nidar bir hutbe irad eder. Aradaki bid'atların hazînden kazanılacak zaman da bu sûretle mev'izeye kalmış olur.

Lâkin mev'ize bermûtad İsrâiliyat olacaksa vaz geçtik! Cemaat-ı Müslimîne artık ictimâiyat lâzım, ictimâiyat! Şarkta, garpta, şimalde, cenupta ne kadar müslüman varsa zillet içinde, sefalet içinde, esaret içinde yaşadığını; sefil bir milletin elinde kalan dinin kâbil değil i'lâ edilemeyeceğini bilmeyen, anlamayan vâizi kürsiye yanaştırmamalı. Vâiz milletin mâzîsini, halini bilmeli; cemaati istikbale hazırlamalı.

Hele hoca efendilerimiz hiç kürsilerin semtine uğramıyorlar. Göreceksiniz: Ramazanda yine kürsiler şuradan buradan koşup gelen medrese, mektep görmemiş ümmî hocalar tarafından işgal olunacaktır!

Hocamız Halis Efendi Hazretlerinden niyaz ederiz: Ya bu kürsîlere ramazanda birer adam çıkarsınlar yahut bu ceheleyi cemaatin başına belâ etmesinler. Doğrusu bu herifleri dinledikçe gençlerdeki dinsizlik modasını hemen hemen ma'zûr göreceğim geliyor! Eğer dinin ne olduğunu bunlardan öğrenseydim mutlaka İslâm'ın en büyük düşmanı olurdum.

Camiler hakkında söylediğimiz sözler dünyanın her tarafındaki camileri kâininde cem' eden Hicaz hakkında evleviyetle vârid olur.

Hicaz'ın bir müslüman sergisi olduğunu,böyle bir sergi hiç bir millete olmadığını,bundan istifade etmemek kadar sersemlik tasavvur edilemeyeceğini ukalâmız pek çok söylemişlerse de biz tekrarını fâidesiz görmüyoruz.Hem de görmemeliyiz.Bu gibi hakikatler her gün herkes tarafından söylenmelidir.Meşrûtiyetten,hürriyetten yalnız ötekine berikine ağız dolusu sövmek sûretiyle mütelezviz olmamalıyız;yapılması elzem olduğu halde yapılamayan şeyleri yaptırincaya kadar uğraşmalıyız.

İşte mevsim-i hac yaklaşıyor.Evlâdını,iyalini bırakıp bir çok paralar,fedâkârlıklar ihtiyârıyla dünyanın bie ucundan öbür ucuna kadar giden bu saf yürekli adamlara neler anlatılmaz,ne telkînatta bulunulmaz!Hiç olmazsa hacdan maksat ne olduğunu öğrenirler,birbirlerini tanurlar a.Ya bu az muvaffakiyet midir?

Vâ esefâ ki hacılarımızın içinde “Medine’de Peygamber yatıyor;Kâ’be’de Allah...” diyenler bile var!

Zenginlerimizin bir kısmı hacca gitmez,bir kısmı bedef gönderrir,bir kısmı da onbeş kişi ile beraber gider.Bu sonrakilerin dört beş yüz lira sarfedip götürdüğü adamlar kimlerdir bilir misiniz?Mahallenin ihtiyar bekçisi,muhtar mütekaidi,merhûm babasının azadlı kalfası gibi hikmet-i haccı dünyada değil,âhirette bile anlayamayacak aadamlar!..

Be mübârek adam!Bunların yerine iki üç adam akıllı arkadaş götürsen de müslümanlar arasında bir teârûf,bir ittihad husûlüne çalışsan olmaz mı?

Arapça, Acemce, Rusça, Tatarca konferanslar vermek, hutbeler îrad etmek; Mağrib-i Aksâ’dan gelen Arabı Hint’ten,Çin’den,Sibîrya’dan,Afgan’dan,buradan giden hüccac ile tanıştırmak;umûmun musab olduğu ictimâî hastalıkları ortaya koyarak buna el birliğiyle çare aramak ihmal olunacak bir iş midir? Hükûmet belki bu hususta bazı tedbirler düşünmüş,bazı adamlar bulup göndermiştir.Fakat zenginlerimiz de vazîfelerini de îfâ etmelidir.Evet “Musallîdir,müttakîdir,tütün bile içmez” diye mahallenin bekçisine elli lira verip bedel göndermekle bir şey olmaz.Madem ki bir fedâkârlıktır ihtiyar olunuyor,bâri müffid olsun,demeli ona göre adam bulalıdır.

Hayatını âlem-i İslâm'ın saadetine vakfetmiş olan seyyah-ı şehîr Abdü'rreşid İbrahim Efendi hazretleri geçen seneki hac için “Bu seneki hac azıcık bir şeye benzedi...” buyuruyorlardı. İnşallah bu şebahet gide gide ayniyet derecesine yükselir.

Ancak bu ümniyenin tahakkuku o hıttı-i mübarekeye mevsim-i hacda dediğimiz gibi adamların gitmesiyle yahut gönderilmesiyle kâbil olabilir. Yoksa vâlidem senâkârınız da bu sene hacca gidiyor ki ecri sırf kendisine âid kalacak, cemaate hiç hayrı dokunmayacaktır, zannederim.

GAYET MÜHİM BİR ESER (*)

Hürriyetin ferdâ-yı i'lânından itibâren nâmütenâhî risaleler,gazeteler,kitaplar meydana çıktı.Bunların hepsi için demek dalkavukluk olacağı gibi,hepsi için fâidesiz demek de pek bayağılık olur.Evet bîtarafâne,munsıfâne bir hüküm vermek icab ederse iki seneden beri pek nâfi pek âlî eserler intişar eylemekle beraber,pek muzır,pek rezil cinâyetnââmeler de ortaya kondu.

Ne yapalım!Sa'dî'nin

باران که در لطافت طبعش خلاف نیست؛
در باغ لاله روید و در شوره خار و خس.

dediği gibi Meşrûtiyet'in serbestî-i matbuatın feyzi de her tabakada başka başka âasâr husûle getiriyor.

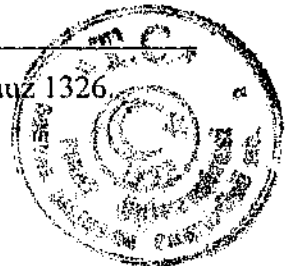
Nemize lâzım!Biz Osmanlıların menfaati gözetilerek yazılan eserlerin sahiplerine samimî teşekkürlerimizi,hürmetlerimizi arzederiz;ahlâk--ı millîyemizi alt üst etmek için çıkarılan mülevves sahifelerin de yüzüne tükürür geçeriz.

Sırat-ı Müstakîm'in delâletiyle intişar eden (Alem-i İslâm) ın iki formasını da gördüm.Zaten Abdü'rreşid İbrahim Efendi Hazretleri seyahatnâmelerini neşredeceklerine dair çoktan vaadde bulundukları için biz de kemâ-i iştiyak ile hayli zamandır bekliyorduk.

Evet bilâd-ı garbın ahvâlini tasvir edecek seyahatnâmelere bizde lüzum olsa bile, ihtiyacımızı bertaraf etmek her zaman elimizdedir.Çünkü o gibi eserleri gerek başka lisandan,gerek tercümelerinden bol bol okur,elhasıl Avrupa hakkında istediğimiz kadar ma'lûmâtı istediğimiz eserden alabiliriz.

Lâkin Asya'yı hangi eserden öğreneceğiz?İtiraf etmeliyiz ki dünyada en az bildiğimiz bir kıt'a varsa o da kendi meşcimiz,kendi memleketimiz olan Asya'dır.

(*)Mehmed Akif (ERSOY), SMM, C.4, S.97, s.322-323, İst., 1 Temmuz 1326

Bu eski dünyadaki bitmez tükenmez bilâdın en meşhûrlarını yalnız isimlerini bilmek sûretiyle tanırız;o mütenevvi iklimlerde yaşayan akvâmın lisanlarına, ahlâklarına, âdetlerine dair,o da yanlış olmak şartıyla,pek az şey biliriz.

Vâkıa garplı seyyahlar şarkı da gezerek birer seyahatnâme yazmışlarsa da onlara ne dereceye kadar itimat olunabilir,bilemem.İbrahim Bey merhûm ile bir gün Şam'da oturuyorduk.Söz muşaru'nileyhın Avrupa'daki müsteşriiklerle buluştuğu devre intikal etti:Burada ismini söylemek biraz kabalık olacak,bir müsteşrik kendisine Tibet hakkında yalan yanlış bir yığın malûmat verirken sol elini göstererek: "Bak!Benim bu elim işte orada sakat oldu." demiş.İbrahim Bey bu vak'ayı yine o memlekette birine anlatınca karşısındaki: "Hay maskara herif hay!Size böyle söyledi ha?Ayol o anadan doğma sakattır.Hatta çocukken biz onu çolak!çolak!diye kızdırırdık." demiş.

Şimdi bu kadar cesur bir yalancından kimsenin gidip göremeyeceği memleketler hakkında neler beklemezsiniz?

Gerçek!Bizim Evliyâ Çelebi merhûm da var...Lâkin doğrusunu isterseniz benim ondan da gözüüm yılmıştır.Anlaşılan merhûm ara sıra cezbeyle gelirmiş ki eserlerinde ancak meczuplardan sâdır olacak rivâyetler vardır.Bizim Ayasofya Camiinin üçyüz kapısı olduğunu altından bir ucu tâ kubbeye dayanan bir gizli yol bulunduğunu ben hazretin bir eserinde görmüştüm.Herkesin bildiği Ayasofya hakkında böyle söyleyen bir seyyah artık Çin-i Maçın faslında neler söyler yahut neler söylemez!

Sözü uzatmayalım , biz Asyamız hakkında doğru ma'lûmâtı doğrudan doğruya Adü'rreşid İbrahim Efendi Hazretlerinden alacağız.Muşaru'nileyh Japonya'da, Çin'de,Hindistan'da iken Sırat-ı Müstakîm ile neşrolunan mektuplarıyla Osmanlı toprağına geldikten sonra,yine Sırat'a dercedilen hutbeleriyle kendisini sevgili kârîlerimize tanıttırmıştık.Onun için ulüvv-i irfanından,fazâil-i ahlâkından uzun uzadıya bahsetmeyeceğiz.

Hazret Asya'nın her tarafını senelerce gezmiş,bir koca kıt'ada sakin insanların mâzisini tahkik etmiş,halini tetkik etmiş,bunlarda saadet görmüşse menbainı taharrî etmiş.Evlâdını,ıyalını,memleketini sırf bir hiss-i cûşacûş-ı hamîyyetle bırakıp yola çıktığı halde gezdiği yerlerde hiç hissiyâtına mahkûm olmamış.Evet,âlem-i İslâmın felâhı için çarpınıp duran bu muazzam kalb başkalarının fazâiline karşı lâkayd

kalmamış:O,bir Mecûsiye,bir budîye attettiği nazar-ı tetkîk ve intikâdı bir Müslümana da atfetmiş.

Bugün zillet içinde,sefâlet içinde çalkalanıp duran cihan-ı İslâmın bir çok tezâhüratı zavallıyı adım başında ağlatmış olmakla beraber o etrafını iyi görmek için gözlerini sile sile yoluna devam eylemiş.Evet,oturup ağlamanın,şu üçyüzmilyonluk insan kitlesinin haline acımanın hiç bir faidesi yoktur.vâesefâ ki cibilliyetsizlerimiz şark tarafına dönüp bakmayı medeniyetlerine zül saydıkları gibi,hamiyyetlilerimiz de müslümanların felâketine müteessir olmakla kendilerine vazifelerini ifâ etmiş nazarıyla bakıyorlar!

Siz benimuğradığım musîbetten mütecessir olmuşsunuz;pek âlâ!Teşekkürler ederim.Lâkin bu teessürünüzü bana kavlen değil,fîilen bildirseniz,yani benim derdimi elinizden geldiği kadar ta'dîle çalışsanız daha iyi olmaz mı idi?Düşünmelisiniz ki siz bana dest-i müvâsatı uzatmakla yalnız bir vazife-i insaniyet ifâ etmiyorsunuz,kendi hesabınıza, kendi mevcûdiyetinize de çalışmış oluyorsunuz.

Vâkıa Abdü'rreşid'in bu seyahatnâmesi insana o kadar keyif vermiyor.Çünkü bir çok acı hakikatleri olanca acılığıyla,olanca üryanlığıyla gösteriyor,şarkın emrâz-ı ictimâîsini ortaya döküyor.Lâkin hastalık bütün a'râzıyla,edvârıyla meydana çıkmalıdır ki müdâvatı kâbil olsun,esbâbı bertaraf edilebilsin.

Eser gayet sade bir lisan ile yazılmış,ötesine berisine resimler serpiştirilmiş.Ben çoktan beri bu kadar samîmî,bu kadar müfid lâkin bu kadar müessir kitap okuduğumu hatırlamıyorum.Araplar "Söz ruhtan çıkarsa ruha girer;ağızdan çıkarsa kulağın hudûdunu aşmaz." derler ki ne kadar doğrudur!Bakılsa Abdü'rreşid'in yazısında hiç bir san'at yok,hiç bir incelik yok.Lâkin hiç bir san'atın,hiç bir inceliğin ruhda husûle getiremeyeceği teessürâtı bu tabîî,samîmî sözler âni bir sûrette hâsıl ediyorlar.

Zaten hazretin meclisi de öyle değil mi?Binlerce huzzara karşı îrad ettiği hutbelerde memleketine mahsûs şîve ile İstanbul şîvesini mecz eyleyerek,hiç bir parlak cümleden,mutantın bir tekipten imdad istemeyerek gayet açık bir lisan ile yürüttüğü mülâhazât cemaati meshûr ediyor;nâmütenâhî söylese insanın nâmütenâhî dinleyeceği geliyor.

Şimdi bize bu kadar mühim,bu kadar nâfi bir eser ihdâ ettiği için Abdü'rreşid'e büyük büyük teşekkürler eder;bir an evvel ikmâl-i tab'ı için ne kadar fedâkârlık mümkün ise diriğ buyurmamalarını ayrıca niyaz eyleriz.

HASBIHAL (*)

Türkçenin, Arapçanın ta'limi için pek fena usuller tuttuğumuzu söylerken, mekteplerimizde Fransızcanın da pek iyi bir tarzda okutulmadığını söylemiş idik, zannederim.

Bizim tahsilde bulunduğumuz devrede Fransızcaya ta rüştiye mekteplerinin ikinci senesinden başlanır; sonra i' dadî, daha sonra âlî mekteplerde bu lisanın tedrisine devam olunur giderdi.

Evet, mekteplerimizde Arapçaya nasıl kavaiden başlanırsa Fransızcaya da - elifbasından sonra- Fransız çocukları için yazılmış gramerlerden girişilirdi. Zavallı çocuklar gramer kitabının içindeki kavâidi kâmilten ezber ederler; kıyasî, gayr-ı kıyasî fiilleri birer solukta çekerler, Fransız çocuklarından çözümler-inahviller yaparlar, lâkin vaesefa ki ne bu lisan ile yürütülen adi bir muhavereyi anlayabilirler, ne de iki cümleyi birbirine bağlayarak meramlarını ifade ederlerdi.

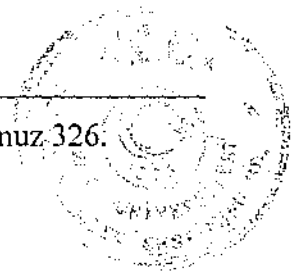
Mekteplerde bugün Fransızca için tutulan usûlün vaktiyle bizim bildiğimiz usûlden ne kadar halli olduğunu bilemiyorum. Yalnız şimdiki çocukların da o lisandaki beherelerini pek kifayetsiz buluyorum.

Şimdi bizim için asıl mesele bu lisanın mekteplerin hepsinde okutulup okutulmamasındadır. Mebâdî-i ulûmu tahsil ihtiyacından kimse vâreste değildir. Bunları ne kadar esaslı, ne kadar ameli bir surette okursak o kadar kârlı çıkarız. Lâkin acaba bu kadar mebahis arasında bir de Fransızca okutmak doğru olacak mı?

İyi bilmeliyiz ki şimdiye kadar tutulan tarzda Fransızca öğrenilmez; yine iyi bilmeliyiz ki pek yeni bir tarzda lisan tedrisi gördüğümüz kadar kolay olamaz. tedrisatta biraz ıslahat icrasıyla çocuklara eskisinden daha fazla istifade ettirmek mümkün ise de acaba bu da sarf edilecek emeklerle, heder edilecek zamanlarla müteasib olabilecek midir?

Bundan sonra inşaallah memleketimizde herkes okuyup yazma ihtiyacını anlayacak,

(*) Mehmed Akif (ERSOY), SMM, C.4, S.98 ,s.340-341, İst., 8 Temmuz 326.

herkes bunun için çalışacaktır.Fakat lisanları sâir milletler gibi öyle kolayca öğrenemeyen, zaten birçok sıkıntılara hedef olan Türkleri bir de Fransızca ile uğraştırmak pek fazla olmaz mı?

Öyle ya!Bunların hepsi tahsil-i âlîyi ikmal edecek,hepsi birer şu'be-ifende ihtisasta çalışacak yahut hepsi cihan-ı medeniyet ile münasebât-i siyâsiyede,münasebat-ı ticariyede bulunacak değil ki daha nafi şeyleri öğrenmek içinsarf edeceği zamanın bir mühim kısmını da Fransızca öğrenmeye ayırsın.

Maarif-i ibtidaiyeyi hatta fûnûn-i dadiyeyi okuyan bir çocuk asla Fransızca ile meşgûl edilmemeli,bu lisana ayrılacak saatler diğer derslere bırakılmamalıdır.Sonra tahsîl-ii'dadiyi de bitiren efendiler ittihaz edecekleri mesleğe bakarlar:Lisan öğrenmek mecburiyetinde iseler bi'ttabi' çalışıp öğrenirler.

Denecek ki: İ'dâdî tahsîli,ni ikmal edenlerin kısm-ı azamı sonradan ecnebî bir lisan öğrenmek ihtiyacını hissedeceklerdir.Binaenaleh bunlara mektepte iken gösterilen Fransızca kifayetsiz olsa bile faidesiz değildir,bi'lakis âtî için pek müfiddir.

Evet,şu iddia doğru gibi görünüyorsa da iyi düşünülürse anlaşılır ki vâkıa mutabık değildir.Haftada bir,iki,üç saat okutmak şartıyla talebeye bu lisandan bi'l-farz beş yahut altı senede vereceğimiz sermâye -altı ay demeyelim- bir senede birkaç kat fazlasıyla verilebilir.Demek bizim mekteplerde çocuklarımıza okuttuğumuz fakat hiçbir işe yaramamak şartıyla senelerce,ömürlerce okuttuğumuz Fransızca diğer derslerden ayrılır da müstakilen tadrîs edilirse bir senede,hem herşeye yarayabilmek üzere, okutulabilecekmiş.

Hele bu nakıs tahsilin diğer derslere açtığı rahneyi derpîş edecek olursanız büsbütün aleyhine dönersiniz.

Maarif Nezareti mekteplerden Fransızca'yı kaldırır,bunun için en yeni usûlde okutulmak üzere ayrıca sınıflar açarsa hem lisan adamakıllı öğretilmiş,hen de zaten birçok sûretlerle heder olup giden zamanlarımız tasarruf edilmiş olur.

Rica ederim maksadımız yanlış anlaşılmasın.Biz Fransızcanın ne herkes için lazım olduğuna,ne de hiçkimse için lâzım olduğuna kani değiliz.Bu lisana ihtiyacı olanlar hakkıyla okutulsun;olmayanlar beyhûde yere uğraştırılmasın,kendilerine daha nafi şeylere çalıştırılsın,demek istiyoruz.

HASBİHAL (*)

Bugün Arapçadan Türkçeye olmak üzere üç lügat kitabı tanıyoruz ki bunlar da Kamus,Vankulu,Ahterî'den ibarettir.

Ahterî söylediğine inanılır bir eser olmadıktan başka,erbab-ı lügatçe kabûl edilen ma'rûf,muntazam,muttarid bir tertîbe de mâlik bulunmadığından lisan ile biraz ülfeti olan adam "Müellifin inda'llah sa'yi meşkûr olsun." demekle beraber,bu te'lîfe kütüphanesinde o kadar ehemmiyetli bir yer vermez.

Bizde ilk basma eser olan Vankulu'ya gelince Ahterî'den çok iyi ise de Kamus'un yanında tabîî varlık da'vasında bulunamaz.

O halde bugün Arapça öğrenmek isteyen Osmanlılar için Kamus'dan başka lügat kitabı yok diyebileceğiz.

Kamus'un aslı hakkında söz söylemek bizim için pek büyük terbiyesizlik olur. Vâkıa son zamanlarda gelen lügaviyyûnun en birincisi olduğu söz götürse bile her halde en birincilerinden bulunduğu icma'-ı ümmetle sâbit olan Ahmed Fâris Efendi merhûm o meşhûr eserinde Fîruzâbadî'yi sıgaya çekmekle Kamus'un bir çok maddelerini diklemekte ise de merhûmun ağzı bizim de kullanmaya kalkışmamız ,aynıyle şiir nâmına üç kayabaşı geveleyen bir zavallının;Kemal Bey'den bahsederken: "Onun edebiyat-ı hazıra huzûrunda bir mevkîi olamaz." demesine benzer ki biz öyle bir şebahetten savn-ı Samedânî'ye sığınırız!

Asım Efendi merhûm Fîruzâbâdî'nin eserini lisanımıza naklettiği için ne kadar tecîl olursa yine azdır.Hatta mütercimnin bu hizmeti,bu himmeti müellifinkinden daha büyüktür dersek ifrat etmiş olmayız.Evet Arapça gibi vâsi',husûsiyle işlenmiş,kavâidi en ince nomtalarına kadar zabt edilmiş bir lisandan kemiyeti zihne durgunluk verecek kelimelerini bizim Türkçeye nakletmek başka bir babayiğidin kârı olmasa gerektir.

(*)Mehmed Akif (ERSOY), SMM, C.4, S.101, s.384, İst., 29 Temmuz 1326.

Müellif Arapça bir kelimeyi almış, Arapça izah etmiş; mütercim o kelimenin tam mukabilini bulmuş. İkisi arasındaki farkı bulmak için düşünmek bile istemez.

Lâkin acaba bugün için Kamus tercümesi bize kâfi midir? Arabın edebiyat-ı kadîmesini, âsâr-ı kadîmesini okurken tesâdüf edeceğimiz kelimelerin pek çoğunu Kamus'da buluruz. Fakat bi'l-farz bugün Mısır'da çıkan yeni kitaplarda, yeni gazetelerde bir yığın muhdes, müvelled kelimât var. Onların ne olduğunu da Kamus bize gösterebilir mi? Tabîî gösteremez. Demek elimizdeki Kamus tercümesinden hiçbir zaman müstağni olmamak, ondan her zaman istifade etmekle beraber bugün Arapçadan Türkçeye yeni bir lûgat kitabına muhtacız.

Maarif Nezaretince lisan-ı Arabın mekteplerde ciddî, amelî bir surette tedrisine karar verildiğini bildiğimiz için ayrıca böyle bir niyaza hacet görmüyoruz. Bizim burada söyleyeceğimiz söz Nezaretin böyle bir eser te'lifini müsabakaya koymasındır.

Ancak müsabaka geçenlerde de arzettiğimiz vechile olmalıdır. Yani Nezaret: "Bize Arapçadan Türkçeye bir lûgat kitabı lâzım. Hacmi bi'l-farz bin yahut binbeşyüz sahifeyi geçmeyecek, kim talip oluyor?" demeli. Sonra erbab-ı müracaata üç beş madde vererek, "İstediğiniz me'haza müracaat etmek şartıyla şu maddeleri müştakkâtı ile beraber izah edin; kitabın nihayet şu kadar sahîfeden fazla olmayacağını da düşünün." teklifinde bulunmalı.

Bu teklifi en muvafık bir surette kim is'af ederse artık yine Nezaretçe ta'yîn edilecek program dahilinde olmak şartıyla eser o adama yazdırılır.

HASBİHAL (*)

Arif'in kıraathanesinde oturmuş birini bekliyordum.Beş on dakika sonra karşımdaki masaya biri sarıklı,diğeri fesli iki adam geldi.Bunlar galiba yolda başladıkları bir münakaşaya devam ediyorlardı: Çünkü mübâhesenin başlangıcında ses o kadar yüksek perdeye çıkamazdı.

Dinlememek,kafamı dinlendirmek istedim, kabil olmadı.Bu iki muâriz, kulaklarımı iyice ses hapsine aldılar!

Fesli diyordu ki:

-Hem memlekette bir şey yapılmıyor,diyorsunuz;hem de medeniyet nâmına hangi işe teşebbüs olunursa engel olmak istiyorsunuz.Biz hep olduğumuz yerde mi sayalım?Hiç de mi ilerlemeyelim?

-Hoppala!Ma'kul olamk şatiyle ne gibi bir harekette bulundunuz da bizden bir muhalefet yahut mûmânaat gördünüz?Dikkat ediyor musun "ma'kul" diyorum, "meşru" demiyorum.Zira ma'kul olan şeylerin kaffesi meşru,meşru olan işlerin hepsi ma'kuldur.

-Din nâmına bu kadar müsamahakârlık da mutlaka zât-ı fazılânelerin ictihadı olacak!...

-Hayır efendim, Hazret-i Peygamber:

الدین هو العقل ولا دين لمن لا عقل له

buyuruyor.Din akıldan ibarettir;aklı olmayanın dini de olamaz.Akla bu kadar pâyeye veren müslümanlığın ahkâmında ma'kul olmayan bir hüküm bulunabilir mi?Ne hacet!Bütün tekâlif-i şer'iyeye zevi'lukûle aid değil midir?Yoksa siz ilm-i hali de mi anlayarak okumadınız?-Rica ederim sadedi gaib ctmeyiniz...Bir heykel için bu kadar söz söylenir mi?

(*)Mehmed Akif (ERSOY), SMM, C.4, S.102, s.403, İst., 5 Ağustos 1326.

-Asıl sadedi solda bırakan sizsiniz.Ben heykel demek şer'an haramdır yahut mübahdır,tarzında yarım kelime bile söylemedim.Yalnız şimdi bunun sırası mıdır?dedim. Siz bu sualim üzerine az kaldı beni irtica ile itham edecekdiniz!

-İyi ya,ay efendim Midhat Paşa gibi muazzam bie vatanperver için heykel dikmek yâr u ağyar nazarında Osmanlıların kadirşinaslığı bir kat daha i'lâ etmez mi? Basra'ya çıkan bir Avrupalı merhûmun heykelini görür görmez bizim hakkımızdaki ne müsâid hisler beslemez!

-Heyhat!Siz Direklerarası caddesinin tam göbeğinde yatan Osman Baba Türbesi'ni gördüğünüz zaman nasıl bir his ile mütehassis oluyorsanız her türlü ümrâna kabiliyeti olan Basra'yı,o güzel memleketi yangın yeri halinde gören bir yabancı göz de o harabenin ortasında bir heykel-i ma'mûra tesadûf edince aynı duyguyu duyar!Ölülere heykel dikeceğinize birer meyyit-i gayr-ı müteharrik, birer heykel-i câmid şeklini alan şu zavallı millet-i merhûmeye rûh-ı gayret,hayat-ı faaliyet nefh etmeye çalışınız.Bu halkın binde dokuzyüzdoksanı Midhat Paşa'nın kim olduğunu,kendilerine ne gibi mebrûr hizmetlerde bulunduğunu okuyup anlamadıkça heykeline onun mezar taşına baktığı nazar-ı hürmetle bile bakmaz;bakmamakla ma'zûrdur.

Mektep yok,medrese yok,şimendifer yok,vapur yok;nâmütenâhî hazâin-i servet topraklar altında yatıyor,aldıran yok;okuyan yok; yazan yok...Bu kadar yokluk içinde bir yüksek tasavvur var,o da heykel!...

-Lakin ne kadar bedbinsiniz!Asırlardan beri harâb edilen bu memleket iki günde Almanya gibi olsun diyeceksiniz;yavaş yavaş hepsi olacaktır.

-Ben zaten olmayacak demedim;hem olacağından emînim.Olması için hisseme düşen faaliyeti de edâ etmekten çekinmiyorum.Nâmlarına heykel dikilmesini hoş görmediğim Midhatların,Kemallerin nasıl adam olduklarını üç senedir üçyüzden fazla şakirdlerime adam akıllı öğrettim.Çocuklar Midhat'ın,Kemal'in ruhunu anladılar.Heykelini görmeseler de olacak.

-İyi ama görseler daha iyi değil mi?

-Fesübhana'llah!Siz hiç lâkırdı anlamıyorsunuz!A kuzum baksanıza yapılacak neler

var!İstanbul'a otomobil,otobüs getirdik.Her gün bir iki kurban veriyoruz.Sabredin memleket istediğimiz hâle gelsin;halk okusun,yazsın;ordumuz, donanmamız tuttuğu tarîk-i terakkîyi müntehâsına kadar kat' etsin;bütün cihan-ı medeniyette bize en muhterem,en muazzam bir mevkî'-i hürmet ifrâz edilsin;elhasıl bizim Avrupalı dostlarımızdan bir eksiğimiz varsa o da eâzım için heykel dikmekten ibâret kalsın...O zaman el ele verir heykel dikelim mi dikmeyelim mi bâb-ı fetvâya koşarız.

Muhâverenin alt tarafını zabt edemedim çünkü arkadaşım geldi,beni evvelce kararlaştırdığımız bir yere götürdü.

HASBİHAL (*)

Sivastopol mağlubiyetinin ertesi gün,Rusya’da büyük bir faaliyet-i teceddüd perverâne hüküm- fermânıdır.Otuz senedir,memleketi demir yumruğu altında ezip tutan Çar Nikola,muharebe esnasında ölmüş,yerine hürriyet ve ıslahat taraftarı sayılan oğlu Aleksandır geçmişti.Nikola idaresinin örtüp tuttuğu pek çok su-i isti’ mâlâtı,mağlubiyet açmış,meydana dökmüştü.

Islahat devrelerinde iş adamları fiilen uğraşıp dururken,ekl-i kalem muttasıl yazı ile meşgûl olurlar:Matbuat artar,kesb-i ehemmiyet eder ve çok neşrolunur.Yazıcıların piyasası yükselir.Rusyada böyle olmuştu.Rusların en meşhûr muharrirlerinden Leon Tolstoy, “İkrar-ı Zünûb” adlı risalesinde,o devri şöyle anlatıyor:

“Hepimiz kani idik ki bize söylemek,daima söylemek,mümkün olduğu kadar çok,mümkün olduğu kadar acele yazmak,bastırmak lâzımdır.Ve binlercemiz birbirimizle kavga ederek,birbirimizi yalancı çıkararak,diğer kimselere öğretmek için,hiç durmadan yazıyorduk,bastırıyorduk.Ve hiç bir şeyi bilmediğimizin,hayır nedir,şer nedir diye hayatın koyduğu en sade bir سوالin cevabını bile bilemediğimizin farkına varamayarak ve birbirimizi asla dinlemeyerek,yalnız arada sırada bana da müsamaha etsinler,beni de medhetsinler diye müsamahakârlık ve meddahlık ederek,bazan ise,bilakis karşımızdakileri kızdırarak tıpkı tımarhanedeki deliller gibi hepimiz birden bağırıp çağırıyorduk.

“Binlerce işçiler,bütün kuvvetlerini sarfederek,geceyi gündüze katarak,vire çalışıyorlar,milyonlarca kelimeleri diziyorlar,basıyorlardı;posta bu basılmış kağıtları Rusya’nın her tarafına dağıtıyordu;biz daha ziyade öğrenmeye çalışıyorduk;fakat bütün bildiklerimizi herkese bir türlü öğretip bitiremiyorduk ve bunun üzerine bizi az dinliyorlar diye de kızırıyorduk.

“Bu pek garipti lâkin şimdi anlıyorum.Bizim hakikî ve samîmî maksadımız ancak mümkün olduğu kadar çok para ve alkış kazanmaktı.

(*)Lâedrî, SMM, C.5, S.105, s.6-8, İst., 26 Ağustos 1326.

Bu maksada erişebilmek için kıyap ve cerîde yazmaktan başka bir iş biliyorduk. Ve binaenaleyh bunu yapıyorduk. Lâkin bu derece fâidesiz bir iş işlediğimiz halde, gayet ehemmiyetli adamlar olduğumuza emniyet hâsıl etmekliğimiz için, faaliyetimizi haklı gösterecek muhakemata muhtacdık. Ve işte bunun için, şöyle bir şey uydurmuştuk: Ne ki mevcuddur, ma'kulddür; mevcud olan her şey tekemmül eder. Ve her şeyin tekemmülün maarif vasıtasıyla olur. Maarif ise kitapların, gazetelerin intişarıyla ölçülür. Bize para veriyorlar, bize hürmet ediyorlar, çünkü biz o kitapları, o cerideleri yazıyor. Ve binaenaleyh biz en faideli ve en iyi adamlarız."

Biz de şimdi devr-i ıslaha geçiyoruz. Biz de muttasıl söylüyor, yazıyor, kavga ediyor, alkışlaşıyoruz. Lâkin söylediklerimizden, yazdıklarımızdan kime ne faide oluyor?

Ben hayır ve şer nedir? mes'eleleriyle uğraşacak kadar yükseklerden uçmam; Tolstoy'un en sâde bir sual dediği bu mes'ele yanılmıyorsa, mesâil-i ahlâkiyenin temelidir; dinlerin felsefelerin en büyük meşgalesi bunun hallidir: şâri'ler emir ve nehy ile hayır ve şerri ta'yin eder. Hükemâ uzun uzadıya muhakeme yürüterek hayır ve şerri ta'rife çalışır.

Hayır ve şerden bahse iktidar ve cesaretim olmadığından, maarif ve terakkîyi inkâra da kalkışmam. Bununla beraber, bana -belki sırf kendimi avutmak için- Tolstoy ifrata kaçıyor, mübalağa ediyor gibi gelir. Böyle gelir ama, onun şiddetli tenkidlerine karşı, vicdanıma tamamen itmi'nan-bahş olacak cevaplar da bulup koyamam. "İkrar-ı Zünûb"u okudukça sükûn ve istirahat-ı kalbim bozulur, çok muazzeb olurum: Hakîkaten biz, söz ve yazı ile geçinenler, acaba sırf para ve şöhret için çalışmıyor muyuz? Kendimizin de iyice bilemediğimiz bir sürü mesâil üzerine, bitmez tükenmez laflar ederek, elâlemin beynini karıştırmıyor muyuz, vicdanlarının safvat-i asliyelerini bozmuyor muyuz?...derim.

Şimdi İstanbul'da yazılan, basılan, okunan evrak-ı matbûa, göz önüne geldikçe bu sıkıntım daha ziyade artıyor. Kitap pazarında nelerimiz var? Şarlok Holmesler, Güzel Dostlar, Karagözler, Gevezeler.. Sonra daha ciddileri: İkdamlar, Sabahlar, Tanınlar, İspirtizmalar, Servet-i Fünûnlar, Şehballer...daha sonra kitaplar: tarih kitapları, türlü nam ve ünvanlı çıkmış Fransızcadan tercüme tarih kitapları.

Haydi farz edelim kibunların muhteviyatı kâmilen iyi ve faideli şeyler olsun, bu

gazete ve kitaplar sırf hayıra hâdim olsunlar.Lâkin bunları kim okuyor,kim o hayırı öğrenip faide ediyor?Osmanlı Türklerinin mecmuatına nisbetle ekall-i olan bir avuç İstanbul okumuşları değil mi?

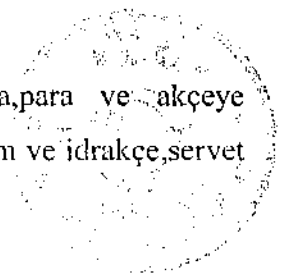
Anadolu ve Rumeli köylerinde,okur yazar hocalar,dayılar,amecalar niçin ne ikdam ve Tanin'e,ne de Tarih-i Medeniyet ile Güzel Dost'a atf-ı inigâh-ı iltifat etmezler?Eğer vakayi-i âlemi öğrenmek ve bâhusûs kendi vatanına müteallik şuûndan haberdâr olmak,muktezâ-yı tabiat ve hamîyyet ise bu aldırmamazlık,bu duygusuzluk nedir?Nedendir?Eğer insanlarda hakayık-ı hayatın acılıklarını unutmak için şiir ve hayalin kucağına sığınmak bir hâl-ifitrâ ise,bizim hemşirelerimizin o şâirane nazım ve nesirlerimizi okumamalarına ne sebep gösterilebilir.

Anadolu ve Rumeli köylerinde hiç okumuyor,desek,doğru olmaz:okuyor fakat bizim asla bilmediğimiz,bilmekde istemediğimiz duygusuna,ihtiyacına uygun şeyleri okuyor:bulamazsa dinliyor:Yolcular,misafirler,sûhteler,dervişler Anadolu ve Rumeli köylerimizin seyyar gazeteleridir.

Biz milletten,milletin nef'ine çalışmaktan,milleti maarifle ilerletmekten bir düziye bahsedip duruyoruz.Gürültülerle i'lan ettiğimiz bu maksd-ı âlîye hâdim,şimdi değin,ne yazık ve ne yazıyoruz?Yine,işte fennî ve ilmî kitaplarımız:Ganon'un fizikini, Senyobüs'ün tarihini,Lebon'un sosyolojisini tercüme ettik mi,diyorsunuz?İşte sırf ilmî ve ilmin son tecelliyatıyla müzeyyen mecmûa-i iktisadiye ve ictimâiyemiz mi diyorsunuz?...

Yok efendim,yok!Bunları okuyabilecek Türkler ashından yani Fransızcalarından da okuyabilen adamlardır.Milletin onbinde dokuzbindokuzyüzdoksandokuzu bunları okumuyor,okursa da bir şey anlamıyor.Bu kitaplarınız,bu ceride ve mecmualarınız mektep çocuklarının sınıfta kendileri için pelte ile basıp dağıttıkları gazete ve kitaplardan farklı değildir:Servet-i Fünun'un -dediklerine göre- yedi sekizyüz müşterisi varmış;Şehbal ile mecmua-i İktisadiye ve İctimaiye'ninki hiç ummam ki iki yüzden fazla olsun.Sekiz on milyonluk Türk millet-i necibesinin ancak sekizyüzünü okutarak mı,ona sâye-i müsevatta,kat-ı merahil-i terakki ettireceğiz.

Müsavat!...Lâkin,a azizler,müsevati yalnız kapı ve bacaya,para ve çakçeye yazmakla ne çıkar.Müsevatın vücûdu için her şeyden evvel,halkın ilim ve idrakçe,servet

ve refahça müsevâtını az çok te'min edebilecek vesaid hazırlanmalıdır. Evet,diyorsanız, lakîn biz de hükümet neşr-i maârifî çalışmıyor mu?Muhterem bir cem'iyetin en büyük faaliyeti bu mülkte tenvir-i ezhan ve efkâra ma'tûf değil mi?Doğru:Hükümet'te,cem'iyet de buna çalışıyorlar;Allah sa'ylerini meşkûr etsin!Lakin bahsimiz o muydu ya?Biz hükümet ve cem'iyeti kendi hallerine bırakalım da,kendimize,efrada,muharrirlere bakalım:Ahalinin ekseriyet-i azimesi Rumeli ve Anadolu'nun şehir,kasaba ve köylerindeki ağası,esnafı,reçberi,işçisi için ne yazdık,ne yazıyoruz?

Haydi Almanya,İngiltere gibi pek mütemeddin,pek müterakki memleketleri misal olarak almayalım;çünkü sonra oralarda herkes okur yazar olduğundan avam için te'lif-i eser kabildir diye itiraz eden bulunur.Ama Rusya hakkında böyle denemez ya:Rusların yüzde yetmiş okuyup yazmak bilmez.İşte böyle karacahil Rusya'da,daha istibdat varken,halkını,milletini seven,memleketinin terakkisi maarifle olacağına inanan ve bu terakkiyi hayır sanan birçok adamlar,halk için,avâm için yazar dururlardı.Bu zatlar hukuk-ı şahsiye,vergi,idare-i beytiye,idare-i mülk,ziraat,hayvan ve kuş beslemek,hıfz-ı sıhhat,sigorta,emniyet sandıkları,ziraat sandıkları,teavün cem'iyetleri kooperatüfleri gibi ekseriyet-i ahalinin doğrudan doğruya alakadar oldukları mevzular üzerine,onların tamamen anlayacakları bir dil ile,yanıbaşlarında olup geçen vakayi ve ahvali misal getirerek,küçük küçük risaleler,popüler kitap ve ceridesi yazar ve dağıtırlardı.Bu evrak-ı matbûa gayet ucuz,beş on paraya satılırdı.Bir takım ehl-i kalb ve kalem yalnız yazı yazmakla iktifa etmez,köylülerin,amelelerin arasına girer,onların hayatıyla yaşar, onların işiyle meşgûl olur, ta'bîr-i ma'rûfiyle "halka gider" ve bu sûretle neşr-i ilim ve fikir ederek avamın seviye-i idrak ve irfanını yükseltmeye çalışırdı.

Altmış yetmiş sene böyle fedâkârâne çalışıldıktan sonradır ki son Rus inkilâbı oldu;ve derhal üç beş gün içinde gûya bir kuvve-i sâhirâne ile bütün Rusya'nın kitap piyasası avam için yazılmış,milyonlarca kütüb ü resâil ile doldu.Bunların çoğu avama hakkını,vezâifini,meşrûtiyet ne demek olduğunu,ondan nasıl istifâde edilebileceğini,anladığı dil ve gördüğü şeylerle öğretiyordu.Şimdi,Rusya meydan-ı umûrunun ilca-yı menfaatle,meşrûtiyete asla merbût olmadıkları ve ellerinden gelse bugün yarın meşrûtiyet idâreyi devirip,yerine eski müstakil ve gayr-ı mahdûd şekli-i hükûmeti oturtacakları muhakkak bulunduğu halde cesaret edemeyişleri mahzâ,bu hazırlık neticesidir.Rus köylüsünün bir kısmı,meşrûtiyet ve hürriyetin hattâ noksânli bir-

musâvâtın,kendisinin sabahtan akşama kadar hayvan gibi çalıştığı halde açtan gebermemesine biraz yardım edebileceğini ve bir de petersburg ve Moskova saray ve konaklarında fâsılası ve nihayetsiz bir hayat-ı zevk u sefahat geçiren,senenin üç dört ayında fayton ve otomobiliyle,haftasına beş altı saat kapıya gidip gelen ve işte bu hidemat-ı mühimmesine mukabil yüzbinlerce ruble kazanan kont ve prensleri azıcık olsun düşündüreceğini artık anlıyor.

Lâkin bugün Anadolu ve Rumeli köylüsü meşrûtiyet,hürriyet ve müsâvât dedildiğiyle ne anlıyor,ne duyuyor?Ve şimdiye kadar onlara bunu ciddiden anlatmak isteyen, anlatmaya çalışan oldu mu?Öyle aralarına gidip,rençberlik,meden ameleliği ederek demiyorum; -İstanbul'un rutûbetli ve nazik havasında yetişen narin su çiçeği ehl-i irfanımız öyle meşekka tahammül edemez.- Ancak ekseriyet-i azîme-i milleti hesaba alarak,göz önünde tutarak yazı yazarlarımız oldu mu? diyorum.Buna cevap vermek için kitapçı camekânlarına dizilmiş alı güllü cildlerimiz kâfi değilse Ahmed Şerif Bey'in "Anadolu'da ve Arnavutluk'da Tanin"lerini okuyunuz.

Hâsılı itiraf edelim: İstanbul muharrirliği, gazeteciliği, kitapçılığı Osmanlı Türklerinin binde birine bile fâide dokundurmuyor;köylünün,işçinin,esnafın maişetine,hayatına,ahlâkına hâdim,duygusuna mûnis,terbiye-i rûhiye ve fikriyesine yararlı eser doğuramıyoruz;âsârımız küçük,gâyetle küçük bir daire-i kariîn ile mahsûrdur; tarih,hukûk ve siyasete dair yazılarımızdan millet; milletin ekseriyet-i azîmesi habersiz kalıyor;hürriyet,müsavât,adalet milletin kulağına ma'nâsız bir ses gibi geliyor;millet meşrûtiyetle teyemmüm ediyor...

Bu halde?...Bu halde,acaba Tolstoy hiç olmazsa bizim hakkımızda tamamen haklı değil mi?Acaba muttasıl söyleyen,yazan,kavga eden,çırpınan, didinen,bağırıp çağıran bizim yazıcılarımız ancak para,ancak alkış için çalışmıyorlar mı?..

HASBIHAL (*)

Tanıdıklarımın bir Fransız vardı.İkimiz de bir adamın husûsî muallimliğini ifâ ettiğimiz için arasıra buluşur,konuşurduk.

Garipdir ki Avrupalılar dine karşı lâkayd olduklarını daima ileri sürdükleri halde itikadiyat üzerine münakaşadan hiç geri durmazlar,Feri'in dediği gibi bu haeriflerin küfürleri imandan çok zayıf!Öyle olmasa din bahsini hiç karıştırmazlar,samîm-i fitratlarında kâmin duran hiss-i imanın uyanma ihtimaline karşı bu kadar telâş göstermezlerdi.

Fransalı arkadaşım da tıpkı böyle idi:Beni gördükçe edebiyata dair beş-on söz söyledikten sonra sadedden yükselerek bermûtad din mesâ'ilini karıştırmaya başlardı.Ben de bir yabancı ile din üzerine münakaşa etmeği sevmediğim halde,Müslümanlığı aklımın erdiği,dilimin döndüğü kadar muhatabıma anlatmak mecbûriyetinde kahrıldım.Adamcağız beni bir hayli dinledikten sonra günün birinde dedi ki:

-Eğer Müslümanlık böyle ise çok iyi!O halde Jules Simon'ların yeniden bir din ibdâına kalkışmaları hiç icab etmeyecek.Lakin şüphe etmem ki siz Müslümanlığı olduğu gibi değil olması lâzım geldiği gibi gösteriyorsunuz.Ben mesleğim iktizası birçok Müslüman ailelerle münasebette bulunuyorum ki bunlara saplanıp kaldıkları bataklıktan kurtulmaları için ne kadar çare saydımsa evvelâ hükûmeti,sonra şeriatı mani gösterdiler;hiçbirini kabûl edemediler.

-Hükûmeti bir tarafa bırakın,ona dair söz söylemek zâiddir,çünkü olanca maskaralığı meydanda!Lâkin şeriatın mâni-i terakkî olmasına hiç aklım yatmaz. Mösyö, işin iç yüzünü bilmiyorsunuz!Başımızdaki hükûmetin Allah belâsını versin!İstibdadını idâme için bizim o güzel şeriatımızı mesh etti de böyle umacı şekline soktu.Halkın teâlisi idareninhiç işine gelmeyeceği için terakkiyat-ı fikriye,medeniye nâmına vukubulacak harekâtı lisân-ı din ile men etmek istiyor,gözüyorsunuz ki ne güzel de muvaffak

oluyor!

(*)Mehmed Akif (ERSOY), SMM, C.5, S.107, s.37-38, İst., 9 Eylül 1326.

-İdare-i müstebide diyorsunuz...Lâkin sizin için başka şekilde bir hükûmet te'sisi kabil midir?Müslümanlık buna müsâid mi?

-Lâkin siz tarihten büsbütün gafil gibi davranıyorsunuz.İlk Müslümanların hükûmeti böyle bir hükûmet-i keyfiye mi idi?Siz ecnabiler daimâ aynı hataya düşüyorsunuz:Müslümanlığın lehinde,aleyhinde vereceğiniz hükmü bugünkü Müslümanların haline bakarak veriyorsunuz...

-Ya ne yapmalıyız?

-Evvelâ şeriatin esaslarını tedkik etmeli,sonra şeriatı doğrudan doğruya Peygamberden telakkî eden eslâfın harekâtını nazar-ı itibare almalısınız...

Üç gün evvel Beyezid'den Fatih'e doğru gidiyordum.Yolda tesadüf ettiğim simalardan birinin ufacık birmüşâbeheti bana senelerden beri görmediğim o Fransız arkadaşımı ihtar etti;derken yukarıdaki muhavereler birer birer zihnimden geçmeğe başladı.Kendi kendime Mösyö...elime geçse de vaktiyle şeriata isnad edilen cinayetler hükûmette mi imiş,yoksa değil mi imiş,göstersem dedim.O aralık biri aşağıdan diğeri yukarıdan olmak üzere kemal-i sür'atle iki araba geliyordu.Ben bunların altında kalarak çiğnenmemek için tahayyülâtıma veda ederek hemen kendimi sol tarafa atıp kurtulmak istedim.Göğsüm Osman Baba Türbesi'nin parmaklıklarına çarptı,fena halde canım yandı.O acının tesiriyle "Yol ortasında mezar olur mu?Bu ne maskaralık!" demiş bulundum.Vay efendim,derhal sağdan soldan itiraz sesleri yükselmeye başladı!Garibi neresi,işin içine yine şeriat bahsi karıştırıldı.

Zavallı şeriat!Kimlerin elinde ,hem ne gbi işlere alet olduğunu biliyor musunuz?Allah aşkına olsun biz daha ne zamana kadar şeriatı üzerimize çökmüş bir kabus,karşımıza çıkmış bir umacı tahayyül edeceğiz?Dünyanın en kalabalık bir caddesinin ortasında bir ölü yatmış ,gelip geçen dirilerin hayatı üzerinde adetâ tasarruf ediyor!Yahu şu mezara kaldıralım desek derhal kıyametler kopuyor,şeriatın müsaadesi yoktur ne yapıyorsunuz?deniyor.

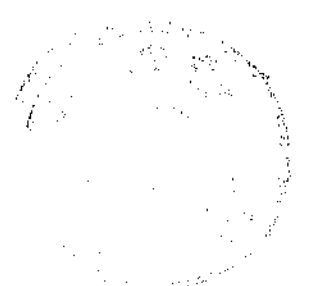
Demek bizim o mülevves hükûmet-i sabıkamız Müslümanlığı şekl-i aslîsinden o kadar çıkarmış ki hâlâ sîmâ-yı hakîkîsini tanıyamıyoruz,hâlâ bir emr-i hayra teşebbüs edeceğimiz zaman sakın şeriat buna mâni olmasın,demek istiyoruz!

-İyi amma Osman Baba'yı kaldırmak için ne yapmalı

-Pek kolay.Evvelâ parmaklığı,sonra taşları kaldırır,daha sonra başındaki ağaçlar kesdirilir.Bu işler bitince zemini düzelterip bırakılır.

-Vakıa aklen böyle!

-Hayır efendim şer'an böyle.

HASBİHAL (*)

Müslümanlığın ilme karşı pek hürmetli,pek müsaadeli davrandığını isbat etmek,bunun aksini iddia eden hasmını susturmak için merhûm Şeyh Muhammed Abduh bir esrinde şöyle diyor:

“Cizvit, Frer, Amerikan mekteplerinde yüzlerce müslüman çocuğu görebilirsiniz.Halbuki bu müesseselerin hepsi,husûsiyle Cizvitlerinki bir din mektebidir,pek âlâ!Bana dershanelerini her millete açık tutan bir dinî Müslüman mektebi gösterebilir misiniz ki içinde tek bir Hristiyan şakird bulunsun?Hristiyan talebeye ancak hükûmetin açtığı mekteplerde tesadüf olunabilir ki buna da sebep bu gibi resmî mekteplerde tedrisâtın din esası üzerine müesses olmamasıdır.”

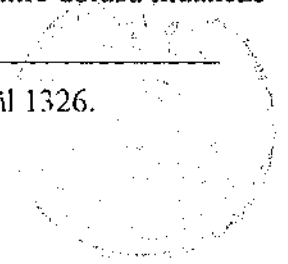
Şeyh merhûmun sözleri maatteessüf pek doğru.Maatteessüf diyoruz çünkü milliyeti,diyaneti hakkında henüz hiçbir telakkisi,hiçbir fikri olmayan ma'sûm evladını papazların eline teslim etmek mülâhazadan,hisden azıcık nasibi olan bir baba için isteye isteye yapılır bir hareket olmasa gerektir.

Biz ne hamiyetsiz adamlar,ne vazifesiz babalarız ki mevcûd mekteplerimizi işe yarar bir hale getirmek yahud yeniden adamakıllı müesseseler tarafına hiç yanaşmıyoruz da istikbalimizi teşkil edecek ciğerpârelerimizin terbiyesini o istikbalin hayalinden bile ürken bir takım yabancılara bırakıyoruz.

Zengin,orta halli,zügüt,elhasıl hepimiz mektepsizlikten,hepimiz maarifsizlikten şikâyet ediyoruz,fakat hiç birimiz bu derdin çaresini bulmak istemiyoruz.Yedi bacanak gidiyorlarmış,saatlerce süren sükût canlarını sıkılmış,bir adam olsa da laf etsek! demişler... Biz de tıpkı böyleyiz: Milyonlarca herif bir yere toplanmışız. “Ah bir sahib-i hayır çıksa da çocuklarımız için bir mektep açsa!” diyoruz.

Biz de pek garib,bununla beraber pek fena bir tabiat var:Mes'uliyeti hepimize birden râci olması lâzım gelen yolsuzlukları,haataları ağız dolusu,sahife dolusu muaheze

(*)Mehmed Akif (ERSOY), SMM, C.5, S.108, s.59-60, İst., 16 Eylül 1326.

etmekle vazifemizi eda eylemiş oluyoruz;şu hey'et-i ictimâiyeyi teşkil eden efraddan biri bulunmak itibariyle meydandaki fenalıklardan kendimizin de mes'ul olduğumuzu hiç hatırlamıyoruz.Memleketimize bir şeref teveccüh ederse her birimiz en büyük hisseyi nefesine ayırmak istiyor;milletin şanını,haysiyetini lekeleyen ictimâî maskaralıkların töhmetini ise hiç birimiz yanına yaklaştırmıyor!

Bir de bakıyorum,vazife-perverliği,fedâkârlığı daima başkalarından bekliyoruz.
“Dostlar şehid,biz gazi!” yağması dört elle sarıldığımız bir düstur.

Evvelki akşam muhterem arkadaşım Akçora Yusuf bey şöyle bir vak'a hikaya etti:Lehistan Müslümanlarından bir zengin adam geçenlerde İstanbul'a gelmiş.Maksadı hem bu memlekette büyücek bir iş yapmak,hem de oğlunu meteplerimizden birine vermek imiş.Çünkü ora ciimnazyalarına devam eden çocuğun Ruslaşmasını istemiyormuş.

Bu hamiyetli adam Mekteb-i Sultaniye gitmiş;maksadını dili döndüü kadar anlatmış.Fakat karşısındakiler bir türlü zaavallı adama istediği ma'lûmatı verememişler;hatta eline sundukları program da Fransızca yazılmış imiş.

Başka bir mektep yok mu,demiş.Robert Koleji sağlık vermişler,gitmiş.Yanına kattıkları tercüman vasıtasıyla,gezmekte olduğu müssese hakkında malûmat alırken mabede benzer bir yer nazar-ı dikkatinicelbetmiş!

-Burası nedir?

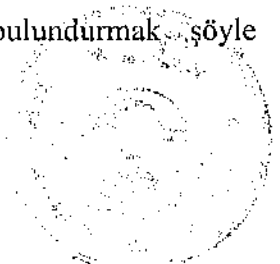
-Kilisedir.Şu kürsüye her hafta bir Protestan papazı çıkarak talebeye vaaz eder.

-Vaazı dinlemek mecburi midir?-Evet,umûm talebe için mecbûridir.

-Pek âlâ!Talebe içinde müslüman yok mu?

-Seksen kişi var.

-Çok şey!Müslüman çocukları Protestan papazın vaazında bulunsunlar,hem de mecbûren bulunsunlar ha!Lâkin Rusya mektepleri buradan çok iyi imiş.Onlar müslüman talebeyi papazların verdiği vaazlarda,din derslerinde hazır bulundürmak,şöyle dursun,talebe kendiliğinden girmek istese men'ederler.

Bunun üzerine adamcağız şu ukdeyi çözmek için hey'et-i idareye içinizde bir Türk olsa da onunla anlaşsak demiş.Kendisine vardır cevabını vererek centilmen bir zatın yanına götürmüşler.Bu zat umum talebenin mev'ize günleri mabedde bulunması müessesenin vâkıfı tarafından vaz'edilmiş bir usûl olduğunu,binaenaleyh Müslüman çocukların da bundan istisnâsı kabil olamayacağını söyledikten sonra sırf ahlakî bir zeminde cereyan eden bu mev'izelerden o kadar ürkmek icabetmmeyeceğini bildirmiş.Zaten insan,dini mektepte almazmış;büyüdükten,düşüncesi kuvvetlendikten sonra din hakkında bir fikir edinirmiş...

Bu mülâhazaları dinleyen Lehistanlı kardeşimiz: "İyi ama insanın büyüyünceye kadar bulunacağı muhitler,maruz olacağı telkinler büsbütün tesirsiz mi kalır?Bunların her birinin vicdaniyat üzerinde mühim mühim intibaatı olmaz mı?" demişse de muhatabından "O halde mekteb-i Sultanî'ye müracaat ediniz" sözünden başka cevap alamamış.

Şimdi bu adamcağız rast geldiğine çocuğu için bir mektep soruyormuş.

Bir Müslüman çocuğuna hem Rusya'daki cimnazlar derecesinde ulûm ve fûnûn öğretecek hem de sağlam bir Müslüman terbiyesi verecek bir mektep kimin hatırına gelirse lütfen bize bildirsın!

ESKİ HATIRALAR (*)

Dün gece pek sevdiğim bir arkadaşımın evlerimize dönüyorduk. Vapruda karşımıza ellibeş, altmış yaşlarında kadar bir adam geldi. Arkdaşıma âşinâlık etti, oturdu.

Ben bu zat kimdir bilmiyordum. Ancak arkadaşımın kendisine karşı takındığı tavrı hürmetten hüviyeti öyle “Neme lazım! Kim olursa olsun!” düstûr-ı ihmaline kurban edilecek ale'lâde adamlardan olmadığını anladım. Aradan üç beş dakika geçer geçmez karşımızdakinin kitap mütalaasına dalmasını fırsat bilerek arkadaşımın dedim ki:

-Allah'ı seversen pek merak ettim, bu adam kim?

-Pek fâzıl, pek muhterem bir adamdır. Ulûm-ı ri'yâziyede birçok te'lifatı, birçok tedkikatı vardır. Vaktiyle kendisinden bir hayli ders almış idim...

-Evet. Ta kendisi!

-Hariçte bir vazifesi var mıdır?

-Hayır, mütekaiddir.

-Evinde neyle meşgûl olur?

-Evvelâ mesleğine aid eserleri okumakla, saniyen milletin adam olmasına dua etmekle...

-Birinci meşgalesine diyecek yok lâkin ikincisine aklım ermedi. Çünkü böyle duâ-gûlukta karar verecek olduktan sonra o kadar çalışmaya ne lüzum vardı. O şimdi öğrendiğini öğretmeli, okuduğunu okutmalı.

-Doğru söylüyorsun amma okuyacak adam nerede? Yoksa eminim ki beş on kişi çıkıp bu zata: “Efendim şurada bir dersnane açtık, ulûm-ı ri'yaziye tedrisini de size bıraktık, lûtfediniz.” dese ma'alme'mnûniye kabûl eder.

(*) Mehmed Akif (ERSOY), SMM, C.5, S.109, s.73-74, İst., 23 Eylül 1326.

Lâkin ne faide yaşını başını alanlar okuyacak halde değil;genşler de okumanın lüzûmunu anlamak için galiba ihtiyarlık devrinin kudûmunu bekliyorlar.

Yirmi sene kadar oluyor.Doğup büyüdüğüm,bütün yerli sekenesini tanıdığım mahallemizde yeni bir adam görülmeye başlamıştı.Mahalle kahvesine hiç çıkmayan, "Kitapları tamam iki muhacir arabasıyla taşınan bu yeni kiracı hakkında o kadar garip sözler söylenmişti ki zavallı adam zihinlerde âdeta hırçınlığın,titizliğin,kabalığın bir timsali kesilmişti.

Lâkin doğrusunu söylemek lâzım gelirse yeni kiracının melekietini temsil eden pâk,münevver sîması bütün o şayiaları,dinleyenlerin değil,söyleyenlerin nazarında bile hükümsüz bırakıyordu.

Bir cuma günü üç beş arkadaş bu yeni kiracıyı ziyarete gittik.Adamcağz bizi gayet sevinli bir yüzle kabûl etti.Yalnız kahve ikram edemeyeceğini söyledi:

-Afv edersiniz,refikam ihtiyar bir kadındır;iş görececek halde değil.Hizmetçimiz yok.Ben sizi bırakıp kahve pişirmekle meşgûl olsam tabîi onu da siz istemeyeceksiniz...

-Aman efendim,kahveyi her yerde içebiliriz.Lâkin efendimizin meclisini bir yerde bulamayız...

Hakikat hane sahibininüç çeyrek kadar süren musahabesi,o kadar latîf o kadar müfîd,o kadar yüksekti ki saatlerce devam etseydi usanmak şöyle dursun,doyamayacaktık.

Lâkin daha beklemeye imkân yoktu;çünkü adamcağz sözünü bitirir bitirmez artık kendisini yalnız bırakmamız lâzım geleceğini gayet açık bir lisan ile anlatmıştı.Biz bu mübarek zatın elini öpüp çıkarken arasına meclisinden istifadde edebilir miyiz diye sorduk.Cuma günleri namazdan sonra bir saat kadar bizimle meşgûl olabileceğini söyledi.Artık yeni kiracının hırçınlığı,kabalığı hakkındaki rivayetlerin nereden meydana aldığı nazarımızda pek ayan idi:Hiç şüphe yok,bîçarreniîn hücre-i sa'y ü irfanını mahalle kahvesine çevirmek,taharriyat-ı hakîmanesine hasredeceği kıymetli zamanını sebze piyasasından bahs ile geçirmek için akın akın geldiler,istediklerini bulamayınca adamcağza hücum ettiler.

Arkadaşlar demin işittikleri sözlerden o kadar mahûz olmuşlardı ki evvelce ertesi cuma için tertib etmiş oldukları eğlentiyi bin can ile fedâ etmişlerdi.

Uzatmayalım,birinci meclisten daha parlak olan ikinci musahabe üzerine şu adamdan ders okusak temennisi beşimizi de işgal etti.Öbür ziyaretimizde elini öpüp ayrı ayrı ricada bulunduk.

-Çocuklar!Siz okumak istiyorsunuz..Güzel arzu lâkin benden okuyabilmek için birçok sıkıntıya katlanmak lâzım ki ben sizde o tahammülû göremiyorum.Evvêlâ ders zamanlarını ben tayin edeceğim.Bir de bu muayyen zamanlarda beşiniz birden hazır bulunacaksınız.Sonra söyleyeceğim sözleri can kulağı ile dinleyeceksiniz .Anlayamadığımız mebâhisi anlamış gibi görünmeyeceksiniz yani tekrar tekrar soracaksınız.Hele ben hangi usûlü,hangi kitabı istersem bilâ-itiraz kabûl edeceksiniz.Bu şeriat dahilinde okuyabilecekseniz başlayalım.Yoksa ne kendinizi yorun,ne beni!

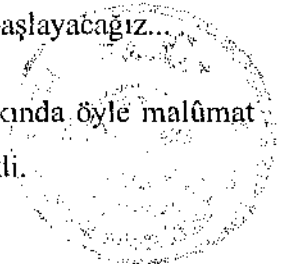
-Baş üstüne efendim,hepsini kabûl ettik.Hatta bir bu kadar teklifiniz daha olsaydı onu da kabûl ederdik.Hamdoİsun çocuk değİliz.Aklı başında adamlarıız.Hiç efendimiz,o kıymetli zamanınızı bizim menfaatimize fedâ etmek kadar büyüklük gösterİrsiniz de biz çalışmazlık eder miyiz?

-Pek âlâ!Cuma günleri saat dokuzda,salı akşamlarını gece saat ikibuçukta gelir,bir saat okur,gidersiniz.Erken gelmek yahud geç gitmek,yahud bir akşam gelmeyip bir akşam onun yerine bir başka akşam gelmek gibi yolsuzlukları asla hoş göremem.İyi düşünün.

İlk salı akşamı dakikası dakikasına beş arkadaş hocamızın evine gittik.Derse başlamamızdan evvel seviye-i ma'lumatımızı anlamak için her birimize birkaç söz söyledi.

-Çocuklar,anlaşıyor ki siz birşeyler okumuşsunuz,lâkin pek iyi görölüyor ki birşeyler anlamışsınız.Ha!Şimdi o eski okuduklarınızı kâmilten unutarak beni dinleyeceksiniz.Sizinle evvela hesaptan,herde hesabın ta başından başlayacağız...

Filhakika bizi hesabın başından başlatan hocamız a'dad hakkında öyle malûmat verdi ki anlamamak,anladıktan sonra da hayran olmamak kabil değİldi.

İkinci dersin tesadüf ettiği cuma günü hocamın evine beş dakika geç gitmiştik. Zira arkadaşlarımmın ikisi vaktiyle gelememişti. Hoca taahhurun sebebi haşin bir çehre ile sormaktan geri kalmamıştı. Dörtüncü derste içimiizden biri hiç gelmedi. Beşincide ise üç kişi buluşup gidebildik. İki arkadaşımızın biri derse başladıktan yarım saat sonra, diğeri ders bitmesine on dakikadan az zaman kala yetişebildi.

-Anlaşıldı çocuklar! Siz dersten ziyâde nasihat almaya muhtaç imişsiniz! Hani o taahhüdleriniz nerde kaldı?

Hani siz hayrını şerrini tanır adamlar idiniiz? Lâikin kabahat sizde değil... Kabahat bende ki şimdiye kadar ettiğim tecrübelerle kanmadım da hala bu memlekette adam arıyorum, halla sizin gibilerinin sûret-i hakdan görülmesi ne aldanyorum!

Doğru! Hayrınızı, şerrinizi tanıyorsunuz... Lâkin sizi hayra sevk için arkanızdan sopaayı, şerden men' için de göğsünüzden dipçiği eksik etmemeli. Çünkü ilk terbiyeyi bu sûretle alıyorsunuz.

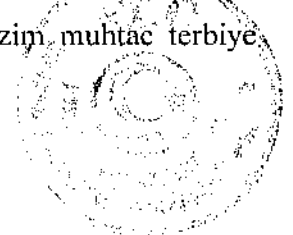
İçimizden biri ortada bu kadar hiddete mahal göremediğini söylemez mi! Hocanın sabrı, sekîneti büsbütün alt üst oldu:

-Ne demek! Dünyada daha neye kızılır? Ben sırf Allah rızası için size karşı taahhüde bulundum; siz de sırf kendi menfaatiniz için bana karşı bir taahhüde bulundunuz. Şimdi siz sözünüzde durmuyorsunuz, yalancılık ediyorsunuz, benim olanca intizamımı, rahatımı bozuyorsunuz da hala meydanda kızacak ne var diyorsunuz! Haydi şuradan cehennem olun!

Hocanın evinden süklüm büklüm çıktık. İki üç gün sonra ben yalnızca giderek derse devam etmek istedimse de kapıyı açan bile olmadı.

İşte dün gece gördüğüm bu mütekaid riyaî vaktiyle başımızdan geçen şu mâcerayı aklıma getirdi. Ne yalan söyleyeyim öteden beri gayet nikbin olduğum halde az kaldı bir çokları gibi ben de bedbin kesilecektim.

Bakıyorum, ayrı ayrı pek iyi adamlarız. Bizi medette dünyalar kadar geride bırakan milletlerin efradında bizdeki büyükler yok. Sonra bakıyorum bir yere gelince bir hey'et-i ictimâiye teşkil edemiyoruz, çünkü o terbiyeden mahrûmuz. İşte bizim muhtaç terbiye asıl bu ikinci terbiye olacak.

LETAİF-İ ARABDAN (*)

Mütenebbi Divanı'nı karıştıranlar,şiirinde hikmet ile hamaseti mezc ettiği için Arabın en ma'ruf şairleri derecesine çıkarılan bu adam ile Emir Seyfû'ddevle arasındaki münasebeti bilirler.

Bizim Koca Ragıp Paşa merhûmun hikmetiyle Nef'i'nin caleti,şiddeti bir yere getirilir de aynı şâire verilirse işte size bir Mütenebbî!

Yalnız bizim Nef'i harb ve darb tasvîrinde gösterdiği kudreti hissiyât-ı âşıkânesinin tercümanı olan gazellerinde de izhar edebilmiş iken öbürü bunu,kabil değil yapamamıştır.

Evet,Nef'i Divanı'nda o kadar vecd -engîz,o kadar rakîk gazeller bulunabilir de Mütenebbî'de belki bir tanesi görülemez.

Araplar kasidelerinde -bizim şairlerin ta'biri veçhile- gazel tarz edeceklerse ona teşbîb ismini vererek manzûmenin baş tarafına geçirirler.İşte zavallı Mütenebbî'yi en ziyade sıkan öyle zannederim bu teşbîbler olmuştur!Şâir kendisinin duymadığı bir takım hisleri duyurmak mecbûriyetiyle âdi bir nazım derekesine indikten sonra bakarsınız,birden bire yükseliverir çünkü artık doğrudan doğruya sânihat-ı fikriyesini ismâa çalışır.

Seyfû'd-devle Al-i Hamedan padişahlarının en fazılı,en edîbi olduktan başka pek büyük bir askerdir.Bu muhterem zatın mcâsir-i irfan ve şecaati Mütenebbî'ye büyük büyük şiirler söyletmiştir.Zâten şâirin en güzîde eserleri vaktiyle Mısır'da hükûmet eden Kâfur Akşidî ile Sefû'd-devle hakkındaki kasîdeleridir.

Üdebâ-yı Arap,Kâfur için söylediklerini daha parlak buluyorlar.Zâten şâirin kendisi de, "Ben o kasîdeleri Kâfur için söylemedim;Mısır ulemâsına beğendirmek için söyledim." dermiş.

Mütenebbî Kâfur'a takdîm ettiği kasîdeleriyle kendisine bir vilâyet verilmesini

(*)Mehmed Akif (ERSOY), SMM, C.5, S.110, s.88-89, İst., 29 Eylül 1326

ister,Kâfur'da zavalıyı oyalar dururmuş.

Nüdemâsından biri "Efendimiz,bu adamcağızın matlûbunu is'af buyursanız,olmaz mı?" demiş.Kâfur'da: "Ne söylüyorsun!Bu herifin dünyada bir dikili ağacı yokken peygamberlik davasına kalkışdı.Ben tutar da koca bir memleketi eline verirsem ulûhiyetini ilân etmeyeceğine nasıl emin olabilirim?" cevabını vermiş.

Mütenebbî'nin muâsırlarından bir de Ebû Firâs Hamedânî vardır ki Arabın en büyük şâirlerindendir.Kemal'in Cezmi'sinde görülen

و نحن اناس لا توسط بيننا
لنا الصدر دون العالمين او القبر

müfredi Ebû Firâs'ın pek ma'rif bir kasîdesindendir ki emsaline az tesâdüf olunur.Hatta araplar "şiir bir emîr ile başladı bir emîr ile bitti," derler ki evvelkisiylemuallaka sahibi İmruu'l-Kays'ı ikincisiyle de Ebû Firâs'ı kasdederler:

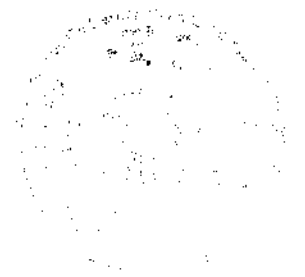
Bir gün Mütenebbî Seyfû'd-devle'nin huzûrunda bir neşidesini okurken nahviyyundan İbni Haleveyh daha bir iki edîb ile beraber Ebû Firâs da bulunuyormuş.Bu sonraki,şâirin kasidesini fena halde didiklemiş.En güzel beyitlerindeki hikmetlerin, nûktelerinin başka yerlerden nakl olunduğu isbat husûsunda biraz insafsızlık etmiş.İbni Haleveyn de işe karışınca Mütenebbî'nin canı sıkılarak emîrin huzûrunda söylenmeyecek sözler söylemiş.Seydû'd-devle de nasılsa infiâlini yenemeyerek bîçare şâire pek ağır bir muamelede bulunmuş.Şu kadar var ki Mütenebbî'nin,

Sen heman eyle tekellüm râzıyım düşnâma ben mısraından daha kuvvetli olan:

فما الجرح اذا ارضاكم الم

tarzındaki tazallum-ı rakîki üzerine hemen peşîman olarak şâirini kucaklamış;nûvazışlere, iltifatlara,ihsanlara boğmuş,özörlerr dilemiş.Bu vak'ayı müteakip Mütenebbî ufak bir manzûme ,daha sonra büyük bir kaside ile Seyfû'd-devle'ye teşekkürler eder.İkinci kaside

اجاب دعيوما الدعى سوى طالى
دعا خلباه قبل الركب والابل

matla'ıyla başlar,epeyce de sürer.Bu kasidenin aşağılarına doğru tamamen ondört emr-i hâzırın dizilmesinden husûle gelmiş bir beyit vardır ki şöyledir:

اقل ، اثل ، اقطع ، احمى ، على ، سل ، اعد ،
زد ، شى ، بش ، تفضل ، ادن ، سر ، صل .

(Kusurumu afvet: nâil-i ihsanın olayım;bir çiftlik ver;beni yayan bırakma; mevkiimi a'lâ et;kederden kurtar;eski şerefimi iade eyle;atanı artır;bana karşı güleryüz göster;inâyet buyur;şeref-i kurbundan mahrum bırakma;kalbimi sevindir; her zaman mazhar-ı ihsanın olayım...gibi birtakım manalar ifade ediyor.)

Şair bu byite gelinceye kadar pek güzel sözler söylediği için son derece mahzûz,münbasit kalan Seyfü'd-devle bütün şu emir sigalarından her birinin tazammun ettiği istirhama karşı:

“Afv ettim;daima lütfumu göreceksin;Halep civarındaki çiftliğini verdim;iki yağız at rükûbuna tahsis olunacaktır;şeref-i kadîmin kâmilanmasûndur...” gibi mükabelelerde bulunmuş,mecliste gayet zarif bir ihtiyar varmış.Mütenebbî'nin nâil olduğu bu kadar ihsanı tabîîçekemediği için:

“Efendimiz, herifin ne kadar mesûlü varsa üşenmeden birer birer iş'af buyurdunuz.Yalnız biri kaldı...” demiş.Seyfü'd-devle, “Hangisi?” deyince ^{مشى} sigalarının akîbinde hih!hih!hih!diye gülecektiniz!” cevabını vermiş.

Emîr ihtiyarın bu zarafetini son derecede takdir ederek ömrünün son senelerini refah ile geçirecek kadar ihsanda bulunmuş.

Meşhur Asmaî bir gün Harunü'r-reşid'in yanında imiş.Badiyeden bir Arap halifenin huzûruna çıkararak bir şiir inşad etmiş.Halife şiiri takdir yolunda veciz fakat müsecc'iki üç cümle irad ettikten sonra “Bir tanesi bile kabul edemem.” cevabını vermiş.Halife karşısındaki kebele Arabın şu istiğnasını görünce hayretle kalmış.Sebebini sormuş.

-Ya ben okuduğum şiir için nasıl para alabilirim ki sizin o mensûr sözleriniz benim zavallı neşidemden bin kat parlak düştü?

Artık Harunü'r-reşid'in gurur ve inbisatı tasvirlerin, hatta tasavvurların fevkine çıkacağını, Arabın caizesini yîz misline çıkaracağını söylemeğe lüzûm yoktur değil mi?

Asmaî diyor ki:

-Bu kadar yaş yaşadım. Bu kadar ümerâ ile, hülefâ ile, ağniya ile düştüm kalktım da atıye saydı husûsunda şu baldırı çıplak bedevî kadar bile maharet gösteremedim. Yazıklar olsun!

YENİ BİR MEKTEP KİTABI (*)

Çocuklarımızın okuduğu mektep kitapları hakkında evvelce birkaç söz söylemiştik. Vakıa bundan yirmi otuz sene evvel okutulan kitapların bazıları artık bazıları bırakılarak başkaları yazılmış, başkaları kabul edilmişse de eskiye bakılınca epeyce birşey sayılan bu yenilik, bugünkü ihtiyacımız göz önüne getirildiği gibi, anlaşılır ki hiç bir şey değildir.

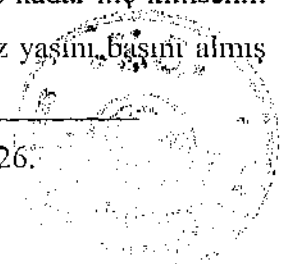
Evet, elifbalarımız hayli islâh edildi. Ufak tefek hesapları, kıraat kitapları yazılmaya başladı. Bunları kâle almamak, sahiplerine teşekkür etmemek pek nankörlük olur. Şu var ki efradı bizim kadar az okumuş bir millet ibtidâî kitaplarımızın hâl-i hazırını kâfi görmek doğru olamaz. Askerimizi yeni silâhlarla donatmak ne ise çocuklarımızın eline zamana göre yazılmış kitaplar vermek de aynıyle olur. Bizim yetiştiğimiz devirler geçti, hem de çoktan geçti. Nasıl geçtiğini burada tasvire kalkışmayacağız. Yalnız ciğer pârelerimizin kıymetli zamanlarını da öyle geçirmek, farz-ı muhal olarak doğru bile olsa kabil olamayacağını bir kere daha hatırlara getireceğiz.

Her baba evlâ kendi okutacak vakit, yahut husûsî bir hoca tutup okutturacak kadar para bulamaz. Maarif Nezareti de bir kaç sene içinde hiç yoktan bir usûl-i ta'lim icad edecek kadar muktedir muallimler yaratamaz. O halde ne yapmalı? İktidarı, hamiyeti olanlar hem mektep çocukları için kitaplar yazmalı, hem de o kitaplardaki mebâhisi çocuklara nasıl öğretmek lâzım geleceğini gösterir eserler, hoca kitapları meydana getirmelidir. En basit hakikatleri te'yid için "Avrupalı böyledir!" sözünü ilâve etmek modası bir bid'at-ı hasene ise biz de o sözü tekrar ederiz.

İyi amma yazmalıdır, etmelidir... gibi kuru temennilerdenne çıkar? diyeceksiniz, öyle mi? Çok şey çıkabilir. Nitekim çıktı: Çocuklarımızın en mühim eksigi ilm-i hal kitabı değil miydi?

İşte Halim Sabit Efendi kardeşimiz onu tamamladı. Şimdiye kadar hiç kimsenin yazmadığı bir ilm-i hal yazdı. Artık yedi, sekiz yaşında yavrularımız yaşını, başını almış

(*) M. AKİF (ERSOY), SMM, C.5, S.111, s.115-116, İst., 8 T. Evvel 326.

ulemâ-yı kelâmın bile kolay kolay anlayamayacağı yahut anlatamayacağı sıfât-ı Zatiye,sıfât-ı subûtiye bahislerini papağan gibi ezberlemek mecburiyetinde kalmayacak; artık çocuklarımız fitrat-ı beşere tamamiyle mülayımbulunmasından,daha açık bir ta'bir ile o fitratın aynı olmasından dolayı sadeliği,besâteti temsil eden ahkâm-ı şer'iyemizi, akaid-i esasiyemizi birer muamma gibi telakkî etmeyecek.

Hocalarımız ne yapacak?Evet hocalarda bu yeni kitabı okutmak için hiç güçlük çekmeyecek.Çünkü müellif eserini biri çocuklarımıza,diğeri hocalarımıza mahsus olmak üzere iki kısma,daha doğrusu iki kitaba ayırmış.Çocuklar için levhalar tertib etmiş.Muallimlere mahsus kısımda ise o levhâlardaki hakayık zihinlere nasıltelkin olunacak,lâyıkıyla göstermiştir.

Bu yeni ilm-i hal Bâb-ı Fetva'da müteşekkil Tedkik-i Mesahif ve Müellefât-ı Şer'iyeye Meclis-iAlisi'nin tasdikini,takdirini kazandıktan sonra bütün mekatib-i ibtidâiyede okutulmak üzere aarif Nezareti'nce kabul olunmuş,sahibine mükâfat-ı makdiye verilmiştir.

Biz ne bahtiyarız ki temennilerimizin yavaş yavaş tahakkuk ettiğini görmeyğe başlıyoruz.Çocuklarımız ne bahtiyardır ki böyle güzel bir esere mâlik bulunuyor.Halim Sabit Efendi ne bahtiyardır ki irfanın sa'yinin her taraftan şükran ile istikbal edildiğini görüyor.

MUSAHABE-İ EDEBİYE (*)

Kendisiyle ancak iki üç defa görüştüğüm bir zat geçende yanıma gelerek dedi ki:

-Ben,bizim Osmanlı Edebiyatı'nı o kadar yakından tanımıyorum.Eskilerden hemen hiç bir şey okumadım.Lâkin hoşuma gitmedi.Demek istiyorum ki bu vâdide çokluk mülâhaza yürütmeğe selâhiyetdâr değilsem de hesapça bizim lisan hâl-i hâzırıyla büyük büyük âsâr,hausûsiyle âsâr-ı manzume ibdâına müsâid olmayacak.

-Büyük büyük eserlerden maksadınız nedir?

-Avrupa üdebasının âsârı gibi efkârı birer gayete doğru sürüklenip götürebilecek müellefat.

-Vakıa bu söylediğiniz mahiyette henüz o kadar çok eserimiz yok.Lâkin en büyük edîbimizin dediği gibi killet büsbütün yokluk değildir.Eldeki mevcûd-i kalîl ise bize pek güzel isbat eder ki lisanımız tasavvur ettiğiniz kadar akîm bir lisan olamaz.

-Eğer mevcûd-i kalîl ta'bir-i nâmuayyenî ile garp romancılarını takliden yazılan birkaç hikâyeyi murad eddiyorsanız pek yanlış düşünüyorsunuz.Ben bunları biraz okudum.Lâkin kabil değil devam edemedim.Çünkü Paul Bourget'lerin,Daudet'lerin,Zola'ların acemi hem pek acemi bir kalem ile tercümesi,lâkin Türkçe olmayan bir lisana tercümesi idi!

Evet,ben edebiyatımızı yakından tanımamı.Lâkin Türk oğlu Türk olmak itibarıyla lisanımızı pek iyi bilirim.Yine o itibar ile Avrupada senelerce bulunmuş olmama rağmen, âdât-ı milliyemize,hissiyât-ı milliyemize,kat'iyen bigân değilim.halbuki eşimden dostumdan hangisine müracaat ettimse ne sağlık verdiği eserinlisanı Türk lisanı idi,ne de tasvirine yeltendiği âdetler,hisler bizimkilcrine benziyor idi.

-Olabilir,efendim.Romancılık bizde yeni açılmış bir çığırdır.Tabii,bir mevcudiyet gösterebilmesi için zaman lazım.

(*)M. Akif (ERSOY), SMM, C.5, S.111, s.117-118, 1st., 8 T. evvel 1326

-Haydi bu mübtedilîgi kabul edelim.Lâkin yeni açıldığını söylediğiniz çığır doğru değil!Bu yolda ne kadar çok giderseniz o nisbette sapa düşeceksiniz!

-Hakkınız var efendim.O gibi eserleri aid mütalaatınıza tamamiyle iştirak ederim. Biz her lisanın bir şivesi olduğunu, cümleler evela zihinde Fransız lisaniyle tertib edildikten sonra kağıda Türkçe nakledilmek pek maskara bir şey olacağını,hele muhitimizi ,âdât-ı milliyemizi bilmeksizin yahud bilmez gibi görünerek yazılan eserlerin hiç bir zaman yerli malı sayılamayacağını çok söyledikse de gâh kavaidecilikle,gâh taassuybla,gâh müfrit bir muhafazakârlıkla itham olynduk durduk!

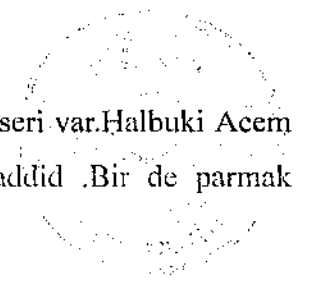
Size garib bir vak'a nakledeyim:Edebiyat müntesiplerinden biri'ın romanlarından birkaçı hakkındaki mütalaamı sordu.Okumadım,cevabını verince hayrette kaldı.Bunda şaşacak birşey yok:Ben o eserleri Türkçe diye okuyacaksam Türkçe değil,sırf bir eser-i san'at diye okuyacaksam Alphonse Daudet'nin (Jack) ları,(Sapho)ları elbette bunlardan çok san'atlı.Bizde Türkçe roman yazılınca kadar ben bu yarım yamalak Fransızcamla Fransa romancılarını okumakla devam eder giderim,cevabını verdim. "Garazkârsınız!" diyerek yanımdan çekildi.

-Sizin yeni şiirleriniz de bir tuhaf,gençlerden birinin gayr-ı matbû bir manzûmesini okuyorlardı.Kulak misafiri oldum.Bir yerinde "Ne şey'e yarar?" cümle-i istifhâmiyesi vardı.Bu ne demek? "Neye yarar?" cülesini anlarım,lâkin ne şey'e yarar demek,hem de şey' lafzındaki hemzeyi belli etmek garib olmuyor mu?Dedimse de;vezin buna müsaid değildir,tarzında mukabele ettiler.Demek siz namınızda icab ederse neye yarar sualini îrad edemeyeceksiniz.

-Evet,efendim bizim nazmımız Acem vezinlerine tâbi olduğu için her istediğimizi kolayca söyleyemeyiz.Şâirlerimiz ekseriya zarûret-i vezin denilen hastalıktan vefat ederler!

İyi ya!Yalnız hecelerrin adedinisaysanız da bu külfetten kurtulsanız olmaz mı?Öyle işittim ki Abddülhak Hamid Bey'in parmak hesabıyla yazılmış tiyatroları varmış,hem de pek de güzel oluyormuş.

-Evet,efendim,lâkin Hamid Bey'in bu vezinden yalnız bir eseri var.Halbuki Acem evzânıyla yazılmış tiyatroları,müstakil manzûmcleri pek müteaddîd .Bir de parmak

hesabı Acem vezinlerinin te'min ettiği ahengi deruhde edemediği için kulak berikilerini daha iyi buluyor.

-Alışsanız,ötekilerini de âhengdâr bulursunuz.

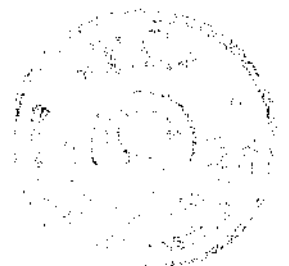
-Pek doğru.Şu var ki Acem evzânını asırlardan beri işleye işleye bugünkü derecesine kadar getirmişiz. O kadar emek verilen bir çağır kolay kolay bırakılır mı? Zaten aruzu bırakalım, deseniz, arkanızdan kimse gelmez .Meğer ki en muktedit şairlerimiz Acem evzânını büsbütün terk etsinler de bir yeni vezinde birçok eserler meydana getsinler. Evet, bu vezindeki noksan- ı âhengi telâfi için yazılacak eserler fikir ile, hayal ile, his ile dolu olmalıdır. Yoksa hiç bir kaari bulmazsınız.

-Öyle işitiyorum ki Emin Bey isminde biri Türk şiiirleri ünvanıyla bu çağırda birçok eserler yazmış, hayli de muvaffak olmuş.

-Yazdığını biliyorum,fakat muvaffakiyetinden haberim yok.Eserleri de size söyledikleri kadar çok değil.Mâmafih hasîsa -I şâiriyetten fitraten mahrûm olan bu adam için kemâl-i aczine bakmayarak başkalarının yapmadığı işi başa çıkartmaya çalışmak da tabîî şâyân-ı takdîr bir harekettir.Sa'yi meşkûr olmasa da kendisi indallah me'cûr olacaktır.

-Tuhaf söylüyorsunuz! Hem elinizdeki veznin darlığından şikâyet ediyorsunuz,hem de ötekini kabûl taraflarına yanaşmıyorsunuz.

-Efendim,elinizdeki vezin vâkıa dar.Lâkin size söyledikleri kadar değil.Nitekim büyük şâirlerimiz bu vezin ile pek güzel şiiirler söylenebileceğini eserleriyle ispat ettiler. Zaten nesir varken nazım ile teblîğ-i hissiyata kalkışmak bir nevi mirasyediliktir.Karîhası zarûret-i vezin derd-i müzmini altında inleyen bizim gibi fukara-yı san'at ya haddini bilerek mirasyediliğe özenmemeli,yahud Acem evzânından şikayet etmemeli.

-Hasbıhâl-

KOLERAYA DAİR (*)

Aldığımız mektupların birinde deniyor ki:

“Bir zamanlar memlekete kolera gibi, veba gibi müstevlî bir hastalık gelince fedâkârlık yapılarak para ile hafızlar tutulur ve memleketin etrafı devr ettirilirdi. Bugün İstanbul’da, civar vilayetlerde koleradan epeyce telefât olduğu rivayet ediliyorken hiç öyle bir teşebbüste bulunmak kimsenin aklına gelmiyor. Sırat-ı Müstakim hükûmetebu eski fakat dindarâne usûlü ihya etmesini tasviyede bulunmasa büyük bir hayır işlemiş olacak...”

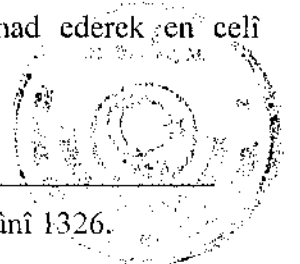
Evet, öyle bir eski usûl vardı, lâkin hiçbir vakit dindarâne değildi! Hükûmet-i sâbika mevkîni tahkîm için millete savlet eden felaketlerden bile istifade etmek isterdi, yoksa sârî hastalıklara karşı nizâmat-ı sıhhiyeyi tamamıyla tatbikten başka bir tedbir olamayacağını pek âlâ bilirdi.

Yıldız’da yüksek sesle tilavet eden Buhariler hastalığı defetmek için değil, safdîl halkın hissiyât-ı dîniyesini okşayarak huluskâr bir padişaha ihlâs celbetmek için idi. Yoksa bir taraftan ta Rusya hudûdundaki koleranın gögesinden ürkerken sarayında en sıkı tedâbir-i tahfîziyeyi ifa ettiren; diğer taraftan külhanlar dolusu kütüb-i dîniyeyi cayır cayır yaktıran adamın Buharilere, Salât ü Selamlara zerre kadar ehemmiyet vermeyeceğini azıcık düşünenler pek kolay kestirebilir idi.

İyice bilmeliyiz ki gerek münferid, gerek sârî ne kadar hastalık varsa, izâlesi için tababetin tavsiye edeceği tahaffuzî, şifâî tedâbîrden başka yapılacak bir şey yoktur. Esasen bir köylünün bile yakînen bilmesi icabeden bu basit hakikat, bizi öteden beri pek çok aldattıkları için, hâlâ olanca vuzûhuyla gözümüze çarpmıyor.

Şeriat-ı Garra-yı İslâmiye’nin tababete ne büyük bir mevki verdiğini hepimiz biliyoruz da sonra iki üç riyâkarın sözüyle yine o şeriata istinad ederek en celi hakîkatlere

(*) Mehmed Akif (ERSOY), SMM, C.5, S.115, s.178-179, İst., 4 T.sânî 1326.

karşı iğmâz-ı ayn ediyoruz!

Hazret-i Peygamber “Cenab-ı Hak hiçbir haastalık vermemiştir ki devasını da vermiş olmasın.O halde ı devayı aramalısınız.” buyuruyor.Tababetten başka bir şey olmayan ilm-i ebdanî ilm-i edyan kadar takdir buyuran Peygamberden o devanın dua kitaplarında aranması lâzım geleceği gibi bir işaret yâhut bir tasrih ise asla vakfî olmamıştır.

Ne hâcet!Sûret-i kat’iyede tahrîm ettiği şarabı hâzık bir tabibin sözü üzerine tahlil eden;tababeti alelâde san’atlar derecesinde tutmak şöyle dursun,tafsili farz-ı kifayedir,diyen bir din-i semâvî nasıl olur da etibbanın vazifesine müdahale eder?

Eâzım-ı eslafın tercüme-i hallerini,eserlerini okurken pek çoklarının tabib olduklarını,zamanlardaki terakkiyat-ı tıbbiyeyle tamamiyle ihata etmiş bulunduklarını görmüyor muyuz?Hükemâ-yı İslamdan tababetle uğraşan yalnız İbni Sînâ ile Ebû ekir Râzi değildir..Pek çok ekâbir-i ümmet aklın,naklin bu san’at-ı celîleye verdiği mevki-i hürmeti hakkıyla takdir ederek fevkalâde çalışmışlar,bulundukları asra göre fevkalâde yararlıklar göstermişler.

Bir zamanlar tababetin okur yazar fırka için tahsili mecbûrî fûnûn sırasında bulunduğu ise medreselerimizin ismi delâlet ediyor.

Herkesçe ma’lûm olan bu hakayiki tekrardan maksadımız okumakla,üflelemekle hastalık müdâvâtına kalkışmak zannedildiği gibi dindârene bir usûl olmadığı,bizim dinimize asla böyle bir şey sığmayacağını söylemektir.

Kur’an-ı Kerim hastalara,ölülere okumak için nâzil olmamıştır.Kur’an’daki şifa, cehelenin anladığı gibi değildir!...

Fıkrameşhurdur: A’râbînin biri uyuzla tutulmuş develeri için Hazreti Ali’den duâ istemiş;müşârü’nileyh de uyuzaa karşı en me’sûr duaların katran kadar müessir olamayacağını söylemiştir.

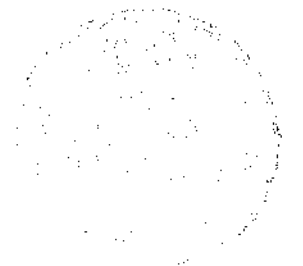
Hâzık tabiplerimiz koleraya karşı en nâfi bir tedbir-i şahsî varsa o da yiyeceğe,içeceğe yanî “himye” ye dikkatten ibarettir,diye bağınıp dururken,hâlâ bir

çocuğumuz -mütevekkilen alallah- pis boğazlıktangeri durmuyor!Doğrusu tevekkülü pek iyi anlamışız!

Allah aşkına olsun din-i hâlis ile riyayı birbirinden ayıralım;mahz-ı hayat olan Şeriat-ı İslâmiyeyi cehâletimize,meskenetimize,hamâkâtimize bir hüccet gibi irad edip durmayalım.Lübb-i şeriatı Kîtabullah'dan,Siyret-i Resûlü hadisten alamayacaksak Kitâbullah ile,Sünnet-i Resûl ile âmil olan Müslümanları pîşva ittihaz edelim.

Yoksa din ile aralarındaki mesâfe bu'de'l-meşrikayn olan cehele-i cemaate yahut hazele-i ümmete uyacak oursak koleralar,vebâlar hakkımızda ayn-ı rahmettir!

-Letâif-i Arabdan-

KİŞİZADELER (*)

Haccac,zabıta me'muruna yatsıdan sonra şehri dolaşarak kimi sarhoş görürse boynunu vurmasını emretmiş.

Ne kadar fazla kafa keserse efendisinin yanında o kadar fazla itibar kazanacağını bilen bu haydut hemen o akşamdan paçaları sığayarak bucak bucak sarhoş aramaya başlamış.

Herif memleketin ötesini berisini dolaşırken bir de bakmış ki üç delikanlı iki tarafa yalpa vurarak gidiyor.Bir mahalle çocuğu bunları dalga gibi her taraftan kuşatmış "yuha!" gülbangiyle teşyi' ediyor!

Memur hemen delikanlıları tevkif ederek: "Siz kim oluyorsunuz ki emir hazretlerinin fermanına isyan cür'etinde bulunuyorsunuz?Söyleyin bakayım!" deyince içlerinden biri şu beyiti okumuş:

انا ابن من دانت الرقاب له
ما بين كرومها وما (شبهها)
تأنيه بالرغم وهي صاغرة
يا قد من سالها ومن دمه

(Haşimilerden olsun,Manzumilerden olsun kimse yoktur ki gelip de babamın önünde boyun eğmesin.Ben bütün eşraf ve kabâilin malına,kanına tasarruf eden bir adam oğluyum.)

Anlaşıldı:Bu oğlan mutlaka emîrül-mü'mininin pek yakın akrabasından olacak...

"Ya sen kim oluyorsun bakalım?" diye ikincisine sorunca o da şu kıtayı inşad etmiş:

انا ابن من لا تنزل الدرر قدره
وان نزلت يوما فسوف تعود
ترى الناس اخوابا الى ضوء ناره
فمنهم قيام هولها وقعود

(*)Mehmed Akif (ERSOY), SMM, C.5, S.115, s.188, İst., 4 T.sânî 1326.

(Ben hân-ı in'amı hiç tükenmeyen bir adamın oğluyum.Babamın tenceresi her zaman kaynar;bir gün oaktan inse ertesi günü yine çıkar;gece gündüz yanan bu ocağın ziyasına doğru halk akın akın gelir;bir kısmı ayakta,bir kısmı oturmuş olduğu halde o ateşin etrafını kuşatır.)

Galiba bu asil bir hânedana mensûb olacak...İlişmeye gelmez...Bunları anladık fakat,sen kimsin sualini üçüncüsüne teveih edince o da şu beyiti söyler:

انا بنى لى فاضى الصقوف بعزمه
وقومها بالسيوف حتى استقامت
وركباه لا ينفك رجلاه منهما
اذا الخيل يوم الكريهة ولت

(Ben o adamın oğluyum ki dönmez bir azim ile safların içine dalar,kılıçla onların istediği istikâmeti verir.Meydan-ı muharebede atlar geri dönmek istese bile babamın ayakları üzengiden asla ayrılmaz.)

Mutlaka bu oğlan da serdarın çocuğudur...Zabıta memuru sarhoşların üçünü de bir yere kapayarak sabahleyin vak'ayı Haccac'a anlatır.Haccac üçünün de huzûruna çıkarılmasını emreder.Meğerse bunların birincisi hacamatçı oğlu,ikincisinin babası baklacı (Araplarda sırf kuru bakla pişiren aş.ılar vardır), üçüncüsünün de çulha imiş!

Haccac çocukların fesâhatine hayran olarak meclistekilere demiş ki:Gördünüz ya, evladınıza edebiyat öğretiniz.Vallahi edip olmasalardı şimdii bunların üçünün de boynunu vururdum.

-Hasbıhal-

SA'Dİ (*)

Dumas Fils'in La Dame Aux Camelias'sını hepimiz biliriz.Daha doğrusu mücllifi yalnız bu te'lif-i güzini delâletiyle tanırız.Nasıl Fuzûlî'nin enîn-i rûh-ı gıryanı üç beş gazeline duyulur.Şeyh Gâlib'in hüviyet-i şâiriyeti Hüsn ü Aşk'ının en parlak bir iki safhasında görülürse Dumas Fils'in kudret-i bülendi de bu eseriinden anlaşılır.

Sa'dî ünvanlı bir hasbıhale Dumas Fils'in eseri hakkında mütâlaa beyanıyla başlamak size garip geliyor,değil mi?Halbuki ben ne zaman Sa'dî'yi ansam arkasından Dumas Fils'i,ne vakit Dumas Fils'i tahattur etsem yanısıra Sa'dî'yi bilâihtiyar düşünürüm.Birbirinden asırlarla atılan bu ikii büyük fitratı nasıl oluyor da yanyana getiriveriyorum öyle mi?Anlatayım:

Bundan yirmibeş otuz sene evvelki rüşdiyelerimiz şimdikilerden pek çok değil, biraz hallice idi.Yani o vakitlerde okuturlar fakat öğretmezlerdi.Şimdi de okutuyorlar fakat öğretilmiyorlar.Şu var ki eskiden daha ço şeyler okuturlar,ta'bir-i sahîhiylwe daha çok şeyler ezberletirlerdi.Biz de mektep programındaki kitaplar meyanında Gülistan'ı ,- beşinci bab müstesna olmak şartıyla- bab bab okumuş ezber etmiş idik.artık Sa'dî'nin yaşını başını almış adamlar için yazdığı o muazzam eserden sekiz dokuz yaşındaki çocukların ne kadar zevk alabileceğini söylemeye hacet yoktur.Her hikâyeyi okur,evvelâ kırık ma'nâsını verir,sonra ta'lil-i sarfisini,nahvisini yapar,daha sonra mef'hûmunu su gibi söylerdik.Lâkin kıssadanhiç bir hisse çıkaramadığımız gibi hiç bir keyif de duymazdık.

Öyle ya!Evlerinde "Bir padişahın üç oğlu varmış..." diye başlayarak kışın uzun gecelerini cabasıyla idare eden cinli perili masalları dinlemeye alışmış kafalar iki üç satırlık hikâyeden ne anlayacak!

İ'dadi tahsilini bitirdikten sonra Gülistan'dan ezberlerimde kalan bazı hikâyeleri,beyitleri hatırlamağa,hatırladıkça o zamana kadar yabancı bulduğum bir neşveyi duymaya başladım.Üç beş sene geçince eserin büyüklüğünü hakkıyla takdir eder oldum.

(*)Mehmed Akif (ERSOY), SMM, C.5, S.118, s.227-228, İst., 25 T.sânî 1326.

Ziya Paşa merhûm Harabat mukaddimesi'nde İran şâirlerini birbiriyle mukayese eder de nihayet “Efser-i fazilet” Sa'dî'ye verir.Merhûmun bu hükmü,bilhassa:

Bir kimse okursa Bûstan'ı,
Anlar o zaman nedir cihanı.

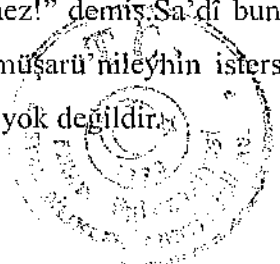
tarzındaki tavsiyesi Sa'dî'nin bu ikinci eserini de okumak için bende zaten bir heves uyandırmıştı.Kendisinden bir çok acı fakat doğru sözler işittiğim Ispartalı Hakkı'nın “Senin için Bostan'ı okumamış olmak âdeta rezalettir.” gibi tezyifler o hevesi artık azim derecesine getirdi.Bu kitab-ı mübini kim bilir kaç defa hatmettim.O vakte kadar okumadığıma kim bilir ne kadar pişman oldum.

Bostan'ın kısm-ı a'zamı,birkaç beyiti ancak meşgul eden küçük hikâyeleri beni saatlerce düşündürdü.Ben eserdeki azamet-i san'atı görür fakat bu san'atın sırrını bir türlü anlayamazdım.

Nihayet garplıların,bilhassa Fransızların edebiyatını da biraz anlamak için o lisandaki ma'ruf eserleri okurken La Dame Aux Camelias'ya sıra geldi.Müellif kitabının baş taraflarında diyordu ki: “hakikat,üzerine işlemekte olduğumbu kadar ufak bir mevzu'dan o kadar büyük neticeleri çıkarmak isteyişim benim için birr cür'et görülecektir.Lâkin ben herşeyin az şeyle olduğuna kâni olanlardanım:Çocuk küçük,fakat kendisinde koca bir insan mündemic;beyin daracık lâkin müfekkireyi ihtiva ediyor;göz bir noktadan ibaret,bununla beraber fezaları muhit.”

Şu satırları okur okumaz Sa'dî'deki sırr-ı san'atı anladım:Demek büyük büyük hikmetler göstermek için uzun uzun vak'alar tertib etmeğe lüzum yokmuş.Her gün görülen,her gün görüldüğü için hiç nazar-ı dikkati celbetmeyen hâdiseler bir lehaza-i im'an önünde nâmütenâhi mevzûlar teşkil edebilirmiş!Mesclâ Avrupahılarca,dünyaya gelen şâirlerin Homer'den sonra en büyüğü tanılan Firdevsî'yi ne yapayım?Altmışbin beyitlik Şehnâmesi Bostan'ın yedi sekiz beyite varan iki hikâyesi kadar insaniyete hizmet edebilmiş midir?

Sa'dî'yi çekemeyen muasırlarından biri : “İyidir ama yalnız mev'ize vadisinde güzel sözler söyler;yoksa Firdevsî gibi harb ve darb tasvîr edemez!” demiş.Sa'dî bunu işitince: “Ayol ben sulh adamıyım!” cevabını vermiş.Halbuki müşarû'nî'nin isterse Firdevsî gibi harb ve darb tasvir edebileceğini gösterir eserleri de yok değildir.

ESKİ HATIRALAR (*)

Hicrî Efendi hocayı görmüş olmasanız bile öyle zanederim işitmişsinizdir. Dört beş sene evvel rahmet-i Hakk'a vâsıl olan bu zâtın menkıbeleri söylenir ki bunları dinleyen için merhumun başlı başına bir alem olduğuna kâbil olamaz. Arabın eski nâsirleri arasında o meşhûr makamâtıyla kendisine gayet yüksek bir mevki temin eden Harîrî eğer dünyaya asrımızda gelmiş olsaydı, hikâyelerinin unutulmaz bir kahraman-ı muhayyeli olan Ebû Zeyd Sürûcî'yi bırakır, Hicrî Hocayı alırdı. Makâmât-ı okumuş olanlar Ebû Zeyd Sürûcî'yi bilirler, Ebû Zeyd Sürûcî'yi bilenler de Hicrî Hocayı görmedik demesinler.

İlmine, irfanına, ahlakına, mâîşetine dair pek çok garaib işittiğim Hicrî'yi ilk defa olmak üzere Dede Paşa merhûmun evinde gördüm. O zamanlarda ise hâfızın *بِسْ طُورِ عَجَبٍ لَا ذِمَّ أَيْامُ شَبَابِ* dediği gibi, bende ilim öğrenmek, adam olmak merakı vardı. Paşanın mahdûm-ı edîbi Enis Bey beni görünce:

“Pek vaktinde geldin. Hicrî Hoca burada şimdi yemekten kalktı. İçeri gelsin de seni takdîm edeyim.” dedi. Üç beş dakika sonra oda kapısından yetmişbeş yahut seksen yaşlarında uzunca boylu, geniş alınlı, esmer bir zat girdi ki pek çukurlaşmış iki göz evinden fıskıran nazarları parlak değil hatta yakıcı idi.

Enis Bey beni kendisine tanıtmak istediği sırada Hicrî Hoca sofrada başlamış olacağı latîf bir hikâyeyi ikmâl ile meşgul idi. Vak'a esasen güzel olmakla beraber Hicrî onun meraklılara has bir talakatla o kadar hoş tasvîr ediyordu ki dinleyenler için meshûr olmamak imkânı yoktu. Bahis bir müddet sonra edebiyata intikal etti. Hicrî münasebet düşünerek -bilmiyorum hangi Mahmud Paşa için yazdığı- bir Türkçe kasîdesini sonra Feyz-i Hindî'nin:

طائر قد سمع صوارا نشنا سيم
مرغ ملکوتيم

matlayla başlayan neşide-i ârifânesine yazdığı Farisî tahmisini, daha sonra Mütnebbî'nin

خوار ما تسليه المدام
وعمر مثل ما يهب اللثام

(*) Mehmed Akif (ERSOY), SMM, C.5, S.123, s.311-312, İst., 30 Kevvel 1326.

şikâyetiyle girişen şiire söylediği Arabî tahmisini birer birer okudu. İnşad gayet güzeldi. Lâkin kendince müntahab olan beyitleri izah için bulduğu hatıra, hayale gelmez nükteler, misaller daha güzel idi.

Enis Bey bir aralık sırasını getirerek: “Efendiniz Akif sizden okumak istiyor, ne buyurursunuz?” dedi.

-Benden okumak için birçok külfete katlanmak lâzım. Evvelâ sabit bir yerim yok. Şimdi buradayım ama akşama nereye konacağımı ben de bilmiyorum. Sâniyen ihtiyarlamışım. Kitaplarla çokluk uğraşamıyorum.

Efendimiz, kitaba hâcet var mı? Siz başlı başına bir külliyyât-ı ulûmsunuz! Hiç olmazsa haftada bir gün için bir mahal tansîs buyurun. Bendeniz oraya gelirim. Alacağım ders musahabenize münhasır kalsa yine kâfi.

-O halde pek âlâ. Üsküdar’ın yukarı taraflarında Harmanlık derler bir meydan vardır. O maydanın ortasındaki kahveye cuma günleri gelir, benii bulursun.

Ben o kahveye hayli taşındım fakat yalnız değildim. Merhûmu sevenler, sohbetten, fazlından müstefîd olmak isteyenler de İstanbul’un en ücrâ köşelerinden kalkarak -Yunan ma’bûdlarının Olimp Tepesi dedikleri ictimai gibi- tâ Nuhkuyusu’na kadar şedd-i rahl ederlerdi.

Hicrî Hoca bilmem nedense iki üç ay sonra ders mahallini değiştirmek lüzûmunu hissetti. Bana Üsküdar’ın içeri tarafından bir konak gösterdi. Bir iki defa gittim. Lâkin hocanın mihman olduğu bir hâneye tufeylî devam etmek bana pek ağır geliyordu. Husûsiyle ders öyle bir zamana tesâdüf ediyordu ki ya bidâyetinde, ya ortasında yemee kalkmamak mümkün olamıyordu. Bereket versin ki hayâle gelmeyen bir vak’a zuhûra geldi de artık dershâneyi değiştirmeye mecbur olduk.

Hane sahibinin sofrada iki üç misafiri vardı. Esmâ-yı musahabede söz Sa’dî’nin külliyyatındaki hezel kısmına intikal etti. Ben Sa’dî fîratta bir hâkimin bu gibi bayağılıklara tenezzül etmeyeceğini, o ağıza alınmaz sözlerin mutlaka birer isnad olması lâzım geleceğini iddia ettim. Herkes bir şey söyledi. Hicrî merhûm: “Evet. Ben de o gibi küçüklükleri Sa’dî’ye yakıştırmak istemem. Yalnız insanları yüksek düşünmek isterken büsbütün beşeriyetten tecrîd etmemelidir. Mevzu-ı bahis olan hezeyanlar Sa’dî’den de

sudûr etmiş olabilir.Bunları ruhânî bir hastalığın te'siriyle karîhanın bozulup istifrağ etmesi şeklinde kabul etmelidir.” tarzında birçok mütalaalar yürüttükten sonra bahse ufak bir latîfe ile hatime vermiş olmak için dedi ki: “Ne hacet.Dest-i kudretten çıkan âsâra bakmıyor musunuz?İnsanlar,melekler Hâlık-ı zü'l-Celâl;yılanlar,akrepler de yaratmıştır.”

Soñradaki misafirlerden biri Hicrî'nin maksadı gayet açık bir latîfe olduğunu anlamamış olmalı ki,hocaya derhal imansızlığı giydirdi.

O zamana kadar hiddetini görmediğim Hicrî birdenbire tehevvtür kesildi. Nazarları hasmını eritecek kadar ateşlendi.Sözünü geriye al.Ben senin iki yaşın kadar bir ömrü hakayık-ı dini tahkik ile geçirdim.Elhamdülî'llah bugün öyle hâlis bir müslümanım ki şeri'atın yüksek hikmetlerini bir tarafa bırak,bildiğim necâsete müteallik ahkâmını bile senin dedenin çürük imanı ile değişmem.

O günden sonra Hicrî'den okuyamadım.Çünkü bu sefer de beni bilmem hangi paşanın yahısına da'vet ediyordu.

İleride vakit bulursak hem kaarilerimizi neşelendirmek, hem de merhûmun yâd-ı rahmetine vesîle olmak için bazı menkabelerini,fıkralarını hikâye ederiz.

HASBİHAL (*)

“Ne gelenden haberim var;ne gidenden haberim;

Serseri kevne gelelden beri sersem gezerim!”

diyen,şu hale göre yalnız bizim değil,Cenab-ı Hakk’ın hesabından bile hariçte kalması lâzım gelen âvârelerri bahse katmayacak ollursak memleketimizde iki sınıf halk görürüz:

“Ne varsa şarkta vardır.Garba doğru açılan pencereleri kapamalıyız.” diyenler,

Ne varsa garpta vardır.Harîm-i ailemizi bile garplılara açık bulundurmalyız.” iddiasına kadar varanlar,

İyi ama bunun ortası yok mu? diyeceksiniz.Evet var.Lâkin o kadar az ki birbirine neyzen bakışıyla bakan şu iki cemaatın arasında hiçbir mevcudiyet gösteremeyeceği için bunları da ister istemez der-ceng-i evvel sürûnün haricinde bırakılan bîçarelere ithak edeceğiz.

Bana öyle geliyor ki ne varki şarkta vardır,diyenler yalnız garbı değil,şarkı da bilmiyorlar;nitekim ne varsa garpta vardır da^vasını ileri sürenler yalnız şarkı değil garbı da tanımıyorlar.

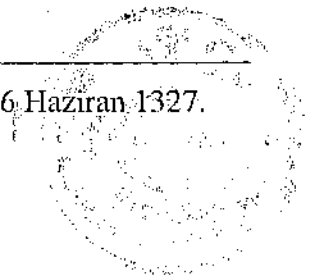
Meselâ garb felsefeyle uğraşiyor görünen bir adama deseniz ki: Ya hu!Azıcık da bizim şarka âid felsefemizi tedkîk etseniz.

Emin olunuz şu cevabı alacaksınız:

-Aman canım!Hiç şarkta mebâhis-i felsefiyeyi hazm edecek adam gelmiş midir?

-Niçin efendim?Kelâma,tasavvufa âid bu kadar âsâr var.Onların hakkında ne buyuracaksınız?

(*)Mehmed Akif (ERSOY), SMM, C.6, S.147, s.257-259, İst., 16 Haziran 1327.

-Kelâm dediğiniz teoloji olacak ki baştan başa safsatadır.Tasavvufa gelince bu da sırf panteizmdir,başka bir şey değildir.Halbuki panteizm bugün butlanı anlaşılmış bir meslek-i felsefidir.

-Şu meslek-i felsefî hakkında azıcık izahat lutfeder misiniz?

-Hiç efendim,işte ma'lum olan vahdet-i vücud!

-Çok şey!Binlerce mütefekkir dimağı ömürlerce işgal eden mesâil-i gâmuza böyle "vahdet-ivücûd" terkibiyle hûlasâ edilince işin içinden çıkılmış mı oluyor?Rica ederim siz tasavvufa dair bir eser okudunuz mu?

-Lüzum görmedim.ünki tasavvufun dediğim gibi panteizm olduğunu işitmiş idim.

-Pek âlâ!Tasavvufun panteizme pek benzediğini,hatta onun aaymı olduğunu kabul edelim.Acaba panteizm mesleğinin ihtivâ ettiği mesâil içinde hiç hakîkate yaklaşmış olan yok mudur?

-Hayır efendim onu da tedkîke lüzum görmedim.

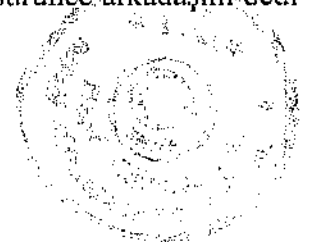
-İnsaf ediniz tasavvuf saçmadır çünkü panteizmin aynıdır,demek için her ikisini ayrı ayrı tedkîk etmiş olmanız lâzım gelmez miydi?

-Hacet mi var?Bu kadar adam tedkîk etmiş,benim dediğimi söylüyor.

-Sakin onlar da sizin gibi tedkîk etmiş olmasınlar!Hem siz başkalarının kafasıyla mı düşünüyorsunuz?Ömründe baklava yüzü görmeyen fakat çeribaşının kızını yrken gören dayısından naklen bu tatlının lezzetine iman eden çingene karısı gibi siz de kendi zâikanızı ta'til edecek de ötekinin berikinin zevkine mi dellâl olacaksınız?

Geçende şuna yakın bir vak'a benim de başımdan geçti.İki kişi oturmuş konuşuyorduk.Bahis Mesnevî'ye intikal etti.Ben Hazret-i Mevlâna'nın en gâmuza,en mücerred mesâili mahsûsat dâiresine indirmekteki kudretine hayran olduğumu;o kitab-ı muazzamanın mutlaka baştan okunmasını lâzım geleceğini ileri sürünce arkadaşım dedi ki:

-Hazret-i Mevlâna Hind felsefesinin nâkilidir.

-Mesnevî'yi okudunuz mu?

-Hayır.

-Hind felsefesi nedir,onu biliyor musunuz?

-Hayır.

-O halde böyle bir iddiaya ne cür'etle kıyam ediyorsunuz?

-Öyle işittim.

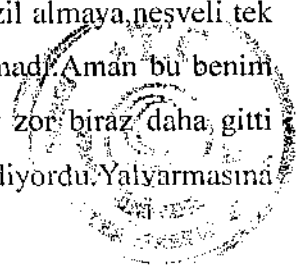
-Görüyorsunuz bizdeki hali ya!Koca bir felsefe,koca bir kitap,koca bir kainat iki sözle dürülüyor!

Deminden beri can sıkacak,âtiden bizi büsbütün nevmîd edecek bir çok sözler söyledik.Biraz da iyi tarafını görelim.Allah'a şükürler olsun ki hala içimizde ifrata,tefrite kapılmayarak hakîkate itidal yolundan varmak için uğraşan kafaları eksik etmiyor.İşte Ferid'in Dinî Felsefî Musahabeler'i öyle bir kafa mahsulüdür ki müellifin dediği gibi "Ka'r- nâyhâbı ebediyetlere muntahi olan gayya-yı ilhadın kenarından dolaşmak isteyen kulûb-ı mütereddiyyeye âkıbetin vehametini göstermek maksadıyla yazılan bu eser bize birçok hakaik-i âliyyeyi en belîğ,en vâzıh bir lisan ile anlatmakta olduğu gibi deminki ifratlara,tefritlere pek güzel bir nihayet veriyor."

İşte hem şarkı,hem garbı tanıyan;hem Hayyam'ı,hem Schopenhauer'u okuyan;hem Muhiddin'i,hem Sipinoza'yı tedkik eden,Mevlâna'ya âşık olduğu kadar Hind felsefesindeki hakikatleri de hırz-ı can edinen Hazret-i Ferid imdadımıza yetişmiş olmasaydı kim bilir biz bu bahs-i elîmi daha ne kadar uzatacaktık!

Ferid'i Sırat-ı Müstakim kârilerine tanıtmak hâsılı tahsîl olacağı gibi eseri hakkında söz söylemek de benim kudretim pek fevkindedir.Mamafih ezelden beri edebiyat âvâresi olduğum için şu parçaları bir daha okumadan geçemeyeceğim:

"Matıyye-i hayalimi saha-i lâtenâhiye doğru sevk ettim.Menzil almaya neşveli tek ü tâz etmeye başladı.Lâkin merhâle-i ûlâda dizlerinde kuvvet kalmadı.Aman bu benim cevelan edeceğim saha değil,döneyim dedi.Biraz daha dedim.Zar zor biraz daha gitti fakat biraz daha gidecek olursam helâk muhakkaktır,diye feryad ediyordu.Yalvarmasına

dayanamadım.Öyle ise dön,halini haddini bil de dâiren dahilinde cevelan et dedim.Pürlerze-i haşyet yerine çekildi.Fakat hala tiril tiril titiyor;hala nâsiyesinden dolu taneleri gibi terler döküyor idi.

Onu orada bıraktım,ufka doğru tevcih-i nigâh ettim.Kamer dâmen-i ufuktan nazan u hıraman görünmeye başladı.Uçuk ziyâsı saha-i semaya bir reng-i hüznâğın veriyor idi.En yakın olan hemsâye-i semâvimizin çehresinde gird-i küdüret gibi duran küller gittikçe nazarımda hutût-ı ibtisam şeklini aldı.Kamerin bu ibtisam-ı latifi gönlüme de sirâyet etti.

Hatîb-i nevbahar bedâyi-i rebîi nağme sûretinde temsil ile sâmiyalara hisse çıkarmaya,ruhu o noktadan da mütecessir etmeye başladı.Ruhum onun söylediği şeyleri anladı.İkisi birbirine âşına çıktı.Arada ben bîgane kaldım.

Soluma tevcih-i nigâh ile denize bıraktım.Tatlı tatlı uyuyor idi.Fakat o sırada esnemeye başlayan genç,yaramaz bir rûzgâr,gündüzün ızdırab-ı taab-engizinden yorgun düşmüş,o yorgunlukla derin bir uykuya dalmış olan o safha-i nur-ı mevvac ile oynamak için onu uyandırmaya çalışıyordu.Deniz rûzgârın işve-i şebâbı andıran iz'âcât-ı mütevâliyesine bir fütûr-ı lâkaydî ile mukabele ettikçe o yaramaz çocuk yine rahat durmuyor,yine onun ötesini berisini gıcıklıyor idi.Nihayet uyandırdı,uykusunu kaçırdı.Mülâabeye,mülâtafeye başladılar.Yaramaz çocuk onun yanağına hafifçe dokunup kaçır,o da bir tavr-ı rehâvet-nüma ile elini kaldırıp arkasından sular serper idi.Latifeler gittikçe şiddet kesbetmeye,sükût ile başlayan bu mülâtafât arasında sesler işitilmeye başlandı.Rüzgarı sesi kahrkaha-i şebabı,denizin sadâsı da hafif bir nevha-i iştikâyi,iktirâbı andırıyordu.Ne ise sesler pek o kadar yükselmedi,rüzgar kaldı;deniz de tekrar hâb-ı nûşuna daldı.

Afakda tecellî eden hâlâtı gördükçe ben de neşvefenmeye başladım.Kendi kendime dedim ki:Oh ne âlâ!Feleğin şu bâd-ı heva safâsından biraz müstefîd olayım.Derhal bir lisan-ı gayb-ı semâvî bana şu sözleri söyledi:

“Bâd-ı heva dediğin safâ hangisi?O safanın husûlüne bâdi olan şu levha-i garra silsile-i a!dâdından milyonlar vâhid hükmünde kalan edvâr-ı tekallübatın mânsûl-i mesâîsidir...”

“.....Evden çıktığım esnâdaa hiç kabristana girmek niyetinde değildim.Meğer niyetin oraya gitmeye te'siri yok imiş!Beni oraya götüren gayr-ı irâdî hatveler gûyâ bana bu hakîkati ihtar ediyor idi.Fakat mahalle-i emvâtta hüküm-fermâ olan sükûn-ı amîk hâricin dağdağasından kat'an müteessir değil idi.Güneş doğdu.Bütün mevcûdât uyandı.Lâkin fîraş-ı vâpesininde yatanların miâd-ı istikâzına kim bilir daha ne kadar var idi?Anların yelda-yı sâmitleri güneşin tulûundan bîhaber idi.Her yerde gündüz geceyi ta'kib ediyor.Fakat onların gecesi gündüze mûntehî olmaksızın bir siyak üzere gidiyor idi. Ah-ı medîd şeklinde âsumana ser çeken siyah,kesîf serviler hafif bir rüzgarın temesiyle başlarını ağır ağır iki tarafa sallamakta,gûyâ a'mak-ı mekabirden aldıkları peyâm-ı âhireti hüzn ü vahşetle memzûc bir edâ ve sadâ ile gûş-ı ibrete îsâl etmekte idi...”

Musahabelerde buna benzer birçok şiirler daha var ki hepsinin altından müellif binlerce hakaik-i felsefiye çıkarıyor.Ben burada onları nakle kalkışmayacağım.Ancak Hazret-i Ferid'den bize öyle büyük büyük birçok eserler daha yazmasını niyaz ederek söze nihayet vereceğim.

EL-HANSA (*)

El-Hansa Arabın en büyük şâirlerinden,daha doğrusu en büyük şâirlerindendir. Muhadremiyyattandır.Yani hem devr-i Cahiliyeti idrak etmiş,hem de Asr-ı Saadete yetişmiştir.Ümmü'l-mü'minîn Hazret-i Aîşe (R.anha) Hansa'ya pek iltifat buyururlar;bu ateşzebân karının kardeşleri hakkındaki müdhiş mersiyelerini kendisine inşad ettirerek dinlerlermiş.

Meşhûr Cerîr muasırlarının,seleflerinin şiirni tenkîd ederken nöbet Hansa'ya gelince susarmış. Neye sustun?" sualine karşı da "O karının şiirleri hakkında mütalaa yürütmek benim haddimin pek fevkindedir." dermiş.

Sırat-ı Müstakim sahifelerinde sırası düştükçe üdebâ-yı Arabın eserlerini gücümüz yettiği kadar tercüme etmek istiyoruz.İnşaaallah o zaman Hansa'nın mersiyelerini de naklederiz.Yalnız bu büyük kadının Sûk-ı Ukâz'da Hazret-i Hassan ile geçirdiği bir vak'ayı şimdiden söyleyeceğiz.

Sevgili kaarılarımızın ma'lumdur ki Sûk-ı Ukâz bir belâgat sergisi,bir şiir sergisi idi.Arabın ma'ruf,gayr-ı ma'ruf,erkek,kadın ne kadar şuarâsı,üdebâsı,hutabâsı varsa oraya gelerek eserlerini okurlar;hakem intihab olunan bir münekkidin nazar-ı tenkidine arz ederlerdi.

Bir gün el-Hansa Sûk-ı Ukâz'a gelerek şiirlerini okudu.O zaman hakem eşhûr Nabiga Zübyânî idi.Hansa'yı can kulağıyle dindedikten sonra "İkincisin.Eğer senden evvel şu kör şâir gelmiş olmasaydı seni birinci çıkarırdım." dedi.Nabiga'nın birinci çıkardığı şâir A'sa idi.

O sırada Hassan da orada bulunuyordu.El-Hansa'nın mazhar olduğu mertebeyi kıskandı.Nabiga'ya itiraza kalkıştı.Nabiga "Sana bu cevap versin,ben uğraşamam." diye Hansa'yı gösterdi.

(*)Mehmed Akif (ERSOY), SMM, C.7, S.157, s.5-6, İst., 25 Ağustos 1327.

Hansa Hazret-i Hassan'a bakarak: "En metin şiirin hangisi ise onu oku da dinleyeyim bakayım..." dedi.Hassan derhal

«لنا الجففات الفريلمعن بالضحي»
«واسياضنا من نجة يقطرن دما.»

matlaıyla başlayan neşide-i hamaseti inşad etti.Ma'lumdur ki Araplar en çok semahatlarıyla bir de şecaatlarıyla fahr ederler.Hicvedecekleri adamı da pintilikle,korkaklıkla batırırlar.Hassan da kabilesinin mefahirini ta'dad eden bu şiirine o sûretle başlamıştı.Matla "Bizim sabahleyin parıl parıl parlayan beyaz tencerelerimiz var,kılıçlarımız kemal-i necdetimizden kan damlalarına mîzâb oluyor." mealindedir.

Hansa şiiri baştan aşağı dinledi.Evvelâ şu matla' beyitini alarak dedi ki:
"Kuzum,kabîleni medhetmek istemişsin fakat bir beyitinde yedi yerde düşmüşsün!Bizim beyaz tencerelerimiz var demek için جففات الخز diyorsun.Bilmiyor musun جففات kelimesi killet gösterir.Demek sizin nihayet üç tencereniz varmış.Sen bunu جففات demeyecektin جفسان diyecektin.Çünkü bu şekil kesret gösterir.Sonra beyazlığı da vâzih bir sûrette gösteremiyorsun:Evet غره kelimesi غره'den gelir ki nihayet beyaz bir leke demektir.Sen burada عر lafzı yerine يضي kelimesini kullanacaktın.Gelelim يلمعن 'ye,Leme'an nisbetiyle o kadar şiddetli olmayan ziyânın zaman zaman zuhûru demektir.Demek sizin tencereleriniz zaman zaman parlıyor;hem sönük bir nûr ile parlıyor.Evet,burada işrak maddesini kullanarak diyecektin. Ozaman hem tencereleriniz alabildiğine parlayacak,hem mütemadiyen parlayacaktı.Gelelim بالضحي 'ya.Bir kere gündüzün tencerenin parlaklığı göze çarpmaz;saniyen mihmanperverlik,semahat nokta-i nazarından gece parlayan tencere gündüz kaynayan tenceden daha hoş ollur.Onun için sen de tencereleri gece kaynatacak yani بالضحي yerine بالدهي diyecek idin.

واسياضنا da tıpkı بنان gibi killet,gösteriyor.Sizin koca kabilenizin topu topu üç kılıcı mı var!Tabîî değil.O halde اسياض yerine يقطرن diyecektin.يقطرن kelimesi de zaif:kılıçların ucundan kan damlaması birşey değil.Burada kan damlamayacak belki seyelan edecekti.O halde يقطرن yerine يسلى diyecektin.يسلى kelimesi de birçok kanlar göstermek lâzım geleceği için دما şeklinde olacaktır..."

Daha matla' beyitine tenkidâtını dinlemekle zavallı Hassan'da alt tarafını istima'a mecal kalmadı.Oradan çekilip gitti.

Geçenlerde resâil-i mevkutanın birinde "Araplar şiiri kasden mevzûn,mukaffa söylenen kelâm diye ta'rif ederlermiş." tarzında bir rivayet gördüm.Râvi bu ma'lûmatı başka birinden aldığını da söylüyordu.Böyle âriyet ilm ile bahse karışmak câiz midir bilmem ki!Vakıa münekkîdîn-i Arabın vezin kafiye sakatatını ihtar ettiklerini gördük; lâkin mahzâ ahenginden,kafiyenin düzgünlüğünden dolayı bir nazm-ı sırfi şiir derecesine çıkardıklarını hiç görmedik.Hansa'dan naklen yazdığımız şu sözler müddeamızı isbat edebilir sanırız.

-Edebiyat Bahisleri-

İNŞAD (*)

İnşad bir şiiri tavr-ı mahsûsiyle okumak demektir; ister o neşîde okuyanın kendi malı olsun, ister başkasının. Bazıları inşad-ı şiir yazmak yahud söylemek ma'nasını çıkarıyorlar ki bu tür tefsire lûgatın müsâadesi yoktur. Hatta Kemal Bey merhûmun:

Ben tuttuğunuz yola gideydim,

Bir müntehabat cem'edeydim;

Şehnameler etmiş olsam inşâd,

Bir beytimi eylemezdim irâd.

tarzındaki itirazı inşad kelimesinin yanlış kullanılmış olmasından dolayı haklı bir muâhezeye hedef olabilir.

İnşad gayet mühim bir mes'ele olduğu halde biz nedense buna hiç ehemmiyet vermemiştik, hatta vermiyoruz! Bir cemaat-i kübrâ huzûrunda yüksek sesle irad-ı nutk eden bir hatib tasavvur ediniz ki sözleri serâpâ ma'nâ serâpâ ruh. Lâkin, bu adam esna-yı tebliğde edâ ile müeddâ arasındaki münasebete, ahenge dikkat etmiyoruz; hutbesini hafızaya istif edilmiş tekerlemeler gibi dümdüz okuyor. Şimdi böyle bir nutkun cumhur-ı samiîn üzerine ne te'siri olur? Tabii hiç! İşte yalnız veznin, kafiye'nin akıntısına tâbi olarak okunan şiirler de dinleyenler üzerinde de aynı tesiri husûle getirir.

İnşadın fenalığı birçok sebeplerden ileri geliyor ki burada başlıcalarını sayacağız:

1-Lisanımızda kullanılan vezinleri bilmeyerek tef'ileri birbirine karıştırmak.

2-Yine vezin bilmemek belâsı olarak, bazı heceleri çekilmek icab eden kelimatı kısa geçmek; kısaltılacak heceleri de uzun okumak.

Hele pek tabii yani söylendiği gibi okumak lâzım gelen kelimata imâle vermek yani uzatmak bir hastalıktır ki nazım ile muarefesi olmayan yahut bu aşinalık pek

(*) Mehmed Akif (ERSOY), SMM, C.7, S.179, s.358-360, İst., 26 K.sânî 1327.

yenibaşlayan ağızlara müstevlidir!Böyleleri mısraın hiç olmazsa iki üç kelimenin kuyruğu,kulağı çekilmedikçe manzum olmaz vehminde bulunurlar.Bu illetin çaresi çokça şiir okumaktır.

3-Nazmı nesir gibi dümdüz okuyuvermek yani tefrit.

4-Nazmı taktî edercesine okumak yani ifrat.

5-Ma'na itibariyle birbiriine bağlı olan mısralardan yahutbeyitlerden her birinin sonunda sözün bittiğini zannettirecek sûrette vakfederek sâmiin zihnini karıştırmak.

6-İstifham,teessür,taaccüb,tehekküm hulâsa bir başkalık,bir fevkalâdelik ifade eden cümleleri de diğerleri gibi irad eylemek.

7-Nesr-i manzum tarzında yazıldığı için bazan sözün arkasını almak beş on mısraı bitirmeye mütevakıf olan yeni şiirleri de eski şiirler gibi müstakil ma'nalı mısralardan müteşekkil farz ederek öylece inşada kalkışmak.

8-Kafiyeyi dinleyenlerin kulağına zorla sokar gibi luzûmundanziyade hissettirmek.

9-İmâleleri,husûsiyle Türkçe kelimelerdeki imareleri pek belli etmek.

10-Vezinde,kafiyede,tavırda bir sakatlık yapmakla beraber şiirin müeddâsına göre edâ ihtiyarı cihetini düşünmeyerek rakîk,şedîd,yüksek,derin ne kadar hisler,hayeller,fikirler varsa hepsini birden aynı ahenge münkad eylemek.

Tabî bunlardan başka sebepler de vardır; ancak inşadı berbad eden en başlı nakîsalar herhalde saydıklarımız olacaktır.İlele aruzmutaassıblığından ileri gelen tati'cilik en selîs nazımları bile en müstekreh kılığa sokar.Ma'lûmdur ki sakın harfden evvel gelen hurûf-ı med biraz fazlaca çekilir.Bu çekiliş nazma bir ahenk de te'min eder.Bazıları vezni şaşırmamak için o sakın harfi harakeli okurlar ki bu sûretle hâsıl olan sekâlete değme kulak tahammül edemez.

Evet. "Bahardır bahardır bahardır bahardır" mısraındaki "bahardır" kelimelerinin birinci ralarına birer kesre vererek "baharıdır" tarzında okuyanlar çok gördük.

Vakı'a bu mısra takti' edilmek lâzım gelse her "bahardır" kelimesi mefâilün cüz'üne terfîk için rayı harekeli farz etmek icap ederse de inşad ederken bunu düşünmek pek garîb olur.

İmâleler ne kadar mümkün ise o kadar az belli edimelidir.Hele mısra sonundaki kelimelerin ahir hecelerine rast gelen imâleler hiç hissedilmemelidir.Söylediklerimizi bir misal üzerine tatbik için Kemal'in şu matla'ını alalım:

İrmemişken kimsenin nûr-ı nigâhı koynuna,

Gizli girmiş dün gice zülf-i siyahı koynuna!

Görüyoruz ki bu beyitte nur,nigahı,koynuna,gice,zülf,siyahı kelimeleri hep imalelidir.İki satırda altı imâle dinleyeni sıkar.Lakin biz oldukça güzel bir inşad sayesinde sıkıntıyı yarı yarıya indirebiliriz.Evet,nurun rasını,ince uzun okuyacağımıza biraz tefhîm yani kabaca telâffuz ederiz.O vakit imalenin sıkleti gereği gibi azalır.Nigâhı kelimesindeki hı hecesine de ine uzun bir kesre vereceğimize kaba lâkin kısa bir kesre veririz.bundaki imale de hafifler.Koynuna redifindeki son heceyi ise imâlesizce okuruz.

İkinci mısradaki zülf,siyahı,koynuna kelimelerinde de aynı sûretle hareket ederiz.

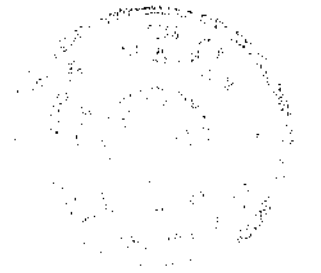
Demek istiyoruz ki inşadda asıl olan ecza-yı beytin bütün hecelerini mukabilindeki tef'ileleri uyduracağım diye mâleleri sâmiin lulağına çarpmak değildir;belki imâlenin gayr-ı tabîi bir şey olduğunu bilerek onu mümkün mertebe az hissettirmektir.

Bununla beraber uzatılması icabeden öyle kelimeler de vardır ki kısa geçilmesi aruzcuların zihaf dedikleri kusuru vücûda getirdikten başka esasen o gibi heceler mahdud okunması ma'nâ üzerinde pek güzel te'sir hasıl eder.Onun için böyle kelimeleri hafif geçmek tarafına asla yanaşılmamalıdır.

Döner vâdîde dûr-â-dûr bir ses,rûdlar çağlar.

Hey ne sengin dilsin ey zâlim ki te'sîr itmiyor,

Ahlar,feryâdlar,çak-i girîbanlar sana!

Feryâd bu gülşendeki âheng-i siyehden!

Eyvâh bu bâzîçede bizler yine yandık!

Ey vefâsız dostum senden vefâlıymış gamın!

Neşidelerinde dûr-a-dûr,rûd,âhlar,feryâdlar,feryâd,eyvâh,dostum kelimeleri mutlaka memdûd okumalıdır.Hele âh,eyvâh,heyhât,oh gibi teessüre,tahassüre tercüman olan kelimeler kısa geçilmemeli,dörder elif miktarı çekilmelidir!

Letaiftendir ki:Nâci merhûm Tercüman-ı Hakiikatte gazeller yazarak heveslileri tanzire davet eder,sonra da o nazireleri birer birer didiklerken talebe-i ulûmdan biri

Dün gice âteş-i sevdâ düşüpâh medreseme

Battı mantıkla meânî vü beyân-ı maksûd!

tarzında veyahutr bundan daha hallice bir yave göndermiş.Naci bu zavallı mollanın gazeline aid sözlerine şu mütalaa ile bitirmiş: “Biz ahların memdûd olmasına taraftarız.Husûsiyle âteş-i sevdâ ile bütün mâmeledeki yanıp kül olan senin gibi bir molla böyle kısacık âh demez...Yürekten olmak şartıyla gayet uzun bir âh çeker!”

Kemal’in cezmi’sinden

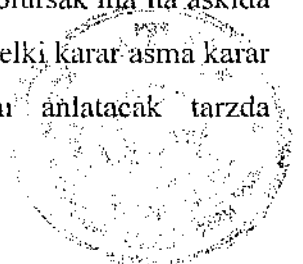
Benzetse beni hata değildi,

Bir kimse görüp de ârifâne:

Zencirde inleyen esîrin

Koynundaki tıfl-ı nâtüvâne.

kıt’asını ele alalım da nasıl okuyacağımızı söyleyelim.Görüyoruz ki şu dört mısraın dördü de birbirine merhûm yani bağlı.Şimdi bu şiiri nasıl inşad edeceğiz?Eğer her mısraın sonunda sözün bittiğini anlatır bir tavır ile vakfedecek olursak ma’nâ askıda kalır.O halde ta son mısraın nihayetine gelinceye kadar geçecek evvelki karar aşma karar olmalı;yani sözün tamam olmayıp aşağıda tamam olacağını anlatacak tarzda verilmelidir.

İmâfelere gelince birinci mısradaki beni kelimesinin (ni)si hissolunmayacak gibi çekilecek;zencir alabildiğine uzatılacak;zira kaide bunu icap ettiği gibi âheng de öyle olmasını ister.Nâtüivane ârifâne gibi imâlesiz okunulacak.Bir farkı varsa bundaki karar tamdır;ârifâne gibi gayet hafif vakıftan ibaret değildir.

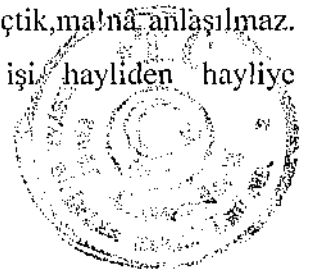
İnşadın daha birçok inceliklerii vardır ki onlar ta'rif edilemez;şîri okuyan adamın zevkine kalmış şeylerdir.Meselâ şiddetli fikirlere,ateşli hislere tercüman olan şiirler yüksek sesle,müheyyic tavır ile okunmalı;rakîk,nazik meânî de kendisine münasip bir lahn ile tebliğ edilmelidir.Sesi kaldırmak icabeden yerde indirmek;alçaltmak lâzım gelen yerde yükselmek pek münasebetsiz olur.Bununla beraber bir takım züppelerin yaptığı gibi şiire ruh vereceğim diye acemi oyuncu tavrı takınarak soğuk soğuk ca'liyetler göstermenin yine lüzûmu yoktur.Bu bir tasannu'dur,tasannu' ise her zaman merdûddur.

Eslâfımızın inşada verdikleri ehemmiyetin derecesini bilemiyoruz.Bakıyetü'sselef olmak üzere yetişebildiğimiz şâirler arasında Hersekli Arif Hikmet merhûmun azametli bir inşad sahibi gördük.Başkalarına öyle vakûr,öyle ma'nidar bir inşad göremedik.

İhtimal ki inşad bahsini bu kadar uzatmaya mütehammil bulmayacaksınız.Lâkin en rakîk,en hissî bir neşîdeyi alınız;bir mahfil-i edebde evvelâ ehline okutunuz;sâniyen nâehline inşad ettiriniz,sonra da bu iki okuyuşun dinleyenler üzerindeki te'siri birbiriyle mukayese ediniz.O zaman işin ehemmiyetini iyice anlarsınız.

Ne hâcet!Şîiri berbad bir sûrette inşad etmek tıpkı bir beste-i mûsikîyi usûle bîgane,çirkin sesli bir herifin gevelemesine benzer.

Şî'r-i kadîmimiz hakkında mühim olan inşad,şî'r-i hâzırımıza gelince büsbütün müdhiş bir ehemmiyet alır.Zîra şî'r-i kadînde her mısra,her beyit müstakil bir ma'nâyı ihtivâ ederdi.Onun için iyi de okunsa fena da okunsa beyitin sınırında vakfedilince maksadın ne olduğu anlaşılırdı.Halbuki şimdiki şiirler eski nesirler gibi zincirleme gidiyor.Hatta bazan birinci mısra ile başlayan cümlelerin arkası tam sekiz on mısra sonra alınabiliyor.Onun için inşadın hakkı verilmezse âhengden vazgeçtik,ma'nâ anlaşılmaz.Bereket versin ki son zamanlar taammûm eden tenkit işi hayliden hayliye kolaylaştırmıştır.Yoksa yeni şeyleri inşad pek müşkül olurdu.

-Edebiyat Bahisleri-

TASVİR (*)

Gözümüzle görebildiğimiz mahsûsatı bize gösterebilecek,yahud haricde vücûdu olmayan ihtisâsâtı duyurabilecek melekeye edebiyatta tasvîr derler.Bununla beraber mutlaak olarak zikredildiği zaman tasvîr yalnız mahsûsâta münhasır kalır.

Tasvîr üç türlü olur.Birincisinde edîb bir müstensih ressam tavrı takınarak tersîm edeceği levhayı aynen alır;kendisinden hiçbir çizgi ilâve,gerek tayy sûretiyle yer yer ta'dilat icra eder.Üçüncüsünde ise tasvîr edeceği şeyi olduğu tarafına hiç yanaşmayarak, onu evvelcekendisi bambaşka bir nazarla başka bir şekilde gördüktren sonra öylece gösterir,yani başkalarının gördüğü gibi değil,kendisinin görmek istediği gibii göstermeye çalışır.

Şu taksîme göre birinci tasvîr sırf hakîki ,üçüncüsü büsbütün hayalî,ikincisi ise hakikatle hayalin mümtezic bir şekli oluyor.

Birçok levhalar vardır ki şiirî içinde olduğundan şâirin bütün san'atı,bütün vazîfesi onları aynen nakletmekten ibâret kalır.Lâkin bu o kadar kolay bir iş değildir.

Zira bir kere o levhaları gayet muhit,gayet nâfîz bir nazarla görmek;sonra da o sûretle gösterebilmek lâzım.

Yine birtakım levhalarvadır ki aynen nakledilirse bir nazar-ı temâşâ ondan çokluk mahzûz olamaz.Çünkü hakîkatî üryan görmek her zaman o kadar hoşâ gitmez.İşte böyle yerlerde edîp hayâle müracaat eyler:Tasvîr edeceği o levha-i hakîkatin bir çok yerlerini feda ederek yerine hayal getirir.

Yine birtakım levhalar var ki bizde uyandıracakları hissiyat-ı ulviyeye nisbetle heyet-i hakikiye ve maddiyeleri pek naçiz kalacağı için o gibi elvahı tasvîr ederken nazar-ı temaşamızın önündeki sûreti bırakır;muhayyilemizde çizdiğimiz nükûşu kağıt üzerine
nakletmeye
çalışırız.

(*)Mehmed Akif (ERSOY), SMM, C.7, S.181, s.391-392, İst., 9 Şubat 1327.

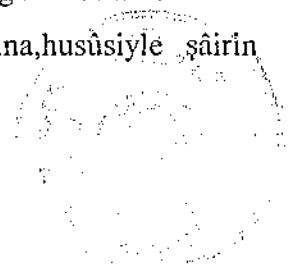
Tasvirde fazla tafsilattan itiraz etmelidir,diyorlar.Doğrudur.Ancak ne gibi yerlerde ne gibi tafsilât zaididir?Mes'ele burasını kestirip atmaktır.Hele hakiki tasvirlerde bazan öyle nevakis olur ki zevaiden ziyade nazar-ı muâhezeyi celbeder.Bize öyle geliyorki:Tasvir için tutulacak mikyas eldeki mevzû ile o mevzûdan çıkarılacak neticeye göre değişmek lâzımdır.Evet,mevzûun ne derecelerde tassîle tahammülü vardır,kezâlik istenilen neticeye varmak için karşınızdaki levhanın yahut vak'anın hangi noktaları,hangi çizgileri gösterilmek icabedecektir?Bunun kat'î bir düstur ile bildirmek kâbil olamaz.

Eski şâirlerimizin hiç ehemmiyet vermedikleri âdetâ şâirliğe münâfî gördükleri bir meslek varsa o da mahsûsata aid hakîkî tasvîrlerdir.Eğer ilk devirde gelen şâirlerimiz İran edebiyatı ile uğraşdıkları kadar Arabın şi'r-i kâdîmiyle teveggul etselerdi yahut devr-i mutavassıta yetişen edîblerimiz âsâr-ı edebiyesine bîgâne kaşmasalardı bugün bizim de elimizde tasvîre dair güzel eserler bulunurdu.Vâesefâ ki dîvanlarımızdaki tasvirler baştan başa hayâlîdir.Bahar,hazan,gurûb,tulû' gibi elvâh-ı kudret bile etraflı bir sûrette tasvîr olunmamıştır.Bir acem şâiri baharı nasıl görmek istemiş ise biz de öyle görmek istemişiz.Garîbdır ki "bahâriye" ünvan-ı acîbi hakkında gördüğümüz şiirde ismi geçen çiçeklerin çoğu İran toprağında yetişir.Burada bulunmaz!Memleketimizde mezarlık haricinde servi ağaçları pek nadir görülürken bahar tasvîr eden şiirlerimiz her çemenden bir ırmak geçirir;her ırmağın iki tarafını da servi ağaçlarıyla doldurur doldurur!

Hele bir çok şitâiyelerimiz var ki insan onların temmuz ayında yazıldığına hükmeder.Şâirlerimiz bahar oldu mu,bütün kâinata bir hulle-i hadra giydirirler.Kış geldi mi düş-ı zemine bir sût-re-i beyza geçirirler, olur biter.Varsa şu iki renkli libas örttğü vücudlara göre nâmütenâhî tenevvü'ler gösterebilir,onları ne görürler,ne gösterirler.

Edebiyatımız tasvîr husûsunda bu kadar geri kalmasına biz de resîmin fıkdanı da sebep gösterilebilir.Evet,eğer vaktiyle bizde de ressamlık olsaydı belki şâirlerimiz musavvirliğin kıymetini anlayarak biraz da bu türlü, yani gördükleri gibi yazmaya çalışırlardı.

Şimdi,yukarıda söylediğimiz şu üç muhtelif tarz-ı tasvîrin hangisi intihab edilmek lâzımdır,sûret-i kat'îyyede tayin olunamaz.Orası mevzûun îcabına,husûsiyle şâirin zevkine,daha doğrusu kabiliyetine kalmış bir

şeydir.Ancak şiirdeki tasvîrler nesirdekiler kadar tafsîlata müsâit değildir,sözünü bir kâide-i külliye olarak ileri sürebiliriz.

Zamanımızdaki hikâye yazarlar zemin ittihaz ettikleri vak'anın güzergâhında ne varsa,sağlı sollu tasvîr etmeden geçemezler;geçmeyi yolsuz bulurlar.Lâkin bu usûl şiire tatbik olunamaz,olunsa da hoşâ gitmez.Mesclâ şâir karşısındaki binanın tûlünü,arzını santimetresine kadar göstermeye kalkışacak olursa şiirin tadını kaçırır.Evet,bu öyle bir ifrattır ki nihayet otuz kırk arşın yüksekliğindeki bir yapıyı göklere kadar çıkarmaktan ibaret olan tefrit ile birleşir.Ne âsumâna kadar çıkarmamalı;ne de eb'âdını şerit çekip ölçmelidir.

Şiirdeki hakîki tasvîrler pek dağınık,pek etraflı olmamalıdır,demiştik.Çünkü bu gibi tasvîrlerden maksat birçok hakâyıkı eşyaya söyletmektir.Mesclâ bir fakirin sefâletini ta'rif ederek haline acındırmak için şöyle perişandır,böyle sefildir... demektense o zavallının yuvasında nazar-ı merhamete olanca üryanlığıyla çarpacak ne gibi şeyler varsa onları gösterivermek çok daha belîğ olur.Zira birinde söylüyorsunuz,birinde ise gösteriyorsunuz. Elbette görmek dinlemekten müessirdir.

Maksad-ı tasvîr hakikatleri eşyaya söyletmektir,hükümünü kabul edersek mevzûa göre mikyas ta'yin eyleyebiliriz.

Hakîki tasvirlerde tabîliğin haricine çıkmak hiç olamaz.Zaten buna ihtara hâcet yoktur.Şayet karşımızdaki levhayı aynen çizmeyeceksek ta'dilatı öyle bir sûrette icrâ etmeliyiz ki kimse farkına varmasın.

Şu beş on sene içinde çıkan romanların birinde bir yat tasvîri vardır ki müfredâtına varıncaya kadar gösteriliyordu.Muharririn ne derecede muvaffak olduğunu tabî ben anlayamazdım.Bahriyeli arkadaşlarımdan birine gösterdim.O da bize yat olmak üzere tavsiye edilen yâdigârın bir enine, bir boyuna, bir de derinliğine baktıktan sonra kahkahayı salıverdi: "Ayol,bunun neresi yat?Bu senin bildiğin salapurya!" dedi.

Bazen eşya kâfi gelmez yahut icap eder de eşhas da tasvir olunur.Hatta o eşhasa söz de söyletilir.İşte tasvirin pek mühim bir kısmı olan bu söyletmek meselesi gayet ince bir iştir.Her seviyedeki,her sanattaki,her memleketteki halkın tarz-ı ihtisası,tarz-ı rü'yeti, tarz-ı muhâkemesi,tarz-ı tekellümü birbirine benzemeyeceği,azıcık benzese bile arada gayet büyük farklar olacağı için hayale kapılarak bir adama düşünemeyeceği, söyleyemeyeceği yahut büsbütün başka bir vâdide söyleyeceği sözleri söyletmemelidir.Bu şerîtaya lüzûmu derecesinde riâyet edilmezse ortaya çıkan eser pek maskara birşey olur.

-Edebiyat Bahisleri-

TEŞBİH (*)

Aralarında maddî yahut mânevî bir münasebet bulunan iki şeyi birbirine benzetmektir. Teşbih ediplere has bir mârifet değildir; hepimiz en adi, en tabîî muhaverelerimizde bile birçok teşbihler yaparız. Çünkü târif etmek istediğimiz mahiyetin eğer hâriçte vücûdu varsa teşbih ile büsbütün göz önüne gelir; yoksa yine teşbih sayesinde mücerredâttan olan mahiyet, maddiyat sahasına girer. Meselâ soğukluk, sevimsizlik mücerredâttan iken “yılan gibi...” deyince bürûdetin pek mâruf bir timsali olan o mahluk derhal gözümüzün önüne gelir; tarif edilmek istenilen şeyin yahut şahsın halini bize vuzuhuyle gösterir.

Ma’lumdur ki teşbihte müşebbeh, müşebbehün bih, vechi şebah bulunur; edat-ı teşbih olsa da olur olmasa da. Hatta olmazsa teşbih daha belîğ düşer.

Meselâ Hamid’in şu:

Duruyorken hareketsiz, sessiz,

Yere inmiş göğe benzerdi deniz.

beyitinde deniz durgunluğuyla, mâiliğiyle gökyüzüne benzetiliyor. Bu teşbihte deniz müşebbeh, gök müşebbehünbih; renk ile rûkûdet de vechi şebah oluyor. Edat-ı teşbih yoksa da onun yerine benzerdi fiili getirilmiş. Kemal’in şu:

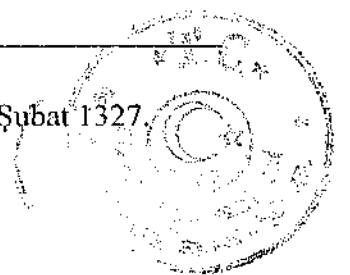
Geceyi görenler sanırlar: gûyâ,

Kara kan dalgah bir ulu derya;

Dağları, taşları içine almış

Kabarmış kabarmış da donakalmış!

(*) Mehmed Akif (ERSOY), SMM, C.7, S.182, s.407-408, İst., 16 Şubat 1327

tasviriyle,Nedîm'in bu:

Sînede bir lâhza ârâm eyle gel cânım gibi,

Geçme ey rûh-ı revân,ömr-i şitâbânım gibi.

matlaında gûya gibi edat-ı teşbihleri var.Yine Hamid'in:

Süfehâ evliyâ,gedâ mürted,

Para ma'bud bankalar ma'bed!

beyitinde edat-ı teşbihler takımıyla mahzûf.

Vech-i şebihin şiirde tasrihi icab etmez.Zaten tasrîh olunmaz.Çünkü bu sûret daha belîğ olur.Yalnız müşebbeh ile müşebbehünbih birbirine pek yabancı durur,yahut aradaki münasebeti idrâk herkesçe kolay olmazsa sözü vuzuhsuzluktan,muammalıktan kurtarmak için vech-i şebeh irad olunmalıdır.Meselâ İbn-i Kemal merhûm Selîm-i Evvel'e yalnız şems-i asr deseydi şiir o kadar vâzih olmazdı.Lâkin bakınız vech-i şebehi ne güzel gösteriyor:

Az zaman içre çok iş etmişti,

Sâyesi olmuş idi alegîr

Şems-i asr idi;asırda şemsin

Zıll-i memdûd olur,zamanı kasîr.

Kezalik "Leyal.senin kâinâtı muhîd olan kemâlidir." cümlesinde gece ile kemâl arasında bir teşbih yürütülmüş ki gariptir.Zira ister müşebbeh ister müşebbehünbih sûretiyle irad olunsun,leylin siyah renkli maddiyat ile yahut kederi,mâtemi ifâde eden mâneviyat ile münasebeti anlaşılabilirse de kemâl ile gece arasında ne gibi münasebet tasavvue edildiği anlaşılamaz.Onun için vech-i şebihin "ihâtâ" olduğu tasrîh edilmiştir. Edilmeseydi söz muakkad olurdu.

Müşebbehünbihin müşebbehten ekmel olması yani vech-i şebeh dediğimiz şifatta müşebbehe fâik bulunması lâzımdır.Bazan mübalağa kasdıyle teşbihi aks ederler de

müşebbehi müşebbehün bih,müşebbehün bihi müşebbeh yaparlar.İşte yukarıki teşbih bu kâbildendir.Zira asıl olan kemâli leyâle benzetmek idi.

Şurasi pek iyi hatırdâ olmalıdır ki:Müşebbeh müşebbehün bihin bütün evsâfına iştirak etmek lâzım gelmez.Meselâ bir adm şecâatinden dolayı arslana benzetilivermekle yine o adamın arslandaki vahşet yırtıcılık gibi diğer vasıflara da iştiraki îcabetmez.

Bir de insan teşbihte her zaman serbest değildir.Bir dereceye kadar âdete münkat olmalıdır.Meselâ bir Osmanlı şâiri hiçbir vakit memdûhunu sadâkatı itibariyle köpeğe;büyük büyük manialar iktihâm ettiğinden dolayı dağ keçisine benzetmez; merdümگیر bir adama ayı diyemez.Daha garibi müterâdif elfazdan birini kullanır da diğerini kullanamaz. “Tosun gibisin” deyince koltukları kabaran bir adama “Öküz gibisin” deyin de bakın ne olur.Halbuki tosun da öküz de aynı mahluktur.

Ali bin Cehm isminde bir şâir-i bedevî Abbasîlerden El-Mütevekkil’in huzûruna çıkarak bir şiir okumuş.Şâir halîfeyi hukûku siyânet seciyesinde köpeğe;akabât-ı siyâseti bîpervâ aşmak mahâretinde dağ keçisine;îcabında halîm selîm olmak hassasında eşeğe; halkın kendisinden intifâi husûsunda büyük su kovalarına benzetmiş.El-Mütevekkil bedevîyi çok takdir etmiş.Lâkin yanındakiler bu şiir medîh midir,kadih midir anlamamış. Halîfe onlara demiş ki: “Bu adam bedevî olduğu için birşey görmemiştir.Onun için tabîdîr ki teşbîhâtı,hayâlâtı hep kendi muhitine göre olacaktır.Eğer siz de âlem-i bedâveti bilseydiniz teşbihlerdeki isâbeti anlar,şiirin büyüklüğünü teslîm ederdiniz.

Hakikat Ali bin Cehm bir sene kadar halîfenin sarayında kaldıktan sonra öyle rakîk,öyle nezîh eserler meydana getirmiş ki Bağdat şâirleri zavallıyı çekemeyerek hapsedtirmişler.

Teşbihin güzelliğine,çirkinliğine hükmedecek meleke zevk-i selîmdir.Bazan bir nükte gözetilerek maddiyat maneviyata,mâneviyat maddiyata teşbih edilir ki eslâfdan Nedîm bu gibi incelikler üzerinde çok tasarruf eder.

Câm-ı lebiyle mest idüp evvel edâların,

Mestâne sonra gönderir âğûşunu câna dek.

beyiti gibi sözleri Nedîm Divânı’nda pek mebzûl görürüz.

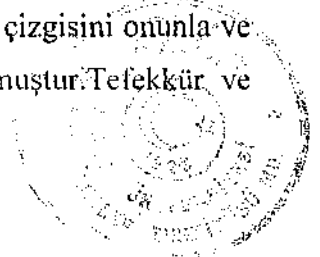
S O N U Ç

Türk edebiyatında XIX. yüzyılın sonları ile XX. yüzyılın başlarında dergicilik faaliyetleri yoğunluk kazanmıştır. O dönemde çıkan mecmualar siyasetten bahsetmemek şartıyla hemen her alanda faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Bunlar arasında edebiyat ve sanat dergileri adet ve muhteva itibarıyla ön sırada yer alırlar. Kültür hayatımızın gelişme sürecinde ve edebiyatımızın yeni boyutlar kazanmasında dergicilik faaliyetlerinin önemi büyüktür. Bu dergilerden bir kısmı doğrudan doğruya batı edebiyatına has türleri ve batıda vucüd bulan edebî çalışmaları ve edebî faaliyetleri edebiyatımıza aktarmak ve yeni anlayışa bağlı olarak eserler ortaya koymak gayesini güderken, bir kısmı geçmişten kopmadan kültür hayatımıza yeni ivmeler kazanmayı gaye edinmişlerdi.

Asrımızın başlarında yayın alanına giren ve lejantında "Din, Felsefe, Edebiyat, Hukûk ve Ulûmdan" bahseden haftalık bir dergi olarak Sırat-ı Müstakîm Mecmuasının çıktığını görüyoruz. Başyazarlığını Mehmed Akif Ersoy'un yaptığı mecmua döneminin en ileri mecmualarından bir tanesidir. Geniş bir yazar kadrosuna olduğunu İslâm ülkeleri başta olmak üzere dünyanın muhtelif merkezlerine gönderildiğini düşünürsek, bugün bile ulaşılmaması kolay olmayan bir okuyucu kitlesine sahip olduğunu ve yayılma alanı bulduğunu söyleyebiliriz.

Faaliyet alanını, devrin diğer mecmualarına göre, daha geniş tutan Sırat-ı Müstakîm Mecmuasında bizim ele aldığımız, dil, edebiyat, tenkid ve eğitimle ilgili yazılar, kültür hayatımızın ihtiyaç duyduğu, o gün için ileri seviyede sayılacak teklif ve tesbitlerde bulunulduğunu görmekteyiz.

O dönemde, dünya müslümanları arasında önemli bir yeri olan mütefekkir Cemâleddin-i Efgânî'nin görüşlerini savunan Mehmed Akif, İslâmcı çizgisini onunla ve Türkçülerle birleştirerek, sentezci bir İslâm'dan yana tavrını koymuştur. Tefekkür ve

iman cephesiyle iyi bir çizgi tutturun Sırat-ı Müstakîm (sonraları Sebül'r-Reşad), İttihad ve Terakki tarafından önceleri reddedilmemiştir. Ancak I. Dünya Savaşı sonlarına doğru sesini yükselten muhalif dergilerin akıbetine uğrayan dergi kapama cezasına çarptırılan dergi, aylarca kapalı kalmıştır.

Türkçülerle, İslâmcılar hatta, Osmanlıcılar arasında öyle keskin çizgiler olmadığına, genelde birbirlerine ılımlı baktıklarına daha önce değinmiştik. Türkçülere göre Osmanlı insanı, müslüman Türktür ve milliyetçilik, herkesin millet olma gayreti içinde olduğu bir sırada bir ihtiyacı olarak ortaya çıkmıştır.

İslâmcıların dini, altında toplanılacak bir çatı telakkî etmeleri ve kavmiyet fikrine karşı olmaları önemli görünmektedir. Ancak Sırat-ı Müstakîm, bu görüş ayrılıklarını hiç dile getirmeyerek Türkçülerle kavga halinde olmamaya, hatta birlik halinde, memleket ve devlet için birşeyler yapmaya özen göstermiştir.

İslâmî kimlikle edebiyat sahasında boy gösterenlerin başında Mehmed Akif gelmektedir. Mecmuanın başyazarı olan Akif, bir İslâmcı olan ve dilde "Fesâhat"ı savunan Süleyman Nazif'in, sadeleşme yanlılarıyla dil konusundaki münakaşalarına yer vermekle birlikte, reyini Türkçülerden yana kullanmış, sadeleşmenin ateşli savunucularının yazılarına daha geniş yer vermiştir.

Sırat-ı Müstakîm dil konusunda, özellikle dilde sadeleşme konusunda Türkçülerin savlarına uygun düştüğünü tespit ettiğimiz görüşleriyle konuya önemli destek vererek bu yolda elde edilen başarıları, Türkçülerle birlikte imza atmıştır. Osmanlı dilinin tamamıyla tasfiye edilmesine de karşı çıkmış, ancak ağır Arapça ve Farsça kelimelerin, adeta sözlüklerin zorlanarak kullanılmasına da taraftar olmamıştır. Sırat-ı Müstakîm 1908-1910 yıllarında yayınladığı makalelerle, Ö. Seyfettin'in 1911'de yayınlanan "Yeni Lisan" makalesinin temellerine bir taş koymuştur.

Sırat-ı Müstakîm'e göre hedef dilde sadeleşmiş, artık halkının da okuyup anlayabildiği, İslâm kültürü ile yoğrulmuş bir halka, bir kültür halkası oluşturabilmektir.

Sırat-ı Müstakîm'in yazı kadrosu, daha doğrusu onu âdeta tek başına götüren Mehmed Akif, ileri görüşlü bir insandı ve devletin, insanların, halkın, siyasetin kısacası, sonucun nereye gideceğini iyi biliyor, bunu seziyordu. Çünkü

okuyor, inceliyor, araştırıyor, döneminde çıkan Türkçü ve Garpcı dergilerdeki fikirlerle, siyâsî otoritenin uygulamalarını iyi takip ediyor, onların arasındaki yakınlaşma ve birlikteliği iyi yorumluyor; İslâm düşünce ve fikrinin bu yeni olgu içinde yer alması ve dışlanmaması için savaş veriyordu. Yeniden şekil verilecek bir devlet düzeni, Abdülhamid'in hal'iyle iyice su yüzüne çıkmış, ihtiyaç halini almıştı. Balkan Harbi ve 1. Dünya Savaşı bu ihtiyacı iyice belirginleştirirken, bunların öncesinde siyaset ve devlet adamlarıyla bir uzlaşma ve görüş birliği içinde olmanın bir mecburiyet halinde ortaya çıkması, olayları yakından takip etmenin ve gidişi sezmenin öteki adıdır ve Sırat-ı Müstakîm'in başarısı buradadır.

Özellikle İsmail Gasprinski ile eğitim-öğretimde ve maarifte ıslah çalışmalarına önem veren Sırat-ı Müstakîm, ayrıca dilde önemli bir görev üstlenmiştir. Bu, diğer matbuatça ileri sürülen Osmanlıcanın tamamıyla kaldırılıp değiştirilmesini teklif ederek Ortaasya'daki dile dönülmesini savunanlara, devrin önemli edip ve muharrirlerinin hâlâ savundukları Arapça-Farsça ağırlıklı dil görüşlerinin ortak bir noktada, "sadeleştirilmiş dil" noktasında biraraya getirilmesi göreviydi.

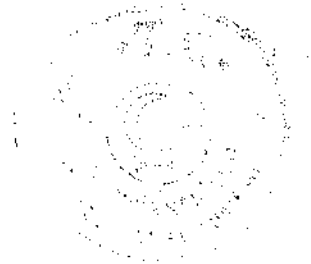
Dini sohbet ve tefsir çalışmalarıyla da temâyüz eden Sırat-ı Müstakîm şiir, edebiyat, hatırat, seyahat, mektup ve edebî sohbet konularında da önemli hizmetler ifâ etmiştir. Akif'in "Safahat"ı büyük ölçüde Sırat-ı Müstakîm'de boy göstermiş ve şekillenmiştir. Şiirde aruz ile yol alan Akif, dergisinde hece ile yazılan şiirlere de yer vermiş, daha 1910'larda bu tür şiirlere dergisinin edebî sayfelerinde yer vermek sûretiyle destek olmuştur.

Sırat-ı Müstakîm edebî tercümelere de önem vermiş, batılı büyük yazarların eserlerinin tercümesini yayınlamış, bu konuda, milletin hayrına telakkî ettiği hiçbir hizmetten sarf-ı nazar etmemiştir.

Mecmuanın yönetimi dil ve edebiyat çalışmalarında, dış Türklerin dil ve edebiyatlarıyla yakından ilgilenmişler, Gasprinski, Kazanlı Ayaz gibi Rusya'nın önde gelen otoritelerinin yazılarına yer verilmiştir.

Dil yazılarıyla A. Sevindik, Kazanlı Ayaz, İsmail Gasprinski, H. Macid, N. Y., İbrahim Alaeddin, Ahmet Naim, Ispartalı Hakkı'nın yer aldığı dergide, edebî makalelerin hepsi Mehmed Akif'in kaleminden çıkmıştır.

Sırat-ı Müstakîm Mecmuası üzerinde yaptığımız incelemede, Osmanlı Devletinin çeşitli eyaletlerinde yaşayan önde gelen aydınların tasvibiyle çeşitli konferans, habercilik, fikir yazılarına yer veren mecmuâ; buhranlı ve milletin topyekûn sefaletine ramak kalmış günlerin arefesinde, halkın menfaatine çalışmalar yapmış, İslâm'ın gündemden ve yeni düşüncelerle gelişen devlet sistemlerinden dışlanmamasını hedef edinmiştir.

B İ B L İ Y O G R A F Y A

AÇIKGÖZ, Halil, Cemil Meriç ile Sohbetler, Seyran Yayınları, 367 s., İst., 1993.

AKSOY, Ömer Asım, Dil Gerçeği, TDK Yayınları, 158 s., Ankara, 1982.

AKYÜZ, Kenan, Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri, Ankara, 1965.

ARIK, Remzi Oğuz, İdeal ve İdeoloji, Devlet Kitapları, 264 s., İst., 1969.

ATAMAN, Sebatî, Dil Çıkmazı, Kültür Bakanlığı Yayınları, 163 s., Ankara, 1981.

AYVERDİ, Samiha, Millî Kültür Meseleleri ve Maarif Davamız, Kültür Bakanlığı Yayınları, (1. Baskı), 416 s., İst., 1976.

BANARLI, Nihat Sami, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, Devlet Kitapları, C.I-II, 1366 s., İst., 1987.

BANGUOĞLU, Tahsin, Türkçenin Grameri, TDK Yayınları, (3. Baskı), 628 s., Ankara, 1990.

BEYATLI, Yahya Kemal, Edebiyata Dair, (3. Baskı), İst. Fetih Cemiyeti, 366 s., İst., 1990.

_____, Eğil Dağlar, MEB Yayınları, 336 s., İst., 1992.

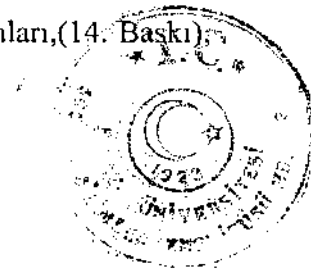
CEYHAN, Abdullah, Sırat-ı Müstakîm ve Sebîlü'r-Reşad Mecmuâları Fihristi, DİB Yayınları, 610 s., Ankara, 1991

DEVELLİOĞLU, Ferid, Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lügat, Aydın Kitabevi Yayınları, (6. Baskı), 1439+119 s., Ankara, 1984.

DEVLET, Nadir, İsmail Bey Gaspraî, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 138 s., Ankara, 1988.

- Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, Çağ Yayınları, C. I-XIV+Ek, İst., 1992-1993.
- DÜZDAĞ, M.Ertuğrul, Mehmed Akif Ersoy, KTBYayınları, 134 s., Ankara, 1988.
- ENGİNÜN, İnci, Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları, Dergâh Yay., (2.Baskı), 618 s., İst.1991.
- ERGİN, Osman, Türk Maarif Tarihi, Eser Yayınları, C. I-V, 2228 s., İst., 1977.
- ERGİN, Muharrem, Türk Dil Bilgisi, Minnetoğlu Yayınları, 391 s., İstanbul, ? .
- İmlâ Klavuzu, TDK Yayınları, 346 s., Ankara, 1993
- İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. I-XI, İst., 1988-1995.
- İZ, Mahir, Yılların İzi, Kitabevi Yayınevi, (2. Baskı), 448 s., İst., 1990.
- KABAKLI, Ahmet, Türk Edebiyatı, TEV Yayınları, C.I-IV, İst., 1990.
- KAPLAN, Mehmet, Edebiyatımızın İçinden, Dergah Yay., (1. Baskı), 313 s., İst., 1978.
- _____, Kültür ve Dil, Dergâh Yayınları, (7. Baskı), 200 s., İst., 1992.
- _____, Nesillerin Ruhu, Hareket Yayınları, (2. Baskı), 236 s., İst., 1970.
- _____, Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar, -I-, Dergâh Yayınları, (2. Baskı), 578 s., İst., 1992.
- KERMAN, Zeynep, "Dilimizin Dünkü ve Bugünkü Sorunları ve Çözüm Yolları", Türk Dili Dergisi, S. 500, s.155-180, İst., Ağustos 1993.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad, Edebiyat Araştırmaları -I-, Ötüken Yayınevi, (3. Baskı), 470 s., İst., 1989.
- KÖPRÜLÜ, Orhan Fuad, Köprülü'den Seçmeler, MEB Yayınları, 184 s., İst., 1990.
- KUTAY, Cemal, "Bilinmeyen Tarihimiz", S.5, 476 s., İst., 1975.
- LEVENT, Ağâh Sırrı, Türk Edebiyatı Tarihi, TDK Yayınevi, C.I, (2. Baskı), Ankara, 1984.
- MERİÇ, Cemil, Bu Ülke, Ötüken Yayınları, 145+25 s., İst., 1977.
- NECATİGİL, Behçet, Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü, Varlık Yayınları, (14. Baskı), 384 s., İst., 1991.

OKAY, M.Orhan,Edebiyat ve Kültür D nyam zdan,Akçağ Yayınları,355 s.,
Ankara,1991

_____, Sanat ve Edebiyat Yazıları, Dergah Yayınları, (1. Baskı), 234 s.,  st., 1990.

PAKALIN, M. Zeki, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri S zl  , Devlet Kitapları,
(2. Baskı),  st., 1971.

PEKOLCAY, Necla, sl m  Türk Edebiyatı -I-,Kitabevi Yayınları,(2. Baskı),528+136 s.,
Üst., 1994.

SAFA, Peyami, Osmanlıca- Türkçe- Uydurmaca, Ötüken Yayınevi, 204 s.,  st., 1970.

_____, Sanat - Edebiyat- Tenkid, Ötüken Yayınevi, 210 s.,  st., 1970.

_____, Seçmeler, Devlet Kitapları- 100 Temel Eser, 345 s.,  st., 1970.

Sırat-ı Müstakîm: C.I S. 1-26 (1908-1909), (1324); C.II S. 27-52 (1909), (1324-1325);

C.III S. 53-78 (1909-1910), (1325); C.IV S.79-104 (1910), (1325-1326);

C.V S.105-130 (1910-1911), (1326);C.VI S.131-156 (1911), (1326-1327);

C.VII S. 157-182 (1911-1912) (1327).

 ENG LER,  smail Hakkı, Mehmet Akif Külliyyatı, Hikmet Neşriyat, C. 1-10,  st.,
1992.

TANPINAR, Ahmet Hamdi, Edebiyat  zerine Makaleler, Dergâh Yayınları, (3. Baskı),
547 s.,  st., 1992.

_____, XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi, (7. Baskı), 639 s, st., 1988.

TUNCER, Hüseyin,Türk Yurdu  zerine Bir  nceleme,Kültür Bakanlığı Yayınları, 547
s.,

Ankara, 1990.

TURHAN, Mümtaz, Kültür De i meleri,  lahiyat Fakültesi Vakfı Yay., 269 s,üst., 1987.

